

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ANTİK BYZANTION VE KALKHEDON'UN
ŞEHİRCİLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ:
KURULUŞLARINDAN ROMA İMPARATORLUK
DÖNEMİ'NE KADAR

Nisan Lortoğlu
2501120557

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Aşkım Özdzibay

İstanbul 2015

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Nisan LORTOĞLU

Numarası : 2501120557

Anabilim/Bilim Dalı: Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

Danışman Öğretim Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Aşkın
ÖZDİZBAY

Tez Savunma Tarihi : 14.04.2015

Tez Savunma Saati : 13:00

Tez Başlığı : “Antik Byzantion ve Kalkhedon’un Şehircilik Açısından İncelenmesi
(Kuruluşlarından Roma İmparatorluk Dönemi’ne Kadar)”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği’nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ’NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Elif TUL TULUNAY		KABUL
2- Yrd. Doç. Dr. Aşkın ÖZDİZBAY		KABUL
3- Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Sami ÖZTÜRK		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Yrd. Doç. Dr. Müjde PEKER		
2- Yrd. Doç. Dr. H. Murat ÖZGEN		

Nisan Lortoğlu

ANTİK BYZANTION VE KALKHEDON'UN ŞEHİRCİLİK AÇISINDAN
İNCELENMESİ: KURULUŞLARINDAN ROMA İMPARATORLUK
DÖNEMİ'NE KADAR.

ÖZ

Bu tezin amacı, İstanbul Boğazı'nın iki yakasında kurulmuş olan Byzantion ve Kalkhedon'un kuruluşlarından Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar olan süreç içerisinde antik kaynaklar ve son yıllarda yapılan arkeolojik kazılar kapsamında şehircilik açısından incelenmesidir. Antik kaynaklar ve arkeolojik buluntular karşılaştırılarak Byzantion ve Kalkhedon'un Roma Dönemi öncesi yapılarının lokalizasyon önerileri getirilmeye çalışılmış ve iki kentin kuruluşlarından Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar olan sürede birbirleriyle ekonomik, siyasi ve askeri açıdan etkileşimlerine yer verilmiştir.

Nisan Lortoğlu

A STUDY OF ANCIENT BYZANTION AND CALCHEDON IN THE
CONTEXT OF URBANIZATION: FROM FOUNDATION TO THE ROMAN
EMPIRE.

ABSTRACT

The aim of the thesis is to investigate the urbanization of Byzantion and Calchedon which were founded on two sides of the Bosphorus from their foundation to the Roman Imperial Period. This period is investigated and also compared with the ancient sources and the latest archaeological excavations. In this thesis it is tried to make some suggestions about the localisation of the structures of Byzantion and Calchedon in pre – Roman period. In this context it is examined economical, political and military relations and interactions between two cities at the same period.

*Diğer bütün kentler ölümlüdür, ama
İstanbul, sanırım, insanlar var oldukça
yaşayacaktır.
Petrus Gyllius*

ÖNSÖZ

Sekiz bin yıllık bir geçmişi barındıran ve günümüzde bir metropol haline gelmiş İstanbul Kenti'yle ilgili araştırmalar, 16. yy.'da Osmanlı İmparatorluğu'na gelen seyyahlarla başlamış ve günümüzde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkan buluntularla tekrar gündeme gelmiştir. Son yıllarda yapılan arkeolojik kurtarma kazılarının bir kısmında çalışmış olmak beni İstanbul'un Antik Çağ Dönemi'ni araştırmaya itmiş ve hocam Yrd. Doç. Dr. Aşkın Özdzibay tarafından "Antik Byzantion ve Kalkhedon'un Şehircilik Açısından İncelenmesi: Kuruluşlarından Roma İmparatorluk Dönemi'ne Kadar" başlığı yüksek lisans tezi olarak önerilmiştir.

Lisans ve yüksek lisans öğrenciliğim boyunca çekinmeden danıştığım, her soruma sabırla karşılık vererek akademik bilgisini ve desteğini benimle paylaşan, özellikle Perge'de çalıştığım süre boyunca arazi çalışmalarında beni yönlendirerek arazi deneyimlerini esirgemeyen, İstanbul Kenti'ni çalışmam konusunda bana destek vererek en yoğun olduğu dönemde dahi imdadıma koşan ve ilk tez öğrencisi olarak mutluluğun yanı sıra ayrıca bir sorumluluk hissettiğim danışmanım Yrd. Doç. Dr. Aşkın Özdzibay'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Üniversite'ye girdiğim günden itibaren derslerini büyük bir ilgiyle takip ederek, fikirlerinden yararlandığım hocam Prof. Dr. Elif Tül Tulunay'a akademik gelişimime olan katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Mimariye olan ilgimi ilk olarak Perge kazılarında fark ederek beni bu yönde çalışmaya teşvik eden hocam Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na teşekkür ederim.

Yüksek lisans derslerinde verdiği ödevlerle mimari bağlamında ikonografiyi değerlendirerek bakış açımı genişleten hocam Prof. Dr. İnci Delemen'e de ayrıca teşekkür ederim.

İstanbul çalışmama destek veren ve kendi çalışmalarını benimle paylaşarak ulaşamadığım kaynaklar için kütüphanesini açan, hiçbir zaman desteğini esirgemeyerek sorularıma yorulmadan zaman ayıran hocam Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın'a minnettarım.

Kısıtlı olan zamanını bana ayırarak benimle kendi fikirlerini paylaşan, takıldığım noktalarda her türlü yardımı gösteren hocam Prof. Dr. Oğuz Tekin'e, tezime sağladığı katkılardan ötürü çok teşekkür ederim.

Tarihi coğrafya ve keramik derslerinde kendisinden edindiğim bilgiler sayesinde tezime sağladığı katkılardan dolayı hocam Doç. Dr. Sedef Çokay-Kepçe'ye teşekkür ederim. Çetrefilli Erasmus sürecim boyunca benden daha fazla uğraşarak yazışmalar yapan, her konuda yardımını esirgemeyen ve bilgisini paylaşan Yrd. Doç. Dr. Müjde Peker'e çok teşekkür ederim. Üniversite'ye girdiğim yıldan itibaren laboratuvardaki çalışmalarımızda bana her konuda akademik desteği veren ve çalışma disipliniyle bana ilham kaynağı olarak beni bu alanda çalışmaya yönlendiren Yrd. Doç. Dr. Yasemin Yılmaz'a teşekkür ederim. Prehistorik alanlar konusunda kaynaklara ulaşmama yardım eden ve kendi çalışmalarında kullandığı belgeleme yöntemini benimle paylaşan Araş. Gör. (M.A.) Mert Bertan Avcı'ya teşekkür ederim.

Roma La Sapienza Üniversitesi'nde bulunduğum sırada bilimsel birikimini benimle paylaşan ve sıkıştığım her konuda desteğini esirgemeyerek bana yol gösteren hocam Doç. Dr. Emanuela Borgia'ya teşekkürlerimi sunarım.

Byzantion ile ilgili çalışmalar yaparak fikirlerini benimle paylaşan ve bu konuda yayımladığı kitabı bana yollayarak çalışmama destek veren Arkeolog Dr. Martin Gyuzelev'e teşekkür ederim.

Bu alanda çalışmama onay vererek kazı yıllıklarına ulaşmamı sağlayan ve müzede teşhirde bulunan eserleri fotoğraflamam için izin veren İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürü Zeynep Kızıltan'a, müdür yardımcısı Rahmi Asal'a ve uzman arkeolog Mehmet Ali Polat'a teşekkürlerimi sunarım. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen eserlerin fotoğraflanmasında bana yardım eden dayım Mehmet İyigüngör'e ve Sibel Erduman'a ayrıca teşekkür ederim.

Güzel enerjileriyle çalışmama renk katan, her türlü destek ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım, başta Arkeolog Dr. Buket Akçay Güven olmak üzere,

Arkeolog (M.A.) Hasan Binay’a, Arkeolog (M.A.) Senem Özden’e, Arkeolog (M.A.) Çisem Çağlayan’a, Arkeolog (M.A.) Esen Kaya’ya, Arkeolog Araş. Gör. (M.A.) İpek Dağlı’ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Mimari konularda destek aldığım ve en yoğun proje dönemlerinde dahi bana vakit ayıran Mimar Gizem Demirci ve Mimar (M.A.) Kübra Gür’e de ayrıca teşekkür ederim. Uzakta olsalar da bana her daim yanımda olduklarını hissettiren 25 yıllık arkadaşlarım Elif Rehm ve Pelin Şentürk’e içtenlikle teşekkür ederim. Tezime başka bir gözle bakarak eleştiriler getiren ve tez süresi boyunca her türlü ‘kapisime’ katlanarak beni yalnız bırakmayan Arkeolog Sinan Yiğit’e de ayrıca çok teşekkür ederim.

Tatil için beni uzun ve yorucu doğa yürüyüşlerine götürerek Arkeolojik alanları çocukluğumdan itibaren keşfetmemi ve bugün Arkeolog olmamı sağlayan, çok yoğun olmalarına rağmen tezimi baştan sona okuyarak akademik düzeltmeler yapan ve bana her konuda destek olan başta annem Vildan İyigüngör olmak üzere, babam Kuvvet Lordoğlu’na, ablam Ceren Lordoğlu’na ve benimle her daim ilgilenerek ‘tek torun olmanın’ avantajlarını bana her zaman hissettiren, her gün merak edip, tezimi soran sevgili anneannem ve dedeme minnettarım.

Nisan Lortoğlu
İstanbul, 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZ/ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vii
LEVHALAR LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1
I. BYZANTION	6
A. Coğrafi Konumu ve Kuruluşu	6
B. Tarihsel Gelişimi	13
II. KALKHEDON	29
A. Coğrafi Konumu ve Kuruluşu	29
B. Tarihsel Gelişimi	31
III. BYZANTION VE KALKHEDON ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	40
A. Siyasi ve Sosyo – Kültürel İlişkiler.....	40
B. Ekonomik İlişkiler	43
IV. BYZANTION’UN ŞEHİRCİLİĞİ.....	58
A. Antik Kaynaklarda Adı Geçen Yapılar	59
B. Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Veriler	73
C. Byzantion Territoriumunun Olası Sınırları	84
V. KALKHEDON’UN ŞEHİRCİLİĞİ.....	104
A. Antik Kaynaklarda Adı Geçen Yapılar	104
B. Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Veriler	107
C. Kalkhedon Territoriumunun Olası Sınırları	112

VI. BYZANTION VE KALKHEDON KENTLERİNİN ŞEHİRCİLİK	129
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI.	
SONUÇ	135
KAYNAKÇA.....	140
EK: LEVHALAR.....	159

LEVHALAR LİSTESİ

Lev. 1, Plan 1	Byzantion Kent Planı. Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası , Plan 1.
Lev. 1, Plan 2	Byzantion, Kalkhedon, Haliç ve Boğaz'ın Marmara girişinin Planı. http://stock-images.antiqueprints.com/stock/city-plans.html , 01.03.15.
Lev. 2, Plan 3	İstanbul Boğazı. http://stock-images.antiqueprints.com/images/sm0030-Bosphorus(e5556).jpg , 01.03.15.
Lev. 3, Plan 4	Kalkhedon Kent Planı. Janin, Les Églises et les Monastères des Grands Centres Byzantins , s. 30.
Lev. 4, Tablo. 1	Hanell, Megarische Studien , s. 191; Newskaja, Byzans in der Klassichen und Hellenistischen Epoche , s. 164 (Düzenleme N. Lortoğlu).
Lev. 5, Res. 1	MÖ 4. yy. Byzantion sikkesi. Tekin, Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler , Res. 1.
Lev. 5, Res. 2	MÖ 4. yy. Kalkhedon sikkesi. Tekin, Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler , Res. 3.
Lev. 5, Res. 3	MÖ 3. yy. Byzantion – Kalkhedon ortak darp. Le Rider-Olcay, Le Trésor de Moda (1975) , no. 99; Tekin, Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler , Res. 7.
Lev. 6, Res. 4	MÖ 3. yy. Byzantion – Kalkhedon ortak darp. Le Rider-Olcay, Le Trésor de Moda (1975) , no. 115; Tekin, Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler , Res. 6.
Lev. 6, Res. 5	MÖ 1. yy. Megara sikkesi. Tekin, Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler , Res. 8.
Lev. 6, Res. 6	MÖ 3. yy. Byzantion sikkesi. Tekin, Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler , Res. 9.
Lev. 7, Res. 7	MÖ 3. yy. Byzantion sikkesi. Tekin, Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler , Res. 10.
Lev. 7, Res. 8	MÖ 2. yy. Byzantion sikkesi. Tekin, Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler , Res.12.
Lev. 7, Res. 9	MÖ 2. yy. II. Ptolemaios sikkesi. Tekin, Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler , Res. 13.
Lev. 8, Plan 5	Antik kaynaklara göre Byzantion'da bulunan yapılar. Oberhummer, Bosporos-Byzantion-Byzas , s. 1121-1122

(Düzenleme ve renklendirme K. Gür).

- Lev. 9, Plan 6** Byzantion’da ortaya çıkan arkeolojik buluntuların dağılımı. Mango, **Le Développement Urbain de Constantinople**, Plan II (Düzenleme ve renklendirme K. Gür).
- Lev. 10, Plan 7** Antik kaynaklara göre Kalkhedon’da bulunan yapılar ve arkeolojik kazılarda ortaya çıkan buluntuların dağılımı. Janin, **Les Églises et les Monastères des Grands Centres Byzantins**, s. 30 (Düzenleme ve renklendirme G. Demirci, K. Gür).
- Lev. 11, Plan 8** Antik kaynaklara göre İstanbul Boğazı üzerinde bulunan yapılar ve arkeolojik kazılarda ortaya çıkan buluntuların dağılımı. Oberhummer, **Bosporos-Byzantion-Byzas**, s. 749-750, Janin, **Les Églises et les Monastères des Grands Centres Byzantins**, s. 62 (Düzenleme ve renklendirme K. Gür).
- Lev. 12, Res. 10** Bronz Fibula. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 144.
- Lev. 12, Res. 11** Oinokhoe parçası. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 144.
- Lev. 13, Res. 12** Dinos. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 145.
- Lev. 13, Res. 13** Kyliks parçası. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 144.
- Lev. 14, Res. 14** Askos parçası. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 146.
- Lev. 14, Res. 15** Balık tabağı formundaki kap parçası. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 147.
- Lev. 15, Res. 16** Dinlenen Hermes figürü. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 149.
- Lev. 15, Res. 17** Athena başı. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 148.
- Lev. 16, Res. 18** İki satyros heykelciği (Foto. M. İyigüngör).
- Lev. 16, Res. 19** Kırmızı figürlü çanak parçası. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 110.
- Lev. 17, Res. 20** Amphoriskos. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı**, s. 112.

Lev. 17, Res. 21	Guttus. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 112.
Lev. 18, Res. 22	Damgalı kulp. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 113.
Lev. 18, Res. 23	Damgalı kulp. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 115.
Lev. 18, Res. 24	Siyah firnisli tabak. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 273.
Lev. 19, Res. 25	Aryballos. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 248.
Lev. 19, Res. 26	Skyphos parçası. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 271.
Lev. 20, Res. 27	Yonca ağızlı Oinokhoe. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 272.
Lev. 20, Res. 28	Siyah firnisli tabak parçası. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 248.
Lev. 21, Res. 29	Amphora. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 249.
Lev. 21, Res. 30	Amphora parçası. Pekin (ed.), Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı , s. 250.
Lev. 22, Res. 31	Apollonios kızı Olympias ile Lykoorgas kızı Kleo'ya ait mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 22, Res. 32	Menephron oğlu, astronomi bilgini Theodotos'un mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 23, Res. 33	Eubios kızı Platthis'in mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 23, Res. 34	Nikon oğlu Thrason'a ait mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 23, Res. 35	Thrakia Süvarisi betimli mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 23, Res. 36	Tertia Oktavia'nın mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 24, Res. 37	Diodoros'un dört yaşındaki oğlu Epaphroditos'un mezar steli (Foto. N. Lortoğlu).
Lev. 24, Res. 38	Byzantionlu Aurelia Martha oğlu Mamalios'un mezar steli (Foto. N. Lortoğlu).
Lev. 24, Res. 39	Attika tipi mezar steli (Foto. S. Erduman).

Lev. 24, Res. 40	Kratinos kızı Nikopolis'in mezar steli (Foto. N. Lortoğlu).
Lev. 25, Res. 41	Lahit ön yüzü (Foto. N. Lortoğlu).
Lev. 25, Res. 42	Zosimos'un mezar steli (Foto. N. Lortoğlu).
Lev. 25, Res. 43	Çemberlitaş Nekropolis buluntuları (Foto. N. Lortoğlu).
Lev. 26, Res. 44	Beyazıt, Cağaloğlu, Sultanahmet Adliye Sarayı Nekropolis buluntuları (Foto. N. Lortoğlu).
Lev. 26, Res. 45	Medusa başı kabartmalı Roma Lahdi. http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56183 , 01.03.15.
Lev. 26, Res. 46	Çift bölmeli Roma Lahdi. http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56081 , 01.03.15.
Lev. 27, Res. 47	Askos (Foto. M. İyigüngör).
Lev. 27, Res. 48	Silahtarağa heykelleri (Foto. M. İyigüngör).
Lev. 28, Res. 49	Menios oğlu asker Heris'in mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 28, Res. 50	Apollodoros oğlu Zopyros'un mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 28, Res. 51	Lollia Salvia'nın mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 28, Res. 52	Dionysios oğlu Meniskos ile Dionysios kızı Kratisto'ya ait mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 29, Res. 53	Apollonios oğlu Matron ile Apollonios oğlu Apollonios'a ait mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 29, Res. 54	Symposion konulu mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 29, Res. 55	Zeus Dorios'a adak steli (Foto. S. Erduman).
Res. 29, Res. 56	Papas oğlu Andronikos ile Andronikos kızı Epiktetis'in mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 30, Res. 57	Mezar steli (Foto. S. Erduman).
Lev. 30, Res. 58	Zeus Hypsistos'a adak steli (Foto. N. Lortoğlu).
Lev. 30, Res. 59	Çift baş (Foto. N. Lortoğlu).
Lev. 30, Res. 60	Çift baş (Foto. S. Erduman).
Lev. 30, Res. 61	Çift baş (Foto. S. Erduman).
Lev. 31, Res. 62	Meter'e Adak Steli. B. Kidd, D. Attanasio, R. H. Tykot,

Determining White Marble Provenance of Greek and Roman Sculpture, Res. 9.

- Lev. 31, Res. 63** Girlandlı sunak (Foto. M. İyigüngör).
- Lev. 31, Res. 64** Artemis heykeli (Foto. M. İyigüngör).
- Lev. 31, Çiz. 1** Boğaz, Avrupa ve Anadolu Hieron'ları ile Kyaneai Adaları'nın çizimi. Heberer, **Osmanlıda Bir Köle**, s. 302-303.
- Lev. 32, Çiz. 2** Avrupa ve Anadolu Hieron'ları ile Kyaneai Adaları'nın çizimi. Heberer, **Osmanlıda Bir Köle**, s. 303.
- Lev. 33, Çiz. 3** Kyaneai Kayalıkları'nda (Öreke Taşı) bulunan Roma sütun kaidesi, sütun ve sütun başlığının gravürü. Yalçın, **Eski ve Ortaçağda Boğaziçi**, Res. 3.
- Lev. 33, Çiz. 4** Kyaneai Kayalıklarını (Öreke Taşı) gösteren gravür. Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, Res. 56.
- Lev. 34, Res. 65** Kyaneai Kayalıkları'nda (Öreke Taşı) bulunan sütun kaidesi. Yalçın, **Eski ve Ortaçağda Boğaziçi**, Res. 2.
- Lev. 34, Res. 66** Kyaneai Kayalıkları'nda (Öreke Taşı) bulunan sütun kaidesi. Yoros Kalesi Kazısı Arşivi.
- Lev. 35, Res. 67** Kadın heykeli (Foto. M. İyigüngör).
- Lev. 35, Res. 68** Doğum sahneli mezar steli (Foto. S. Erduman).
- Lev. 35, Res. 69** Symposion konulu mezar steli (Foto. S. Erduman).
- Lev. 36, Res. 70** Menios'un mezar steli (Foto. S. Erduman).
- Lev. 36, Res. 71** Menios kızı Niko'nun mezar steli (Foto. S. Erduman).
- Lev. 36, Res. 72** Hekataios'un mezar steli (Foto. S. Erduman).
- Lev. 36, Res. 73** Apollonios kızı Stratonika'nın mezar steli (Foto. S. Erduman).
- Lev. 37, Res. 74** Altıyol kazılarında ele geçen kireçtaşı podiyum ve lahitler. <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56165>, 01.03.15.
- Lev. 37, Res. 75** Altıyol kazılarında ortaya çıkmış pişmiş toprak kaplar (Foto. N. Lortoğlu).
- Lev. 37, Res. 76** Lekythos. <https://www.flickr.com/photos/kadikoybelediye/9600513986/>, 01.03.15.
- Lev. 38, Res. 77** Mezar anıtına ait blok (Foto. S. Erduman).

- Lev. 38, Res. 78** Söğütlüçeşme kazısında ortaya çıkmış lahitler. <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56092>, 01.03.15.
- Lev. 39, Res. 79** Attika tipi mezar steli parçası (Foto. S. Erduman).
- Lev. 39, Res. 80** Symposion konulu mezar steli (Foto. S. Erduman).
- Lev. 39, Res. 81** Symposion konulu mezar steli (Foto. N. Lortoğlu).
- Lev. 39, Res. 82** Arkeas ile Ariston'un mezar steli (Foto. N. Lortoğlu).
- Lev. 39, Res. 83** Asklepiades'in mezar steli (Foto. N. Lortoğlu).
- Lev. 39, Res. 84** Dionysios oğlu Apollas'ın mezar steli (Foto. N. Lortoğlu).
- Lev. 40, Res. 85** Ana Tanrıça Kybele'ye adak steli. http://www.oguztopoglu.com/2014_04_10_archive.html, 01.03.15.
- Lev. 40, Res. 86** Ariston oğlu asker Ariston ve karısı Gykeia'ya ait lahit yüzü tipinde mezar steli. http://www.oguztopoglu.com/2014_04_10_archive.html, 01.03.15.
- Lev. 41, Res. 87** Oinokhoe. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 70.
- Lev. 41, Res. 88** Kyliks. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 71.
- Lev. 41, Res. 89** Kyliks. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 72.
- Lev. 41, Res. 90** Hydria parçası. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 72.
- Lev. 41, Res. 91** Orta Akroter parçası. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 73.
- Lev. 42, Res. 92** Pişmiş toprak kandil. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 73.
- Lev. 42, Res. 93** Skyphos parçaları. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 36.
- Lev. 42, Res. 94** Kantharos. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 74.
- Lev. 42, Res. 95** Kâse. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 74.
- Lev. 42, Res. 96** Phiale. Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s.

75.

- Lev. 43, Res. 97** Aryballos ve Amphoriskos (Foto. N. Lortoğlu).
- Lev. 43, Res. 98** Tanrıça Isis kabartmalı adak steli (Foto. N. Lortoğlu).
- Lev. 43, Res. 99** Hayvan betimli kabartma parçaları (Foto. N. Lortoğlu).
- Lev. 43, Res. 100** İnsan betimli kabartma parçaları (Foto. N. Lortoğlu).
- Lev. 44, Çiz. 5** Yoros Kalesi'nin Doğu kapısı üzerinde devşirme olarak kullanılmış arkhitravın çizimi. Moreno, **Hieron**, Res. 12.
- Lev. 44, Res. 101** Yoros Kalesi'nde devşirme olarak kullanılmış arkhitrav. Yoros Kalesi Kazısı Arşivi.
- Lev. 45, Res. 102** Büyükada Definesi. Özbayoğlu, **Hükümdarın Adası**, s. 36.
- Lev. 45, Res. 103** Erkek Heykeli (Foto. N. Lortoğlu)

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e. :	Aynı eser.
Bkz./bkz. :	Bakınız.
bkz. aş. :	Bakınız Aşağıya.
bkz. yuk. :	Bakınız Yukarıya.
C. :	Cilt.
Çev. :	Çeviren.
Çiz. :	Çizim.
ed. :	Editör.
Env. no. :	Envanter Numarası.
İAM :	İstanbul Arkeoloji Müzeleri.
Lev./lev. :	Levha.
m. :	Metre.
MÖ :	Milattan Önce.
MS :	Milattan Sonra.
no. :	Numara.
Res./res. :	Resim.
s. :	Sayfa/Sayfalar.
yak. :	Yaklaşık.
Yük. :	Yükseklik.
yy. :	Yüzyıl.
vb. :	Ve Benzeri.
vd. :	Ve Devamı.
v.d. :	Ve Diğerleri.

GİRİŞ

Prehistorik dönemlerden itibaren iskâna uğramış ve günümüzde devasa bir metropol haline gelmiş olan İstanbul'un tarihi, özellikle son yıllarda kentte yapılan arkeolojik kurtarma kazılarıyla bir kez daha ön plana çıkmıştır. Günümüzde İstanbul'da son hızla ilerleyen 'kentsel dönüşüm' faaliyetleri ile bağlantılı inşaatlar, kentin büyümesi sonucu eski hatlara eklenen yeni tren yolu ve metro hatları, İstanbul'un tarihi ile ilgili bir çok veriyi ortaya çıkarmakla birlikte aynı zamanda arkeolojik tahribata yol açmıştır. Yenikapı, Pendik, Sirkeci vb. yerlerde uygulanan projeler, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin denetiminde uzun soluklu kurtarma kazılarına dönüşmüştür.

İstanbul'un tarihsel süreç içinde, kentin stratejik konumundan kaynaklı, özellikle Avrupa yakasında sürekli istilaya ve tahribe maruz kaldığı görülmektedir. Kentin tarihi ile ilgili bilinen en büyük yıkımın, MS 2. yy.'da Septimius Severus tarafından cezalandırma amaçlı gerçekleştirildiği bilinmektedir. Kentin daimi yıkıma ve yeniden inşaya maruz kalmasıyla birlikte nüfusun artması da, kentin büyümesine ve topografyasının, dolayısıyla da yerleşim planının devamlı değişmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum, kentte bulunan yapıların yıkılarak yenilerinin yapılması ile üst üste bir tabakalaşma meydana gelmesine neden olmuştur.

İstanbul'un Avrupa yakasına göre daha az araştırıldığı için az bilinen Anadolu yakasının Kadıköy ilçesinde, Sarayburnu'ndaki gibi bir 'höyükleşme'nin var olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Kadıköy'ün 18. yy.'da bir metropol haline dönüşmesi¹ ve yapıların çoğalmasıyla, Antik Kalkhedon'un² izlerini bulmak zorlaşmıştır. Oysa Geç dönemde, Sarayburnu'nda yer alan Gülhane Parkı ile askeri bölge burada yapılaşmaya izin vermemiş olduğundan, Byzantion'un en azından

¹ P. Ğ. İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, Çev. H. D. Andreasyan, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1956, s. 112.

² Kalkhedon'un Eski Yunanca yazımı ve transkripsiyonunda farklı yazımlarla karşılaşılmaktadır. Ancak Kalkhedon'dan bahseden en erken kaynak olan Herodotos ve Kalkhedon sikkeleri temel alınarak Καλχηδών/Kalkhedon yazımı tercih edilmiştir. Bkz. Herodotos, **Historiai: Histories**, Çev. A. D. Godley, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1928; **Herodot Tarihi**, Çev. Muntekim Ökmen, Azra Erhat, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, iv.85; Oğuz Tekin, "İstanbul'un Tarihini Sikkelerden Okumak: Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler," **Tarih İçinde İstanbul Uluslar arası Sempozyumu**, 14-17 Aralık 2010, İstanbul, 2011, s. 51-55.

Bizans Dönemi'ndeki yerleşim düzenini tahmin etmek ve yer yer saptamak mümkündür, ancak bu durum Kalkhedon için söz konusu değildir.

Boğaz'ın Avrupa ve Anadolu yakasında, şimdi İstanbul'un iki ilçesini oluşturan Antik Byzantion ve Kalkhedon kentlerinde, bilinen ilk kuşatmanın MÖ 5. yy.'da Persler tarafından gerçekleştirildiği, daha sonra Roma ve Bizans dönemlerinde de çeşitli yıkımlar ve değişimler olduğu anlaşılmaktadır. I. Theodosius'un (MS 347 – 395), Byzantion Akropolisindeki tapınakları yıktırarak yerine başka yapılar yaptırdığı, kentin uğradığı yıkımlardan yalnızca biridir. Fransız seyyah Petrus Gyllius (Pierre Gilles 1490 – 1555), 16. yy.'da İstanbul'a geldiğinde eski izleri kolayca bulacağını umut etmişti. Kentte kaldığı süre içinde Vitruvius'un sanatına yabancı olan halkın, bir kenti ne dereceye kadar yıkabileceğini ve sokakların yönüne özen göstermeksizin nasıl rastgele doldurabileceğini görmüştür. Kent, gündüzleri, geceleyin olduğundan daha karanlıktı ve günlük yıkımlar o kadar çoktu ki kimse çocukken gördüklerini yaşlanınca bulamıyordu³.

8000 yıldır iskâna uğrayan ve özellikle Antik Çağ'dan itibaren inşa faaliyetlerinin çok yoğun olarak yaşandığı İstanbul'un her iki yakasının da Roma ve Bizans Dönemi öncesi yapılarının lokalizasyonunu belirlemek oldukça zordur. Günümüzde de 'Kentsel dönüşüm' ve 'ulaşım' projeleri kapsamında İstanbul genelinde yapılan yoğun inşa faaliyetleri, kentin tarihi dokusunu ve beraberinde arkeolojik kalıntılarını da yok etmektedir. Bu faaliyetler esnasında en ufak bir belgeleme bile kentin tarihi açısından önemlidir. İstanbul'un Eski Yunan ve Roma Dönemleri'ne ait yapı kalıntılarının izlerine rastlamak artık neredeyse imkânsızdır. Ancak, arkeolojik kazılarda ortaya çıkan küçük buluntular ve belgelenen her türlü eser günümüze ulaşmamış yapılarla ilgili fikir belirtme ve lokalizasyon önerileri getirme olanağı sağlamaktadır.

Tezin Amacı:

Bu çalışmanın birincil amacı, modern İstanbul kentinin sınırları içinde yer alan iki antik kent, Byzantion ve Kalkhedon'un kuruluşlarından Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar olan durumlarını, tarihsel süreç içerisinde şehircilik açısından

³ Petrus Gyllius, **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 59.

değerlendirmektir. Bu süreçte, iki kentin birbirleri ile olan ilişkileri ve bu ilişkilerin, gelişimlerini ne şekilde etkilediği, antik kaynaklar, tarihsel veriler ve özellikle son yıllarda bulunmuş olan arkeolojik kalıntılar aracılığıyla araştırılması amaçlanmıştır. Antik kaynaklar vasıtasıyla Byzantion ve Kalkhedon'un siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin kentlerin planlanmasına olan etkileri ve zaman içerisindeki değişimlerinin incelenmesi de tezin amacına dâhil edilmiştir. Şimdiye kadar İstanbul ve çevresinde yapılan bütün arkeolojik kazılar göz önünde bulundurularak, antik kaynaklar aracılığıyla çıkarımlar yapılmış ve bahsedilen bu iki kente ait lokalizasyonu tespit edilemeyen yapıların yerlerinin saptanması amaçlanarak, çözilemeyen sorunlar da ortaya konulmuştur.

Tezin Kapsamı:

İstanbul'un Geç Antik ve Bizans dönemleriyle ilgili olarak yapılan çalışmalar ve yayınlar oldukça fazladır. Ancak Antik Byzantion ve özellikle Kalkhedon'un erken dönemleri ve kuruluşları ile ilgili yeterince veriye ulaşmak mümkün olmamaktadır. Son yıllarda yapılan arkeolojik kurtarma kazılarında ele geçen Byzantion ve Kalkhedon'un erken dönemlerine ait bulgular, kentin Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlerdeki durumları ve gelişimleri hakkında fikir vermektedir. Araştırmanın boyutları ve inceleme süresi göz önünde bulundurularak, tezin kapsamı, Byzantion ve Kalkhedon'un kuruluşlarından (MÖ 7. yy.) Roma İmparatorluk Dönemi'ne (MS 1. yy.) kadar olan süre içerisinde şehircilik açısından incelenerek değerlendirilmesi ile sınırlandırılmıştır.

Tezin birinci ve ikinci bölümlerini, Byzantion ve Kalkhedon'un coğrafi konumları, kuruluşları ve iki kentin MÖ 7. yy. ortalarından MÖ 1. yy.'a kadar olan tarihsel süreçleri oluşturmaktadır. Antik Çağ yazarlarının Byzantion ve Kalkhedon hakkında verdiği coğrafya ve kurulumlarına dair bilgiler göz önünde bulundurulmuş ve bu alt bölümde, ağırlıklı olarak Dionysios Byzantios, Strabon ve Plinius'tan yararlanılmıştır. Antik yazarların, iki kentin kuruluşuna dair belirttiği mitoslara da bu bölümde yer verilmiştir. Byzantion ve Kalkhedon'un tarihsel süreç kısmında, modern kaynaklar, antik kaynaklarla teyit edilerek incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Byzantion ve Kalkhedon arasındaki siyasi, sosyo – kültürel ve ekonomik ilişkiler incelenmiştir.

Tezin asıl kısımlarını oluşturan dördüncü ve beşinci bölümlerde, Byzantion ve Kalkhedon şehircilik açısından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. İki bölüm de üçer alt başlık altında incelenmiştir. İlk alt başlıkta, Byzantion ve Kalkhedon'daki yapılardan bahseden antik kaynaklar ele alınmıştır. Antik yazarlar çerçevesinde Byzantion'da ele alınan yapılar, Akropolisteki yapılar, surlar, kuleler, limanlar, kamu yapıları ve kutsal alanlardır. Kalkhedon'dan bahseden daha az antik kaynak olması nedeniyle tezin beşinci bölümünün ilk alt başlığının içeriği Kalkhedon'un yalnızca surları, limanları, kamusal yapıları ve kutsal yapılarıyla sınırlı kalmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümlerin ikinci alt başlıklarında, İstanbul'da yapılan kazıların tarihçesine ve özellikle son yıllarda yapılan kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan buluntulara yer verilmiştir. Her iki bölümün üçüncü alt başlığını, iki kentin territoriumunun olası sınırları oluşturmaktadır. Bu alt bölümlerde, özellikle MS 2. yy.'da Boğaz'ın Marmara Denizi'nden başlayarak Karadeniz'e kadar devam eden hattını gezerek, coğrafyasını ve buradaki yapıları tanımlayan Dionysios Byzantios'un *Anaplous Bosporou* adlı eserinden yararlanılmıştır. Bunun yanında, 16. yy.'da Dionysios Byzantios'un izinden giderek Boğaz'ın Avrupa ve Anadolu yakasındaki yapıları ve 1400 yıllık değişimi gözlemleyen Fransız seyyah Petrus Gyllius'un eseri de ele alınarak incelenmiştir.

Tezin son bölümü olan altıncı bölümde, Byzantion ve Kalkhedon kentleri, şehircilik açısından karşılaştırılmış, Kalkhedon'un, Byzantion'dan önce kurulma nedenleri, coğrafi, siyasi, ekonomik etkenler göz önünde tutularak incelenmiştir.

Tezin Yöntemi:

Tezde izlenen yöntemin büyük bir kısmını kütüphane çalışması oluşturmuş ve tez kapsamında ayrı bir saha çalışması yapılmamıştır. Yüksek lisans sürecinin başlangıcında Roma 'La Sapienza' Üniversitesi'nin Arkeoloji Bölümü kütüphanesinin ve Roma Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün kütüphanesinin kaynaklarından yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü, Fransız Arkeoloji Enstitüsü ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü kütüphanelerinde, Byzantion ve Kalkhedon'u ele alan antik ve modern kaynaklar taranmış, ayrıca İstanbul'da yapılan kazıların yayınları incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci aşamasında, İstanbul’da yapılan kazılarda ortaya çıkan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde sergilenen, Antik Byzantion ve Kalkhedon’un Roma İmparatorluk Dönemi öncesi buluntuları fotoğraflanarak belgelenmiştir. Tez kapsamına giren bazı buluntular, müze kazılarında çalıştığım süre boyunca, tarafımda görülmesine karşın, yayımlanmamış hiçbir buluntudan tezde bahsedilmemiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde yalnızca teşhirde sergilenen buluntular incelenemediğinden, depodaki buluntular tez kapsamına dâhil edilmemiş ve tezin ‘Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Veriler’ alt başlığı yalnızca yayımlanan buluntuları içermiş, yayımlanmayan hiçbir malzeme değerlendirmeye alınmamıştır. Yayınlarda ve müze yıllıklarında adı geçen buluntuların fotoğrafı olmayanlara, tezin levhalar bölümünde yer verilmemiştir. Yalnızca müzede sergilenen buluntular kanıt niteliği taşıdıklarından tezin içeriğine alınmış, ancak bu buluntuların üslupsal özellikleri hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmayarak, sergilerinde verilen bilgiler temel alınmıştır.

Antik kaynakların bahsettiği ve arkeolojik kazılarda ortaya çıkan buluntular, dönemlerine göre farklı lejant ve renklerle işaretlenerek, tezin levhalar kısmında, Byzantion, Kalkhedon ve Boğaz haritası olarak gösterilmiştir. Antik kaynaklarda adı geçen ve lokalizasyonu kesin olarak belirlenemeyen bazı yapılar, haritaya tahmini öneriler getirilerek yerleştirilmiştir. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkan buluntular için İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde teşhir edilen ve 1970 – 2010 arası İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından gerçekleştirilen kazıların bir dökümünü içeren, 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi kapsamında gerçekleştirilen “İstanbul Kültür Envanteri ve Kültür Ekonomisi Projesi 2010”un www.envanter.gov.tr internet sitesinden yararlanılmıştır. Buluntu yeri kesin olarak kordinatlarıyla belirtilmemiş arkeolojik buluntular ise verilen lokalizasyona göre, tahmini olarak haritaya yerleştirilmiştir. Adı geçen sitede verilen kurtarma kazılarının bir kısmının gerçekleştirildiği tarih ve ortaya çıkan buluntuların dönemleri verilmediği için tezde belirtilememiştir.

I. BYZANTION

A. Coğrafi Konumu ve Kuruluşu

Byzantion, derin ve akıntılı bir denizle çevrelenmiş, en dar yeri 5 stadion¹ uzunluğunda bir yarımada üzerine kurulmuş, çevresi 35 stadion olan bir deniz kentidir. Batısındaki Thrakion kara surunun bulunduğu kısım hariç diğer yerler denize doğru eğimlidir; fakat orta kısmında geniş bir düzlük vardır² (**Lev. 1, Plan. 1**). Ksenophon (MÖ 5. – 4. yy.), bu alandan Thrakion adı verilen bir düzlük olarak bahsetmiş ve üzerinde ev olmadığından ötürü ordunun dizilmesine elverişli olduğunu eklemiştir³. Strabon (MÖ 1. – MS 1. yy.), Propontis’ten Pontos Euxenios’a giderken, sol tarafta Thrakialılara ait olan, Byzantion’a komşu kısımların görüleceğini belirtmiş ve buraya Pontos’un sol tarafındaki yerler denildiğini eklemiştir⁴. Ovidius (MÖ 1. – MS 1. yy.) ise, Pontos’un girişini kontrol eden Byzantion’un, ikiz denizlerin (Pontos Euxenios ve Propontis) devasa kapısı olduğunu vurgulamıştır⁵ (**Lev. 1, Plan 2**).

Boğaz’ın girişi Kyaneai⁶ arasında 20 stadion’dur⁷. Herodotos (MÖ 5. yy.), Boğaz’ın 120 stadion uzunluğunda olduğunu yazmış⁸, ancak başlangıç ve bitiş yerinden bahsetmemiştir. Polybios (MÖ 3. – 2. yy.), Pontos’un ağzından Bosporos Thrakios (İstanbul Boğazı) olarak bahsetmiş ve uzunluğunu 120 stadion olarak

¹ 1 Stadion yaklaşık 177-212 m. arasına tekabül etmektedir. Bkz. W. Martini, **Sachwörterbuch der Klassischen Archäologie**, Stuttgart: Kröner, 2003, s.315.

² Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou: Dionysii Byzantii De Bospori Navigatione**, ed. Carolus Wescher, Typographie Publico, Paris, 1874; **Anaplous Bosporou, Per Bosporum Navigatio: Deniz Yoluyla Boğaz**, Çev. Erendiz Özbayoglu, TB Yayıncılık, İstanbul, 2010; **Boğaziçinde Bir Gezinti**, Çev. Mehmet Fatih Yavuz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, vi.

³ Ksenophon, **Anabasis: Xenophon The Anabasis of Cyrus**, Çev. Carleton L. Brownson, O. J. Todd, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T.E. Page, W. H. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam’s Sons, 1922; **Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)**, Çev. Tanju Gökçöl, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998, vii.1.24.

⁴ Strabon, **Geographika: The Geography of Strabo**, C. V, Çev. H. L. Jones, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1961; **Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap: XII-XIII-XIV**, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, xii.3. 2.

⁵ Ovidius, **Tristium: Tristia**, Çev. Arthur Leslie Wheeler, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1939, i.10.31-32.

⁶ Kyaneai Kayalıkları için bkz. aş.: **IV. C, V. C.**

⁷ Strabon, **Geographika**, vii.6. 1.

⁸ Herodotos, **Historiai**, iv.85.

vermiştir. Boğaz güneyde, Propontis tarafında, 14 stadion genişliğinde, Kalkhedon ve Byzantion arasında başlamakta ve kuzeyde, Pontos tarafında Iason'un Argonautes Seferi dönüşünde On İki Tanrı'ya adak sunduğu Hieron adı verilen yerde bitmektedir⁹. Strabon Bosporos Thrakios adı verilen yerin, erken dönemlerde Mysia Bosporos'u adıyla anıldığını belirtmiştir¹⁰.

Herodotos, Boğaz'ın genişliğini 4 ya da 5 stadion olarak vermiştir¹¹. Ancak Herodotos'un verdiği ölçüler muhtemelen Boğaz'ın en dar iki kısmını aittir. Bunlardan biri 4 stadion olarak verilen Zeus Hieronu'dur¹². Strabon, Pontos Euksenios'un ağzının en dar kısmının Byzantionluların ve Kalkhedonluların tapınaklarının arası olduğunu belirtmiştir¹³. Polybios, Anadolu yakasından Hermaion Burnu'na (Rumeli Hisarı) olan uzaklığı 5 stadion vermiş ve burasının Boğaz'ın en dar yeri olduğu söylemiştir¹⁴. Dionysios Byzantios (MS 2. yy.) da Karadeniz'in ağzının çok dar, 4 stadion olduğundan bahsetmektedir. Gyllius, göz kararı ölçümüyle İstanbul Boğazı'nın en dar yerinin Çanakkale Boğazı'nın yarısından daha dar olarak tanımlamıştır¹⁵. Polybios, Karadeniz'e açılan yerden, Pontos'un ağzından Thrakios Bosporos olarak da bahsedildiğini belirtmiştir¹⁶. Plinius (MS 1. yy.), her iki Boğaz'ın da (Bosporos Thrakios ve Kimmer Bosporos), bir öküzün yüzerek geçebileceği genişlikte olduğunu, isimlerini bundan dolayı aldıklarını bildirmiştir¹⁷.

Pontos'tan gelen akıntı, Hermaion Burnu'nda dar alana sıkışarak büyük bir kuvvetle Avrupa yakasına çarpmakta ve çarpmanın etkisiyle Anadolu kıyısına vurmaktaydı. Buradan da akıntının etkisiyle tekrar Avrupa yakasındaki Hestiai Burnu'na çarpmakta ve karşı kıyıda Io'nun Boğaz'ı geçtikten sonra sahile çıktığı

⁹ Polybios, **Historiai: Histories**, Çev. W. R. Paton, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T.E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1922, iv.38.11-39. 6.

¹⁰ Strabon, **Geographika**, xii. 4. 8.

¹¹ Herodotos, **Historiai**, iv.85.

¹² Petrus Gyllius, **De Bosporo Thracio**, Lugduni: Rouillius, 1561; **İstanbul Boğazı**, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 41.

¹³ Strabon, **Geographika: The Geography of Strabo**, C. III, Çev. H. L. Jones, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1924, vii.6. 1-2.

¹⁴ Polybios, **Historiai**, iv.43. 2.

¹⁵ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 41.

¹⁶ Polybios, **Historiai**, iv.39. 4.

¹⁷ Plinius, **Naturalis Historia: Pliny Natural History**, C. II, Çev. H. Rackham, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1947, vi. 1. 2.

Bous'tan Byzantion'a dönmekteydi¹⁸. Boğaz boyunca kıyıdan kıyıya çarparak şehre varan sular Bosporos Akra'da (Saray Burnu) ikiye ayrılmakta; Boğaz sularının bir kısmı, içinde balığın bol olduğu bir körfeze yönelmekte ve körfezin sonundaki sığ ve bataklık bölgede son bulmaktaydı¹⁹. Akıntı, zikzaklar çizerek Boğaz'ın genişlediği yere ulaştığında burada gücünü kaybetmekte ve Kalkhedon'un bulunduğu karşı kıyıya ulaşamamaktaydı²⁰.

Tepelerle çevrili İstanbul Boğazı, doğal burunlar ile aralarında oluşan koy ya da körfezler nedeniyle girintili çıkıntılı kıyılara ve kavise sahipti (**Lev. 2, Plan 3**). Bu koy ve körfezler gemilerin sığınabilmesi için Boğaz üzerinde birçok liman oluşturmaktaydı ve Byzantion'un otuzu ünlü çok sayıda limanı mevcuttu. Boğaz çevresi tepelerle değil, düzlükle çevrili olsaydı gemi seyri için elverişsiz olurdu²¹. Antik Çağ'da bu körfezlerden liman bakımından en zengini Khrysokeras (Haliç) olarak adlandırılmıştır. Dionysios Byzantios, körfezin boynuzla benzediğinden ötürü Keras olarak isimlendirildiğinden bahsetmiştir. Haliç, körfezin büyüklüğü ile limanlarının kullanışlılığı açısından önemliydi ve etrafındaki yüksek tepeler körfezi Boğaz'ın güçlü rüzgârlarından korumaktaydı²². Zosimos (MS 3. yy.), Byzantion'u, etrafı Keras ve Propontis ile çevrili kıstağın bir parçası olan tepede yer alan kent olarak tanımlamıştır²³. Plinius, Byzantion'un bağımsız bir kent olduğunu ve Kydaros (Alibeyköy) ile Barbyzes (Kâğıthane) Dereleri'nin birleştiği yerde eski bir Thrak yerleşimi olan Lygos'un yer aldığını belirtmiştir²⁴. Tacitus (MS 1. yy.), Yunanların, Avrupa'yı Anadolu'dan ayıran dar bir Boğaz'da, Avrupa'nın en uç kısmında Byzantion'u kurduklarını belirtmiştir. Pythia'ya danışan kolonistlere, "Körler Ülkesi"nin karşısına yerleşmeleri gerektiği söylenmiştir²⁵.

Polybios Byzantion'un, denizin verimliliği açısından bütün kentlerden güvenli ve zengin olduğunu, ancak toprağının güvenli ve bereketli olmadığını

¹⁸ Polybios, **Historiai**, iv.43. 4-5.

¹⁹ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vi.

²⁰ Polybios, **Historiai**, iv.43. 8-10.

²¹ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 43.

²² Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vi. bkz. aş.: **IV. C.**

²³ Zosimos, **Historia Nova**, ed. Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae, 1887, ii.30. 2.

²⁴ Plinius, **Naturalis Historia**, iv.11.46.

²⁵ Tacitus, **Annales: The Annals of Tacitus**, Çev. Clifford H. Moore, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1937, xii.63.

belirtmiştir. Byzantionlular, deniz tarafında, Pontos'un ağzını tamamen bloke ettiğinden, kimse Byzantionluların rızası olmadan Boğaz üzerinden Karadeniz'e girememiş ve Karadeniz'den çıkamamıştır. Karadeniz kaynaklar açısından zengin olduğundan, Byzantion da konumundan dolayı bu kaynaklara hâkim olmuştur²⁶. Byzantion, Kalkhedon'un aksine, Boğaz'daki akıntıların yapısından dolayı Karadeniz ve Karadeniz dışındaki tüm gemicilik faaliyetlerini kontrol edebilmekteydi²⁷.

Denizden Propontis ile Pontos'u birleştiren Bosporos'da bulunan Byzantion, Antik Çağ'da Karadeniz havzasının Ege ve Akdeniz'e açılan kapısı konumunda olmuştur²⁸. Kentin diğer avantajlarının yanında deniz, girintili bir koy olan Keras (Haliç), Bosporos ve Propontis ile kenti çevrelemektedir. Bu şekilde kent olağanüstü bir güzellik kazanmanın yanı sıra gemiciler için korunaklı limanlar da sağlamaktaydı. Haliç, Boğaz'dan ayrılarak batıya yönelir ve şehrin kuzeye bakan kıyısı boyunca, sonunu oluşturan koyda sona erer. Bu şekilde deniz, kent etrafında bir taç oluşturmaktaydı²⁹.

Byzantion'un kuruluşu ile ilgili mitosu Dionysios Byzantios aktarmaktadır. Argos kralı Inakhos'un kızı olan Io, kentin Hera tapınağı rahibelerinden biridir. Zeus, Io'ya âşık olur ve onu Hera'nın gazabından korumak için beyaz bir ineğe çevirir. Hera, Io'yu yüz gözlü dev Argos'un gözetimi altında tutar. Ancak Zeus, Hermes aracılığı ile devi öldürtür. Bunun üzerine sinirlenen Hera, Io'nun başına bir at sineği musallat eder. Böğrüne yapışıp ısırarak sineğin acısıyla çılgına dönen Io, birçok yeri aşarak Thrakia üzerinden geçer ve en sonunda Kydaros ile Barbyzes ırmaklarının Keras'ın bitimindeki balçık denize döküldüğü Semystira adı verilen yere gelir. Burada, Zeus ile olan ilişkisinden bir kız çocuğu olur. İnek, daha sonra Byzantion'un kurulacağı burna doğru kaçmış ve oradan da dar su geçidini (Boğazı) aşarak karşı kıyıya geçmiştir³⁰. Bundan ötürü burası *Thrakios Bosporos* olarak, Byzantion'un

²⁶ Polybios, **Historiai**, iv.38. 1-3.

²⁷ Polybios, **Historiai**, iv.44.

²⁸ Murat Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler**, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 251.

²⁹ Prokopios, **De Aedificiis: Procopius of Caesarea Buildings**, Çev. H. B. Dewing, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1954, i.5.2.10.

³⁰ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vii.

efsanevi kurucusu Kral Byzas'ın, Apollon ve Poseidon'un yardımıyla kentin sur duvarlarını inşa ettiği burun ise *Bosporos Akra* 'Bosporos Burnu' (Sarayburnu) olarak adlandırılmıştır³¹. Io'nun Kydaros ve Barbyzes ırmakları arasında doğurduğu bebek, Smystra adlı bir kadın tarafından bulunup evlat edinilir. Çocuk, annesinin dönüşümünden izler taşıdığından ötürü alnında boynuz biçiminde çıkıntılar vardı, bu nedenle Keroessa adını alır. Poseidon kıza âşık olur ve Keroessa, Byzas adında bir oğlan dünyaya getirir³².

Herodotos, Byzantion'un, Kalkhedon'dan on yedi yıl sonra kurulduğunu bildirmiştir³³. Kastor Rhodios'a (MÖ 1. yy.) göre, Kral Zeuksippos önderliğindeki Megaralılar 38. Olimpiyatlar'da (MÖ 628) Byzantion'a yerleşmişlerdir³⁴. Tacitus, Yunanların, Byzantion'u nereye kurmaları gerektiğini Apollon Pythia'ya danıştıklarından bahsetmiştir. Delphoi'daki Apollon kâhini ise kentlerini "körlerin karşısındaki yere" kurmaları gerektiğini söylemiştir³⁵. Bu tanım Kalkhedon'a işaret ediyor olmalıdır.

Philostratos (MS 2. – 3. yy.), Byzas'ın babasının Byzas ile aynı adı taşıdığını ve Hieron'da balıkçılık yapan kölelere sahip olduğunu belirtmiştir³⁶. Diodoros Sikeliotes (Diodorus Siculus MÖ 1. yy.), Pontos'un ağzına varan Argonautların, Byzas'ın kral olduğu bölgeye doğru yola çıktıklarını ve kentin adını, bu Kral'dan aldığına değinmiştir³⁷. Cassiodorus (MS 6. yy.), Tullus Hostilius'un 32 yıl hüküm sürdüğü (MÖ 672 – 641) dönemde, Kalkhedon ve kendi zamanında Konstantinopolis olarak bilinen Byzantion'un kurulduğunu belirtmiştir³⁸. Dionysius Telmaharensis

³¹ Hesykhios Milesios, *Patria Konstantinopuleos, Scriptores Originum Constantinopolitanarum*, ed. Theodor Preger, I, B. G. Teubner, Leipzig, 1901, i.12; *Accounts of Medieval Constantinople: The Patria*, Çev. Albrecht Berger, Dubarton Oaks Medieval Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London England, 2013, i.10; Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 5-6.

³² Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 73.

³³ Herodotos, *Historiai*, iv. 144.

³⁴ Bkz. aş.: IV. A. Ioannes Lydos, *De Magistratibus Populi Romani*, ed. Ricardus Wuensch, Lipsiae, 1903, iii.70; Mehmet Fatih Yavuz, *Byzantion: Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul, Antik Edebi Kaynaklar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 142.

³⁵ Tacitus, *Annales*, xii.63.

³⁶ Philostratos, *Bioi Sophiston: Philostratus Lives of the Sophists, Philostratus and Eunapius The Lives of the Sophists*, The Loeb Classical Library, Çev. Wilmer Cave Wright, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1922, i.24.

³⁷ Diodoros Sikeliotes, *Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily*, C. II, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1967, iv.49.

³⁸ Cassiodorus, *Chronicon, Patrologiae Cursus Completus*, Patrologiae Tomus LXIX, 1848, s. 1216.

(MS 9. yy.), 1330 yılında Kalkhedon'un, 1358 yılında ise Byzantion'un kurulduğunu bildirmiştir³⁹. Kedrenos (MS 11. yy.) ise, Byzantion'un, Iosias zamanında (MÖ 640 – 609) Thrakların Kralı Byzas tarafından ya da bazılarının söylediği gibi Megaralılar tarafından kurulduğunu belirtmiştir⁴⁰. Bizans Dönemi tarihçisi Mikhael Glykas (MS 12. yy.) da, Kedrenos'un söylediklerini desteklemiş ve Byzantion'un Thraklar'ın kralı Byzas tarafından Kral Iosias Dönemi'nde kurulduğunu bildirmiştir⁴¹. Eustathios (MS 12. yy.), Kalkhedon'un karşısında yer alan Byzantion'un adını, Io'nun kızı Keroessa'nın oğlu Byzas'tan aldığını belirtmiş ve Byzas'ın Megaralı kolonistlerin seferine liderlik yaparak kenti kurduğunu eklemiştir. Byzas'ın aynı zamanda insanlar arasında en adil kişi olduğu ve Haimos dağlarına kadar olan bütün Thrak kıyısına hâkim olduğunu söylemiştir⁴². Bizans Dönemi tarihçisi Nikephoros Kallistos (MS 14. yy.), Byzantion'un Yehuda Kralı Manasses Dönemi'nde (MÖ 686-642), Byzas adında bir Hellen tarafından kurulan küçük bir şehir olduğunu eklemiştir⁴³. Dionysios Byzantios⁴⁴, Stephanos Byzantios (MS 6. yy.)⁴⁵ ve Hesychios Milesios'a (MS 6. yy.)⁴⁶ göre, kolonistler Byzantion'u nereye kurmaları gerektiğini, Delphoi'daki Apollon Kehanet Ocağı'na danışmışlardır.

Antik kaynakların verdiği bilgiler ışığında, Antik Byzantion'un MÖ 7. yy. ortalarında Bosporos Akra'da, Megaralı kolonistler tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Byzantion'un Megaralı unsurlarının yanında Thrak, Kalkhedon ve Miletos etkilerini de taşıdığı düşünülmektedir⁴⁷. Boğaz'ın Avrupa ve Anadolu

³⁹ Dionysius Telmaharensis, **Eusebii Canonum Epitome: Ex Dionysii Telmaharensis Chronico Petita**, ed. Carl Siegfried, Heinrich Gelzer, B. G. Teubner, Leipzig, 1884, s. 22-23; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 140.

⁴⁰ Kedrenos, **Compendium Historiarum, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. Immanuel Bekker, Bonn, Weber, 1838, s. 197; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 140.

⁴¹ Mikhael Glykas, **Annales: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. Immanuel Bekker, Bonn, Weber, 1836, s. 369; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 140.

⁴² Eustathios, **Dionysium Periegetam**, ed. Alexandro Polito, Cramer & Fratres Philibert, 1741, xx; Karl Müller, **Geographi Graeci Minores**, C. II, ed. Ambrosio Firmin Didot, Instituti Franciae Typographeo, Paris, 1861, 803; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 155.

⁴³ Nikephoros Kallistos, **Ecclesiasticae Historiae**, Paris, 1561, vii.47; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 141.

⁴⁴ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xxiii.

⁴⁵ Stephanos Byzantios, **Ethnika**, ed. Antonius Westermann, Lipsiae, Sumptibus et Typis B. G. Teubneri, 1839, s.v. 'Βυζάντιον'.

⁴⁶ Hesychios, **Patria**, i. 1.

⁴⁷ İnci Delemen, "Byzantion: Koloni-Kent-Başkent," **Byzantion'dan İstanbul'a: Bir Başkent'in 8000 Yılı**, ed. Koray Durak, 5 Haziran - 4 Eylül, 2010 Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 2010, s. 54.

yakasını MS 2. yy.'da gezerek tanımlayan coğrafyacı ve tarihçi Dionysios Byzantios, Megaralı, Korinthoslu, Arkadialı kolonistlerin, Boğaz'ın Avrupa yakasındaki çeşitli yerlerde karaya çıktıklarını, sunaklar diktiklerini ve Megara ile Korinthos'ta tapınım gören tanrı ve tanrıçaların Byzantion'da da tapınım görmeye başladığını belirtmiştir⁴⁸. Hesykhios, kimilerinin Argosluların ilk olduklarını ve Byzantion'un kurulumu için Pythia'dan kehanet aldıklarını düşündüklerini belirtmiştir⁴⁹. Genesios (MS 10. yy.), Byzantionluların Byzas liderliğinde Megaralılar tarafından kurulduğunu ve şehre Avrupa'dan Karystoslular, Mykenaililer, Korinthoslular ve diğer birçoklarının geldiğini eklemiştir⁵⁰. Konstantinos Porphyrogennetos (MS 10. yy.) da Byzantion'un, Megaralılar, Lakedaimonlular ve Boiotialılar tarafından kurulduğunu bildirmiştir⁵¹. Marcus Velleius Paterculus (MÖ 1. yy.), Gracchus'un yasaları arasında en zararlı olanın İtalya dışında koloni kurulması olduğunu belirtmiştir. Çünkü Miletoslular tarafından kurulan Byzantion, Miletoslulardan daha güçlü hale gelmiştir⁵². Bu da, Byzantion'un Roma Cumhuriyet Dönemi'nde hiç de yadsınamayacak bir güçte olduğunun göstergesi olmalıdır. Ammianus Marcellinus (MS 4. yy.), Byzantion'dan Atinalıların kolonisi olarak bahsetmiştir⁵³. Atina, Antik Çağ'da Hellespontos ile ilgilenmiş ve Boğaz'ın iki yakasına yerleşimciler göndermiştir. Ancak Atinalıların Byzantion ve yakın çevresine koloni kurucusu gönderdiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Belki de Ammianus, Hellespontos ile Thrakios Bosporos'u karıştırmıştır⁵⁴. Iustinus (MS 4. yy.) ve Orosius (MS 5. yy.), Byzantion'un Sparta Kralı Pausanias tarafından kurulduğunu, Atina ya da Sparta'nın

⁴⁸ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xv, xix vd.

⁴⁹ Hesykhios, **Patria**, i. 1.

⁵⁰ Genesios, **Genesius, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. Caroli Lachmanni, Weber, Bonn, 1834, s. 27; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 147-148.

⁵¹ Konstantinos Porphyrogennetos, **De Thematribus et De Administrando Imperio**, ed. Immanuel Bekker, Bonn, Weber, 1840, s. 46; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 147.

⁵² Velleius, **Sallust, Florus and Velleius Paterculus**, Çev. John Selby Watson, Harper&Brothers, New York, 1860, ii.15.

⁵³ Ammianus Marcellinus, **Rerum Gestarum: The History**, C. II, Çev. John C. Rolfe, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1937, xxii.8. 8.

⁵⁴ Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 149.

güçlü oldukları dönemlerde bu kentlerin egemenliği altına girdiğini ve I. Constantinus tarafından genişletildiğini ve yazmışlardır⁵⁵.

Antik Çağ ve Bizans kaynakları Byzantion'un kuruluşuyla ilgili farklı tarihler vermelerine rağmen, tüm kaynaklar şehrin MÖ 7. yy. ortalarında Megaralıları tarafından kurulduğuna işaret etmektedir.

B. Tarihsel Gelişimi

Prehistorik Dönem'de İstanbul'un coğrafyasının günümüz İstanbul coğrafyasından oldukça farklı olduğu, kent – deniz ilişkisinin sürekli değiştiği görülmektedir. Kentin yer aldığı coğrafya, tarihöncesi dönemin başlarından itibaren Anadolu ile Avrupa kıtaları arasındaki en kolay geçiş yollarından biri olmuştur. İstanbul'da yapılan kazı ve araştırmalarda, kentin yerleşim tarihinin Paleolitik Dönem'e (1 milyon – 10000) kadar uzandığı anlaşılmaktadır⁵⁶.

1980'li yılların sonunda yapılan kazılarda, Küçükçekmece Gölü yakınlarındaki Yarımburgaz Mağarası'nda, İstanbul'un Paleolitik Çağı'nın en erken dönemlerine kadar inen buluntulara rastlanılmıştır. Bu mağarada ortaya çıkarılan çaytaşı aletler, en erken arkeolojik katmanın 300 bin yıldan daha eski olduğunu ortaya koymuştur. Mağara, jeolojik dönemlerden Bizans Dönemi'ne kadar tabakalaşma göstermektedir. Yenikapı kurtarma kazılarında ele geçen Neolitik Dönem'e (MÖ 6600 – 5800) ait izler, İstanbul'da prehistorik dönemin varlığına işaret etmektedir. Yenikapı'da ortaya çıkarılan buluntular, İstanbul'un Neolitik Çağ Kültürleri olarak bilinen, Fikirtepe ve Yarımburgaz'la yakın benzerlik gösterdiğini

⁵⁵ Iustinus, **Historiae Philippicae**, C. II, ed. Abrahami Gronovii, Carolus Henricus Frotscher, Lipsiae, 1828, ix.1. 3; Orosius, **Historiarum Adversus Paganos**, ed. Sigeberli Harercampi, Thorunii, 1857, iii.13; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 193.

⁵⁶ Mehmet Özdoğan, "Tarihöncesi Dönemlerin İstanbul'u," **Byzantion'dan İstanbul'a: Bir Başkentin 8000 Yılı**, ed. Koray Durak, 5 Haziran - 4 Eylül, 2010 Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 2010, s. 37-38; Yenikapı Kazıları'nda ortaya çıkarılan Neolitik Dönem gömütleri için bkz. Yasemin Yılmaz, "Marmara Bölgesi Neolitik Dönem Ölü Gömme Geleneklerinde İlkler: Yenikapı Kazı Bulguları," **TüBA-Ar 14**, ed. Mehmet Özdoğan, Zeynep Ahunbay, Güven Arsebük, v.d., Ankara, 2011, s. 283-302.

açığa çıkarmıştır⁵⁷. Buradaki Neolitik Dönem yerleşim, bugünkü deniz seviyesinin 6,5 – 9,5 m. altında ortaya çıkarılmıştır⁵⁸.

İstanbul'un Kalkolitik Dönemi (MÖ 5800 – 3200) ile ilgili bilgiler yalnızca, Yenikapı'da ele geçen MÖ 5100 – 4900 yılları arasına tarihlenen keramiklerle bilinmektedir. 1927 yılında Stanley Casson tarafından Sultanahmet Hippodrom'da yapılan kazılarda, Orta Kalkolitik Çağ'a ait bazı kaplar ortaya çıkarılmıştır⁵⁹.

İstanbul'un Tunç Çağları (MÖ 3200 – 1100) hakkında bilgiler yok denecek kadar azdır. İstanbul'un batısında yer alan Selimpaşa Höyüğü'nün, İlk Tunç Çağı'nın başlarında bir Anadolu koloni yerleşimi olarak kurulup geliştikten sonra, Orta Tunç Çağı'nın başlarında, MÖ 2. binyılda terk edildiği anlaşılmaktadır. Ancak İstanbul'un merkezinde, Tunç Çağlarına ait bir buluntu henüz ele geçmemiştir. İlk Demir Çağı'na tarihlenen (MÖ 1100 – 900) el yapımı, siyah renkli, oluk, ip – baskı ya da yumrucuk bezemeli çanak çömlek, Sarayburnu'nda, İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından, yaklaşık 30 m. derinlikte, ana kaya üzerinde ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, aynı tip çanak çömlek, Ataköy Ayamama Deresi'nde ve Yenikapı kazılarında liman dolgusunun en alt düzleminde ele geçmiştir⁶⁰.

İstanbul'un tarihöncesi dönemlerine ait bilgilerimiz sınırlı olmasına rağmen, ortaya çıkan arkeolojik buluntulardan, kentin geçmişinin 8000 yıllık bir süreci kapsadığı görülmektedir. İstanbul'a gelen ve yerleşen ilk sakinlerin, Megaralı kolonistler olmadığı, Prehistorik Dönem'de de bölgede yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İstanbul ile ilgili daha fazla bulguya, Byzantion'un kurulumundan, MÖ 7.yy.'ın ortasından itibaren ulaşılmaktadır. Plinius'un bahsetmiş olduğu Lygos isimli yerleşme⁶¹ ise muhtemelen Byzantion'un kurulumundan önce Kydaros ve Barbyes dereleri civarında yer alan bir Thrak yerleşimi olmalıydı.

Byzantion birçok Anadolu ve Thrakia kenti gibi MÖ 6. yy.'da Pers hâkimiyetine girmiş ve Hellespontos Phrygia'sı, Daskyleion straplığı tarafından

⁵⁷ Zeynep Kızıltan, Mehmet Ali Polat, "Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları: Yenikapı Neolitik Çağ Çalışmaları," **Arkeoloji ve Sanat Dergisi** 143, ed. Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 1-44.

⁵⁸ Özdoğan, **Tarihöncesi Dönemlerin İstanbulu**, s. 39-41; "Tarihöncesi Dönemde Trakya: Araştırma Projesinin 16. Yılında Genel Bir Değerlendirme," **AnadoluAraş XIV**, İstanbul, 1996, s. 335-336.

⁵⁹ Özdoğan, **Tarihöncesi Dönemlerin İstanbulu**, s. 42-43.

⁶⁰ **a.e.**, s. 43-44.

⁶¹ Plinius, **Naturalis Historia**, iv.11.46.

yönetilmiştir⁶². Herodotos, I. Dareios'un İskit seferi sırasında Samoslu Mandrokles'in Boğaz üzerine bir köprü kurduğunu ve Darios'un donanmasını bu köprü üzerinden geçirdiğini belirtmektedir⁶³. Dareios, İstanbul Boğazı kıyısına beyaz mermerden iki sütun diktirmiş ve birine Assur diğetine Yunan harfleriyle savaşa götürdüğü halkların bir dökümünü yazdırmıştır. Herodotos, toplamda altı yüz gemi ve yedi yüz bin atlı – yayadan oluşan bir ordu ile Dareios'un imparatorluğundaki tüm ulusları savaşa götürdüğünü belirtmiştir⁶⁴. Dareios, MÖ 513 yılında 500 *passus*⁶⁵ genişliğindeki köprüden Avrupa'ya geçmiştir⁶⁶. Pers donanması çeşitli filolar halinde Byzantion, Kalkhedon limanları ile İstanbul Boğazı kıyılarında demir almıştır. Dareios, Bosporos Thrakios üzerine kurduğu köprüden geçerek Istros'a varmıştır⁶⁷. İskit seferinde başarısız olan Dareios, İskitlerin olası saldırılarına karşı Hellespontos ve Bosporos Thrakios'da Pers kontrolünü sağlamış ve Hellespontos'tan Küçük Asya'ya geçmiştir⁶⁸. Megabazos'un yerine geçen Daskyleion satrabı Otanes, MÖ 510 yılında Byzantion ve Kalkhedon'u almıştır⁶⁹. Dionysios Byzantios, denizden uzakta, *Heraia Akra* (Hera Burnu) üzerinde yer alan Hera Tapınağı'nın, Dareios'un İskitler'e seferi sırasında Byzantion'un Pers kralına karşı işlediği suçları cezalandırmak amacıyla Persler tarafından yakıldığını belirtmiştir⁷⁰.

MÖ 499 yılında Byzantion, Kalkhedon ve diğer Anadolu kentleri Ionia Ayaklanması'nda Perslere karşı yer almışlardır. Histiaios MÖ 495 yılında, Lesbos filosunun başında Byzantion önlerine gelerek demir atmış ve Bosporos Thrakios'u kontrol altına alarak korsanlık yapmaya ve Karadeniz'den gelen gemileri yağmalamaya başlamıştır⁷¹. Ionia ayaklanmasının Persler tarafından bastırılmasının ardından Histiaios kaçmış ve Pers komutanı Harpagos tarafından yakalanarak Sardeis'te öldürülmüştür⁷². MÖ 494 yılında, kentlerin Perslere karşı ayaklanmasına

⁶² Delemen, **Byzantion: Koloni-Kent-Başkent**, s. 54.

⁶³ Herodotos, **Historiai**, iv.85.

⁶⁴ **a.e.**, iv.87.

⁶⁵ 1 *passus* yaklaşık 1.48 m.ye eşittir; Tekçam, **Arkeoloji Sözlüğü**, s. 168.

⁶⁶ Herodotos, **Historiai**, iv.89.

⁶⁷ **a.e.**, iv.89.

⁶⁸ **a.e.**, iv.143.

⁶⁹ **a.e.**, v.26.

⁷⁰ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xiv, Dareios yerine yanlışlıkla Kyros yazmıştır; Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 63. Bkz. aş.: **IV. A.**

⁷¹ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s.70.

⁷² Herodotos, **Historiai**, vi. 26-30.

destek veren bazı Byzantion ve Kalkhedonlular, Pers donanmasının büyük bir bölümünü oluşturan Fenikeliler'in kentlerine gelmelerini beklememişler, ülkelerini bırakıp kaçmışlar ve Karadeniz'e girerek orada Mesambria kentini kurmuşlardır. Fenikeliler, Byzantion ve Kalkhedon dâhil Perslere karşı ayaklanan tüm kentleri yakıp yağmalayarak cezalandırmışlardır. Bunun sonucunda Byzantion ve Kalkhedon tekrar Pers boyunduruğu altına girmiştir⁷³. Byzantion'daki Pers hâkimiyetine dair izler henüz bulunamamıştır. Perslere karşı Yunan zaferinin en önemli sembolü yılanlı sütundur. Yunanların MÖ 479'daki Plataia zaferinde Pers ordusundan ele geçirdikleri döküntü silahlardan yapılmış olan bronz sütun⁷⁴, Delphoi Apollon kutsal alanında yer almaktaydı⁷⁵.

Pers – Yunan Savaşları sırasında, MÖ 479 – 478 yılları arasında Atinalılar, Perslerin çekilmesinin ardından, Spartalı kral naibi Kleombrotos'un oğlu Pausanias'ı Yunan donanmasının komutanı olarak 20 gemiyle Peloponnesos'tan Attika'ya göndermişlerdir. Kıbrıs'ı boyunduruk altına aldıktan sonra Pers işgali altındaki Byzantion'a gelmişler, kenti ele geçirerek kentte bulunan barbarları kılıçtan geçirmişler ve bazılarını da kentten kovarak Byzantion'u özgürlüğüne kavuşturmuşlardır⁷⁶. MÖ 478 yılında Byzantion Pers boyunduruğundan çıkarak Pausanias'ın kontrolüne geçmiştir⁷⁷. Pausanias, Pers Kralı Kserkses ile Spartalıları gizli anlaşma yapmış ve Spartalılar tarafından stratejik görevini bir tiran gibi uygulamakla suçlanmıştır⁷⁸. Spartalılar Pausanias'ı Byzantion'dan geri çağırmışlar ancak Pausanias bilinmeyen bir nedenden dolayı geri dönerek Byzantion'u tiran gibi yönetmeye devam etmiştir⁷⁹. Öyle ki Pausanias, Byzantion'da Boğaz'ın ağzında daha önce tanrılara adanan bronz kazan üzerine, kendisi tarafından adandığını yazma

⁷³ a.e., vi.33.

⁷⁴ İstanbul hippodrom'da yer alan yılanlı sütun buraya I. Constantinus tarafından taşınmıştır ve 1856 yılında Anton Dethier ve Otto Frick tarafından temizlenerek yazıtı çözülmüştür. Philipp Anton Dethier, **Boğaziçi ve İstanbul (19. yy. Sonu)**, Çev. Ümit Öztürk, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 14; Gyllius, **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, s. 77-78.

⁷⁵ Delemen, **Byzantion: Koloni-Kent-Başkent**, s. 54-55.

⁷⁶ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. IV, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1956, xi.44. 2-3.

⁷⁷ Thukydides, **Historiai: Histories**, Çev. Charles Forster Smith, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. House, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1922; **Peloponnesos Savaşı**, Çev. Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1976, i. 94.

⁷⁸ Thukydides, **Historiai**, i. 95.

⁷⁹ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 83.

cesaretini göstermiştir. Nymphis'in (MÖ 3. yy.) aktardığına göre bu kazan Hellenistik Dönem'de halen daha Byzantion'da bulunmaktaydı⁸⁰. Spartalılar Pausanias'ın Perslerle yaptığı ittifaktan kuşkulananarak Pausanias'ı ikinci defa Sparta'ya çağırmışlardır. Pausanias, Atinalılar tarafından, 7 ay boyunca (MÖ 477 – 476)⁸¹ hüküm sürdüğü Byzantion'dan çıkmak zorunda kalmıştır⁸².

MÖ 478/477 yılında Perslere karşı Atina önderliğinde Attika – Delos Deniz Birliği kurulmuş ve Pausanias'ın Byzantion hâkimiyetinden sonra birliğe MÖ 477 yılında Byzantion da dâhil edilmiştir. Byzantion'un Atina önderliğindeki birliğe yüksek vergi ödediği bilinmektedir⁸³. Attika – Delos Deniz Birliği, Karadeniz ticaret yolunun açık tutulması için Hellespontos, Propontis sahilleri ve Bosporos'u Perslerden arındırmış, böylece Byzantion'un yanı sıra Kalkhedon da birliğe aynı yıl katılmıştır⁸⁴. Böylece her iki kentin de MÖ 477 yılından itibaren birliğe vergi ödediği anlaşılmaktadır.

MÖ 440 yılında Samoslular ile Miletoslular arasında savaş patlak vermiştir. Azınlıkta olan Miletoslular Atina'ya gelmiş ve Samoslular'ı şikâyet etmişlerdir. Atinalılar, adada demokratik rejim kurmuşlardır, ancak demokrasi karşıtı Samoslu bir grup, Atinalıların Samos'ta kurduğu demokratik rejimi yeniden değiştirmiştir. Atinalılara karşı Samos'taki bu ayaklanmaya Byzantion da katılarak destek vermiştir⁸⁵. Aynı yıl, Samos'un ve Karadeniz ticareti için stratejik öneme sahip olan Byzantion'un Attika – Delos Deniz Birliği'nden ayrılması Atinalıların itibarını sarsmış olmalıdır⁸⁶. Atinalılar, Samosluların dokuz aylık kuşatmasından sonra ayaklanmayı bastırmış ve adayı geri almışlardır. Byzantion da daha önce olduğu gibi Atinalılara uyruk olmayı kabul etmiştir⁸⁷. Bu isyandan sonra Atinalıların Byzantionluları nasıl cezalandırdığı bilinmemektedir ancak Byzantionlular Attika –

⁸⁰ Nymphis, *Athenaios Deipnosophistai: Athen Ei Deipnosophistae* XV, Lipsiae, 1868, xii.50; Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 203.

⁸¹ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 91.

⁸² Thukydides, *Historiai*, i. 131.

⁸³ Benjamin Isaac, *The Greek Settlements in Thrace Until the Macedonian Conquest*, Studies of the Dutch Archaeological and Historical Society, ed. B. H. Isaac, J. G. P. Best, C. X, Leiden E. J. Brill, 1986, s. 225.

⁸⁴ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 90.

⁸⁵ Thukydides, *Historiai*, i. 115.

⁸⁶ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 98.

⁸⁷ Thukydides, *Historiai*, I. 117.

Delos Deniz Birliği'ne düzenli olarak vergi vermeye devam etmiştir⁸⁸. Samos'un düşmesinin ardından Byzantion Atina ile barış yapmak zorunda kalmış⁸⁹ ve Byzantion, muhtemelen Bybiskos (İmralı Adası) ve Kallipolis'i kaybetmiştir⁹⁰. Bu durumda Byzantion territoriumunun MÖ 5. yy.'da, İmralı Adası ve Gelibolu'ya kadar yayıldığı anlaşılabılır.

MÖ 431 yılında Atina ile Sparta arasında Peloponnesos Savaşları patlak vermiştir. Perikles'in MÖ 432 yılında, Megaralı tüccarların pazara ve limanlara girişini yasaklaması ve Attika – Delos Deniz Birliği üyelerinin ve özellikle de Byzantion pazarının kapatılmasının öngörülmesi savaşın nedenlerinden olmuştur⁹¹. Peloponnesos Savaşları'nda Byzantion'un Atina ile müttefik olduğu anlaşılmaktadır. Ksenophon, Byzantion'un kendi taraflarında olmasına rağmen savaşı kaybettiklerini yazmıştır⁹². Ksenophon'dan Byzantion'un MÖ 5. yy.'da yadsınamayacak bir güçte ya da konumda olduğu anlaşılabılır.

Byzantionlular, topraklarını işletebilmek için Bithynialıları köle gibi kullanmışlar⁹³ ve Bithynialılar, MÖ 416 yılında Byzantion'a karşı isyan etmişlerdir. Byzantion ve Kalkhedonlular, Thraklar ile beraber Bithynialılar'a karşı büyük bir güçle savaşmışlar, topraklarını yağmalamışlar, küçük yerleşmelerinin birçoğunu kuşatarak ele geçirmişler ve ele geçirdikleri esirlerin tamamını kılıçtan geçirmişlerdir⁹⁴.

MÖ 413 yılında, Atinalılar, Sicilya – Syrakousai kentine yaptıkları seferde yenilgiye uğramışlardır. Atinalıların mağlubiyetinden dolayı Peloponnesoslular, Atinalıların direnemeyeceklerini düşünmüşler ve savaşa girmeye hazırlanmışlardır⁹⁵. Daha önceden Atina'nın uyruğu altında bulunan, içlerinde Byzantion ve Kalkhedon'un da bulunduğu bazı kentler aralarında birlikler oluşturarak isyana

⁸⁸ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 100.

⁸⁹ Thukydides, **Historiai**, i. 117.

⁹⁰ Franz Miltner, "Perikles," **RE** 19/1, Stuttgart, 1937, s. 773.

⁹¹ Thukydides, **Historiai**, i. 67, 144; Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 101.

⁹² Ksenophon, **Anabasis**, vii.1.27.

⁹³ Bkz. aş.: **III**.

⁹⁴ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothke Historike: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. V, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1950, xii.82. 2.

⁹⁵ Thukydides, **Historiai**, viii.2.

hazırlanmışlardır⁹⁶. Peloponnesoslular, Byzantion'un kendileri lehine Atinalılara karşı ayaklanmaya hazırlandığını öğrenmiş ve MÖ 412 yılında, Klearkhos'un önderliğinde, Megaralı Heliksos'un komutası altında Hellespontos'a sığınıp Byzantion'u ayaklandırmışlardır. Ayaklanmayı öğrenen Samos'taki Atinalılar, Hellespontos'a gemi ve kara birliklerinden oluşan bir takviye göndermişler ve Byzantion önünde, her iki tarafın da sekiz gemiyle katıldığı bir deniz savaşı yapılmıştır⁹⁷. Byzantionlular ve müttefiklerinin Spartalılar safına katılmak için Atina'ya isyan ettikleri bilinmektedir. Bu durumda Atina kendi isteğiyle demokrasiyi askıya almak durumunda kalmıştır⁹⁸. Karadeniz ticareti için tahıl yolunun kapısı olan Byzantion'un, Atina karşısında diğer Ionia kentleriyle birlikte yer alması, Atinalıları oldukça zor duruma sokmuştur. Alkibiades demokratik Atina yerine oligarşik Atina'ya dönmek isteyeceğini bildirmiş, Atina'nın önde gelenleri de demokrasiyi devirmeyi düşünmeye başladıklarından bu öneriyi kabul etmişlerdir⁹⁹. MÖ 411 yılında Atina, demokrasi rejiminden oligarşi rejimine geçmiş ve 40 gemiden oluşan filonun başına iki general atayarak kendilerine baş kaldırmış adalara ve Byzantion gibi kentlere tekrar boyun eğdirmek üzere sefere çıkmıştır¹⁰⁰. Byzantion'un Karadeniz'e açılan bir kapı konumunda olmasından ötürü Peloponnesoslular, kentin tekrar Atina ile müttefik olmasını istememişlerdir. Bu şekilde Atina, boğazlar üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş ve tahıl ticareti artık Atina'nın tekelinden çıkmıştır. Bu durum karşısında Atinalı komutan Alkibiades, Byzantion ve Kalkhedon'u ikna ve tehdit yoluyla tekrar Atinalılardan tarafa geçmeye zorlamıştır¹⁰¹. Atinalılar, Byzantion ve Kalkhedon'un deniz yoluyla temel ihtiyaçlarını sağlamalarını engel olmaya çalışmışlar, öncelikli olarak da Byzantion ve Kalkhedon'un hububat ve paralı asker temin etmelerini önlemişlerdir. Bunun yanı sıra Atinalılar Karadeniz'den çıkan gemilere eşlik ederek, Byzantion ve Kalkhedon'un liman vergisi almasını ve ticaret yapmalarını da engellemişlerdir.

⁹⁶ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 107.

⁹⁷ Thukydides, **Historiai**, viii. 80.

⁹⁸ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique**, xiii. 34. 2.

⁹⁹ Thukydides, **Historiai**, viii. 47.

¹⁰⁰ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 108.

¹⁰¹ **a.e.**, s. 111.

Gelirlerini büyük oranda ticaretten sağlayan Byzantion ve Kalkhedon'un ticaretinin Atinalılar tarafından ket vurulması, bu iki kenti tekrar Atina ile ittifaka zorlamıştır¹⁰².

MÖ 409/408 yılında Alkibiades komutasındaki Atina kuvvetleri, bölgenin zengin ve stratejik konumu itibarıyla en önemli kenti Byzantion'u işgal etmek için toplanmışlardır¹⁰³. Kentin deniz tarafı önceden sahilden itibaren yüksek surlarla çevrilmiş bulunuyordu. Atinalılar, Byzantion'un kurulduğu topografyaya göre bir strateji uygulamışlar ve kentin kara ile bağlantısını sağlayan batıdaki surların etrafını bir surla çevirmişlerdir¹⁰⁴. Ancak yapılan saldırılar, kentin surlarında çok sayıda büyük ve tahkimli kuleler bulunduğundan, Byzantion'a zarar vermemiştir. Kent, yalnızca Byzantionlular tarafından değil, aynı zamanda Sparta valisi Klearkhos tarafından da savunulmuştur. Savaşın uzamasıyla kentte yiyecek sıkıntısı başlamış ve Atinalılar, bazı Byzantionluları kenti kendilerine teslim etme konusunda ikna etmişlerdir. Klearkhos, Byzantion'u komutanlarından Koiratadas ve Heliksos'a teslim edip karşı sahile geçmiştir¹⁰⁵. Klearkhos'un kentten ayrılmasını fırsat bilen bazı Byzantionlular, kenti Atinalılara teslim etmek istemişler¹⁰⁶ ve Alkibiades komutasındaki Atina ordusuyla karşılaşmışlardır. Alkibiades hileye başvurarak Byzantion'un batı surlarının bir kısmını ele geçirmiştir. Thrakion Meydanı'na girerek Byzantion'un büyük bir kısmını kontrol altına almışlardır. Thrakion Meydanı'nda evlerin bulunmayışı, ordunun toplanması için elverişli olmuştur¹⁰⁷. Alkibiades, Peloponnesoslu müttefikleriyle Atinalılara karşı savaşan Byzantionlulara, Atinalıların kazanması halinde kimseye zarar verilmeyeceğini duyurmuştur. Alkibiades'in bu sözleri üzerine Byzantionlular taraf değiştirerek Peloponnesoslular'a saldırmaya başlamışlar ve Peloponnesoslular'ın çoğu bu çarpışmada ölmüştür. Sağ kalanlar tapınakların sunaklarına sığınmışlardır. Alkibiades kenti her taraftan kuşatmış, Sparta ve müttefikleri agora çevresindeki kutsal alanlara, tapınaklara ve sunaklara sığınmışlardır. Atinalılar, şehrin kontrolünü

¹⁰² a.e., s. 112.

¹⁰³ Emre Erten, **Atinalı Komutan ve Devlet Adamı Alkibiades**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s. 100-103.

¹⁰⁴ Ksenophon, **Hellenika: Xenophon's Hellenica**, C. I, Çev. Carleton L. Brownson, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1930; **Yunan Tarihi**, Çev. Suat Sinanoğlu, TTKY, Ankara, 1999, i. 3. 14.

¹⁰⁵ a.e., i. 3. 16-17.

¹⁰⁶ a.e., i. 3. 18.

¹⁰⁷ Ksenophon, **Anabasis**, vii. I. 24; Ksenophon, **Hellenika**, i. 3. 20.

müttefik ilan ettikleri Byzantion'a geri vermişler ve sunaklarda sığınanlarla anlaşmışlardır¹⁰⁸. Alkibiades, kente zarar vermemiş ve hiçbir Byzantionlu idam edilip sürgüne yollanmamıştır¹⁰⁹. Ancak Byzantionlular tekrar Atina'ya bağlanarak kendilerinden savaş tazminatı alınmıştır. Bu şekilde Byzantion tekrar Atinalıların tarafına geçmiştir¹¹⁰.

MÖ 405 yılında Spartalı komutan Lysandros komutasındaki Lakedaimonialılar ile müttefiklerinden oluşan bir donanma, Karadeniz ve Bosporos'tan geçerek Hellespontos üzerinden Attika'ya erzak akışına son vermeyi amaçlamıştır. Byzantion ve Kalkhedon'un kontrolü Alkibiades'in zaferinden sonra tekrar Atinalılara geçmiş ve bunun yanı sıra Hellespontos'un kontrolünü de sağlamışlardır. Aynı yıl, Hellespontos'ta Atina ve Sparta donanmaları karşılaşmış ve yapılan savaş Lysandros'un önderliğindeki Spartalılar kazanmıştır. Lysandros, Byzantion ve Kalkhedonlular ile görüşüp, Atina askerlerini ve kentte yaşayan Atinalıları kentlerine dönmeye zorlamıştır¹¹¹. Karadeniz ve Ege ticaretinin kontrol noktası olan iki kent Atina'nın egemenliğinden tekrar Sparta egemenliğine girmiş, oligarşik ve Sparta yanlısı bir yönetim şekli benimsemişlerdir¹¹².

MÖ 431 yılında başlayan Peloponnesos Savaşları, MÖ 404 yılında Attika – Delos Deniz Birliği'nin dağılmasıyla sona ermiştir.

MÖ 403 – 402 yıllarında Byzantionlular bir yandan iç çekişmelerde diğer yandan da Thraklar ile mücadele içinde olmuşlardır. Kentteki sorunların çözümü için, Byzantionlular, Spartalıları yardım istemişler ve bunun üzerine Klearkhos Byzantion'a yollanmıştır. Ancak Klearkhos Byzantion'da tyranlık yapmış ve kentin önde gelen birçok kişisini öldürtmüştür. Spartalılar, elçiler yollayarak Klearkhos'u geri çağırmışlar daha sonra da bir ordu yollamışlardır. Spartalıların Klearkhos'un ordusunun yenmesinin ardından Klearkhos Selymbria'ya kaçmış, oradan Ionia üzerinden Pers valisi Kyros'un birliklerinin başına geçmiştir¹¹³.

¹⁰⁸ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique**, xiii.67. 3-7.

¹⁰⁹ Plutarkhos, **Bioi Paralleloi: Plutarch's Nicias and Alcibiades**, ed. Bernadotte Perrin, Charles Scribner's Sons, New York, 1912, Alkibiades, xxxi.

¹¹⁰ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s.125-128.

¹¹¹ Ksenophon, **Hellenika**, ii.2. 1.

¹¹² Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s128-130.

¹¹³ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. VI, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1954, xiv.12. 2-

MÖ 387 yılında Atinalılar'ın Persler ile yaptıkları *Antalkidas Barışı* neticesinde, Byzantion ve Kalkhedon, diğer Hellen kentleri gibi şehirlerindeki garnizonları uzaklaştırmışlardır. Bu barışın sonucunda, Lemnos, Imbros ve Skyros Atina'ya bağlı kalmış, bu kentler dışındaki tüm kentlere bağımsızlık verilmiştir¹¹⁴. Bu antlaşmadan, Byzantion'un tam anlamıyla özerk olduğu, Kalkhedon'un ise Pers hâkimiyeti altına girdiği anlaşılmaktadır¹¹⁵. Bu barıştan sonra Byzantion'un Atina'ya sadık kaldığı görülmektedir¹¹⁶.

MÖ 378/377 yılında Atinalılar, Spartalılara karşı ikinci Attika – Delos Deniz Birliği'ni kurmuşlardır. Byzantion da birliğe katılmış ve birlikteki diğer kentlerdeki gibi demokratik yönetim şekli benimsenmiştir. Ancak MÖ 364/363 yılında Thebaili komutan Epameinondas, Rhodos ve Khios gibi ada devletlerini Atina'dan ayırarak Thebai ile müttefik olmaya zorlamış ve Propontis'e sefer düzenlemiştir. Bu şekilde Byzantion'un da İkinci Attika – Delos Deniz Birliği'nden ayrılmasına önayak olmuştur¹¹⁷. Ancak Atina, daha önce de olduğu gibi Karadeniz'den ithal ettiği hububatı güvence altında tutmak istediğinden Byzantion'u kaybetmeye yanaşmamış ve MÖ 363 yılında Byzantion'a bir donanma göndermiştir. Byzantion'u silah gücüyle ele geçirdikten sonra Atina, Karadeniz ticaretini güvence altına almış ve Byzantion, ikinci Attika – Delos Deniz Birliği'ne tekrar katılmıştır¹¹⁸.

MÖ 362 yılında, Byzantion, Kalkhedon ve Kyzikos, Karadeniz'den gelen Atina tahıl filosunu limana yönlendirerek el koymuştur¹¹⁹.

MÖ 357 yılında Khios, Rhodos ve Kos'un Atina'ya karşı isyanına Byzantion da destek vermiştir. Müttefikler Savaşı olarak bilinen savaş, üç yıl sürmüştür¹²⁰ ve Atina barış isteyerek Byzantion ve müttefiklerinin bağımsızlığını tanımıştır.

7; Ayrıca bkz. Polyainos, **Polyaenus's Stratagems of War**, Çev. R. Shepherd, Printed For George Nicol, Bookseller To His Majesty, Pall-Mall, London, 1793, ii.2. 7.

¹¹⁴ Ksenophon, **Hellenika**, v.1.31.

¹¹⁵ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s.156-157; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 253.

¹¹⁶ Isokrates, **Isocrates**, C. I, çev. Larue van Hook, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, London, William Heinemann, 1945, xiv.28.

¹¹⁷ Bkz. Isokrates, **Isocrates**, v.53; Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. VII, Çev. Charles L. Sherman, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1952, xv.79.

¹¹⁸ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 160-162.

¹¹⁹ Demosthenes, **Private Orations L-LVIII, In Neaeram LIX**, C. VI, Çev. A. T. Murray, The Loeb Classical Library, ed. Jeffrey Henderson, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1939, l.6.

MÖ 355'te Byzantion bağımsızlığını yeniden kazanmış ve bağımsızlığını Atinalıların yardımıyla Makedonia kralı II. Philippos'un istilasına karşı korumuştur¹²¹. Makedonia Kralı II. Philippos, MÖ 4. yy.'ın ortasında, Makedonia'dan Bosporos Thrakios'a kadar sahil güzergâhını kontrol altına almıştır. MÖ 340 yılında II. Philippos, Kallipoli'nin kontrolünü ele geçirmiştir. Buradaki kentleri hâkimiyeti altına almış, ardından Perinthos ve territoriumunu hem karadan hem de denizden istila etmiştir. Byzantion, müttefiki olan Perinthos'a kuşatma sırasında asker ve silah takviyesinde bulunmuştur¹²². Perinthos'tan sonra, II. Philippos Byzantion territoriumunu da işgal etmiş, ancak Byzantionlular Makedonia ordusu ile çarpışmayı göze alamamışlar ve Anadolu'daki Pers satraplarından yardım istemişlerdir¹²³. Demosthenes (MÖ 4. yy.), II. Philippos'un Atina'nın ithal tahıl gereksiniminin kontrolünü kendi eline almak istediğinden dolayı Byzantion'u kuşattığını belirtmiştir¹²⁴. Vitruvius (MÖ 1. yy.), II. Philippos'un Byzantion'u kuşattığı sırada, Tesselialı Polyeidon tarafından kuşatma makineleri geliştirildiğine değinmiştir¹²⁵.

II. Philippos, kuşatmanın uzun sürmesinden dolayı zor durumda kalmış ve para bulmak için korsanlık yapmıştır. Hieron önlerinde 170 gemi ele geçirip mallarını sattıktan sonra, bir süreliğine de olsa ihtiyaçlarını sağlayabilmiştir¹²⁶. Atina ticaret gemilerine Hieron önlerinde, II. Philippos tarafından el konulması Atinalılar için bir tehdit oluşturmuş ve Byzantionlulara yardım etmek için Khioslular, Koslular, Rhodoslular ve diğer Eski Yunan kentleri ile birlikte Byzantionlulara destek göndermişlerdir¹²⁷. Atinalı komutan Khares 40 gemiyle Bosporos Akra önlerine

¹²⁰ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique**, xvi.7. 3, xvi. 21. 3, xvi. 22. 2.

¹²¹ Delemen, **Byzantion: Koloni-Kent-Başkent**, s. 57.

¹²² Bkz. Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. VIII, Çev. C. Bradford Welles, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1970, xvi.74-75; Philostratos, **Bioi Sophiston**, i.485.

¹²³ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 183-185.

¹²⁴ Demosthenes, **Peri tou Stephanou: On the Crown, De Corona and De Falsa Legatione**, Çev. C. A. Vince, J. H. Vince, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam's Sons, 1926, xviii.87.

¹²⁵ Vitruvius, **Mimarlık Üzerine On Kitap**, Çev. Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, x. 13. 1.

¹²⁶ Iustinus, **Historiae Philippicae**, ix.1. 5-6; **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 282.

¹²⁷ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique**, xvi.77. 2.

gelmiş, ancak daha önce kentteki kötü şöhretinden dolayı Byzantion, limanlarını gemilere açmayı reddetmiş ve Khares, Khrysopolis'te ordugâhını kurmuştur¹²⁸.

II. Philippos, Haliç'te askerlerine taşlar attırarak denizde bir tümsek oluşturmuş ve bunun üzerine bir köprü inşa ettirmiştir. Bu köprü üzerinden, kara yoluyla gerekli malzemeleri temin edebilmeyi amaçlamıştır¹²⁹. Ancak kurduğu köprü ve kazdığı tüneller, Byzantion'un istilası için sonuçsuz kalmıştır. II. Philippos, İskitler'den de yardım talebinde bulunmuş fakat beklediği desteği görememiş, Perinthos ile Byzantion üzerindeki kuşatmayı kaldırmış ve Hellespontos'tan da çekilmiştir. Hesykhios, aysız bir geceyi fırsat bilen II. Philippos'un kenti ele geçireceğini ancak ilahi bir gücün Byzantion'daki köpekleri uyandırıp havlamalarını sağladığını ve Byzantionluların, II. Philippos'un ordusunu fark etmelerine sebep olduklarını belirtmiştir. Byzantionlular, deniz savaşında Makedonlarla karşı karşıya gelmişler ve onları mağlup etmişlerdir. Bunun sonucunda II. Philippos, yenilgiyi kabul ederek savaşa son vermiştir¹³⁰.

II. Philippos'un ölümünden sonra, oğlu Büyük İskender'in hükümdarlığı ve onu izleyen Hellenistik Dönem boyunca Byzantion bağımsızlığını korumuştur¹³¹. MÖ 310 – 281 yılları arasında Byzantion ve Kalkhedon hakkında bilinenler oldukça azdır. Hellenistik Dönem boyunca her ikisi de bağımsız olan Byzantion, Karadeniz ticaretinden ötürü ekonomik güçlerini korumuşlardır. Byzantion'un MÖ 301 yılına kadar İskender'in generallerinden Antigonos Monophtalmos ile oğlu Demetrios Poliorketes'i desteklediği görülmüştür¹³². Pausanias (MS 2. yy.), Demetrios Poliorketes ile oğlu Antigonos Gonatas'a Byzantionlular tarafından heykel adandığına değinmiştir¹³³.

¹²⁸ Plutarkhos, **Bioi Paralleloi: Phokion**, *Plutarch's Lives*, C. VIII, Çev. Bernadotte Perrin, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1919, xiv. 2, Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 189.

¹²⁹ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, ii; Philippos'un Haliç üzerine inşa ettiği köprü için bkz. aş.: **IV. C.**

¹³⁰ Hesykhios, **Patria**, i.25; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 279; Hekate Phosphoros ve Phosphorion Limanı için bkz. aş.: **IV. A, IV. B.**

¹³¹ Delemen, **Byzantion: Koloni-Kent-Başkent**, s. 55.

¹³² Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 213.

¹³³ Pausanias, **Periegesis tes Hellados: Pausanias Description of Greece**, C. III, Çev. W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library, ed. T.E. Page, E. Capps, W. H. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1933, vi.15. 7.

MÖ 278/277 yılında Galatlar, Byzantion territoriumunu yağma etmiş ve kent topraklarına zarar vermiştir. Byzantionlular, topraklarının yağmalanmaması için Galatlara düzenli olarak haraç vermişlerdir¹³⁴. Galatlar, Peraia (Sykai/ Pera/Galata) semtinde toplanmış ve kenti kuşatarak yağmalamaya devam etmişlerdir. Bundan dolayı, Gyllius, halk tarafından Galata semtinin Galatae olarak adlandırıldığını ve Galatlardan kaynaklı olduğunu belirtmiştir¹³⁵. Byzantion'da savaştan bunalmış olanlar yardım talebinde bulunmak için müttefiklerine elçiler göndermişlerdir. Herakleialılar, Galatlara haraç vermeleri için Byzantionlulara dört bin altın vermişlerdir. Bithynia Kralı Nikomedes, Anadolu'ya geçmek isteyen ancak Byzantion'un konumundan dolayı izin vermediği Galatları Anadolu'ya geçirmek üzere antlaşmıştır. Bu antlaşmaya göre, barbarlar her zaman Nikomedes'in soyundan gelenlerle dost, düşmanları ile ise dost olmayacaklar, Nikomedes'in izni olmaksızın kimseyle müttefiklik yapmayacaklardı. Ayrıca, Byzantionlular, Tios, Herakleia, Kalkhedon, Kieros ve başka etnik gruplarla müttefik olmaları sağlanmıştır¹³⁶. I. Nikomedes'in hükümdarlığı boyunca Byzantion ve Kalkhedon'un Bithynia Krallığı ile olan ilişkilerinin olumlu geliştiği görülmektedir¹³⁷. Zira Nikomedes, ölümünden kısa bir süre önce, Byzantionluları, Herakleialılar'ı ve Koslular'ı, çocuklarının koruyucuları ilan etmiştir¹³⁸.

MÖ 251 yılında, Seleukos Kralı II. Antiokhos, Byzantion üzerine sefer düzenlemiş ve Byzantionlular müttefiklerinden yardım istemişlerdir. Herakleialılar Byzantion'a kırk gemi ile destek vermişler ve bu yardımın sonucunda Antiokhos ile Byzantion arasındaki savaş karşılıklı tehditten öteye geçmemiştir¹³⁹. Mısır Kralı II. Ptolemaios Philadelphos, Byzantionlulara Anadolu'da toprak vermiş ve büyük miktarda buğday, ok ve para yardımında bulunmuştur. Byzantionlular da Ptolemaios'u tanrı gibi onurlandırmışlar ve adına bir tapınak diktirmişlerdir¹⁴⁰. MÖ 3. yy.'da Byzantion, Kalkhedon, Herakleia Pontika, Sinope gibi kentler Karadeniz

¹³⁴ Polybios, **Historiai**, vi. 45. 9.

¹³⁵ Gyllius, **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, s. 195.

¹³⁶ Memnon, **Peri Herakleias: Herakleia Pontike Tarihi**, Çev. Murat Arslan, Odin Yayıncılık, 2007, xix.1-2.

¹³⁷ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 234.

¹³⁸ Memnon, **Peri Herakleias**, xxii.1.

¹³⁹ **a.e.**, xxiii.

¹⁴⁰ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xli, Ptolemaios Tapınağı için bkz. a.ş.: **IV. C.**

ticaretinde oldukça etkin olmuşlardır. Seleukos krallığının Byzantion'a saldırması, Seleukoslar'ın düşmanı olan Ptolemaioslar'ın lehine olmuştur. Ptolemaioslar'ın Seleukoslar'a karşı Byzantion'un yanında yer alması, Mısır ile Karadeniz kentleri arasındaki ticari ilişkileri önemli ölçüde artmıştır¹⁴¹. Byzantion ile Herakleia Pontika arasındaki ittifak, Herakleia Pontika açısından Karadeniz ve Marmara çıkışlarının kontrolü için oldukça önem taşımakta; Byzantion açısından ise Thrakia ve Anadolu'daki topraklarının güvenliği yönünden ehemmiyet taşımakta idi. Herakleia Pontika'nın desteği, MÖ 3. yy.'ın ilk yarısında Byzantion'un Hellenistik krallıklar karşısında bağımsızlığını koruyabilmesinde oldukça etkili olmuştur¹⁴².

Bithynia Kralı I. Prousius da Byzantionlulara karşı Rhodoslular'ın yanında savaşa girmiştir. I. Prousius, Byzantion meclisinin kendisini onurlandırmak için heykelini kente dikme kararından sonra bu sözü gerçekleştirmemiş olmalarına kızmış olduğundan Byzantion'a karşı cephe almıştır¹⁴³. Byzantion ise Pergamon Kralı I. Attalos Soter ile Akhaïos'a elçiler yollamış ve kendi yanlarında savaşmaları için yardım istemiştir. Ancak I. Attalos'un yaptığı yardım, vaat ettiğine oranla kısıtlı kalmıştır¹⁴⁴. I. Prousius, Byzantionluların hâkimiyetinde olan Mysia'nın bir kısmını hâkimiyeti altına almış ve kentin Küçük Asya'daki topraklarını da ele geçirmiştir¹⁴⁵. Galat Kralı Kavaros Byzantion'a, savaşı sonlandırmak için gelmiş ve Byzantion ile I. Prousius ve Rhodos arasında barış antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın şartlarına göre Byzantionlular, Karadeniz'e giden gemilere vergi koymamak kaydıyla Rhodos ile barış içinde olmayı sürdürecekti. I. Prousius'ın savaş sırasında Byzantion'dan aldığı topraklar, savaş mahkûmları ve kaleler Byzantion'a iade edilmiştir¹⁴⁶. MÖ 220 – 218 yılından sonra, Rhodos'un Karadeniz'e yaptığı ihracatın arttığı görülmüştür¹⁴⁷. Bu dönemde Byzantion, ticareti sekteye uğratabilecek savaşların çıkmasını engellemeye çalışmış ve diğer kentlerle arabuluculuk görevi yapmıştır¹⁴⁸.

¹⁴¹ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 244.

¹⁴² a.e., s. 246-247.

¹⁴³ Polybios, **Historiai**, iv. 49. 1.

¹⁴⁴ a.e., iv. 48. 2.

¹⁴⁵ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s.266; Prousius ve Byzantion arasındaki savaş için bkz. Polybios, **Historiai**, iv.46-52.

¹⁴⁶ a.e., iv. 52. 5-7.

¹⁴⁷ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 268.

¹⁴⁸ Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 321.

Hellenistik Dönem'in gitgide artan gücü süresince Byzantion, Roma ile yakın ilişkiler içinde olmuştur ve MÖ 2. yy.'ın ortasında Roma korumasının altında bağımsız bir kent olarak varlığını sürdürmüştür. MÖ 1. yy.'da Byzantion, Roma'ya bağlı Bithynia eyaletine dâhil edilmiştir¹⁴⁹. Kentin, Roma ile müttefik olması, kent üzerinde giderek artan Bithynia kralı I. Prousius'ın baskısını azaltmıştır. Roma, aynı zamanda Thrak tehdidine karşı da bir güvence sağlamıştır. Byzantion, Makedonia Kralı V. Philippos'a karşı Roma'nın yanında savaşmıştır. MÖ 197 yılında ikinci Makedonia Savaşı'ndan sonra Byzantionlular, Romalıların yanında yer almış, savaşın Romalılar tarafından kazanılmasıyla Hellespontos'taki Makedonia kontrolü sonra ermiş ve Karadeniz ile Ege ticareti tekrar faaliyete geçmiştir¹⁵⁰. Byzantion, Makedonia Kralı Pseudo Philippos'a ve Seleukos Kralı III. Antiokhos'a karşı Roma'yı desteklediği gibi korsanlara karşı verdiği mücadelede Marcus Antonius'u da desteklemiştir¹⁵¹. III. Antiokhos, MÖ 196 – 193 yılları arasında Thrakia'ya seferler düzenleyip, Byzantion'un hinterlandındaki Thrak tehlikesini azaltmıştır. Ancak Seleukoslar, MÖ 188 yılında Thrakia'yı boşaltmışlar bunun sonucunda Thraklar tekrardan Byzantionlular için tehdit oluşturmaya başlamışlardır¹⁵². Makedonia Kralı V. Philippos, Byzantionlulara yardım edeceğine söz vermiş ve aslında Thraklara gözdağı vermek için Byzantionlulara gereken desteği vermiştir¹⁵³. MÖ 2. yy.'ın ikinci çeyreğinde Byzantion ve Kalkhedon'un Küçük Asya ve Doğu Akdeniz sahilleri ile olan ticaretinin arttığı görülmüştür¹⁵⁴.

MÖ 167 yılından itibaren on yıllık bir süreçte Byzantion ve Kalkhedon ile olan bilgilerimiz sınırlı kalmıştır. Ancak Byzantion'un Roma ile olan müttefikliğinin devam ettiği ve yine Roma müttefiki olan Bithynia Kralı II. Prousius ile iyi ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir¹⁵⁵.

¹⁴⁹ Delemen, **Byzantion: Koloni-Kent-Başkent**, s. 57.

¹⁵⁰ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 284.

¹⁵¹ Gyllius, **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, s. 30.

¹⁵² Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 327.

¹⁵³ Polybios, **Historiai**, xxii.14.12, Titus Livius, **Ab Urbe Condita: From the Founding of the City**, C. XI, Çev. Evan T. Sage, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1936, xxxix.35.4.

¹⁵⁴ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 291.

¹⁵⁵ a.e., s. 296.

Pontos Kralı III. Mithradates ile Roma arasında MÖ 75/74 yılında cereyan eden savaşta¹⁵⁶, Byzantion'un, Roma'nın yanında yer aldığı anlaşılmaktadır¹⁵⁷. Byzantion ve Kalkhedon MÖ 150 yılından itibaren Roma ile müttefik olarak bağımsız kent (*civitas foederata*) statülerini korumuşlardır¹⁵⁸.

MÖ 49 yılında Iulius Caesar ile Pompeius Magnus arasında çıkan iç savaşta Byzantion ve Kalkhedon, Pompeius'a olan minnetlerinden dolayı Caesar'a karşı Pompeius'un yanında yer almışlardır. Pompeius'un Roma'yı aç bırakma planı doğrultusunda, Akdeniz ve Karadeniz havzasındaki İtalya'ya giden hububat ticaretini engellemişlerdir¹⁵⁹. Caesar'ın Pompeius'u Pharsalos Ovası'nda yenmesi sonucunda, Kalkhedon ve Byzantion cezalandırılmamış, bağımsızlıklarını korumuşlardır. Caesar'ın cumhuriyet taraftarlarınca öldürülmesinin ardından, Byzantion ve Kalkhedon'un Brutus ve Cassius tarafında yer aldığı anlaşılmaktadır¹⁶⁰. Caesar katillerini cezalandıran Marcus Antonius'un, Byzantion ve Kalkhedon'u cezalandırıp cezalandırmadığı bilinmemektedir. Roma Cumhuriyet Dönemi boyunca, Byzantion ve Kalkhedon'un, aralıklarla bağımsız kent statülerinde oldukları anlaşılabılır.

¹⁵⁶ Bkz. aș.: II. B.

¹⁵⁷ Cicero, *De Provinciis Consularibus in Senatu Oratio: A Speech Concerning the Consular Provinces Delivered in the Senate, The Speeches of Cicero*, Çev. R. Gardner, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1958, iii. 5-6; Tacitus, *Annales*, xii.62;

¹⁵⁸ Cicero, *De Provinciis Consularibus*, iii. 5-6.

¹⁵⁹ Cicero, *Epistularum ad Atticum: Letters to Atticus*, Çev. E. O. Winstedt, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, The Macmillan, 1913, ix. 9.

¹⁶⁰ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 354-355.

II. KALKHEDON

A. Coğrafi Konumu ve Kuruluşu

Kalkhedon, iki kıtayı 4 stadion'dan fazla olmayan bir mesafeyle ayıran İstanbul Boğazı'nın Marmara ağzında, iki burnun arasındaki koyu kuşatan kıstakta yer almaktadır. Kent, kıstağa doğru sokulan girintilerle, biri doğal ve batıya bakan, diğeri ise insan eliyle yapılmış, doğuya bakan iki limana sahiptir ve alçak bir tepe üzerinde, engebeli bir ovada kurulmuştur. Kentin biraz yukarısında ise Kalkhedon deresi (Kurbağalıdere) akmaktadır¹. Strabon, Pontos'un ağzında, Megaralılar tarafından kurulmuş olan Kalkhedon ve Kalkhedonlular Tapınağı'ndan bahsetmiş, denizden biraz içeride, içinde küçük timsahların beslendiği bir pınar olduğunu eklemiştir². Bu pınar, Kalkhedon Deresi (Kurbağalıdere) ya da Himeros (Ayrılık Suyu) olabilir (Lev. 3, Plan 4).

Strabon, Propontis'ten Pontos Euxenios'a, denize doğru açılınca, sol tarafta Byzantion'un, sağ tarafta ise Kalkhedon'un görüleceğini yazmaktadır. Boğaz'ın sol tarafında kalan kısımların Thrakialılara ait olduğunu ve buralara "Pontos'un sol tarafındaki kısımlar" dendiğini, Kalkhedon'un ise Bithynialılara ait olduğunu söylemektedir³. Aynı zamanda Strabon, Thrakia Bosporos'u denilen, Kalkhedon ve Byzantion'daki Boğaz'ın eski devirlerde Mysia Bosporos'u adını taşıdığını söylemiş ve bunu Mysialıların Thrakialı olduklarının bir kanıtı saymıştır⁴. Thukydides (MÖ 5. yy.), Kalkhedon'dan Pontos'un ağzındaki Megara kolonisi olarak bahsetmiştir⁵. Pomponius Mela (MS 1. yy.), Kalkhedon adı verilen kentin Megaralı hükümdar Arkhias tarafından kurulduğunu belirtmiştir⁶. Polybios, Kalkhedon'dan Byzantion'a deniz yoluyla doğrudan ulaşmanın akıntıdan dolayı zor olduğunu belirtmiş ancak

¹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, cxi.

² Strabon, *Geographika*, xii. 4. 2.

³ a.e., xii.3-2.

⁴ a.e., xii.4.

⁵ Thukydides, *Historiai*, iv. 75. 1.

⁶ Pomponius Mela, *De Chorographia*, (Çevrimiçi) <http://www.thelatinlibrary.com/pomponius1.html>, 25.01.2015, i.90; Alfonso Moreno, "Hieron: The Ancient Sanctuary at the Mouth of the Black Sea," *Hesperia*, C. 77, 2008, s. 692-693.

Khrysopolis'ten kendilerini akıntıya verecek gemilerin her şekilde Byzantion'a ulaşacağını eklemiştir⁷.

Kalkhedon'un Megaralılar tarafından kurulduğu konusunda çoğu antik kaynak aynı görüşü paylaşmaktadır. Herodotos, Megabazos adında bir Pers'in, Byzantion'da bulunduğu sırada Kalkhedonluların kentlerini Byzantion'dan on yedi yıl önce kurduklarını öğrenince, Kalkhedonluların o zamanlar kör olmaları gerektiğini söylemiştir. Gözleri kör olmasaydı ellerinin altında bu kadar güzel bir yer dururken gidip o kadar da güzel olmayan bir yeri seçmeyeceklerini belirtmiştir⁸.

Strabon, Kalkhedon'un Megaralılar tarafından kurulmasından kısa bir süre sonra, Byzantion'u kuranların Delphoi'daki Pythia'ya danıştıklarını ve Apollon'un onlara; 'körlerin karşısındaki yere' yerleşmelerini buyurdıklarından söz etmiştir⁹. Çünkü onlar bu bölgeye daha erken bir tarihte gelmelerine rağmen, zengin bir bölge yerine karşı tarafta daha fakir bir bölgeyi seçmişlerdi. Plinius, Kalkhedon'un önceleri *Procerastis*, ardından *Colpusa* ve daha sonra *Caesorum oppidum* "Körlerin kenti" şeklinde adlandırmış ve Byzantion'un Kalkhedon'a yalnızca 7 stadion uzaklıkta olduğunu eklemiştir¹⁰.

Tarihçi Eusebios (MS 3. – 4. yy.), Büyük Kolonizasyon Dönemi'nde (MÖ 750 – 550), Megaralıların Marmara Denizi kıyılarında kurdukları ilk koloni olan Astakos'un (İzmit Körfezi), MÖ 711 yılında kurulduğunu söylemiştir¹¹. Kharon Lampsakios (MÖ 6. yy.) ise Astakos'un, Kalkhedonlular tarafından kurulduğunu yazmıştır¹². Bu görüşe göre, Megaralıların Marmara Denizi kıyılarında kurdukları ilk koloni Kalkhedon'dur¹³. Eusebios'a göre başlangıçta Astakos'u kuran Megaralılar, daha sonra, MÖ 685 yılında Kalkhedon'u kurmuşlardır¹⁴. Eusebios Byzantion'un

⁷ Polybios, **Historiai**, iv. 44.

⁸ Herodotos, **Historiai**, iv.143-144.

⁹ Strabon, **Geographika**, vii.6. 2.

¹⁰ Plinius, **Naturalis Historia**, v. 43.149.

¹¹ Eusebios, **Eusebi Chronicorum Libri Duo, Chronicorum Canonum quae Supersunt**, C. II, ed. Alfred Schoene, Weidmann, Berlin, 1866, s. 85.

¹² Kharon Lampsakios, **De Charone Lampsaceno Eiusque Fragmentis Commentatio, Dissertatio Inauguralis Philologica**, ed. Franciscus Josephus Neumann, Vratislava, 1829, s. 68.

¹³ Krister Hanell, **Megarische Studien**, A.-B. PH. Lindstedts Univ.-Bokhandel, Lund, 1934, s. 122; Oğuz Tekin, **Eskiçağ'da İstanbul: Byzas'tan I. Constantinus'a kadar (Byzantion)**, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s. 6.

¹⁴ Eusebios, **Chronicon**, s. 85.

kuruluş tarihini MÖ 659/660 olarak vermektedir¹⁵ ve bu tarihe göre, Byzantion Kalkhedon'dan yirmi altı yıl sonra kurulmuştur. Herodotos Kalkhedon'un Byzantion'dan on yedi yıl önce¹⁶, Hesykhios ise 19 yıl önce kurulduğunu yazmaktadır¹⁷. Ioannes Laurentius Lydus (MS 6. yy.), Byzantion'un kuruluş tarihinin 18. Olimpiyat yılına tekabül ettiğini (MÖ 628/625) belirtmektedir¹⁸. Bu tarihlerin kesin olmamasıyla birlikte, Kalkhedon'un MÖ 7. yy. ortalarında kurulduğu anlaşılmaktadır.

Pomponius Mela, Boğaz'da bir kent ve Boğaz'ın ağzında bir tapınağın bulunduğunu, kentin adının Kalkhedon, kurucusunun ise Megaralı Arkhias olduğunu belirtmiştir¹⁹. Hesykhios, bazılarının Kalkhedon adı verilen yerin adını, Kalkhedon Deresi'nden ya da Troia Savaşı'ndan sonra oraya gelen kâhin Kalkhas'ın oğlundan aldığını; başkaları da adının, Euboi'a'daki Kalkhis kentinden geldiğini ve Byzantion yerine buraya yerleştiklerinden ötürü "kör" olarak adlandırıldıklarını söylediklerini eklemiştir. Kalkhedonlu Dineos büyük bir donanmayla Byzas'a yardıma gelmiş, ancak Byzas'ın ölümünden ötürü kentin karışıklık içinde olduğunu belirtmiştir. Dineos Bosporos'daki Anaplous (Arnavutköy) adı verilen yere gelmiş ve sonra Byzantion'a geçerek barbarları püskürtmüş ve kentin komutanı (strategos) olmuştur²⁰.

B. Tarihsel Gelişimi²¹

İstanbul'un Anadolu yakasında gerçekleştirilen tarihöncesi araştırmalara ait ilk veriler, 1900'lü yılların başında, İstanbul – Bağdat demiryolu inşaatında ele geçen yüzey buluntuları ile ortaya çıkmıştır. 1952 yılında ilk sistemli kazı çalışması, Kadıköy'ün birkaç km. doğusunda, Fikirtepe'de başlamıştır. Burası, Kurbağalıdere'nin güneydoğu yakasında, Kalamış Koyu'ndan 1300 m., Kadıköy

¹⁵ Eusebios, *Chronicon*, s. 87.

¹⁶ Herodotos, *Historiai*, iv.143-144.

¹⁷ Hesykhios, *Patria Konstantinoupoleos*, i. xx; *Patria*, i.18.

¹⁸ Ioannes Lydos, *De Magistratibus Populi Romani*, iii. 70. 3

¹⁹ Pomponius Mela, *De Chorographia*, (Çevrimiçi) <http://www.thelatinlibrary.com/pomponius1.html>, 25.01.2015, i.90; Moreno, *Hieron*, s. 692-693.

²⁰ Hesykhios, *Patria Konstantinoupoleos*, i. 21-23; *Patria*, i. 19-21; Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 148.

²¹ Kalkhedon ve Byzantion kentlerinin tarihsel gelişim süreçleri hemen hemen birbirine paralel gittiğinden, bu bölümde Byzantion kentinin tarihsel gelişim bölümünde anlatılmayan, Kalkhedon ile ilgili olaylara yer verilecektir. Byzantion kentinde yazılanlar tekrarlanmayacaktır.

koyundan ise 2000 m. uzaklıktadır. Fikirtepe, coğrafi olarak Kalkhedon kentine oldukça yakın bir prehistorik yerleşmedir ve prehistorik dönemde, insanların su kenarlarına yakın yerler tercih ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu yerleşmenin Kalkhedon'u sınırlayan derelerden biri olan Kurbağalıdere kıyısında kurulmuş olması dikkat çekmektedir. Fikirtepe'de yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan çanak çömlekler, James Mellaart tarafından Neolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Bölgede yapılan yüzey çalışmalarında ise Paleolitik Dönem'e tarihlenen el baltaları ele geçmiştir²². İstanbul'un Anadolu yakasında ortaya çıkan bir diğer prehistorik yerleşme ise, Kalkhedon'un merkezinden biraz daha uzakta, ancak belki daha geç dönemde kentin territorium alanına giren, Pendik Höyük'tür. 1981 ve 1992 yılında Pendik'te yapılan kazılarda Neolitik Dönem ve Klasik çağlara ait çanak çömlek parçalarına rastlanılmıştır²³.

MÖ 513 yılına tarihlenen I. Dareios'un İskit seferinde Kalkhedon isminden ilk defa Herodotos bahsetmiştir. Herodotos, I. Dareios'un, Boğaz üzerine bir köprü kurarak Bosporos'taki Kalkhedon'a geldiğini ve buradan gemiye bindiğini anlatmıştır²⁴. Ktesias (MÖ 5. yy.), I. Dareios'un bu sefer sırasında, İskitler'in daha güçlü olduklarını görüp inşa ettirdiği köprülerden geçtikten sonra Kalkhedonluların evlerini ve tapınaklarını ateşe verdiğiğine değinmiştir. Çünkü Kalkhedonlular, Dareios'un Bosporos'da yaptırdığı köprüyü ve Perslerin Zeus Diabateiros onuruna diktikleri sunağı tahrip etmişlerdir²⁵. Polyainos (MS 2. yy.)²⁶, Dareios'un Kalkhedon kentini kuşattığını ancak Kalkhedon'un yiyecek sıkıntısı bulunmadığından karşı atakta bulunmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Dareios, kentin 15 stadion dışındaki Aphasios Tepesi'nden itibaren lağım kazdırmış, Pers askerleri zeytin ağacı

²² Mert Bertan Avcı, "İstanbul'daki Tarihöncesi Kazı ve Araştırmalarının Tarihi," **İstanbul'da Arkeoloji İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşiv Belgeleri (1970-2010)**, ed. Zeynep Kızıltan, Turgut Saner, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri 2010, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 99-101; Savaş Harmankaya, Oğuz Tanındı, Mihriban Özbaşaran, **TAY: Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 2 Neolitik**, Ege Yayınları, İstanbul, 1997, 'Fikirtepe'.

²³ 2012 – 2014 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından Pendik kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Bu yıllar arasında kazıda bizzat bulunmama rağmen, kazının yayını henüz yapılmadığından tez kapsamına alınmamıştır. Avcı, **İstanbul'daki Tarihöncesi Kazı ve Araştırmalarının Tarihi**, s. 103; Alpay Pasinli, Edibe Uzunoğlu, Nilüfer Atakan v.d. "Pendik Kurtarma Kazısı," **VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, Ankara, 1994, s. 151.

²⁴ Herodotos, **Historiai**, iv. 85.

²⁵ Ktesias, **The Frangments of the Persika of Ktesias**, ed. John Gilmore, Macmillan, London, 1888, xiii.48; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 177.

²⁶ Polyainos, **Strategemata**, vii.11. 5.

köklerinden kentin agorasına geldiklerini anlayıp yüzeye çıkmışlar ve Kalkhedon askerleri surlarda nöbetteyken kent düşmüştür²⁷. Polyainos'un bahsettiği Aphasios Tepesi'nin Çamlıca Tepesi olabileceği muhtemeldir. Polyainos, Aphasios Tepesi'nin Kalkhedon'a 15 stadion uzaklıkta olduğunu belirtmiştir ve bu mesafe günümüzde yaklaşık 3 km.'ye denk gelmektedir²⁸.

Byzantion gibi Kalkhedon da MÖ 499 yılında Perslere karşı ayaklanmıştır. Perslerin galibiyetiyle sonuçlanan Lade açıklarındaki savaşın ardından Byzantion halkı gibi Kalkhedonlular da Karadeniz'deki Mesambria'ya sığınmışlar,²⁹ kentleri yakılıp yıkılmıştır. Bundan sonra Kalkhedon'un Pers boyunduruğuna girdiği anlaşılmaktadır.

Perslere karşı Atina önderliğinde oluşturulan Attika – Delos Deniz Birliği'nin kurulumunun ilk yıllarında Byzantion, Perslere yakın olan Spartalı komutan Pausanias tarafından yönetilmiştir. Byzantion ve Byzantion'a konumu dolayısıyla yakın olan Kalkhedon'un, Attika – Delos Deniz Birliği'nin kuruluşunun ilk yıllarında üye olmadıkları düşünülebilir³⁰. Attika – Delos Deniz Birliği'ne MÖ 470 civarında katılan Kalkhedon, birliğe Byzantion gibi Atina'ya gemi ve asker vererek desteklemişlerdir³¹. Kalkhedon, Byzantion'un birliğe ödediği verginin 1/3'ünü vermiştir. Kent, MÖ 453/452 yılı ile MÖ 418/417 yılında birliğe 19 kez vergi ödemiştir. MÖ 452/451 yılında 7½ talanton, MÖ 450/449 yılında 3 talanton, MÖ 448 – 438 yılları arasında 9 talanton, MÖ 434 – 429 yılları arasında ise 6 talanton vergi ödemiştir³². Byzantion gibi Atina'ya karşı Samos'taki ayaklanmanın yanında yer almamış ve MÖ 440 – 439 yılları arasında Attika – Delos Deniz Birliği'ne 9 talanton vergi ödemeye devam etmiştir³³.

²⁷İnci Türkoğlu, “Kuruluşundan Antik Çağ'ın sonuna Kadar Kalkhedon Tarihi,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s. 204.

²⁸ 1 Stadion'u 177 – 212 m. olduğunu göze alarak, yaklaşık 200 m. olarak hesaplandığında 15 stadion'un 3 km.'ye tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Kuş uçuşu uzaklığı google earth'den hesaplanmış ve Çamlıca tepesi ile günümüz Kadıköy arasındaki mesafenin yaklaşık 3 km.'ye denk geldiği ölçülmüştür.

²⁹ Herodotos, *Historiai*, vi. 33.

³⁰ Muzaffer Demir, “Antik Yunan Kaynakları Işığında Kalkhedon ve Khrysopolis (İ.Ö. 500-300),” **VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu**, 06-09 Kasım, İstanbul 2008, s. 21.

³¹ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 92.

³² a.e., s. 93.

³³ a.e., s. 98.

MÖ 412 yılında Kalkhedon'un Attika – Delos Deniz Birliği'nden ayrıldığı anlaşılmaktadır³⁴. Ancak Kalkhedon ve Byzantion'un Karadeniz ticareti için stratejik önem arz etmesi, Atina'yı bu iki kentle yeniden müttefik olmaya zorlamıştır. Atinalı General Alkibiades, Kalkhedon territoriumundaki Khrysopolis'e (Üsküdar) gelmiş ve burayı tahkim ederek bir gümrük istasyonu kurmuş ve Karadeniz'den gelen gemilerden yüzde on ölçüsünde gümrük almaya başlamıştır³⁵. Polybios, Atinalıların ilk defa böyle bir girişimde bulunduğundan söz etmiştir³⁶. Diodoros Sikeliotes de Atinalı generallerin Kalkhedon'a yelken açarak Khrysopolis'te bir kale inşa ettiklerini ve Karadeniz'den gelen bütün ticaret gemilerinden vergi alınmasını emrettiklerini belirtmiştir³⁷. Kalkhedon ve Byzantion'un kendileri ile müttefik oldukları süre boyunca Atina'nın herhangi bir gümrük vergisi talebinde bulunmadığı görülmektedir. Ancak Byzantion ve Kalkhedon'un birlikten ayrılması, Atina'nın Karadeniz ticaretini zor durumda bırakmış ve gelirini karşılamak için Khrysopolis'te bir gümrük kurup liman vergilerini karşılamak istemiş olmalıdır. Atina'nın ve Alkibiades'in amacı Byzantion'u tekrar müttefikliğe zorlamak olabilir. Byzantion'un müttefikliğinden sonra gümrük vergisinin kaldırıldığı görülmüştür³⁸.

MÖ 410/409 yılında Kalkhedonlular, Atinalılardan ayrılarak Peloponnesoslular ile müttefik olmuşlar, bu şekilde Atina'nın Bosporos üzerindeki hâkimiyetini ve Kalkhedon kuşatmasını tehdit eder duruma gelmişlerdir³⁹. Atinalılar, MÖ 408 yılında bütün kuvvetleriyle birlikte Prokonnesos'a gitmiş, oradan da Kalkhedon ve Byzantion'a yönelip, Kalkhedon yakınlarında ordugâhını kurmuştur. Kalkhedonlular, Atina donanmasının kente yaklaştığını öğrenince, yağma edilecek ne varsa, hepsini götürüp komşuları Bithynialılar'a emanet etmişlerdir. Ancak Alkibiades, Bithynia topraklarına girip Kalkhedon halkına ait malların teslimini istemiş aksi halde savaş ilan edeceğini belirtmiştir. Bithynialılar da Kalkhedonlulara ait malları Alkibiades'e teslim etmişlerdir. Alkibiades bir denizden öbür denize varan

³⁴ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique**, xiii.64. 3.

³⁵ Ksenophon, **Hellenika**, i. 1. 22.

³⁶ Polybios, **Historiai**, iv. 44.

³⁷ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique**, xiii.64. 2.

³⁸ Demir, **Antik Yunan Kaynakları Işığında Kalkhedon ve Khrysopolis**, s. 25.

³⁹ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 116.

dereyi (Kalkhedon deresi – Kurbağalıdere?⁴⁰) içine alacak şekilde ahşap bir surla çevirerek kenti kuşatmıştır⁴¹. Daskyleion satrabı Pharnabazos, Sparta'yı desteklemek ve Kalkhedon'daki Atina kuşatmasını kaldırmak istemiştir. Ancak Alkibiades Spartalı komutan Hippokrates'i yenmiş ve ordu Kalkhedon'a sığınmak zorunda kalmıştır. Ksenophon, Kalkhedon deresi ile duvar arasındaki geçidin darlığı sebebi ile Pharnabazos'un Hippokrates'e yardımında bulunamayıp Kalkhedon Herakleion'una çekildiğinden bahsetmiştir⁴². Atinalılar ile Pharnabazos arasında yapılan anlaşmaya göre, Kalkhedon yeniden Atina'nın egemenliğine girmiştir⁴³. Bunun yanında, Kalkhedonlular Atinalılara her zamanki vergilerini verecekler ve gecikenleri ödeyeceklerdi. Atinalılar da elçileri Pers kralının yanından dönünceye kadar Kalkhedon ile savaşmayacaklarına söz vermişlerdi⁴⁴. Bu şekilde Kalkhedon tekrar Attika – Delos Deniz Birliği'ne üye olmuştur.

MÖ 4. yy. kaynaklarında Kalkhedon tarihi ile ilgili elimizdeki bilgiler sınırlıdır. Bunun sebebi muhtemelen kentin Pers hâkimiyetine girmesi ve Atina'ya olan bağının azalması olmalıdır⁴⁵.

Makedonia Kralı II. Philippos MÖ 339 yılında, Karadeniz'den gelen ticaret gemilerinden oluşan Atina konvoyuna Kalkhedon territoriumu içinde yer alan Hieron'da (Anadolu Kavağı) el koymuştur⁴⁶.

Kalkhedon, MÖ 357 yılında, Byzantion tarafından kontrol edilmiştir. Arrianos (MS 1. – 2. yy.), Büyük İskender'in Makedonlar ve Yunanlar arasında barış ve ittifak yapmadan önce Perslere paralı askerlik hizmetinde bulunan diğer Yunanlı ve Kalkhedonlu elçi Herakleides'i serbest bıraktığını belirtmiştir⁴⁷. Kalkhedon'un

⁴⁰ Söz konusu dere, Kalkhedon deresi olarak geçen bugünkü Kurbağalıdere ya da Haydarpaşa civarındaki Ayrılık Çeşmesi deresi olabilir; Türkoğlu, **Kalkhedon Tarihi**, s. 210.

⁴¹ Ksenophon, **Hellenika**, i. 3. 1-4; Diodoros Sikeliotes, **Bibliothèque Historique**, xiii.66. 1-3; Plutarkhos, **Alkibiades**, xxix.3, xxx.1, xxxi.1-2.

⁴² Ksenophon, **Hellenika**, i. 3. 5-7.

⁴³ Arslan, **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi**, s. 118.

⁴⁴ Ksenophon, **Hellenika**, i. 3. 9; Alkibiades'in Kalkhedon kuşatması için ayrıca bkz. Erten, **Alkibiades**, s. 96-100.

⁴⁵ Demir, **Antik Yunan Kaynakları Işığında Kalkhedon ve Khrysopolis**, s. 30.

⁴⁶ Bkz. aş.: V. C.

⁴⁷ Arrianos, **The Anabasis of Alexander**, Çev. E. J. Chinnock, Hodder and Stoughton, London, 1884, iii.24.

MÖ 330 yılında Byzantion hâkimiyetinden çıkıp Pers hâkimiyetine girdiği düşünülebilir⁴⁸.

MÖ 280 yılında Kalkhedonlular, birçok nedenden dolayı Bithynialılar ile savaş halinde olmuşlardır. Bithynia Kralı Zipoites bütün kuvvetleriyle ve Thrakia desteğiyle Kalkhedonluların arazisini yağmalamaya başlamıştır. Zipoites'in saldırısı karşısında Kalkhedonlular oldukça kötü savaşmışlar ve bunun sonucunda yaklaşık sekiz bin kayıp vermişlerdir. Kalkhedon'da erkek nüfusu azalmış ve bu nedenle Kalkhedonlu kadınların çoğu azat edilmiş köleleriyle ve yabancılarla evlenmek zorunda kalmışlardır. Bir kısım Kalkhedonlu kadın ise, böyle bir evlilik yapmaktansa dul kalmayı tercih etmiş ve işlerini halletmek için hâkim ya da magistratların karşısına çıkarken yüzlerini örttükleri peçenin bir kısmını açmışlardır. Daha sonra evli kadınlar da utançlarından ve bunları kendilerinden daha iyi kadınlar olarak kabul ettiklerinden onları taklit etmiş ve aynı geleneği sürdürmüşlerdir⁴⁹.

Galat yağması sırasında, Dionysios Byzantios, Hieron'un yukarısında daire biçiminde ilerleyen bir sur duvarı olduğundan ve bu duvarın MÖ 278/277 yılında Galatlar tarafından yağma edildiğinden bahsetmiştir⁵⁰.

Byzantion ile Rhodos arasında gerçekleşen savaşta, Rhodos'un yanında yer alan Bithynia Kralı I. Prousius, Byzantion'un Anadolu yakasındaki topraklarına saldırmış ve Hieron'u ele geçirmiştir. Ancak Byzantionlular Karadeniz'e bu kadar hâkim olan bir yeri başkalarına bırakmak istemediklerinden dolayı büyük para karşılığı Hieron'u tekrar satın almışlardır. Barış döneminde yapılan antlaşmaya göre ise Prousius, Byzantion'un tüm arazilerini, savaş mahkûmlarını, kalelerini fidyersiz iade etmiş ayrıca Hieron'u ve Hieron'daki tapınaktan aldığı keresteleri, kiremitleri ve tavan süslemelerini de geri vermiştir⁵¹.

MÖ 3. yy.'ın son çeyreğinde Hellenistik krallıklar arasındaki çatışmalar ve Roma'nın egemenliğinin yayılması ile Kalkhedon farklı bir politika izlemeye başlamıştır. Polybios, Kalkhedon'un, Aitolia, Lysimakheia ve Kios gibi V. Philippos'un müttefiki olduğunu belirtmiş ve Philippos'un, Kalkhedon'u Aitolia

⁴⁸ Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 290.

⁴⁹ Plutarkhos, **Ethika: Moralia**, Çev. Harold Cherniss, William C. Helmbold, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1957, 302e-303a.

⁵⁰ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xcii.

⁵¹ Polybios, **Historiai**, iv.50. 2-3, iv.52. 4-8.

Birliği'nden ayırarak kendisine bağladığını eklemiştir⁵². V. Philippos ve Roma arasındaki savaşlar Roma'nın galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Bu tarihten itibaren Hellenistik Dönem ve Roma Cumhuriyet Dönemi boyunca Kalkhedon, Byzantion gibi Roma ile müttefik olmuştur⁵³.

Kalkhedon, MÖ 77 yılında Troas Bölgesi'ndeki Athena Ilias Birliği'ne üye olmuş ancak birliğe gerekli vergiyi ödeyemediğinden dolayı Athena Ilias onuruna düzenlenen festivale ve oyunlara katılma hakkını kaybetmiştir⁵⁴. Bu da kentin bu dönemdeki ekonomik yapısının çok iyi gitmediğinin bir göstergesi olabilir.

1976 yılında Selçuk'ta Aziz Ioannes Kilisesi'nin kazı çalışmaları sırasında *Monumentum Ephesenum* ya da *Lex portus Asiae* olarak adlandırılan bir yazıt ele geçmiştir⁵⁵. Yazıtta, Asya'nın kıyı kentlerinde, Bithynia'nın Asya'yı çevreleyen sınırlarında, Kalkhedonlular ile Byzantionluların bu sınırlar dâhilinde denizden mal giriş ve çıkışında alınacak gümrük vergisi için Pontos'un ağzında sahip oldukları istasyonlarda mal değerinin kırkta birinin mültezime verileceği belirtilmiştir. Ayrıca, Pontos'a mal çıkarılacak olursa, Kalkhedon'u geçmeden önce mültezime veya vekiline sözlü ve yazılı bildirimde bulunulacaktı. Şayet deniz yoluyla bir mal ithal ya da ihraç edilirse bu mal, Pontos'un ağzındaki tapınakta, Kalkhedon'da, Daskyleion'da... denetlenecekti⁵⁶. MÖ 75 yılında Roma'nın, Pontos'tan Asia Eyaletine gelen ve giden malları, Anadolu'daki kentler üzerinden kontrol ettiği görülmektedir. Pontos'un ağzında yer alan Hieron'da ve Kalkhedon'da bu malların denetlendiği anlaşılmaktadır. Boğaz geçisi, stratejik ve ekonomik açıdan oldukça önemliydi ve gümrük vergisi bir Roma alışkanlığı değildi. MÖ 5. yy.'ın sonlarında, Alkibiades'in Kalkhedon arazisindeki Khrysopolis'te kurduğu gümrük istasyonu, MÖ 1. yy.'da Romalılar tarafından tekrar kullanılmıştı⁵⁷.

⁵² Polybios, *Historiai*, xv. 23.

⁵³ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 285.

⁵⁴ a.e., s. 326.

⁵⁵ Bu yazıt, MÖ 75-MS 62 yılları arasında Romalılar'ın Batı Anadolu'daki vergi toplama işleyişi ile ilgili bilgiler içermektedir. Yazıt muhtemelen, MÖ 120'lerde yasalaşan *lex portorii Asiae*'i (Asia Eyaleti'nin Gümrük Kanunu) içermektedir; Bkz. Burak Takmer, "Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 4, *Lex Portorii Provinciae Asiae* (Asia Eyaleti Gümrük Yasası)," *Eskiçağ Yazıları* 4, Ed. N. E. Şahin Akyürek, B. Takmer, F. Onur Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 103-206; Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 339-340.

⁵⁶ Takmer, *Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 4: Asya Eyaleti Gümrük Yasası*, s. 138.

⁵⁷ G. D. Merola, "Il Monumentum Ephesenum e l'organizzazione territoriale delle regioni assiane," *MEFRA* 108. 1, 1996, s. 287.

Bithynia'nın Roma topraklarına katılmasıyla birlikte Roma, Kalkhedon gibi önemli geçiş limanlarının bulunduğu yerlere sahip olmuştur. Bu şekilde Karadeniz ve Ege arasındaki ticareti Roma kontrol altında tutabilecekti. Plinius'un MS 1. yy.'da Kalkhedon'dan özgür kent olarak bahsetmesi⁵⁸, Kalkhedon'un Bithynia toprakları içinde sayılmasına rağmen Bithynia Krallığı'na tam olarak dâhil olmadığı ve otonom bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir⁵⁹. Ancak MÖ 75 yılına kadar Roma tarafından *civitas libera* (özgür kentler) olarak görülen Byzantion ve Kalkhedon'un, Bithynia Krallığı'nın territoriumundan ayrı düşünölmeleri gerektiği ve MS 62 yılına kadar bu statülerini korumalarının pek olası olmayarak Asia Eyaleti'ne dâhil oldukları anlaşılabilir⁶⁰. Bithynia'nın Roma'ya dâhil olmasıyla birlikte, Kalkhedon'un bağımsızlığını koruduğu düşünölmekle beraber, Karadeniz gümrük vergisinin Romalılar'ın elinde olması, Byzantion ve Kalkhedon'un tam anlamıyla bağımsız olmadığı sonucunu çıkarabilir⁶¹.

MÖ 74/73 yıllarında, Lucius Licinius Lucullus ve Marcus Aurelius Cotta'nın *consul*'luklarında Bithynia Kralı Nikomedes ölmüş ve vasiyetinde Roma halkını varis bırakmıştır. Ancak Pontos'a giriş ve çıkışı kontrol eden stratejik konumdaki bir krallığın Roma'ya bırakılması, Pontos Kralı III. Mithridates'in çıkarlarına ters düşmüş bu nedenle barışı bozarak Roma'nın Bithynia'daki topraklarını istila etmiştir. Cotta, Bithynia'yı korumak ve Bosporos'u kontrol etmek için bir donanmayla Propontis'e gönderilmiş ancak Mithridates ile yapılan savaşta Cotta, Kalkhedon yakınlarında bozguna uğratılmıştır. Byzantion'a doğru ilerlerken kendi gemisi batmış ve Kyzikos önlerine gelerek kenti kuşatan Mithridates, burada Lucullus tarafından

⁵⁸ Plinius, *Naturalis Historia*, v.43.

⁵⁹ Merola, *Il Monumentum Ephesenum*, s. 287-288.

⁶⁰ a.e., s. 289.

⁶¹ a.e., s. 288-289.

yenilmiştir⁶². Kalkhedon'un da Byzantion ile birlikte hareket ederek Roma Cumhuriyet Dönemi'nde aralıklarla bağımsız kent statüsünü koruduğu anlaşılabılır⁶³.

⁶² Eutropius, **Breviarium Historiae Romanae: Roma Tarihinin Özeti**, Çev. Çiğdem Menzilioğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, vi. 6; Appianos, **Rhomaika: Appian's Roman History**, C. II, Çev. Horace White, The Loeb Classical Library, ed. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, The Macmillan, 1912, xii.71; Plutarkhos, **Bioi Paralleloi: Lucullus, Plutarch's Lives**, C. II, Çev. Bernadotte Perrin, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1959, viii.1-2; Memnon, **Peri Herakleias**, xxxix.1-3; Orosius, **Historiarum Adversus Paganos**, vi.2; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 348.

⁶³ Bkz. yuk.: I. B.

III.BYZANTION VE KALKHEDON ARASINDAKİ İLİŞKİLER

A. Siyasi ve Sosyo – Kültürel İlişkiler

Roma İmparatorluk Dönemi öncesine dair Byzantion ve Kalkhedon'un siyasi yapılarına ilişkin bilgilerimiz sınırlıdır. İki kentin de kuruluşlarından Roma hâkimiyetine kadar olan süre içerisinde çıkarları doğrultusunda çoğu zaman ittifak içinde oldukları görülmektedir¹. Ancak Polyainos, Kalkhedonluların Byzantionlularla savaş halindeyken altı gün ateşkes ilan ettiklerini belirtmiştir. Bu ateşkesin bitmesine iki gün kala, Kalkhedonlular gece gemilerini hazırlayarak Byzantion'a aniden saldırmıştır². Polyainos'un bahsettiği Kalkhedon ve Byzantion arasındaki savaşın ne zaman gerçekleştiği ve savaşın nedeni bilinmemekle birlikte MS 2. yy.'dan önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Byzantion'un Roma İmparatorluk Dönemi'nde Bizye ve Nikaia ile *homonoia* anlaşmaları³ yaptığı bilinmekle beraber, Kalkhedon'un Byzantion ya da başka bir kent ile Roma öncesi ya da sonrası yaptığı *homonoia* anlaşması ile ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır⁴.

Byzantion ve Kalkhedon'un yönetim biçimine ilişkin antik kaynaklardan çok fazla bilgi edinilememesine rağmen, çoğu Antik Yunan *polis*'inde olduğu gibi kurulduktan bir süre sonra demokrasinin yer yer kesintiler olsa da bir yönetim biçimi olarak benimsendiği düşünülebilir⁵. Byzantion ve Kalkhedon oligarşik düzendeki Megara tarafından kurulduğu için aynı düzenin koloni kentlerinde de hâkim olduğu öngörülebilir. Byzantion ve Kalkhedon'daki Pers hâkimiyetinin MÖ 5. yy.'da, I. Dareios ile başlamasıyla oligarşi feshedilerek yerine Tyranlılık kurulmuş olmalıdır⁶. Theopompos (MÖ 4. yy.), Kalkhedonluların, Byzantionluların halk yönetimiyle

¹ Bkz. aș.: VI.

² Polyainos, *Strategemata*, vi.25.

³ *Homonoia*, kentler arası uyum anlamı ifade etmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Filiz Dönmez-Öztürk, *Roma Çağı Küçükasya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, s. 7-31.

⁴ Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde basılan sikkelerde, kentler arasında *homonoia* anlaşmasının yapıldığına dair bir veri bulunmamaktadır. Benimle bu bilgiyi paylaşan Prof. Dr. Oğuz Tekin'e teşekkür ederim. Ayrıca bkz. Dönmez-Öztürk, *Homonoia Anlaşmaları*, s. 103-104.

⁵ Byzantion ve Kalkhedon'daki devlet görevlileri için bkz. Merle, *Die Geschichte der Staedte Byzantion und Kalchedon*, s. 71-72, 73-76.

⁶ H. Merle, *Die Geschichte der Staedte Byzantion und Kalchedon von ihrer Gründung bis zum Eingreifen der Römer in die Verhältnisse des Ostens*, Kiel: H. Fiencke, 1916, s. 68.

tanışmadan önce, kentteki herkesin görevine uygun bir yaşam sürmekte olduğunu, ancak Byzantion'un demokrasisini gördükten sonra, ılımlı ve ölçülü olan günlük yaşamlarını aşırılığa kaçarak bozduklarını, yozlaştıklarını ve savurganlaştıklarını belirtmiştir⁷. Theopompos'un sözlerinden, Kalkhedon'da farklı bir yönetim anlayışının benimsendiği ancak daha sonra komşusu Byzantion'dan etkilenerek demokrasiye geçtiği düşünülebilir. Bu da her iki kentin çıkarları doğrultusunda gerek siyasi gerek ekonomik açıdan ortak hareket ettiklerine işaret edebilir.

Karadeniz kıyısındaki Yunan koloni kentleri zaman içinde kendilerine özgü kültürel özellikler kazanmış olmalıdırlar. Byzantion'un da diğer koloni kentleri gibi zengin bir kültürü barındırdığı düşünmekle birlikte bunu kanıtlayan yeterli arkeolojik buluntu henüz ele geçmemiştir. Byzantion'da çok sayıda kutsal alanın bulunması, kentte yoğun bir şekilde dini yaşam olduğunun göstergesi olmalıdır. Dionysios Byzantios'un bahsetmiş olduğu 29 kutsal alandan yalnızca 6 tanesinin Eski Yunan Dönemi'ne tarihlendiği, diğerlerinin ise Roma Dönemi'ne ait (MS 1. – 2. yy.) kutsal yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Byzantionluların dininde, Yunan etkilerinin yanı sıra Doğu etkisinin de bulunduğu görülmektedir⁸. Roma'nın egemenlik alanının genişleyerek Doğu'ya ve Mısır'a yayılmasıyla birlikte, Byzantion ve Kalkhedon'un da Roma hâkimiyetine girmesi, Doğu kültürünün Byzantion'daki varlığına açıklar niteliktedir.

İkisinde Megara kolonisi olan Byzantion ve Kalkhedon'da kullanılan takvimdeki ay isimlerinin birbiri ile benzerliği dikkat çekmektedir. Newskaja, Byzantion takviminde yılın, ilkbahar ekinoksu ile, Hanell ise güz ekinoksu ile başladığını öne sürmüştür⁹. Bilinen dokuz ayın isimlerine Dor takviminde rastlanmaktadır ve bu durum Byzantion'un Megara kökenine bir işaret olmalıdır¹⁰. Newskaja ve Hanell, Byzantion takvimindeki ay isimlerini farklı yorumlamışlardır¹¹ (**Lev. 4, Tablo 1**). Hanell'in belirlediği takvime göre, Megaralılar tarafından

⁷ Theopompos, **Philippika**, (Çevrimiçi), <https://www.press.umich.edu/pdf/0472113275-ch5.pdf>, 03.02.2015; Gyllius, **İstanbul Boğazi**, s. 231-232.

⁸ W. P. Newskaja, **Byzans in der Klassischen und Hellenistischen Epoche**, Keohler & Amelang, Leipzig, 1955, s. 159-160, 163.

⁹ **a.e.**, s. 164; Hanell, **Megarische Studien**, s. 190.

¹⁰ Newskaja, **Byzans in der Klassischen und Hellenistischen Epoche**, s. 164.

¹¹ Newskaja, **Byzans in der Klassischen und Hellenistischen Epoche**, s. 164; Hanell, **Megarische Studien**, s. 190-191.

kurulmuş olan Kalkhedon, Khersonnesos ve Kallatis'te bilinen bazı ay isimlerine Byzantion takviminde de rastlanmaktadır¹². Newskaja, Byzantion takviminde Eylül ayının karşılığı olan *Mallophorios*'un Demeter'in isimlerinden biri olduğunu ve Demeter'in *Demeter Malophoros* ismiyle Megaralıların koruyucu tanrıçası olarak tapınım gördüğünü belirtmiştir. Mart ayına denk gelen *Lykios* ise, Megara'da yaygın bir kült olan Lykia Apollon'u ile bağlantılı olmalıdır. *Makhaneus* (Aralık) ve *Eukleios* (Mart) aylarına, Korinthos'un kolonisi olan Kerkyra takviminde; *Eukleios* ve *Dionysios* (Şubat) aylarına Naksos'un kolonisi olan Tauromenion takviminde; *Agrianios* (Ağustos) ayına Rhodos ve Kos kolonilerinde; *Artemisios* (Nisan) ve *Hykinthos* (Temmuz) aylarına ise bütün Güney Dor takvimlerinde rastlanmaktadır. Bu ay isimleri yalnızca Boğaz ile birbirinden ayrılmış, birbirine çok yakın olan Byzantion ve Kalkhedon takvimlerinde de aynı olmalıdır. Byzantion takviminde eksik olan aylar, Kalkhedon ile analogi yapılarak *Petageitnios* (Ocak) olarak isimlendirilmiştir. Hermes kültürünün Megara'daki yayılımından dolayı *Hermaios* (Ekim) ayının bu tanrıya adanmış olabileceği, eksik olan üçüncü ayın ise *Panamos* (Haziran) olarak adlandırıldığı düşünülmektedir¹³. Byzantionlular, alfabeyi ana kentleri olan Megara'dan, Megaralıları ise Korinthoslulardan almışlardır. Byzantion alfabesinde, Byzantion sikkelerinde sıklıkla görülen, Korinthos alfabesinin en eski formu olan *Beta* harfi kullanılıyordu¹⁴. Bu da Byzantion'un Dor kökenine bir işaret olmalıdır.

Her ikisi de birer Megara kolonisi olan Byzantion ve Kalkhedon'un, alfabeyi ve takvimi Megara'dan aldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum iki kentin de sosyo – kültürel olarak birbirlerine oldukça yakın olduklarının göstergesi olmalıdır. Byzantion ve Kalkhedon, ekonomik olarak altın çağı yaşadıkları dönemde kültürel ve sanatsal olarak da oldukça gelişmişlerdi. Rhodos ile Ege denizindeki diğer kültürel merkezlerle ticari ilişkiler yaparken, kültürel olarak da bu kentlerden etkilenmiş olmalıdırlar¹⁵.

¹² Hanell, *Megarische Studien*, s. 190-191.

¹³ Newskaja, *Byzans in der Klassischen und Hellenistischen Epoche*, s. 164.

¹⁴ a.e., s. 164-165.

¹⁵ a.e., s. 168.

Byzantion ve Kalkhedon'da yapılan agonlara¹⁶ ilişkin tipler ve lejandlar, Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren görülmektedir¹⁷. Ancak birbirine çok yakın bu iki kentte, Roma Dönemi öncesinde de festivaller düzenleniyor olmalıydı. Her iki kentin de Hellenistik Dönem'de ortak sikke bastıkları ve bu sikkelerin ön ve arka yüzlerinde, belki de iki kente de tapınım gören tanrı/tanrıçaların bulunduğu göz önüne alındığında, Byzantion ve Kalkhedon'un Roma Dönemi öncesinde ortak agonlar, festivaller düzenlediği tahmin edilebilir.

B. Ekonomik İlişkiler

Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin Attika – Delos Deniz Birliği'ne ödediği ilk vergiler MÖ 454/453 ile MÖ 453/452 yıllarına tarihlenmektedir. Bu tarihlerden önce her iki kentin de birliğe *tributum* (vergi) verdiğine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. MÖ 465/464 yıllarına tarihlenen ve Atinalılar ile Byzantionluların müttefik olarak aynı saflarda Sigeion önlerinde yaptıkları savaş sırasında kaybettikleri askerler onuruna yazıtlar diktikleri bilinmektedir. Bu yazıtlardan, Byzantionluların en azından bu tarihe kadar Attika – Delos Deniz Birliği'ni *tributum* yerine gemi ve asker vererek desteklediği anlaşılmaktadır¹⁸. Byzantion'un birliğe ödediği yıllık vergi oranı değişkenlik göstermekle birlikte bazı yıllarda 15 *talanton*'u¹⁹ geçmiş, bu da kentin yüksek gelir düzeyinde olduğunun göstergesi olmuştur²⁰.

Byzantion ve Kalkhedon'un ekonomisi, Antik Çağ *polis*'lerinde olduğu gibi tarıma dayanmaktaydı. İki kentin zenginliği, Karadeniz ticaretinin yanı sıra tarım üretimine de bağlıydı. Ticaret yolları, Byzantion ve Kalkhedon'u Karadeniz kıyısında birçok merkeze (Atina, Ege Adaları gibi) yönlendirmiştir. Klasik

¹⁶ *Agon*: Yunan dünyasında yarışmacıların bir ödül için yarıştıkları oyunlara agon adı verilmektedir. Asıl anlamı toplanma veya toplantı olan agon sözcüğü, oyunları izleyen topluluk ve yarışmacıların yarışmalar için bir araya gelmesine işaret etmektedir. Daha sonraları “agon” yarışmaların tümü ve oyunlardaki mücadele, yarışma anlamını kazanmıştır. Aliye Erol-Özdizbay, “Roma İmparatorluk Dönemi'nde Pontus-Bithynia Eyaleti'nde Agon'lar ve Agonistik Sikkeler,” İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, s. 13; Tekçam, *Arkeoloji Sözlüğü*, s. 4.

¹⁷ Erol-Özdizbay, *Pontus-Bithynia Eyaleti'nde Agon'lar ve Agonistik Sikkeler*, s. 76-114.

¹⁸ *a.e.*, s. 92.

¹⁹ Talanton: Antik Yunan'da 26.196 kg.a denk gelen ağırlık birimi; Tekçam, *Arkeoloji Sözlüğü*, s. 216.

²⁰ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 92-93.

Dönem’de ticaretin ana konusunu tahıl oluşturmuş ve Karadeniz kıyısından kıta Yunanistan’ına giden ticaret yolu üzerinde yer alan kentler arasında en zengini Byzantion olmuştur²¹. Karadeniz ve Ege ticaretinin Antik Çağ’da oldukça önem arz etmesi, Byzantion ve Kalkhedon’un stratejik konumlarından ötürü Atinalılar ve Spartalılar arasında kalmalarına sebep olmuştur. Peloponnesoslular, özellikle de Spartalılar, tahıl ticareti tekelini Atina’ya kaptırmak istemediklerinden Byzantion ve Kalkhedon iki kent arasında daima paylaşılammış olmalıdır.

Byzantion’un MÖ 432 yılında 18 *talanton* ile Attika – Delos Deniz Birliği’ne geç ya da faizli ödeme yapan kentler arasında yer aldığı anlaşılmakta, MÖ 429 yılında ise birliğe 22 talanton ödeme yaptığı bilinmektedir²². Bu da Byzantion’un Peloponnesos Savaşları başlarında Atina ile müttefik olduğunun göstergesidir. Atinalılar da Byzantion ve Kalkhedon ile müttefik olmaları sayesinde, kentlerin stratejik konumundan faydalanarak, Karadeniz üzerinden Yunanistan’a aktarılan hububat güzergâhını ve Hellespontos’u kontrol altında tutmuşlardır. Savaşın başlamasıyla tahıl sevkiyatı Atina tarafından denetlenmeye başlamıştır. Ticaret gemilerinin boğazlardan geçişi, Atina ile müttefik olmayan kentler için yasaklanmış, Atina ile müttefik olan kentlere ise sınırlamalar getirilmiştir. Tahıl ticareti hakkı yalnızca Byzantion’a verilmiş ve diğer kentlere Karadeniz ticaret yolu kapatılmıştır. Byzantion Kıta Yunanistanı’na dağıtılan tahılın ana ticaret merkezi olmuş ve Atina ile müttefikliğinden dolayı Karadeniz ticareti Atina’nın tekeline girmiştir. Atina Karadeniz yoluyla ithal ettikleri tahıl sayesinde kentin hububat ihtiyacını karşılamıştır²³. Bu nedenle Byzantion’un Atina ile olan müttefikliği Atina için oldukça önem arz etmiş olmalıdır. MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğinde Byzantion, Batı Anadolu’da kurulan bir birliğin üyesi olarak sikke basmıştır. Bu birliğe ait antik kaynaklar bilgi vermemekle birlikte elde bulunan tek veri nümismatik buluntulardır²⁴.

Makedonia Kralı II. Philippos, MÖ 4. yy.’ın ortasında, Hellespontos ve Bosporos’a ilerleyerek boğazların kontrolünü ele geçirmek istemiştir²⁵. Karadeniz

²¹ Newskaja, *Byzans in der Klassichen und Hellenistischen Epoche*, s. 166.

²² Arslan, *İstanbul’un Antik Çağ Tarihi*, s. 102.

²³ a.e., s. 103.

²⁴ a.e., s. 157.

²⁵ a.e., s. 172.

tahıl ticareti için boğazların kontrolü ve Byzantion oldukça önemliydi. II. Philippos, Byzantion'u ele geçirdiği takdirde Karadeniz ticareti ve boğazların kontrolü için önemli bir üs elde etmiş olacaktı. Ancak II. Philippos Byzantion'u kuşatamamış ve kent, Karadeniz ticaretinde söz sahibi olmaya devam etmiştir²⁶. Byzantion Karadeniz ticaretinin kilit noktası olduğundan dolayı, Pontos kıyısındaki kentlerde üretilen en iyi kalitede büyükbaş hayvan, bal, balık ve köle²⁷ Byzantion aracılığıyla Akdeniz ve Ege havzasındaki kentlere ulaşmıştır. MÖ 3. yy.'da Byzantion'un ticaret hacmi artmıştır. Buğday, Karadeniz'den hem ithal edilmiş hem de Karadeniz'e ihraç edilmiştir²⁸. Bunun yanı sıra Ege ve Akdeniz'den zeytinyağı ve her tür şarap da Karadeniz'e ihraç edilmiş²⁹ ve Byzantion bu ticaretten ekonomik çıkar sağlamıştır.

MÖ 3. yy.'da, Byzantion'un, Galatlar ile Thraklara verdiği haraçlar ve bunun yanı sıra Karadeniz ticaretinden elde ettikleri kazancın azalması sonucunda, kentin ekonomisi kötüye gitmiştir³⁰. Pseudo Aristoteles (MÖ 3. yy.), para sıkıntısı çeken Byzantionluların kente ait olan kutsal alanları sattıklarını, Karadeniz'den gelen tüm gemileri limanlarına aldıklarını ve para karşılığında *metoikoi*'a, Byzantion'da toprak veya ev sahibi hakkı verildiğini belirtmiştir³¹. Polybios, Galatların Byzantion'un güzelliğinden etkilenerek bu civara yerleştiklerini ve Thrakları yendikten sonra Byzantion arazilerini yağmalamaya başladıklarına değinmiştir. Galatlar ile Byzantion arasındaki antlaşmada Byzantionluların Galatlara yıllık 80 talanton vergi vermek zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Polybios'un aktardığına göre Galatlar, MÖ 212 yılında Thraklar tarafından yenilgiye uğratılmışlardır³². Pseudo Aristoteles'in bahsetmiş olduğu Byzantion'da yaşanan ekonomik sıkıntının MÖ 3. yy. ortalarında yaşandığı anlaşılmaktadır³³. Galatlara verilen haraçlardan dolayı zor duruma düşen Byzantion'un bu durumu Eski Yunan kent devletlerine bildirdiği ancak sonuç alamadığı görülmektedir³⁴. Bunun üzerine Byzantion, MÖ 410 yılında Alkibiades'in

²⁶ II. Philippos'un Byzantion kuşatması için bkz. yuk.: I. B.

²⁷ Polybios, *Historiai*, iv. 38. 4.

²⁸ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 254.

²⁹ Polybios, *Historiai*, iv. 38. 5.

³⁰ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 249-250.

³¹ Pseudo Aristoteles, *Oeconomica*, Çev. E. S. Forster, Clarendon Press, Oxford, 1920, ii.2. 1 (1346b-1347a).

³² Polybios, *Historiai*, iv.46. 1-4.

³³ Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 130.

³⁴ Arslan, *İstanbul'un Antik Çağ Tarihi*, s. 256-257.

Karadeniz’den gelen gemilere uyguladığı vergi sistemini³⁵ geri getirmek istemiş, Karadeniz’e giden ve Karadeniz’den gelen gemilere vergi uygulamaya başlamıştır³⁶. Byzantion’un, vergi nedeniyle Karadeniz ticaretine ket vurduğu kentler, deniz ticaretini elinde bulunduran Rhodos’a bu durumu bildirmişlerdir. Polybios’a göre Byzantion ve Rhodos arasındaki savaşın ana nedeni bu olmuştur³⁷. Rhodos, Byzantion’a elçiler yollayarak vergiyi kaldırması için ikna etmeye çalışmış ancak Byzantion razı olmamıştır³⁸. Bunun üzerine Rhodos, Byzantion’a savaş ilan etmiştir³⁹.

Byzantion’da yaşanan ekonomik sıkıntının benzerinin Kalkhedon’da da yaşandığı ve hemen hemen aynı döneme denk geldiği düşünülebilir. Pseudo Aristoteles’in aktardığına göre, Kalkhedon, kentinde bulunan paralı askerlere ücretlerini ödeyememiş ve bunun sonucunda Karadeniz’e giden gemilerin mallarına el koyarak askerlerin paralarını ödeyebilmiştir⁴⁰. Bu durumda, Kalkhedon’un en az Byzantion kadar Boğaz üzerinde hak sahibi olduğu ve Pontos’a giden ve gelen gemilerin kontrolünü elinde tuttuğu anlaşılmaktadır.

MÖ 75/74 yılında, Romalılar Asia Eyaleti’ne getirdikleri yeni gümrük yasası ile İstanbul Boğazı’nın Karadeniz çıkışına kadar vergi alabileceklerdir. Bu şekilde Byzantion ve Kalkhedon’a özel bir gümrük düzenlemesi yapılmıştır⁴¹.

Roma Cumhuriyeti imparatorluğa dönüştükten sonra Byzantion bazı topraklarını kaybetmiş ve Roma’ya vergi ödemek mecburiyetinde bırakılmıştır. Bu da kentin, stratejik önemi ve ticari zenginliğinin büyük ölçüde alıkonulduğunu göstermektedir⁴².

Herodianos (MS 2. – 3. yy.), Thrakia’da yer alan Byzantion’un MS 2. yy.’da büyük bir kent olup maddi kaynaklar açısından oldukça zengin olduğunu belirtmiştir. Propontis’in en dar kısmında yer alan kent, denizden alınan vergiler ve balıkçılıktan dolayı oldukça zenginleşmişti. Kent, bereketli geniş topraklara sahipti ve bu

³⁵ Ksenophon, **Hellenika**, i.1.22.

³⁶ Polybios, **Historiai**, iv.46. 6.

³⁷ **a.e.**, iv.47. 1-2.

³⁸ Arslan, **İstanbul’un Antik Çağ Tarihi**, s. 259.

³⁹ Polybios, **Historiai**, iv.47. 4- 6.

⁴⁰ Pseudo Aristoteles, **Oeconomica**, ii.2 (1347b).

⁴¹ Arslan, **İstanbul’un Antik Çağ Tarihi**, s. 328.

⁴² Tekin, **Eskiçağ’da İstanbul**, s. 36.

kaynaklardan oldukça yüklü gelir elde etmekteydi⁴³. Herodianos'un sözlerinden, Byzantion'un MS 2. yy.'da territoriumunu genişlettiği ve toprağı verimli alanlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira Polybios, Hellenistik Dönem'de Byzantion'un deniz açısından güvenli ve bereketli, ancak kara açısından hem güvensiz hem de bereketsiz olduğunu vurgulamıştır. Kent konumu itibariyle, Pontos'tan gelen büyükbaş hayvan, bal, balık, zeytinyağı, şarap gibi lüks tüketim kaynaklarına erişebilmekteydi⁴⁴. Kentin Hellenistik ve Roma dönemlerinde deniz ticaretinden aynı şekilde faydalandığı anlaşılmakla birlikte, Byzantion'un, Hellenistik Dönem'deki territorium sınırlarını MS 192 yılında genişlettiği ve kara açısından da bereketli topraklara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik Dönem ve öncesinde Byzantion'un verimli topraklara sahip olmamasından ötürü tarım yapamadığı ya da kendine yetecek kadar yapamadığı ve Karadeniz ticaret yolu üzerinden gereksinimlerini elde ettiği düşünülebilir. Polybios, Byzantion'da tahıl ticaretinin karşılıklı yapıldığını belirtmiş ve duruma göre ithal ya da ihraç ettiklerini bildirmiştir. Karadeniz ile tahıl ticaretinin yapılmasının Byzantionluların Galatlar ve Thraklar ile olan dostlukları olduğunu aksi taktide, Yunanların bu malların ticaretinden tamamen yoksun bırakılacaklarını eklemiştir⁴⁵. Kentin territoriumunun Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte genişlemesiyle denizden ve karadan aynı ölçüde yararlandığı anlaşılabılır. Polybios, Byzantionluların en bereketli topraklara sahip olduklarını, ancak Thraklar ile daima mücadele içinde olduklarından, Thrakların Byzantion topraklarını istila edip en verimli ürünlerini yaktıklarını ve çaldıklarını belirtmiştir⁴⁶. Bu durumda, Byzantionluların karadan çok denize önem vermeleri anlaşılabılır.

Dion Khrysostomos (MS 1. yy.), Byzantion'un en bereketli topraklara ve denizlere sahip kent olduğunu, ancak denizin verimliliğinin üstünlüğünden topraklarını bakımsız bıraktıklarını, çünkü denizin uğraşmaya gerek kalmadan ürün

⁴³ Herodianos, **Historia: History**, C. I, Çev. C. R. Whittaker, The Loeb Classical Library, ed. E. H. Warmington, T. E. Page, E. Capps, v.d., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1969, iii.1. 5.

⁴⁴ Polybios, **Historiai**, iv.38. 1-5.

⁴⁵ Polybios, **Historiai**, iv.38. 5-7.

⁴⁶ **a.e.**, iv.45. 7-8.

vermesine rağmen toprağın uğraş gerektirdiğini bildirmiştir⁴⁷. Kentin territoriumunun bu dönemden itibaren genişlemeye başladığı ancak, Byzantion'un denizden yararlanmaya devam ettiği düşünülebilir. Phylarkhos (MÖ 3. yy.), Byzantionluların Bithynialılar üzerinde Spartalıların Helotlar⁴⁸ üzerine kurdukları hâkimiyet gibi bir hâkimiyet kurduklarını belirtmiştir⁴⁹. Phylarkhos'un sözlerinden, MÖ 3. yy.'da Byzantionluların Bithynia topraklarında söz sahibi oldukları ve belki de Thrak tehlikesinden dolayı, Thrakia da işleyemedikleri ürünleri Bithynialılara işlettikleri düşünülebilir. Eunapios da (MS 4. – 5. yy.), eskiden Byzantion ve kendi döneminde Konstantinopolis olarak adlandırılan yerin, Atinalılara çok eskiden düzenli olarak tahıl ihraç ettiğini belirtmiştir⁵⁰.

Byzantion'un doğal endüstriyel zenginliğini oluşturan kaynaklardan biri de Karadeniz'den gelen ton ve palamut balıklarıdır⁵¹. Simonides (MÖ 6. – 5. yy.) Byzantion'u, balığı bol olarak tanımlamıştır⁵². Herodotos, Dareios'un üzerine köprü inşa ettiği Bosporos'un balık kaynaklığını belirtmiştir⁵³. Strabon, Keras körfezinde, palamut balıklarının çıplak elle yakalanabilecek kadar çok olduğunu eklemiştir. Karadeniz'den gelen palamut balıkları, Kyaneai'a ulaşp buradan Boğaz'a giriyorlar, Kalkhedon kıyılarındaki beyaz bir kayadan (Blabe)⁵⁴ korkup yön değiştirerek Keras'a yöneliyorlardı. Bundan dolayı Kalkhedon'daki balık yoğunluğu Byzantion'daki kadar değildi⁵⁵. Strabon'dan da anlaşılacağı gibi, Haliç, palamut ve diğer balık çeşitleri açısından oldukça zengindi. Plinius da Strabon'u desteklemiş ve Bosporos Akra'ya sürüklenen balıkların bolluğundan Haliç Körfezi'nin

⁴⁷ Dion Khrysostomos, **Dio Chrysostom**, C. III, Çev. J. W. Cohoon, H. Lamar Crosby, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1940, xxxv.25.

⁴⁸ Helotes: MÖ 8. yy.da Lakonia ve Messenia Bölgelerinden getirilen köle nüfus. Tarımla uğraşan bu köle topluluk, Sparta halkının büyük bir kısmını oluşturmakta ve aldıkları tüm ürünü Spartalılara vermekteydiler; Tekçam, **Arkeoloji Sözlüğü**, s. 90.

⁴⁹ Simonides, **Athenaios Deipnosophistai**, vi.101; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 112.

⁵⁰ Philostratos, Eunapios, **Bioi Sophiston**, vi. 2. 7.

⁵¹ Oğuz Tekin, **Eskiçağ'da İstanbul'da Balık ve Balıkçılık**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 31; Pınar Bursa, **Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2010, s. 13-19; Mehmet Fatih Yavuz, "Antik Çağda İstanbul Boğazı'nda Balıkçılık ve Gece Balık Avı," ed. Erkan Bora, **İstanbul Araştırmaları Yıllığı 1**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 11-14.

⁵² Simonides, **Aelii Aristidis Smyrnaei**, C. II, Ed. Bruno Keil, Berolini, 1898, xxviii, 63; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 210.

⁵³ Herodotos, **Historiai**, iv.88.

⁵⁴ Bkz. aş.: V. C.

⁵⁵ Strabon, **Geographika**, vii.6. 2.

‘Khrysokeras’ (Altın Boynuz) olarak adlandırıldığını belirtmiştir⁵⁶. Tacitus da, Byzantion’un bereketli toprakları ve zengin deniz ürünlerinin olduğunu belirtmiş, balıkların, Strabon’un bahsetmiş olduğu Anadolu yakasında suyun altındaki kayalardan korkarak Avrupa yakasındaki limanlara kaçtıklarını ve bu nedenle Byzantion’un oldukça zenginleştiğini eklemiştir⁵⁷. Dion Khrysostomos, Pontos’un yanında, Bosporos’un biraz dışında kurulu olan Byzantion’da, balıkların kıyıya kendiliğinden vurduklarını belirtmiştir⁵⁸.

Arkhestratos (MÖ 4. yy.), Kalkhedon kıyılarında papağan balığının büyüklerine, Byzantion’da ise kalkan boyutuna ulaşmış olan papağan balıklarının bulunduğunu ve anavatanı olan Byzantion’da iyi ton balığı yakalandığını belirtmiştir⁵⁹. Arkhestratos’tan, Hellenistik Dönem’de papağan balığı, ton balığı ve kılıçbalığının Byzantion’da yakalanabildiğini ve kentte oldukça ünlü oldukları anlaşılmaktadır⁶⁰. Arkhestratos, Plinius ve Strabon gibi, Kalkhedon’daki balık bolluğunun Byzantion’a nazaran oldukça az olduğunu bildirmiştir. Aristoteles (MÖ 4. yy.) de halk arasında farklı sınıflar olduğunu ve Byzantion’da balıkçılıkla uğraşan sınıfın olduğunu belirtmiştir⁶¹. Euthydemos (MÖ 5. yy.), Bosporos’da tuzlama yapılan balığın bol bulunduğunu, Byzantion’un ise tuna ve uskumrunun anası olduğunu söylemiştir⁶². Hikesios (MÖ 1. yy.) sadece ton balığının değil, Byzantion’da yakalanan diğer balıkların da başka yerlerde avlanan balıklardan daha lezzetli olduğunu bildirmiştir⁶³. Diphilos (MÖ 4. – 3. yy.) da, diğer antik kaynaklar gibi Byzantion sularında çok balık olduğunu bildirmiştir⁶⁴. Philostratos, Byzas’ın babasının balıkçılık yapan kölelere sahip olduğunu belirtmiştir⁶⁵. Plutarkhos⁶⁶ (MS 1.

⁵⁶ Plinius, **Naturalis Historia**, ix.20.50.

⁵⁷ Tacitus, **Annales**, xii.63.

⁵⁸ Dion Khrysostomos, **Dio Chrysostom**, xxxiii.24.

⁵⁹ Arkhestratos, **Athenaios Deipnosophistai**, vii.113, 63, 67; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 118-119.

⁶⁰ Arkhestratos, **Athenaios Deipnosophistai**, vii.67, 96; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 119.

⁶¹ Aristoteles, **Politika: Aristotle’s Politics**, Çev. H. Rackham, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam’s Sons, 1932, iv. 4; **Politika**, Çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983; iv.4.

⁶² Euthydemos, **Athenaios Deipnosophistai**, iii.84; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 121.

⁶³ Hikesios, **Athenaios Deipnosophistai**, iii.85; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 121.

⁶⁴ Diphilos, **Athenaios Deipnosophistai**, iv.9; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 121.

⁶⁵ Philostratos, **Bioi Sophiston**, i. 24.

⁶⁶ Plutarkhos, **Moralia**, iv. 985.

yy.) ve Oppianos'tan⁶⁷ (MS 2. yy.) anlaşıldığı üzere, Byzantion'da yunus da bulunmaktaydı. Dionysios Byzantios da, Boğaz ve Haliç'te çok sayıda balık yatağının olduğunu ve buralarda balıkçılık yapıldığına değinmiştir⁶⁸.

Antik kaynaklardan da anlaşıldığı gibi, Arkaik – Klasik dönemlerden itibaren Byzantion'un balık açısından oldukça bereketli olduğu, neredeyse her çeşit balığı barındırdığı ve Kalkhedon'a nazaran balıkçılığın çok gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kentin yapısı ve akıntının yönü itibariyle Byzantion, kuruluşundan itibaren balık ve denizi kullanma açısından oldukça verim almıştır. Kentteki balıkçılığın Roma İmparatorluk Dönemi'nde de devam ettiği yine MS 2. yy. kaynaklarından anlaşılmaktadır. Kentteki balık çeşitliliğinin yoğunluğu ve balık sayısındaki çokluk da balığın, Byzantion'un ekonomisinin büyük bir kısmını oluşturduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra Philostratos ve Aristoteles'in anlatımından, erken dönemde kölelerin ya da halkın bir bölümün balıkçılık yaptığı anlaşılmakta, bu da balığın kentin ekonomisinde önemli yer tuttuğunu göstermektedir. Byzantion'da MÖ 5. yy. sonu 4. yy. başına tarihlenen gümüş sikkelerde, ön yüzde yunus üstünde duran sığır betimi yer almaktadır. Sığır, muhtemelen Byzantion'daki hayvancılık ya da tarıma, yunus ise balıkçılığa işaret ediyor olmalıdır⁶⁹. Byzantion'un Roma İmparatorluk Dönemi'nde basmış olduğu sikkelerde, yan yana iki balık ya da iki balık arasında yunus betimlerine rastlanmaktadır. Yunusun yanındaki balıkların, antik kaynakların Byzantion'da olduğunu çok kez bildirdiği, palamut ya da ton balığı olduğunu düşündürmektedir. Palamut balığının Haliç'te 'elle dahi yakalanabilecek' kadar çok olduğu⁷⁰ bilindiği üzere bu balıkların palamut olma ihtimalini güçlendirmektedir⁷¹. Byzantion'un Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bazı sikkelerinde konik biçimli bir obje görünmektedir. Oğuz Tekin, bu objenin, Byzantion'da kültü olan Artemis Phosphoros ya da Hekate ile ilişkili bir kült heykeli olabileceğini düşündüğünü belirtmiştir⁷².

⁶⁷Oppianos, **Oppiani Cynegetica et Halieutica**, ed. Ioannes Gottlob Schneider, Lipsiae, 1813, AAIEYTIKON E, 521-523; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 123.

⁶⁸Bkz. a.ş.: IV. C.

⁶⁹Tekin, **İstanbul'da Balık ve Balıkçılık**, s. 58.

⁷⁰Strabon, **Geographika**, vii.6. 2.

⁷¹Tekin, **İstanbul'da Balık ve Balıkçılık**, s. 58.

⁷²a.e., s. 58-60.

Varro (MÖ 1. yy.), en güzel yiyeceklerin, adları, çeşitleri ve bulundukları yerler ile beraber sıralandıklarını, Kalkhedon'un ise palamut ile anıldığını belirtmiştir⁷³. Antik kaynaklara göre Blabe adı verilen kayadan kaçan ya da gerçeğe daha uygun olarak Boğaz'ın akıntısına kapılan balıklar, Kalkhedon'dan ziyade Byzantion'a akın etmelerine rağmen, Kalkhedon da boğazın yoğun palamut nüfusundan payını almış olmalıdır. Arkhestratos ise, Kalkhedon'da istridye bulunduğunu eklemiştir⁷⁴. Lucanus (MS 1. yy.) da Arkhestratos'u desteklemiş ve Kalkhedon'un istridye yatakları ile dolu olduğunu bildirmiştir⁷⁵.

Dionysios Byzantios, Boğaz'ın Avrupa kıyısında, Pontos'un ağzına doğru, bakır madeni bulunduğunu belirtmiştir⁷⁶. Pseudo Aristoteles ve Stephanos Byzantios, Kalkhedonlulara ait olan ve adını ilk defa orada çalışmış olan Demenosos'tan alan Demenosos Adası'ndan bahsetmişlerdir⁷⁷. Bu adada kyanos (mavi taş – lapis lazuli) ile khrysokolla (boraks – malakit) madenleri bulunmaktaydı ve dalgıçlar tarafından denizin iki kulaç derinliğinde bakır çıkarılmaktaydı. Buradan çıkan bakır, Sikyon'da eski Apollon Tapınağı'ndaki heykel ve Pheneos'taki bakır – dağ heykellerinin yapımı için kullanılmıştır⁷⁸. Stephanos Byzantios, Kalkhedon'un karşısındaki adanın Khalkitis (Heybeliada) adını taşıdığını ve bakır yataklarına sahip olduğunu eklemiştir⁷⁹. Hesykhios Aleksandros (MS 5. yy.), Khalkitis (Heybeliada) ve Pityoussa adalarının ortak olarak Demonesoi olarak adlandırıldıklarını belirtmiştir⁸⁰. Pseudo Aristoteles'in bahsetmiş olduğu bakır madeninin çıkarıldığı ve Kalkhedon'a ait olan adanın, Hesykhios'un söz ettiği Khalkitis olma ihtimali yüksektir. Gyllius da Heybeliada dışında Kadıköy θόρεσινδε hiçbir maden yatağının bulunmadığını

⁷³ Varro, *Petronii Satirae et Liber Priapeorum: Adiectae sunt Varronis et Senecae Satirae Similesque Reliquiae*, ed. Franciscus Buecheler, Weidmann, Berlin, 1871, 403, s.208; Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 127.

⁷⁴ Arkhestratos, *Athenaios Deipnosophistai*, iii.44; Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 127.

⁷⁵ Lucanus, *De Bello Civili: The Civil War*, Çev. J. D. Duff, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1962, ix.957-960.

⁷⁶ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxxvi; Bkz. aş.: IV. C.

⁷⁷ Pseudo Aristoteles, *De Mirabilibus Auscultationibus: The Works of Aristotle*, Çev. J. A. Smith, W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1909, 58; Stephanos Byzantios, *Ethnika*, ἄδημόνησος'.

⁷⁸ Pseudo Aristoteles, *De Mirabilibus Auscultationibus*, 58; Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 128; Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 243.

⁷⁹ Stephanos Byzantios, *Ethnika*, 'Χαλκίτις'

⁸⁰ Hesykhios Aleksandros, *Hesyhii Alexandrini, Lexicon*, ed. Friderico Ritschelio, Sumptibus Hermanni Dufftii, 1867, ἄδημονήσιος Χαλκός'; Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 128.

belirtmiştir⁸¹. Bu durumda Kalkhedon'un Khalkitis Adası'ndan çıkarılan bakırı Peloponnesos'a ihraç ettiği anlaşılmaktadır. Plinius, MS 1. yy.'da malakit taşının Kalkhedon'da halen daha var olup olmadığından emin olamamış, çünkü kentteki bakır madenlerinin kendi döneminde tükendiğini belirtmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi başlarında, bu taşların Kalkhedon yakınlarındaki Smaragdites adı verilen dağdan çıkarıldığını eklemiştir⁸². Plinius'un burada bir yanılgıya düşüp düşmediği anlaşılamamaktadır. Plinius MS 1. yy.'da buradaki bakır yataklarının tükendiğini bildirmiştir. Ancak erken dönem Bizans Dönemi kaynakları da Khalkitis Adası'nda bakırın varlığından söz etmişlerdir. Ya Bizans kaynakları, Khalkitis Adası'nın MS 1. yy. öncesi dönemindeki bakır kaynaklarından bahsetmişler, ya da Plinius yanılgıya düşerek bu kaynakların kendi döneminde tükendiğini belirtmiştir. Her iki koşulda da Kalkhedon'un Khalkitis Adası'ndaki bakırı Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde ihraç ettiği söylenebilir. Khalkitis Adası'ndaki bakır madeninin Kalkhedon'un ekonomisine önemli ölçüde katkı sağladığı düşünülebilir. Bu şekilde, Byzantion'a nazaran daha az balıkçılık yapabilen Kalkhedon ekonomisinin, büyük ölçüde karşısındaki Khalkitis Adası'ndaki bakır yataklarına ve antik kaynakların bahsetmiş olduğu diğer taşlara bağlı olduğu sonucuna varılabilir.

Byzantion'un bastığı en erken sikkeler MÖ 5. yy. sonu 4. yy. başına tarihlenmektedir. Kent, MÖ 7. yy. ortalarında kurulduğu halde, Karadeniz ile yaptığı ticaret sırasında değiş – tokuş yöntemini kullanması, büyük ihtimalle bu dönemde sikke basmasını gerektirmemiştir⁸³. Bu dönemde Byzantion'daki darphanenin yeri bilinmemekte ancak darphane kent ile özdeşleştirilmektedir. Bu nedenle sikkelerin darbının Byzantion'da yapılmış olduğu anlaşılmaktadır⁸⁴. Aristophanes, MÖ 5. yy.'da Byzantion'da demir sikke bulunduğunu belirtmiş⁸⁵, ancak bu sikkelerden herhangi bir örnek ele geçmemiştir⁸⁶. Byzantion'un erken dönem sikkelerinde, ön yüzde yunus üstünde ayakta duran sığır betimine rastlanmaktadır. Arka yüzde ise *quadratum incusum* (yel değirmeni kolu şeklinde içbükey betim) yer almaktadır

⁸¹ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 243.

⁸² Plinius, **Naturalis Historia**, xxxvii.72-73.

⁸³ Tekin, **Eskiçağ'da İstanbul**, s. 21-22.

⁸⁴ Tekin, **Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler**, s. 46.

⁸⁵ Aristophanes, **Nephelai: Clouds of Aristophanes**, Çev. Francis Macpherson, London, Cambridge, John Deighton, 1752, 249.

⁸⁶ Tekin, **Eskiçağ'da İstanbul**, s. 22.

(**Lev. 5, Res. 1**). Bu tipte basılmış sikkeler, muhtemelen MÖ 340/339'da, II. Philippos'un kenti kuşatmasından sonra son bulmuş olmalıdır. Kalkhedon'da basılan sikkelerde ise, ön yüzde buğday başağı üzerinde sığır betimi yer almaktadır (**Lev. 5, Res. 2**). Sikke tasvirlerindeki bu benzerlik, her iki kentin de Megaralı kolonistler tarafından kurulmuş olmasından ya da aralarındaki iktisadi bir ortaklıktan kaynaklı olabilir⁸⁷. Byzantion'un balıkçılık konusunda Kalkhedon'dan çok daha ileri olduğu antik kaynaklar tarafından da kanıtlanmaktadır. Antik kaynakların, Byzantion'un tarım konusunda, balıkçılığa göre daha geri olduğunu bildirmelerine rağmen, Kalkhedon'un tarımına pek değinmemişlerdir. Byzantion'un yunus üzerinde sığır, Kalkhedon'un ise başak üzerindeki sığır betimi şeklinde basılan sikkeleri, iki kentin de ekonomisinin dayandığı baskın unsurların sembolleri olabilir.

Byzantion'un MÖ 5. – 4. yy. sikkelerinde Athena, Apollon, Demeter gibi tanrı ve tanrıçaların betimlerine, arka yüzlerde ise deniz ile ilgili betimlere yer verilmiştir⁸⁸. Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Byzantion'da tapım gören bu tanrı ve tanrıçaların, kentte basılan sikkelerin ön yüzlerinde yer aldığı görülmektedir. Arka yüzdeki betimler de muhtemelen Bosporos'un kentteki önemini vurgulamaktadır. Kalkhedon'un basılan en erken sikkelerinin tarihi bilinmemektedir. Belirlenebilen en erken sikkeler, MÖ 5. – 4. yy. arasına tarihlenen gümüş sikkelerdir. Bu sikkeler üzerinde, ön yüzde genç erkek tipinde betimlenmiş Apollon, sakallı erkek tipinde betimlenmiş olanın ise Kalkhas olabileceği düşünülmektedir. Arka yüzde ise *triskeles* ile KAAX lejandı okunmaktadır⁸⁹. Kentin kuruluş efsanesinde yer alan Kalkhas ile kentte kutsal alanı bulunan Apollon'un sikke betimlerinde yer verilmesi kentin mitolojik kökenine bir gönderme olmalıdır.

Byzantion'un Batı Anadolu'da kurulan ittifakın üyesi olarak MÖ 4. yy.'da sikke bastığı bilinmektedir. Antik kaynaklar bu ittifak hakkında bilgi vermemesine rağmen, sikkelerden, Kyzikos, Ephesos, Samos, Knidos, Rhodos ve Iasos kentlerinin içinde bulunduğu deniz birliğine Byzantion'un da dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Bu deniz birliğinin Pers sistemine göre bastığı sikkelerin ön yüzlerinde Herakles ve ΣΥΝ (ΣΥΝΜΑΧΙΚΟΝ) kısaltması, arka yüzünde ise kentin kendi tipi

⁸⁷ a.e., s. 22-23; Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler, s. 49.

⁸⁸ Tekin, Eskiçağ'da İstanbul, s. 23.

⁸⁹ Türkoğlu, Kalkhedon Tarihi, s. 145-146.

bulunmaktadır. Byzantion'un birlik için bastığı sikkelerde, arka yüzde yine yunus üzerinde sığır betimlenmiştir. Bu sikkelerin tarihlemesinde bir Dor kahramanı olan Herakles'in, Peloponnesos Savaşları'ndan galip çıkan Sparta'yı temsil ettiği bu nedenle Peloponnesos Savaşları'nın sonuna ait olduğu düşünülmektedir⁹⁰.

Byzantion ve Kalkhedon'un MÖ 3. yy.'ın ikinci yarısında, üzerlerinde her iki kentin de ethnikonunun bulunduğu bronz sikkeler bastığı görülmektedir. Sikkelerin ön yüzlerinde Athena, Demeter, Apollon ve Poseidon başı, arka yüzlerinde ise inek, Poseidon, üçayaklı kazan, gemi pruvası, Athena Promakhos ve BYZAN – KAAXA lejandı yer almaktadır⁹¹ (**Lev. 5, Res. 3, Lev. 6, Res. 4**). Byzantion ve Kalkhedon'un bastıkları ortak sikkelerin arkasında deniz ile ilgi betimlerin yer alması, muhtemelen Byzantion ve Kalkhedon arasından geçen Bosporos'un yani denizin, iki kent için de önemini vurgulamaktadır. Bu sikkeler, muhtemelen iki kentte de dolaşımda olması için kullanılmıştır. Byzantion ve Kalkhedon'un ortaklaşa bastıkları sikkeler, 1975 yılında Kadıköy'de bulunan bir definede de ortaya çıkmıştır⁹². İki kentin ortak bastıkları bu sikkelerde, ön yüzde Apollon başı, arka yüzde tripod ile ön yüzde Demeter başı ve arka yüzde oturan Poseidon figürleri görülmektedir. Demeter başı/Poseidon ve Apollon başı/tripod sikkelerinin aynı zamanda piyasaya çıktığı anlaşılmaktadır⁹³ (**Lev. 5, Res. 3, Lev. 6, Res. 4**).

Megara'nın Hellenistik Dönem'e tarihlenen sikkelerinde ön yüzde Apollon başı, arka yüzde ise üçayaklı kazan yer almaktadır (**Lev. 6, Res. 5**). Megara'nın Hellenistik Dönem'de bastığı sikkelerdeki tasvirler, Byzantion ve Kalkhedon'un MÖ 3. yy.'da ortaklaşa bastıkları sikkelerde görülmektedir⁹⁴. Hesykhios, Apollon, Poseidon ve Byzas'ın Byzation Kenti'nin surlarını birlikte inşa ettiklerine değinmiştir⁹⁵. Bunun yanı sıra Kalkhedon'da da bilicilik açısından diğer Apollon Tapınakları'nı aratmayan önemli bir Apollon Tapınağı'nın bulunduğu bilinmektedir⁹⁶. Kaynaklar, Byzantion Akropolisinde de Apollon Tapınağı'nın

⁹⁰ Tekin, **Eskiçağ'da İstanbul**, s. 23-24.

⁹¹ Tekin, **Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler**, s. 52-53.

⁹² Bu definede, 62 adet Kalkhedon, 19 adet Byzantion, 34 adet Byzantion-Kalkhedon ortak sikkesi, 1 adet II. Seleukos sikkesine rastlanmıştır. G. Le Rider, N. Olcay, "Le tresor de Moda (1975)," **Travaux et Recherches en Turquie** II, 1984, s. 103.

⁹³ **a.e.**, s. 104-106.

⁹⁴ Tekin, **Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler**, s. 53-54.

⁹⁵ Hesykhios, **Patria Konstantinoupoleos**, i. 12; **Patria**, i.10.

⁹⁶ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, cxi; Bkz. aş.: **V. A.**

varlığına işaret etmektedir⁹⁷. Megara ile Byzantion ve Kalkhedon arasındaki ana kent – koloni ilişkisini sikkeler üzerinden görmek mümkündür. MÖ 3. yy.’da basılan bronz sikkelerin ön yüzlerinde Poseidon, Dionysos, Demeter ve Apollon başlarının kullanıldığı görülmüştür⁹⁸ (**Lev. 6, Res. 6, Lev. 7, Res. 7**). Antik kaynaklardan, bu tanrı/tanrıçaların Byzantion’da kutsal alanlara sahip olduğu anlaşılmaktadır⁹⁹. Bu sikkelerin bir kısmı Kalkhedon kontrmarkı (buğday başağı) taşımaktadır, bu da bu sikkelerin Kalkhedon’da da kullanıldığına işaret etmektedir¹⁰⁰.

Galatların MÖ 3. yy. ortalarındaki istilaları yüzünden, Byzantion’un maddi olarak zor durumda kaldığı anlaşılmaktadır¹⁰¹. Bu dönemde iki kentin ortak sikke basması, Byzantion’daki ekonomik sıkıntının, Kalkhedon’a da yansımış olması ile açıklanabilir¹⁰². Bunun dışında iki kentin bu dönemde bir güç birliği oluşturduğu ve ortak sikke basımının da bu güç birliğinin bir göstergesi olduğu düşünülebilir¹⁰³.

Hellenistik Dönem’de Byzantion sikkelerinin ana tipini Lysimakhos tasvirli sikkeler oluşturmuştur. Kent, Lysimakhos’un ölümünden sonra onun adına sikke basmıştır¹⁰⁴. Byzantion’un, Lysimakhos krallığının bir parçası olmayı kabul etmeyip, bağımsız bir kent olarak krallıkla ittifak kurduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁵. Byzantion ve Kalkhedon’da Lysimakhos sikkelerinin basımı, otonom gümüş sikkelerinin tedavüle çıktığı MÖ 235 yılına kadar sürmüş ve bu tarihte aniden kesilmiştir¹⁰⁶. Otonom sikkelerde kente ait betimler yer almaktadır; Poseidon betimi Byzantion sikkelerinde, Apollon betimi ise Kalkhedon sikkelerinde görülmektedir¹⁰⁷. Bazı sikkelerin ön yüzünde Ammon boynuzlu İskender başı, arka yüzünde ise ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ lejandı ile tahtta oturan ve ileri doğru uzattığı elinde Nike tutan

⁹⁷ Bkz. aş.: **IV. A.**

⁹⁸ Tekin, **Tarih Boyunca İstanbul’da Sikke Darbı ve Sikkeler**, s. 55.

⁹⁹ Bkz. aş.: **IV. A.**

¹⁰⁰ Tekin, **Tarih Boyunca İstanbul’da Sikke Darbı ve Sikkeler**, s. 55.

¹⁰¹ Polybios, **Historiai**, iv.46. 1-4.

¹⁰² Le Rider, Olcay, **Le trésor de Moda**, s. 109-110.

¹⁰³ Bu fikri benimle paylaşan hocam Prof. Dr. Elif Tül Tulunay’a teşekkür ederim.

¹⁰⁴ Tekin, **Eskiçağ’da İstanbul**, s. 25.

¹⁰⁵ Arslan, **İstanbul’un Antikçağ Tarihi**, s. 217.

¹⁰⁶ Otto Mørkholm, **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri: Büyük İskender’in tahta çıkışından Apameia Barışı’na kadar (İ.Ö. 336-188)**, Çev. Oğuz Tekin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 160.

¹⁰⁷ C. A. Marinescu, “The Posthumus Lysimachi Coinage and the dual monetary system at Byzantium and Chalcedon in the third century BC,” **XII. Internationaler Numismatischer Kongress**, Berlin 1997, Akten, proceedings, actes, 1-2, Berlin, 2000, s. 333.

Athena tasviri yer almaktadır¹⁰⁸ (**Lev. 7, Res. 8**). H. Seyrig, Byzantion’da basılan Lysimakhos sikkelerini MÖ 235 – 220 arasına tarihlemiştir¹⁰⁹. Marinescu ise bu sikkelerin basımının MÖ 260 – 210 arasına tarihlendiğini belirtmiştir¹¹⁰. MÖ 235 – 220 yılları arasında Byzantion ve Kalkhedon, daha önce bastıkları sikkelerden daha düşük ağırlıkta Lysimakhos sikkeleri basmış ve Byzantion ile Kalkhedon kontrmarkını taşımayan Attika ağırlığında sikkelerin kullanımını yasaklamışlardır¹¹¹.

MÖ 250’de Byzantion’a önemli miktarda Ptolemaios tetradrahmisinin gelmiş olduğu anlaşılmaktadır (**Lev. 7, Res. 9**). Ptolemaios sikkelerinin, bir defada ve aynı anda yapılan bir ödemedan ziyade, birkaç yılı aşkın bir süre içerisinde kente geldiği görülmektedir. Ancak II. Ptolemaios’un maddi bir yardımı sonucu mu yoksa ticaret yoluyla mı geldiği anlaşılamamaktadır¹¹². Dionysios Byzantios, II. Philadelphos’un Byzantionlulara Anadolu’da toprak verdiğini ve büyük miktarda buğday, ok ve para yardımında bulunduğunu belirtmiştir. Bunun sonucu olarak Byzantionlular, minnetlerini göstermek için Boğaz’da bir tapınak inşa etmişlerdir¹¹³. Dionysios’un bahsettiği dönem muhtemelen Byzantion’daki Ptolemaios sikkelerinin basıldığı döneme tekabül etmektedir ve belki de Byzantionlular, minnetlerini yalnızca tapınak inşa ederek göstermekle kalmamışlardır.

Byzantion ve Kalkhedon, yak. MÖ 200’de yerel sikkelerin üretimini izole ederek Attika ağırlığındaki *posthumus* Lysimakhos sikkelerini yeniden kullanmaya başlamışlardır. Kârlı bir gelir kaynağının neden terk edildiği, iki kentin mali durumunun Galatların güçlerini geçici bir süre kırılması sonucu rahatlaması ile açıklanabilir. Muhtemelen yabancı tüccarlar kentin otonom sikkelerine itiraz etmiş, bunun sonucunda iki kent de bu sikkelerin ticaret hacmini düşürdüğüne farkına varıp tekrar *posthumus* Lysimakhos sikkelerine dönmüşlerdi. Bunun yanı sıra, Byzantion ve Kalkhedon’da normal parasal koşullara dönüş olasılıkla MÖ 220’deki antlaşmanın bir parçasını da oluşturuyor olabilirdi. Bu tarihte Rhodos, Byzantion ve Kalkhedon ile görüşerek barışı sağlamış ve Bosporos yoluyla yapılacak ticaretin tüm

¹⁰⁸ Tekin, **Tarih Boyunca İstanbul’da Sikke Darbı ve Sikkeler**, s. 57.

¹⁰⁹ H. Seyrig, “Monnaies Hellénistiques de Byzance et de Calcédoine,” **Essays in Greek Coinage**, Ed. C. M. Kraay, G. K. Jenkins, Oxford Clarendon Press, 1968, s. 185-188.

¹¹⁰ Marinescu, **Lysimachi Coinage at Byzantium and Chalcedon**, s. 334.

¹¹¹ Mørkholm, **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri**, s. 22.

¹¹² **a.e.**, s. 160.

¹¹³ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xli; Bkz. aş.: **IV. C.**

Yunan kentleri için serbest olması sağlanmıştır¹¹⁴. Bu da her iki kentte basılan otonom sikkelerin kaldırılıp, yerine diğer kentlerle ticaret için serbestlik sağlayacak Attika ağırlığındaki posthumus Lysimakhos sikkelerine geçişin nedeni olmuştur olmalıdır.

Byzantion ve Kalkhedon'un MÖ 3. yy.'da ortak sikke basması, iki kentin Hellenistik Dönem'de birbirleri ile ticari ilişkilerinin olduğuna işaret etmektedir. Phylarkhos, Byzantionluların Bithynialılar aracılığıyla tarım yaptığından bahsetmiştir¹¹⁵. Strabon da Kalkhedon'un Bithynia topraklarında olduğunu belirtmektedir. Phylarkhos'un bahsettiği dönem Hellenistik Dönem ya da daha öncesi olmalıdır. Bu durumda Kalkhedon ile Byzantion'un Hellenistik Dönem'de hububat üzerinden bir ticari ilişkileri olduğu düşünüldüğünde, iki kentin MÖ 3. yy.'da ortak sikke basması, bu iki kentin ticari ilişkisi ile doğru orantılı olmalıdır.

¹¹⁴ Mørkholm, **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri**, s. 161-162.

¹¹⁵ Simonides, **Athenaios Deipnosophistai**, vi.101.

IV. BYZANTION'UN ŞEHİRCİLİĞİ

Byzantion'un Propontis'ten Bosporos'a açılan üçgeni andıran bir yarımada üzerindeki konumu¹, koloni kurmak için bereketli yerler arayan kolonistler için ideal görünmüş olmalıdır. Yarımadanın doğuya ve güneye bakan kısmı denizle, kuzeye bakan kısmı ise birçok limanı barındıran Keras ile çevrilidir ve yarımadanın karaya bağlandığı kısım 5 stadion'dur², dolayısıyla savunulması kolaydır³. MÖ 7. yy.'ın ortasında, kolonistler Byzantion'un hem denizden hem de karadan gelen bereketine ve savunulması kolay coğrafi konumuna bakarak Bosporos Akra (Sarayburnu)'ya yerleşmişler ve zaman içinde kenti, bir *polis*'te olması gereken özelliklerle donatmaya çalışmışlardır. Byzantion'un ilk koloni kurucuları, kentlerin ve iç kalelerin koruyucusu Pallas Athena'ya tapınmışlar ve karaya çıktıkları yerde kendi vatanları için çarpışanlar gibi savaşarak Athena Ekbasia (Karaya çıkan) sunağı dikmişlerdir⁴. Bunun dışında tüm Boğaz hattı boyunca tapınaklar ve sunaklar inşa etmişlerdir. Özellikle Artemis ve Apollon kültü, kentin kurulumundan bu kadar kısa bir süre içinde Boğaz'da birçok tapınım alanına sahip olmuştur⁵. Tanrıların tapınım alanının Boğaz üzerinde yer alan çokluğundan ötürü Gyllius, Boğaz'ı "tanrıların oturduğu yer" olarak adlandırmıştır⁶.

Byzantion, güçlü surlarla çevrili bir kale olarak ünlenmiştir. Kentin, doğu ile batı arasındaki anayollardan biri üzerinde yer alması, tahrip ve yıkımlara maruz kalsa da konumu nedeniyle, eskiçağın her yönden gelen önemli hareketleri içinde yer almasına neden olmuştur⁷. Millingen, Byzantion'un Konstantinopolis olmadan önce balıkçılıkla uğraşan, şarap ve buğday ile ilgilenen, Karadeniz ve Ege'ye sınırı olan ülkeler arasında ticaret yapan gemiler için gerekli limanı sağlayan küçük ve zengin bir yer olduğunu belirtmiştir⁸.

¹ Michael Grant, **Roma'dan Bizans'a**, Çev. Zühre İlkelen, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 22.

² Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vi.

³ Grant, **Roma'dan Bizans'a**, s. 22.

⁴ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, viii.

⁵ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 21, 23.

⁶ Gyllius, İason'un Boğaz'ın sadece insanların değil, tüm tanrıların da mekânı olduğunu düşünmüş olduğunu belirtmiştir; Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 23.

⁷ Alexander van Millingen, **Konstantinopolis İstanbul**, Çev. A. Gürçağlar, Alkım Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 19.

⁸ Millingen, **Konstantinopolis İstanbul**, s. 19.

MÖ 7. – 1. yy.'lar arası, Byzantion'da yer alan yapılar, limanlar ve kenti sınırlayan sur duvarlarıyla ilgili elimizdeki veriler, antik kaynakların verdiği bilgilerle sınırlıdır. Arkeolojik kazılarda ele geçen küçük buluntular, kentin yayılım alanı ile ilgili fikir verse de, Byzantion'un erken döneminde, bir *polis*'te olması gereken yapıların varlığına ilişkin buluntular henüz saptanamamıştır.

A. Antik Kaynaklarda Adı Geçen Yapılar

Dionysios Byzantios, MS 2. yy.'da kenti tanımlarken, kentin çevresini 35 stadion olarak vermiş ve kentin ada olmasını engelleyen kıstağın 5 stadion uzunluğunda olduğunu belirtmiştir⁹.

Surlar: MÖ 7. yy. ortalarında Birinci Tepe (Sarayburnu) üzerinde ve eteklerinde kurulan kentin surları muhtemelen MÖ 4. yy.'da İkinci Tepe'yi (Çemberlitaş) içine alacak şekilde genişletilmiş olmalıdır¹⁰ (**Lev. 8, Plan 5**).

Byzantion'u çevreleyen erken dönem sur hattıyla ilgili ilgili bazı antik kaynaklar bilgi vermiştir. Cassius Dio'nun (MS 2. – 3. yy.) söz etmiş olduğu “eski duvarlar”¹¹ muhtemelen Klasik ve Hellenistik dönemlere tekabül etmektedir. Bu duvarlar harç kullanılmaksızın büyük taş bloklardan inşa edilmişti¹². Pausanias, Byzantion'un surlarının en iyi şekilde istihkâm edilmiş yerlerden biri olduğunu eklemiştir¹³. Zosimos, şehir surlarının, Akropolisin batı tarafından, Aphrodite Tapınağı'na ve Khrysopolis karşısında denize doğru inmekte olduğuna değinmiştir. Tepenin kuzey tarafında ise surlar, *Neorion* (Bahçekapı) adlı limana ve oradan da Pontos'a giden deniz yolunun karşısında yer alan denize ulaşmaktaydı. Zosimos eski kentin işgal ettiği alanın bu kadar olduğunu eklemiştir¹⁴.

Cassius Dio, Byzantion'un kara tarafında, Bosporos'un yapısından dolayı güçlü bir savunmaya ve surlara sahip olduğunu belirtmiş, surların yapısı hakkında da

⁹ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vi.

¹⁰ Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 41.

¹¹ Cassius Dio, **Rhomaika: Roman History**, C. IX, Çev. Earnest Cary, The Loeb Classical Library, ed. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1955, lxxv.10. 5, Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vi.

¹² Bu duvar inşa tekniği Eski Yunan sur duvarı iççiliğinin bir özelliğidir. Delemen, **Byzantion: Koloni-Kent-Başkent**, s. 55.

¹³ Pausanias, **Periegesis tes Hellados: Pausanias Description of Greece**, C. II, Çev. W. H. S. Jones, H. A. Ormerod, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1926, iv. 31. 5.

¹⁴ Zosimos, **Historia Nova**, ii.30. 2-4, Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 43.

ayrıntılı bilgi vermiştir. Surların dışı, birbirlerine bronz kenetlerle bağlanmış devasa dikdörtgen taşlardan inşa edilmiş, surların iç tarafı ise toprak yığını ve binalarla güçlendirilmişti. Surlar, üzerinde kapalı geçitlerin olduğu, kolayca savunulan kalın bir duvar olarak görünmekteydi. Kara tarafındaki surlar, gelebilecek saldırıları önleyebilmek için oldukça yüksek inşa edilmişti. Ancak deniz tarafındakiler daha alçaktı. Bosporos'taki akıntılar, Byzantionlulara, düşmanlarına karşı avantaj sağlamaktaydı¹⁵. Herodianos ise, Byzantion'un devasa ve güçlü değirmen taşından yapılmış bir duvar ile çevrili olduğunu, dikdörtgen kesilmiş duvar taşlarının ustaca yerleştirilmesinden ötürü birleşme yerlerinin görülmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Kendi döneminde dahi (MS 2. yy.) ayakta duran duvar harabelerini görenlerin, onu ilk inşa edenlerin ustalıkları ve daha sonra yıkanların gücü karşısında hayrete düşüklerini eklemiştir¹⁶.

Byzantion'u çevreleyen ikinci sur duvarından, MS 11. yy.'da anonim bir yazar ve daha sonra da Pseudo Kodinos (MS 14. yy.)¹⁷ bahsetmiştir. Kent surları Akropolisin en yüksek noktasından başlayarak Haliç boyunca ilerlemekte ve batıya doğru yönelerek *Eugenios Kulesi*'ne ulaşmaktadır. Duvar buradan güneye, *Strategion* ve Akhilleus Hamamları'na döner. Akhilleus Hamamları *Strategion*'un yanında kurulmuştu ve ayrıca burada daha sonra *Urbikios Kemer*i olarak bilenen bir kapı bulunmaktaydı¹⁸. Duvar buradan yükselerek *Khalkoprateia* tepesine ulaşır. Buradan Byzantion'un bir diğer kapısına denk gelen Roma Dönemi *Milion*'a¹⁹ gelir

¹⁵ Cassius Dio, **Rhomaika**, lxxiv.10. 2-5.

¹⁶ Herodianos, **Historia**, iii.1. 6-7; Herodianos'un sur duvarlarını yıkanlardan kastettiği, muhtemelen Septimius Severus olmalıdır. Septimius Severus, Byzantionlular'ın Pescennius Niger tarafında olmaları nedeniyle kent surlarını yer seviyesine kadar yıktırması, kenti Perinthos'a bağlayarak *kome* (köy) statüsüne indirmiş, ancak imparatorluğa ulaşan büyük karayollarından birini koruyan kenti tekrar onarmaya karar vermiştir. Kenti, tiyatro, hamam ve diğer kamu yapılarıyla tekrar onurlandırmıştır. Bkz. van Millingen, **Konstantinopolis İstanbul**, s. 20.

¹⁷ Alexander van Millingen, **Byzantine Constantinople, the Walls of the City and Adjoining Historical Sites**, London: J. Murray, 1899, s. 7.

¹⁸ Bahsedilen kemer, muhtemelen Orta Çağ'da inşa edilmiştir; van Millingen, **Byzantine Constantinople**, s. 7; Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul**, Çev. Zeynep Rona, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2004, s. 19; A. Berger, "Streets and Public Spaces in Constantinople," **DOP 54**, ed. Alice-Mary Talbot, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C., 2000, s. 165.

¹⁹ MS 4. yy.'ın ilk yarısında, İmparator Constantinus tarafından, Byzas Suru olarak adlandırılan surun bir kapısının önünde inşa edilmiş üstü kapalı bir *tetrapylon*'dur. Yapının en üstünde Tykhe'nin heykelleri ile Constantinus ve Helena'nın da heykelleri bulunmaktaydı. Milion'un yeri çok tartışılmış ancak kesin bir lokalizasyon önerisi getirilememiştir. Muhtemelen, Ayasofya Meydanı'nda yer alıyor olmalıydı. Bkz. W. Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, Çev. Ülker Sayın, Yapı

ve buradan doğuya dönerek, Bizans Dönemi'nin *Topoi*'sinden (Topkapı Sarayı'nın doğusunda denize yakın bir bölge) geçer. Kent surları, bugünkü Ahırkapı Feneri'nin bulunduğu yakın bir noktada kıyıya inmekte, buradan kuzeye doğru takip ederek Sarayburnu'ndaki kulede son bulmaydı²⁰. Kodinos'un verdiği bu bilgilere bakarak, surların Birinci ve İkinci Tepe arasındaki vadiden geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak Mango, çukurda kalan surların İkinci Tepe'nin gölgesinde kalmasından dolayı bunun stratejik açıdan mümkün olmadığını belirtmiştir²¹. Müller-Wiener, Topkapı Sarayı surlarının antik Byzantion surlarını ana hatlarıyla takip ettiğini düşünmüştür. Ksenophon'un belirttiği gibi Onbinler, MÖ 5. yy. sonunda Byzantion'a geldiklerinde şehir surları yalnızca Birinci Tepe'yi çevreliyor olmalıydı²². Byzantion'un deniz surlarının doğal tahkim imkânı olduğundan kara surları kadar yüksek olmadığı ve dalgakıranlarla korunduğu düşünülmektedir²³. Kent surlarının kara tarafındaki kısımları oldukça yüksekti ve bu sayede herhangi bir saldırı geri püskürtülebilirdi. Denize bakan surlar, Boğaz'ın tehlikeli yapısının Byzantion'a büyük avantaj sağlandığından ötürü, kara surlarına göre daha alçak inşa edilmişti²⁴.

Millingen²⁵, Pseudo Kodinos ve anonim diğer yazarın verdiği Byzantion kentinin ölçümünün yanlış olduğunu belirtmiş ve yalnızca Büyük Constantinus Dönemi'nde değil MS 196 yılında da, Dionysios Byzantios'tan²⁶ yararlanarak, kentin bu ölçülerden çok daha büyük olması gerektiğine değinmiştir. Pseudo Kodinos ve anonim diğer yazarın belirttiği ölçüler muhtemelen Byzantion kentinin en erken dönemine ait olmalıdır²⁷.

Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.216; "Zur Frage der Stadtbefestigung von Byzantion," **BJb** 161, 1961, s. 169-170.

²⁰ Kodinos, **Georgii Codini Excerpta de Antiquitatibus Constantinopolitanis, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. Immanuel Bekker, Weber, Bonn, 1843, s. 24-25; van Millingen, **Byzantine Constantinople**, s. 7; S. Eskalen, "Marmaray Projesi Sirkeci İstasyon Kazıları: Byzantion," **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları**, ed. Arzu Karamani Pekin, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2007, s. 106.

²¹ C. Mango, **Le Développement Urbain de Constantinople**, Travaux et Mémoires du Centre de Recherche D'Histoire et Civilisation de Byzance Collège de France, De Boccard, Paris, 1990, s. 14.

²² Müller-Wiener, **Zur Frage der Stadtbefestigung von Byzantion**, s.170-171; Berger, **Streets and Public Spaces in Constantinople**, s. 163.

²³ Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, s. 19.

²⁴ Cassius Dio, **Rhomaika**, lxxv. 10. 4.

²⁵ van Millingen, **Byzantine Constantinople**, s. 7-8.

²⁶ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vi.

²⁷ van Millingen, **Byzantine Constantinople**, s. 7-8.

Urbikios Kapısı ve *Milion Kapısı*'nın Antik Dönem'de sur kapılarının üzerine kurulduğu görüşü vardır. Byzantion'un, genişlediği dönemdeki kadar büyük olmadığı, *Urbikios* ve *Milion Kapıları*'nın Akropolisin sınırları ötesinde inşa edilmiş ilk kent duvarlarının yönünü belirttiği olasıdır²⁸. Kenti koruyan üçüncü sur, Byzantion duvarlarını antik dünyanın en büyük kalelerinden biri haline getirmiştir. Bu surlar kentin ilk iki tepesini kaplayan territoriumunun çoğunu kontrol altına alan, Dionysios Byzantios'un belirttiği²⁹ 35 stadion'luk çerçeveyi içine almaktadır³⁰. Haliç boyunca ilerleyen surlar burnun tepesinden batıya doğru genişleyerek ikinci ve üçüncü tepelerin arasındaki vadiyi içine alarak bugünkü Kapalı Çarşı'yı takip etmektedir. Byzantion'un surlarının Antik Dönem'de oldukça güçlü olduğu düşünülmektedir. Cassius Dio da, kentin savunma duvarlarının oldukça güçlü olduğunu belirtmiş ve sert taştan masif blokların birbirlerine metal kenetler ile bağlı olduğunu, içeriden tümsek ve yapılarla kuvvetlendirildiğini yazmıştır. Bu sayede oldukça kalın olarak görülen kentin etrafını çevreleyen sur duvarı, savunması kolay bir geçit ile kapatılmıştı³¹.

Kuleler: Kentte, sur duvarının dışına inşa edilmiş ve birbirine yakın pencereler ile donatılmış çok sayıda büyük kule vardı. Kulelerin sıklığından ötürü, duvara herhangi bir saldırı olduğunda düşman askerleri bu kulelerin arasında sıkışabilirdi. Sık kulelerin bulunduğu sur duvarı, kentin topografyasına bağlı olarak engebeli bir aksta giderek kenti çevrelemiş ve her taraftan gelebilecek olan saldırılara karşı tahkim oluşturmuştur³². Kulelerden biri, büyüklüğü ve dayanıklılığından dolayı Herakles Kulesi adını almıştı³³. Cassius Dio, Thrakion Kapısı'ndan denize kadar uzanan duvarda yedi kule olduğunu belirtmiş ve kulelerin yankı yaparak adeta konuştuğunu eklemiştir³⁴. Bu yedi kule düşman askerlerinin en ufak bir hareketinde dahi yankı yapacak şekilde donatılmıştı ve bundan dolayı kent, bir garnizon saldırısı sırasında sürprizle karşılaşmıyordu. Bu yapıların üslubundan, savunma duvarlarının Pausanias'ın Plataia zaferi sonucu Perslerin Byzantion'dan kovulmasından hemen

²⁸ a.e., s. 8.

²⁹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, vi.

³⁰ van Millingen, *Byzantine Constantinople*, s. 8.

³¹ Cassius Dio, *Rhomaika*, lxxv. 10. 3.

³² a.e., lxxv. 10. 3-4.

³³ van Millingen, *Byzantine Constantinople*, s. 9.

³⁴ Cassius Dio, *Rhomaika*, lxxv.14. 5.

sonra inşa edildiği anlaşılmaktadır³⁵. Müller-Wiener, surlarda 27 kule olduğu düşündüğünü belirtmiştir³⁶. Bütün bu alan yaklaşık olarak Topkapı Sarayı ve çevresini kapsamaktadır. Ancak, 27 kulenin tümü surların uzunluğu ile dengeli değildir. Antik Çağ surlarında iki kule arasındaki uzaklık 40 – 80 m. arasında değişmektedir. Bu ölçülerle 27 kulenin yaklaşık 1400 m.'lik bir alanı kapsadığı anlaşılmaktadır³⁷. Byzantion'un kurulduğu alanın bu kadar büyük olmadığı düşünüldüğünde 27'den daha az kuleyi barındırdığı tahmin edilebilir.

Akropolis: Ksenophon, Anaksibios'un deniz kıyısına koştuğunu, bir balıkçı sandalına atlayarak iç kaleye gittiğini ve Kalkhedon'daki garnizon askerlerini çağırttığına değinmiştir. Çünkü iç kaledeki askerlerin Yunan ordusunu durdurmaya yetmeyeceğini düşünmüştür³⁸. Bu da Akropolisin doğuya yakın, dağlık burnun bitiminde olduğunun göstergesi olabilir³⁹. Kentin birinci tepesi olan Bosporos Akra (Sarayburnu), Akropolis için Ksenophon'un da belirttiği yere uygun düşmektedir. Ancak Ksenophon, Akropolisi çevreleyen surlara değinmemiştir. Bugünkü Topkapı Sarayı'nın iç surlarının, Byzantion Akropolisini çevreleyen surların üzerine inşa edildiği düşünülebilir⁴⁰.

Limanlar: Karadeniz ve Ege ticaretinde önemli bir konumda yer alan Byzantion'un iki limanı olduğunu Cassius Dio bildirmektedir⁴¹. Dionysios Byzantios ise Bosporos Akra dönemecinin üç liman barındırdığını ve ortadaki limanın derin bir mendirekle rüzgârlardan korunduğu halde güneybatı rüzgârına açık olduğuna değinmiştir⁴². Bunlardan antik kaynakların bahsettiği⁴³ *Phosphorion Limanı* muhtemelen bugünkü Sirkeci iskelesinin olduğu yeredir. *Neorion Limanı* ise *Phosphorion Limanı*'nın batısında bugünkü Bahçekapı olarak adlandırılan yerde

³⁵ van Millingen, *Byzantine Constantinople*, s. 9.

³⁶ Müller-Wiener, *Zur Frage der Stadtbefestigung von Byzantion*, s. 166.

³⁷ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 19.

³⁸ Ksenophon, *Anabasis*, vii. 1. 20.

³⁹ van Millingen, *Byzantine Constantinople*, s. 6.

⁴⁰ Berger, *Streets and Public Spaces in Constantinople*, s. 163.

⁴¹ Cassius Dio, *Rhomaika*, lxxv. 10. 2.

⁴² Dionysios Byzantios, *Anaploous Bosporou*, xi.

⁴³ *Phosphorion Limanı*'nın ismini Stephanos Byzantios'dan; *Neorion Limanı*'nın ise, Dionysios Byzantios'un yazmasına 10. yy.'da düşülen nottan öğrenmekteyiz; bkz. Stephanos Byzantios, *Ethnika*, 'Βόσπορος'; Dionysios Byzantios, *De Bospori Navigatione*, s. 37.

olmalıdır⁴⁴. Ksenophon'dan anlaşıldığı üzere, Klasik Dönem'de limanlardan birisi sur içindedir⁴⁵ (**Lev. 8, Plan 5**). Stephanos Byzantios, Byzantion'un *Bosporion* adında bir limanı olduğunu ve şehrin sakinlerinin bazı harfleri değiştirerek *Phosphorion* olarak adlandırdıklarına değinmiştir. II. Philippos'un Byzantion'u kuşattığı sırada, kent duvarının altında bir tünel kazdırmış ve tüm lağımclar görünmeden tünelden çıkarken Phosphoros (ışık getiren) Hekate, meşalelerle geceyi vatandaşlara aydınlatmıştır. Bu sebeple kuşatmadan kurtulan şehir sakinleri, bu yeri *Phosphorion* olarak adlandırmışlardır⁴⁶.

Kamu Yapıları: Ksenophon, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un Anaksibios'u ayarlayarak Yunanları Byzantion'dan çıkardığını, ancak Yunan ordusunun dalgakıranları aşp surlardan içeriye atlayarak Byzantion kentine yeniden girdiklerini belirtmiştir. Ordunun zorla surlardan içeri girdiğini gören şehirliler, agoradan gemilere ve evlerine doğru kaçmışlardır⁴⁷. Bu da kentin agorasının limana yakın olduğunun bir göstergesi olmalıdır.

Zosimos, Byzantion'da dört tarafı revaklarla çevrili oldukça büyük bir agoranın varlığından söz etmiştir⁴⁸. Revakların birinin sonunda aşağı doğru uzanan merdivenler bulunmaktaydı. Daha sonra I. Constantinus bu agorada iki tapınak inşa ettirmiş ve birine Tanrıça Rhea'nın, diğerine ise Roma'nın Tykhesi'nin heykelini diktirmiştir⁴⁹. Ioannes Malalas (MS 6. yy.)⁵⁰ ve Khronikon Paskhale (MS 7. yy.)⁵¹, Zosimos'un bahsettiği *Tetrastoon*'un Septimius Severus tarafından inşa edildiğini yazmaktadır. Bahsedilen kaynaklara göre, Septimius Severus, Byzantion'a geldiğinde halka açık bir hamam inşa ettirmiştir. Malalas, *Tetrastoon*'un ortasında

⁴⁴ W. Müller-Wiener, **Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı**, Çev. Erol Özbek, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 5; P. Magdalino, "Bizans Dönemi Konstantinopolis Limanları," **Saklı Limandan Hikâyeler: Yenikapı'nın Batıkları**, ed. Zeynep Kızıltan, Gülbahar Baran-Çelik, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları, İstanbul, 2013, s. 13-14.

⁴⁵ Ksenophon, **Anabasis**, vii.1.17.

⁴⁶ Stephanos Byzantios, **Ethnika**, 'Βόσπορος'; Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 279-280.

⁴⁷ Ksenophon, **Anabasis**, vii. 1. 17-19.

⁴⁸ Zosimos'un bahsettiği dört revaklı agoranın üzerine, İmparator Constantinus *Milion*'u inşa etmiş ya da burayı yeniden yapılandırmış olabilir.

⁴⁹ Zosimos, **Historia Nova**, ii.31. 2-3; Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 419-420.

⁵⁰ Ioannes Malalas, **Chronographia, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. B. G. Niebuhrii, Bonn, 1831; **Ioannis Malalae Chronographia**, ed. Ioannes Thurn, Berolini; Novi Eboraci: de Gruyter, 2000, xii.20; Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 373-374.

⁵¹ Khronikon Paskhale, **Khronographia Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. B. G. Niebuhrii, Bonn, 1832, s. 494-495; **Chronicon Paskhale 284-628 AD**, Çev. Michael Whitby, Mary Whitby, Liverpool University Press, 2007; Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 373-375.

bronz bir Helios heykeli bulunduğundan hamamın, bölgenin ilk isminden dolayı, Byzantionlular tarafından *Zeuxsippon* olarak adlandırıldığına değinmiştir⁵². Kaynakların verdiği bilgilere dayanarak, Ksenophon'un MÖ 4. yy.'da bahsettiği agora / meydan'ın Septimius Severus tarafından dört tarafı revaklı bir *Tetrastoon*'a dönüştüğü varsayılabilir.

Strategion, Byzantion'un Severus Dönemi öncesi bilinen agoralarından bir diğeridir. Bu meydan, muhtemelen erken dönemde Byzantion'un ana meydanıydı⁵³. Khronikon Paskhale, *Strategion*'un Severus tarafından restore edildiğini ve bu alanın ilk defa III. Dareios'a karşı seferi esnasında Büyük İskender tarafından inşa edilmiş ve adlandırılmış olduğunu belirtmiştir. İskender, Perslere saldırmadan önce ordusunu burada teftiş etmişti⁵⁴. Malalas, Severus'un, daha önce Büyük İskender'in III. Dareios'a sefer düzenlediği sırada inşa ettirdiği *Strategion*'u yeniden inşa ettirdiğini belirtmiştir⁵⁵. *Strategion*, Byzantion limanlarına lojistik destek sağlamak için askeri amaçla kurulmuş ve kentin, MS 330'da I. Constantinus tarafından yeniden kurulmasıyla, büyük bir meydan olarak yeniden düzenlenmişti. *Strategion*'da Büyük İskender tarafından adak taşı olarak hediye edildiğine inanılan ancak nereden geldiği bilinmeyen bir tripod yer almaktaydı. Bu tripod, MS 9. yy.'da Agios Mikhael Kilisesi'ne dekorasyon amacıyla kaldırılmıştır. MS 6. ve 7. yy. kaynakları⁵⁶, Büyük İskender'in Pers Seferi'ne çıkarken İstanbul Boğazı'ndan geçtiğini ve karargâhını *Strategion*'da kurduğuna değinmişlerdir⁵⁷. Mango, *Strategion*'u, Bostancı Kapısı içinde, Sirkeci Garı'nın yaklaşık 300 m. doğusuna, antik limanın kıyısına yerleştirmektedir⁵⁸. Berger ise, *Strategion*'u, Cağaloğlu'na doğru yükselen tepenin eteklerinde, bugünkü Sirkeci Garı'nın olduğu yerde bulunduğunu düşünmektedir⁵⁹. Her iki fikir de *Strategion*'un limana yakın olduğunun göstergesidir. Bu da,

⁵² Malalas, *Chronographia*, xii.20; Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 373-374.

⁵³ Berger, *Streets and Public Spaces in Constantinople*, s. 165.

⁵⁴ Khronikon Paskhale, *Khronographia*, s. 494-495; Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 374-375.

⁵⁵ Malalas, *Chronographia*, xii.20; Khronikon Paskhale, *Khronographia*, s. 495; Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 373-374.

⁵⁶ Malalas, *Chronographia*, xii.20; Khronikon Paskhale, *Khronographia*, s. 495.

⁵⁷ Albercht Berger, "Strategion," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 7, ed. Nuri Akbayar, Ekrem Işın, Baha Tanman v.d., Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 45.

⁵⁸ Mango, "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate," *DOP*, C. 54, 2000, s. 188.

⁵⁹ Berger, *Strategion*, s. 45.

Strategion'un daha çok ticaretin yapıldığı bir meydan olduğunu düşündürebilir⁶⁰. *Strategion*'un *Neorion* ve *Phosphorion* limanlarının yakınında yer aldığı düşünülmektedir⁶¹. Mordtmann, *Strategion*'u, Theodosius Forumu'na ve Thebai Obelisk'inin bulunduğu alana yerleştirir⁶² ki bu görüşe göre de *Strategion* limanlardan çok uzak değildir. von Hammer, 18. yy.'da *Strategion* meydanının yakınında balık pazarı bulunduğunu ve Bizans Dönemi'nde de burasının aynı maksatla kullanıldığını belirtmiştir⁶³. Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde bu alanın balık pazarı olarak kullanılması, *Strategion* adı verilen meydanın kıyıdan çok uzakta aranmaması gerektiğini göstermektedir (**Lev. 8, Plan 5**).

Ksenophon, *Thrakion* adı verilen, üzerinde bina olmadığından ötürü ordunun dizilmesine elverişli olan bir meydandan bahsetmiştir⁶⁴. Dionysios Byzantios ise kentin batı tarafında yer alan Thrakion Suru tarafında ortada kalan bir düzlük bulunduğuna değinmiştir⁶⁵. Dionysios'un bahsettiği düzlük alan, Ksenophon'da bahsedilen, Onbinler'in dinlendiği alan olarak düşünülebilir. Thrakion Kapısı'na yakın bir mesafede bulunan düzlüğün Ayasofya civarında olma ihtimali mümkündür. Kentin batı kapısı olan Thrakion Kapısı'na dair izler henüz bulunamamıştır⁶⁶. MÖ 5. yy.'ın sonlarında *Thrakion*'un boş bir düzlük olduğu bilinmektedir⁶⁷. Ancak daha sonraki dönemlerde burası agoraya dönüşmüştür⁶⁸.

I. Constantinus, kenti yeniden inşa ederken, kamusal merkezi bugün Ayasofya'nın önündeki açık alanla temsil edilen bir agoranın çevresine kümelemiştir⁶⁹. I. Constantinus'un kamu yapılarının çevrelendiği yer olarak bu alanı

⁶⁰ Delemen, **Byzantion: Koloni-Kent-Başkent**, s. 55-56.

⁶¹ Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 45-46.

⁶² Docteur Mordtmann, **Esquisse Topographique de Constantinople**, Desclée, De Brouwer et Cie, Lille, 1892, s. 5.

⁶³ Joseph von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, Çev. Senail Özkan, TTKY, Ankara, 2011, C. I, s. 105-106.

⁶⁴ Ksenophon, **Anabasis**, vii.1.23.

⁶⁵ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vi.

⁶⁶ Thrakion Kapısı muhtemelen Ayasofya'nın bulunduğu yerdedir; Martin Gyuzelev, **The West Pontic Coast: Between Emine Cape and Byzantium During the First Millennium BC**, Lotus Advertising Publishing House, Burgas, 2008, s. 165; E. Oberhummer, "Bosporos-Byzantion-Byzas" **RE III/1**, 1897, s. 1123.

⁶⁷ Ksenophon, **Anabasis**, vii. 1. 24; **Hellenika**, i. 3. 20.

⁶⁸ Eskalen, **Marmaray Projesi Sirkeci İstasyon Kazıları**, s. 106-107.

⁶⁹ C. Mango, **Yeni Roma İmparatorluğu**, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 84.

seçmesi, Byzantion agorasının, Yunan ve erken Roma döneminde bu alanda kurulmasından kaynaklı olabilir.

Byzantion'da prytaneionun varlığı *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'dan anlaşılmaktadır⁷⁰. Ancak MS 5. yy. ortasına tarihlenen bu kaynakta geçen prytaneion'un, Yunan ve Erken Roma Dönemi'ndeki varlığı bilinmemektedir. Antik Dönem yazarları Byzantion'daki prytaneion'dan bahsetmemiştir. *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, prytaneion'un Beşinci Bölge'ye, Birinci Tepe'nin Haliç'e bakan eteklerine yerleştirmektedir⁷¹ (**Lev. 8, Plan 5**).

MS 1. yy.'da Byzantion meclisinin Olbialı Orontas'ın altından heykelini, başka bir heykelin bulunmadığı bouleuteriona dikileceğine dair kararını içeren oylama, Byzantion'da Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde bir bouleuterionun bulunduğu işaret eder⁷².

MÖ 3. yy. kaynağı Pseudo Aristoteles, Byzantion'daki ekonomik krizden bahsederken, Byzantionluların gymnasium, agora ve liman çevresindeki hazine arazilerini sattığından bahsetmiştir⁷³. Dionysios Byzantios, Byzantion'da, Poseidon Tapınağı'nın aşağısındaki şehir duvarlarının içindeki düzlük alanda stadion, gymnasium ve dromoi'un⁷⁴ bulunduğunu belirtmektedir⁷⁵. *Notitia Urbis Constantinopolitanae* ise stadionun bulunduğu yeri, kentin 4. Bölgesi'ne⁷⁶ yerleştirmektedir⁷⁷. Prokopios, stadion adı verilen yerin denize çok yakın bir noktada olduğunu belirtmiş, eskiden burasının oyunların düzenlendiği bir yer olduğunu düşündüğünü ve kendi döneminde, Iustinianos ve Theodora'nın düşkünler evi inşa

⁷⁰ Otto Seeck (ed.), *Notitia Dignitatum: Accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi Prouinciarum*, Weidmann, Berlin, 1876, s. 233; Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 49.

⁷¹ Otto, Seeck (ed.), *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, s. 233. Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 49.

⁷² Adam Lajtar, *Die Inschriften von Byzantion*, R. Habelt, Bonn, 2000, s. 27.

⁷³ Pseudo Aristoteles, *Oeconomica*, ii.1346b; Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 130-131.

⁷⁴ Dromoi'un belli bir yapıya işaret edip etmediği bilinmemektedir. Eski Yunanca 'yollar' anlamına gelen dromoi'un, burada kastedilen anlamı 'yollar' mı yoksa başka bir yapıya ait bir isim mi olduğu anlaşılmamıştır; Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 181.

⁷⁵ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, x.

⁷⁶ Gyllius, kentin 4. Bölgesi'nde Altın Milion, Augustaion, Basilika, anıt çeşme, Fanion porticus'u, mermer kadirga, deniz zaferi anıtı, Aziz Menas Kilisesi, stadion'lar, Timasius iskelesi v.d. yer aldığını belirtmiştir. Bahsedilen bölgenin Ayasofya meydanını kapsadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, s. 200.

⁷⁷ Seeck (ed.), *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, s. 232-233. Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 50.

ettiğini eklemiştir⁷⁸. Antik kaynaklardan, Byzantion’da en geç Hellenistik Dönem’de bir stadion bulunduğu ve MS 6. yy.’da işlevinin değiştirilerek yerine başka bir yapı yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁷⁹. Dionysios’un sözlerinden stadionun denize yakın bir konumda olduğu anlaşılmaktadır (**Lev. 8, Plan 5**).

Byzantion’da yer alan tiyatronun varlığı antik kaynaklar tarafından bildirilmektedir. Cassius Dio, Septimius Severus’un kenti kuşatması sırasında, düşman askerleri kente saldırdığında, Byzantionluların tiyatrodaki taşları, bronz at heykellerini ve bronz heykelleri düşmanın üzerine fırlattığından bahsetmiştir⁸⁰. Herodianos ise, Septimius Severus’un Byzantion’u yağmalaması sırasında, kentin tiyatro hamam gibi kenti süsleyen yapılarını yerle bir edip, kentte taş üstünde taş bırakmadığını yazmıştır⁸¹. *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, tiyatroyu kentin 2. Bölge’sine⁸² yerleştirmiştir⁸³. Ancak Antik Çağ tiyatrolarının yamaca dayandığı düşünüldüğünde, Bosporos Akra’nın doğuya bakan yamacı tiyatro için daha uygun olmalıdır (**Lev. 8, Plan 5**).

Hesykhios, Byzas’ın *Strategion* yakınında Akhilleus ve Aias için sunaklar inşa ettiği yerde, Akhilleus Hamamı’nın bulunduğu bahsetmiştir⁸⁴. Ancak bu hamamın ne zaman yapıldığı belirsizdir.

Soudas (MS 10. yy.), Severus’un Zeus kutsal alanına *Zeuksippos Hamamı*’nı yaptırdığından bahsetmiştir⁸⁵. Khronikon Paskhale ise Septimius Severus’un, Byzas’ın kentini yeniden inşa etmeye karar verdiğini ve *Zeuksippos* denilen halka açık hamamı yaptırdığına değinmiştir. Severus, *Tetrastoon* ortasında yer alan, altında Helios’un adının yazdığı bronz Güneş stelini *Zeuksippos Hamamı*’nın bulunduğu

⁷⁸ Prokopios, **De Aedificiis**, i.11.27.

⁷⁹ Prokopios ve Dionysios da stadion’un deniz kenarına yerleştirdiğinden bahsedilen stadion’un aynı olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁰ Cassius Dio, **Rhomaika**, lxxv.12.

⁸¹ Herodianus, **Historia**, iii.1. 6- 2. 2.

⁸² 2. Bölge, Ayasofya, Aya Irini, Zeuksippos hamamı, tiyatro, amphytiyatroyu kapsayan alan olmalıdır. Bkz. Gyllius, **İstanbul’un Tarihi Eserleri**, s. 199-200.

⁸³ Seeck (ed.), **Notitia Urbis Constantinopolitanae**, s. 231; Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 51, Ancak bahsedilen tiyatronun, Severus’un kenti yapılandırmasından sonra inşa ettiği tiyatro mu yoksa Byzantion’un Severus öncesi tiyatrosu mu olduğu belli değildir. Khronikon Paskhale’nin verdiği bilgidir, Severus’un inşa ettirdiği tiyatro Aphrodite Tapınağı’nın karşısında yer almaktadır.

⁸⁴ Hesykhios, **Patria Konstantinoupoleos**, i.16; **Patria**, i.14.

⁸⁵ Soudas, **Suidae Lexicon**, ed. Immanuel Bekker, Berolini, 1854, s.v. Severus; **Suidae Lexicon**, Graeci & Latine, ed. Ludolph Küster, Cantabrigia, 1705; Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 375.

Tetrastoon'dan Apollon Tapınağı'nın yukarısına taşımıştır⁸⁶. Severus, bu alanı *Severion* olarak adlandırılmasını istemiş, ancak Thraklar Güneş'i *Zeuxsippos* olarak adlandırdıklarından Byzas'ın sakinleri de bu yerin ilk adından dolayı hamamı *Zeuxsippos* olarak isimlendirmek istemişlerdir⁸⁷. Kastor Rhodios, *Zeuxsippos* olarak adlandırılan agoranın, adını Kral Zeuxsippos'tan aldığını ve onun önderliğindeki Megaralıların Byzantion'a yerleştiklerini belirtmiştir⁸⁸. von Hammer, Severus tarafından inşa edilen Zeus mabedi, *Zeuxsippos*'un Herakles'in koruluğuna inşa edildiğini belirtmiştir⁸⁹ (**Lev. 8, Plan 5**). Zeuxsippos adı verilen yerin, Roma Dönemi öncesinde kutsal alan ya da agora olarak kullanıldığı ve MS 2. yy.'da Septimius Severus tarafından aynı ismi taşıyan bir hamama dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Kutsal Alanlar: Byzantion'a yerleşen ilk koloni kurucularının karaya çıktıkları yerde, Bosporos Akra'nın biraz yukarısında Athena Ekbasia Sunağı vardı. Dionysios Byzantios, Athena Ekbasia Sunağı ile aynı yerde, deniz kıyısında, eskiliğinden ötürü gösterişsiz bir Poseidon Tapınağı yer aldığını belirtmiş, Byzantionlular bu tapınağı stadionun yukarısında daha geniş bir alana taşımak isteseler de tanrının buna müsaade etmediğini yazmıştır⁹⁰. von Hammer, Athena Ekbasia Sunağı'nın yerine daha sonra Aziz Demetrios Kilisesi'nin yapıldığına değinmiştir⁹¹ (**Lev. 8, Plan 5**).

Herodotos, I. Dareios'un Bosporos'ta deniz kıyısına mermerden iki direk diktirdiğini, birine Assur diğerine Yunan harfleriyle savaşa götürdüğü halkların bir dökümünü yazdığını belirtmiştir⁹². Sonradan Byzantionlular, bu direkleri kente taşımışlar ve Artemis Orthosia Sunağı'nı yapmışlardır. Assur harfleriyle yazılmış olan diğer taş ise Byzantion'daki Dionysos Tapınağı için ayrılmıştır⁹³. Herodotos'un verdiği bilgidен, bahsettiği Artemis Orthosia Sunağı ve Dionysios Tapınağı'nın, MÖ 6. yy.'da Byzantion surları içerisinde yer aldığı düşünülebilir. Dionysios Byzantios, Herodotos'un bahsettiği Artemis Orthosia ve Dionysos tapınaklarından söz

⁸⁶ Khronikon Paskhale, **Khronographia**, s. 494-495; Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 375.

⁸⁷ Malalas, **Chronographia**, xii.20; Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s. 374.

⁸⁸ Ioannes Lydos, **De Magistratibus Populi Romani**, iii.70; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 142.

⁸⁹ von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, s. 111; Asnu-Bilban Yalçın, "Byzantion'un Tarihsel Topografyası," **60. Yaşında Sinan Genim'e Armağan**, İstanbul, 2005, s. 673-674.

⁹⁰ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, ix.

⁹¹ von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, s. 111.

⁹² Herodotos'un Assur harfleriyle kastettiği, Assur çivi yazısı olmalıdır.

⁹³ Herodotos, **Historiai**, iv.87.

etmemiştir. Bu da bahsedilen tapınakların MS 2. yy.'da işlevlerinin değiştirilmiş olmasıyla açıklanabilir.

Malalas, Constantinus'un, Konstantinopolis'te daha önce Akropolis olarak bilinen yerdeki üç tapınağın, Helios, Artemis Selene ve Aphrodite tapınaklarının gelecekte mali gelirden yoksun bırakılması emrini verdiğini belirtmiştir⁹⁴. Daha sonra I. Theodosius, Konstantinopolis'te daha önce Akropolis olarak adlandırılan yerde Helios, Artemis ve Aphrodite tapınaklarını yıktırmış; Helios Tapınağı'nı evlerle çevrili bir avlu haline, Artemis Tapınağı'nı kumarhaneye, Aphrodite Tapınağı'nı ise *Praefectus Praetorio*'nun (en yüksek idareci) arabalarını koyduğu yer haline dönüştürmüştür. Aphrodite Tapınağı'nın yakınlarına ise bir ev yaptırarak parasız fahişelerin burada bedava kalabileceklerini ilan etmiştir⁹⁵. Malalas'ın verdiği bilgilerden Antik Dönem Byzantion Akropolisinde Helios, Artemis Selene ve Aphrodite Tapınakları'nın bulunduğu ve I. Theodosius Dönemi'nde yıkıldığı ya da işlevlerinin değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Byzantion Akropolisinde Byzas tarafından inşa edilmiş Artemis ve Phidaleia tarafından yaptırılmış Aphrodite Tapınakları'nın karşısına Severus, Helios Tapınağı'nı inşa ettirmiştir⁹⁶. Septimius Severus, *Tetrastoon*'da bulunan Güneş heykelini alıp, inşa ettirdiği Apollon Tapınağı'nın yukarısına dikmiştir. Artemis Tapınağı'nın karşısına büyük bir *kynegion*⁹⁷, Aphrodite Tapınağı'nın karşısına ise bir tiyatro yaptırmıştır⁹⁸. *Strategion*'da bulunduğu düşünülen tripod, Pythia tanrısına işaret etmektedir ve bu da Apollon'un, Byzantion'da Pythios olarak tapınım gördüğünü göstermektedir⁹⁹. Hellenistik Dönem'de Strategion'a Büyük İskender tarafından adandığı varsayılan tripod, Byzantion'da, Roma İmparatorluk Dönemi öncesi (MS 197) Apollon kültünün varlığının bir göstergesi olmalıdır.

⁹⁴ Malalas, *Chronographia*, xiii.13; Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 54.

⁹⁵ Malalas, *Chronographia*, xiii.39; Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 54-55.

⁹⁶ Malalas, *Chronographia*, xii.20; Khronikon Paskhale, *Khronographia*, s. 494-495; Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 373-375.

⁹⁷ Gyllius, *kynegion*'u, av gösterilerinin yapıldığı bir amfiteyatro olarak tanımlamıştır. Yapı, MS 8. yy.'da ayakta idi, MS 5.-6. yy.'larda vahşi hayvan gösterilerine son verilmesinin ardından Kynegion, suçluların cezalandırıldığı bir yer olarak kullanılmaya başlamıştır. Bkz. Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, s. 31; Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 23; İnci Türkoğlu, *"İstanbul'un Roma Dönemi Topografyası: Byzantion-Constantinopole,"* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 23.

⁹⁸ Khronikon Paskhale, *Khronographia*, s. 494-495; Yavuz, *Antik edebi kaynaklar*, s. 373-375.

⁹⁹ Hanell, *Megarische Studien*, s. 168.

Herodotos'un bahsettiği Artemis Orthosia Sunağı, Malalas ve Paskhale'nin belirttiği, Byzas tarafından yaptırılan Akropolisteki Artemis Tapınağı olabilir. Ancak Herodotos'un bahsettiği dönem MÖ 5. yy.'a tekabül etmektedir. Malalas ve Paskhale'ye göre ise Byzas tarafından inşa edilmiş olan Artemis Tapınağı MÖ 7. yy.'ın ortalarına denk geliyor olmalıdır. Antik kaynaklardan, Byzas tarafından inşa edildiği söylenen Artemis Tapınağı ya da kutsal alanına, MÖ 5. yy.'da Byzantionluların Artemis Orthosia Sunağı'nı eklediği fikri öngörülebilir.

Malalas'ın Helios Tapınağı olarak bahsettiği yer, Khronikon Paskhale'nin bahsettiği Apollon Tapınağı olabilir. Apollon Tapınağı'nın Severus'tan sonra, Helios Tapınağı olarak adlandırıldığı öngörülebilir. Euagrios (MS 6. yy.), Bosporos'dan antik Apollon Tapınağı'na kadar olan yere kadar bir yangın meydana geldiğini (MS 465) belirtmiştir¹⁰⁰. Apollon Tapınağı ile Helios Tapınağı aynı ise, I. Theodosius'un Apollon / Helios Tapınağı'nın işlevini değiştirdikten sonra, kentin MS 5. yy.'da geçirdiği yangın sonucunda Akropolis'teki Apollon Tapınağı'nın bulunduğu yerin tahrip olduğu anlaşılmaktadır.

Hesychios, Byzas'ın şehir duvarlarından sonra kutsal alanlar inşa ettiğine değinmiştir. Basilike adı verilen yerde Rhea için bir tapınak ile heykel dikmiş ve burası vatandaşlar tarafından *Tykhaion* olarak saygı görmüştür¹⁰¹. Hesychios aynı zamanda Byzas'ın, kendi döneminde Şehit Menas türbesinin olduğu yerde¹⁰² Poseidon Tapınağı inşa ettiğini ve hippodrom'un bulunduğu yerde ise Hekate Tapınağı yaptırdığını belirtmiştir. Dionysios Byzantios'un bahsettiği, Kydaros ve Barbyes Dereleri'nin birleştiği, Smystra Sunağı'nın bulunduğu yerde Byzas'ın, Dioskour'lar için tapınak inşa ettiğinden bahsetmiştir. Ancak Hesychios'un

¹⁰⁰ Euagrios, **The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia**, ed. J. Bidez, L. Parmentier, Methuen, London, 1898, ii.13; **The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus**, Çev. Michael Whitby, Liverpool University Press, 2000, s. 96-97.

¹⁰¹ Malalas ve Khronikon Paskhale, Basilike adı verilen yerin Constantinus tarafından inşa edildiğini belirtir (Bkz. Malalas, **Chronographia**, xiii.8; Khronikon Paskhale, **Khronographia**, s. 528-529; Yavuz, **Antik edebi kaynaklar**, s.419-420). Bahsedilen yapı muhtemelen Yerebatan Sarnıcı civarında olmalıdır. Zosimos, Constantinus'un dört tarafı revaklarla çevrili Agoranın köşesinde (*Tetrastoon*) Tykhe ve Rhea için iki tapınak inşa ettirdiğinden bahseder (Bkz. Zosimos, **Historia Nova**, ii.31. 2-3). Hesychios'un Rhea tapınağını Byzas'ın yaptırdığına atfetmesi ve bu yerin Tykhaion olarak adlandırılması, bahsi geçen yerin Constantinus döneminde yenilenmesi ile açıklanabilir. Bkz. Hesychios, **Patria**, i. 13.

¹⁰² Gyllius, Menas türbesini kentin 4. Bölgesi'ne yerleştirir ve Menas türbesinin Topkapı Sarayı'nın bulunduğu Akropolis'te olduğunu ve 16. yy.da bazı kimseler tarafından burasının hatırlandığını ekler. Bkz. Gyllius, **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, s. 116-117.

bahsettiği Dioskour'lar Tapınağı'ndan Dionysios Byzantios bahsetmemektedir. Hesykhios, MS 6. yy.'da Akhilleus Hamamları'nın bulunduğu yerde, Byzas'ın Aias ve Akhilleus için sunaklar inşa ettiğinden bahsetmiştir. Poseidon Tapınağı'nın biraz yukarısında, Thrak Dağı'na bakan yerde, adını Aphrodite ve Artemis'ten alan bir kutsal alan inşa ettiğine değinmiştir¹⁰³. Zosimos, Aphrodite Tapınağı'nın Khrysopolis'in tam karşısında ve Byzantion'un batı tarafında yer aldığını belirtmiştir¹⁰⁴. Dionysios'tan anlaşılacağı üzere, Poseidon Tapınağı sur içinde, deniz kıyısında ve yamaca yakın bir yerde olmalıdır. Hesykhios'un Aphrodite Tapınağı'nı, Poseidon Tapınağı'nın biraz yukarısına yerleştirdiği düşünülürse, Zosimos ve Hesykhios'a dayanarak, Aphrodite Tapınağı için kentin birinci tepesinin eteklerinde ancak kıyıda olmadığı anlaşılabilir (**Lev. 8, Plan 5**). von Hammer, Aphrodite Tapınağı'nı, Herodotos'un bahsettiği Dionysos (Bacchus) Tapınağı'nın olduğu yere yerleştirmektedir ve bu alana MS 6. yy.'da Sergios ve Bakhos (Küçük Ayasofya) Kilisesi yapılmıştır¹⁰⁵.

Dionysios, limandan sonra, duvarla anakarayı birleştiren büyük kule geldiğini ve buradan sonra, kentin ada olmasını engelleyen düzlükte, denizin yukarısında etrafı perdahlı duvarla çevrili Ge Anesidora Temenosu'na ulaşılacağından bahsetmiştir. Tapınağın çatısız olmasını Dionysios, Ge'nin özgürlüğüne işaret ettiğine yorumlamıştır¹⁰⁶. Dionysios'un sözlerinden, bahsedilen Ge Anesidora Temenosu'nun surun hemen dışında, kent merkezinden çok uzakta olmadığı anlaşılmaktadır. Dionysios'un tapınağı denizin biraz yukarısında tarif etmesinden bu yerin bugünkü Süleymaniye eteklerinde yer aldığı düşünülebilir¹⁰⁷ (**Lev. 8, Plan 5**).

Ge Anesidora Temenosu'nun biraz yukarısında, yan yana, içlerinde en iyi ustalıklı yapılmış heykellerin yer aldığı Demeter ve Kore Tapınakları yer almaktaydı¹⁰⁸. Dionysios'un verdiği bilgiden, Ge Anesidora Tapınağı Süleymaniye eteklerinde yer alıyorsa, Demeter ve Kore Tapınakları'nın da Süleymaniye civarında yer aldığı düşünülebilir (**Lev. 8, Plan 5**). Dionysios Byzantios, kıynın yukarısında

¹⁰³ Hesykhios, **Patria**, i.13-14.

¹⁰⁴ Zosimos, **Historia Nova**, ii.30. 3.

¹⁰⁵ von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, s. 112.

¹⁰⁶ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xii.

¹⁰⁷ Mehmed Fatih Yavuz, "Byzantion ve Çevresinde Yer Alan Kutsal Alanlar," **Arkeoidea VIII** ISSN 1308 – 8106, ed., Murat Özyıldırım, İbrahim Yılmaz, Bursa, 2010, s. 62.

¹⁰⁸ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xiii.

yer alan Hera ve Plouton'a adanmış tapınaklardan kendi döneminde hiçbir iz kalmadığına değinmiştir. Yine Dionysios'un verdiği bilgilere göre, Dareios'un İskit seferine katılan Persler, Byzantion'u Kral'a karşı gelmekle suçlayarak cezalandırmış ve Hera Tapınağı'nı ateşe vermişlerdir¹⁰⁹. Bu da, Byzantion'da, MÖ 5. yy.'da sur dışında bulunan Hera'ya adanmış bir tapınağın varlığına işaret etmektedir. Makedonia Kralı II. Philippos, Byzantion'u kuşattığı esnada, Plouton Tapınağı'nı malzeme ihtiyacını karşılamak için yıktırmıştır¹¹⁰. Philippos'un Byzantion'u ele geçiremediği bilgisinden, Plouton Tapınağı'nın da Hera, Ge Anesidora, Demeter ve Kore tapınakları gibi sur dışında bulunduğu anlaşılabılır. Dionysios, MS 2. yy.'da tapınakların hatırası nedeniyle bu yerlerin, Ploutonos Akra (Plouton Burnu) ve Heraia Akra (Hera Burnu) adını taşıdığını söylemiştir¹¹¹. Dionysios Byzantios, Hellenistik Dönem'de Mısır'dan Yunan pantheonuna giren Serapis ve İsis tapınaklarının, Byzantion'a MÖ 3. yy.'da inşa edildiğini belirtmiştir¹¹². Gyllius, Heraia Akra'nın deniz kıyısında değil, ikinci tepenin (Çemberlitaş) yamaçlarında olduğunu düşündüğünü belirtmiştir¹¹³. Müller-Wiener, Poseidon Tapınağı ve Athena Ekbasia kutsal alanlarını, yarımadanın kuzeyindeki sahile, Demeter ve Kore tapınaklarını ise liman bölgesinin batısına yerleştirmektedir¹¹⁴.

B. Arkeolojik Kazılarda Ortaya Çıkan Veriler

Byzantion'un tarihine ilişkin ortaya çıkan ilk arkeolojik buluntular, 19. yy. sonunda Topkapı Sarayı'nın güneyinde, İstanbul – Viyana demir yolu inşası sırasında ortaya çıkmış¹¹⁵ ve antik kaynaklarda Byzantion'un kuruluşu ve yeri ile ilgili verilen bilgiler, 1950'li yılların başından itibaren İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin denetiminde, İstanbul'da yapılan arkeolojik kazılardan çıkan buluntularla ispatlanmıştır¹¹⁶. Sarayburnu'nda ortaya çıkarılan buluntular,

¹⁰⁹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xiv.

¹¹⁰ a.e., xiv.

¹¹¹ a.e., xiv.

¹¹² a.e., iv-vii.

¹¹³ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 63-64.

¹¹⁴ Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, s. 16.

¹¹⁵ van Millingen, *Byzantine Constantinople*, s. 6.

¹¹⁶ Hamit Zübeyr Koşay, Zarfı Orgun, Sadi Bayram, v.d., *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*, C. IV, TTKY, Ankara, 2013, s. 279-280; Rüstem

Byzantion'un antik kaynakların belirtmiş olduğu Bosporos Akra'da kurulduğunu kanıtlamaktadır. 1950'li ve 2000'li yıllarda Beyazıt ve Yenikapı'da yapılan arkeolojik kazılarda ise antik kaynakların bahsetmediği buluntulara rastlanmıştır. Kaynakların belirtmiş olduğu yapılar ile arkeolojik kazılarda ele geçen veriler, tam anlamıyla Byzantion'un topografyasını çıkarmak için yeterli olmasa da ilk kentin kurulum alanı ile ilgili bilgileri saptamak için yeterlidir. Sarayburnu'nda yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen erken dönem keramik buluntuları, antik kaynakların da bahsettiği üzere Megaralı kolonistlerin, Arkaik Dönem'de Byzantion kentini bugünkü Topkapı sarayının bulunduğu tepede ve tepenin eteklerinden aşağıya doğru doğuya, Ayasofya'ya kadar olan alanda kurduğu anlařılmaktadır¹¹⁷.

Sarayburnu Kazıları: 1871 yılında tren yolu yapımı sırasında Topkapı Sarayı'nın güneyinde, doğudan batıya uzanan antik dönem duvar kalıntıları ortaya çıkmıştır. Bu duvar taşlarının 2 m. uzunluğunda, yaklaşık 1 m. genişliğunde ve 0.60 m. kalınlığunda olduğu saptanmıştır. Bu kalıntıların Byzantion'un ilk sur sistemine ait olabileceği ve kentin Akropolisini çevrelediği dřnlmektedir¹¹⁸ (**Lev. 9, Plan 6**). Müller-Wiener, 1870 yılında demiryolu inşası yapılması öngörülen alanları gösteren bir haritada¹¹⁹, deniz surunun saray duvarına bağlandığı kısımda, deniz surunun içeriye doğru kıvrıldığını görmüş ve bu kıvrımın liman sınırlarını izleyen daha eski bir sura bağlantı noktası olabileceğini düşündüğünü belirtmiřtir¹²⁰.

Topkapı Sarayı ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kazıları: Mö 640 – 625 yılları arasına tarihlenen Geç Protokorinth/Geçiş Dönemi'ne ait eserler ve M 7. – 6. yy.'a ait buluntular Byzantion'un kuruluş tarihi ve yerini kanıtlamaktadır¹²¹. 1968 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Topkapı Sarayı'nın girişi arasında yapılan kazılar sırasında siyah figürlü Arkaik Dönem kapları ve Klasik Dönem'e tarihlenen

Duyuran, **1952 Yılında Arkeolojik alışmalar (Les Travaux Archologiques de 1952)**, İstanbul, 1953, s. 4-6.

¹¹⁷ Alpay Pasinli, "Byzantion'un Kuruluşuna Ait Erken Dönem Seramik Buluntuları," **Calbis Baki gn'e Armağan**, TTKY, VII., Sayı: 226, Ankara, 2007, s. 150-151.

¹¹⁸ van Millingen, **Byzantine Constantinople**, s. 6.

¹¹⁹ Müller-Wiener'in bahsettiği harita, yayında belirtilmediği için tezin levhalar kısmında gösterilememiştir; Müller-Wiener, **Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı**, s. 5.

¹²⁰ **a.e.**, s. 4-5.

¹²¹ Pasinli, **Byzantion'un Kuruluşuna Ait Erken Dönem Seramik Buluntuları**, s. 152.

figürinler ele geçmiştir¹²². İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ek Bina İnşaatı Kazısı'nda da Geç Antik – Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen yapı kalıntılarına rastlanmış, Bizans ve Osmanlı Dönemi buluntularının yanında, prehistorik dönem keramik parçalarının yanı sıra Klasik ve Hellenistik Dönem buluntuları da ele geçmiştir¹²³.

Sultanahmet Eski Cezaevi (Four Seasons Otel) Kazısı: 1997 – 1998 yıllarında, Büyük Saray Bölgesinde, Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesi'nde yapılan kazı çalışmalarında Bizans ve Osmanlı dönemine ait mimari buluntular ele geçmiş, ancak Bizans Dönemi'ne ait mekânın içinde MÖ 5. – 3. yy.'lara ait keramik parçaları da bulunmuştur¹²⁴. Bunun yanı sıra MÖ 8. – 7. yy.'a tarihlenen bronz bir fibula ele geçmiştir¹²⁵ (**Lev. 12, Res. 10**). MÖ 7. yy.'a tarihlenen Doğu Yunan oinokhoe parçası da (**Lev. 12, Res. 11**) İstanbul'da az sayıda ele geçen Doğu Yunan keramik parçaları arasındadır¹²⁶. MÖ 6. yy.'a tarihlenen dinos¹²⁷ (**Lev. 13, Res. 12**), M.Ö 550 – 525 tarihleri arasına tarihlenen Eski Yunanca yazıtlı bir kylix parçası¹²⁸ (**Lev. 13, Res. 13**) Arkaik Dönem'de bu bölgede yerleşimin olduğunun bir diğer göstergesi olmalıdır. MÖ 5. yy.'a tarihlenen askos parçası¹²⁹ (**Lev. 14, Res. 14**), Hellenistik Dönem'e tarihlenen balık tabağı formundaki kap parçası¹³⁰ (**Lev. 14, Res. 15**) ve dinlenen Hermes figürü¹³¹ (**Lev. 15, Res. 16**) Sultanahmet Eski Cezaevi Kazısı'nda ortaya çıkarılmış diğer önemli buluntulardır. Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne

¹²² Nezihi Fıratlı "New Discoveries Concerning the first settlement of Ancient Istanbul-Byzantium," **The proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology**, Ankara - İzmir 23. - 30.IX.1973, s. 565; N. Fıratlı, A. N. Rollas, "Topkapı Sarayından Yeni Buluntular," **İstanbul Müze Yılı 11-12**, 1964, s. 96-104.

¹²³ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 471/75254 (I) (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56044>, 13.10.2014.

¹²⁴ A. Pasinli, "Büyük Saray' Bölgesinde Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesindeki 1997-1998 Kazı Çalışmalarına Ait Rapor" **10. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, 26-28 Nisan, Kuşadası, 1999, s. 98-99.

¹²⁵ Kat. no. 02.170 M (SC.01/1172); Arzu Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları**, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 2007, s. 144.

¹²⁶ Kat. no. 01.171 ÇÇ (SC.00/136); Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 144.

¹²⁷ Kat. no. 02.331 ÇÇ (SC.01/550); Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 145.

¹²⁸ Kat. no. 02.283 ÇÇ (SC.01/428); Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 144.

¹²⁹ Kat. no. 00.06 ÇÇ (SC.99/89); Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 146.

¹³⁰ Kat. no. 07.258 ÇÇ (SC.06/119); Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 147.

¹³¹ Kat. no. 07.72 PT (SC.06/127); Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 149.

(MÖ 1. yy. – MS 1. yy.) tarihlenen pişmiş toprak Athena başı¹³² (**Lev. 15, Res. 17**) Sultanahmet, Akropolis bölgesinde, Hellenistik ve Roma döneminde de yerleşimin devam ettiğinin göstergesidir. Bu alanda Arkaik Dönem terra cotta çatı kiremitleri bulunmuştur. Bunlar arasında Korinth tipi düz ve Lakonia tipi yuvarlak çatı kiremitleri ve kabartmalı iki antefiks ele geçmiştir. Bu çatı kiremitlerinin Byzantion'un Arkaik Dönem Akropolisinde bulunan en az iki farklı yapıya ait olduğu düşünülmektedir¹³³. Bu bölgede, Bizans Dönemi öncesi mimari yapı kalıntılarına rastlanmasa da, ortaya çıkan Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlere tarihlenen küçük buluntular, Bizans Dönemi öncesinde, Akropolis'teki yapıların varlığına işaret ediyor olmalıdır.

Sultanahmet Adliyesi ve Hippodrom Kazıları: 1950 – 1952 yıllarında Sultanahmet Adliye Sarayı temel kazısı sırasında, Euphemia Kilisesi ile Hippodrom arasında siyah sırlı Yunan keramik parçası ile birlikte MÖ 3. – 2. yy.'lar arasına tarihlenen pişmiş toprak figürin parçaları ele geçmiştir. Aynı yıl, Hippodrom ve Iustinianus Sarayı kazılarında, Hellenistik Dönem'e tarihlenen keramik parçaları ve pişmiş toprak figürinler bulunmuştur¹³⁴. Bu buluntular batıya yönelen Thrakion Caddesi'ne doğru devam etmektedir. Thrakion Caddesi üzerinde, Beyazıt-Çarşıkapı'da Orta Bronz Çağı'na tarihlenen bir kap parçası da ele geçmiştir. Ancak Bronz Çağı'na tarihlenen bu parçanın buraya taşınarak geldiği düşünülebilir¹³⁵. Arkaik Dönem buluntularına nazaran MÖ 5. ve 4. yy.'lara ait buluntuların daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Bu döneme ait birçok kırmızı figürlü vazo parçası, figürin ve Hellenistik Dönem'e ait boyasız bir mortarium bulunmuştur. Bunun yanı sıra, kulbunda 'Sokrates' damgalı bir amphora ele geçmiştir¹³⁶. Ayrıca, Hellenistik Dönem siyah firnisli keramik parçaları, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait keramikler ve MÖ 4. yy.'a ait bir kandil ele geçmiştir¹³⁷. İbrahim Paşa Sarayı

¹³² Kat. no. 07.68 PT (SC.05/883); Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 148.

¹³³ Fıratlı, **New Discoveries concerning the first settlement of Byzantion**, s. 571.

¹³⁴ Necati Rollas, "İstanbul'da Bulunan Pişmiş Toprak Heykelcikler," **İstanbAMüzYıl 11-12**, İstanbul, 1964, s. 51.

¹³⁵ Fıratlı, **New Discoveries concerning the first settlement of Byzantion**, s. 572.

¹³⁶ Fıratlı, **New Discoveries concerning the first settlement of Byzantion**, s. 571.

¹³⁷ A.Pasinli, "'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 1999 Yılı Kazı Çalışmaları (Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesi)" **11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, 24-26 Nisan, Denizli, 2000, s. 50; "'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 2000

sondajında Arkaik Dönem'e ait pişmiş toprak figürin parçası ile Roma Dönemi'ne tarihlenen kaya üzerine oturan iki satyros heykelciği (**Lev. 16, Res. 18**) bulunmuştur. Sultanahmet Adliyesi'nde ise mermer mezar loutrophorosu ele geçmiştir¹³⁸. Ortaya çıkan buluntular, Akropolis olduğu tahmin edilen Büyük Saray'ın bulunduğu yerin, daha çok Arkaik Dönem'de kullanıldığını, Klasik ve Hellenistik dönemlerde ise kentin genişlemesine bağlı olarak Hippodrom ve Eski Sultanahmet Adliyesi'nin bulunduğu alana doğru yayıldığını düşündürmektedir.

Aya Sofya ve Aya Irini Sondajları: 1946 – 1947 yıllarında Aya Sofya ve Aya Irini'de yapılan sondajlarda Arkaik Dönem keramik parçaları ele geçmiştir. Ancak bu buluntular İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından yayımlanmadığı için detaylı bir şekilde incelemek ve yorumlamak mümkün değildir¹³⁹.

Cankurtaran Kazısı: Byzantion Akropolisinin güney yamacında, denize yakın bir noktada bulunan Cankurtaran'da, Bizans Dönemi öncesinde de bir yapılaşmanın var olduğu öngörülebilir. Geç Antik Dönem – Bizans yapı kalıntısı kazısında, MÖ 4. – 3. yy.'lara ait bezemeli kaide parçaları, MÖ 3. – 2. yy. kantharos, skyphos parçaları, Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen terra sicillata parçaları ve lekythos ele geçmiştir. Ayrıca MÖ 4. yy. Yunan siyah firnisli keramiği, Hellenistik Dönem bronz sikke buluntular arasındadır¹⁴⁰. 1999 yılında tescil edilen ve Bizans Dönemi'ne tarihlenen, Cankurtaran Mahallesi'nde ele geçmiş dörtgen mekânları tanımlayan tuğla ve taş örgülü duvarların kazısında, Bizans ve Osmanlı Dönemi buluntularının yanında, Hellenistik Dönem lekythos gövdesi, kantharos kaidesi, pyksis parçası, skyphos kulbu, satyros kabartmalı kulp, palmet bezemeli kap dibi, profilli kaide parçası, kandiller, desenli koku şişesi, balık tabağı parçaları, bezemeli kap, kulp ve dip parçaları bulunmuştur. Ayrıca Roma Dönemi'ne tarihlenen kandil, tabak parçaları ve künk ele geçmiştir¹⁴¹. Bu buluntular, Roma, Geç Antik –

Yılı Kazı Çalışmaları (Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesi),” **12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, 25-27 Nisan, Kuşadası, 2001, s. 9-10.

¹³⁸ İAM Env. no. 91.13; İAM Env. no. 76.36 T; İAM Env. no. 512 T; Pasinli, **Byzantion'un Kuruluşuna Ait Erken Dönem Seramik Buluntuları**, s. 154.

¹³⁹ Fıratlı, **New Discoveries concerning the first settlement of Byzantion**, s. 24.

¹⁴⁰ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 720/129368 I-II-III (I), (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56305>, 13.10.2014.

¹⁴¹ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 720/131906, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56314>, 13.10.2014.

Bizans ve Osmanlı Dönemi yapılarından önce, burada Klasik ve Hellenistik dönemlerde de bir faaliyetin belki de yapılaşmanın göstergesi olmalıdır.

Mahmutpaşa Kazısı: Thrakion Caddesi'nden batıya doğru devam edildiğinde, Byzantion Nekropolisi ile kentin kurulduğu Birinci Tepe arasında yer alan bugünkü Mahmutpaşa'da, kentin Eski Yunan Dönemi'ne ait buluntularına rastlanılmıştır. Bir Roma Dönemi yapı kalıntısı üzerine farklı bir doğrultuda Bizans Dönemi yapı kompleksi inşa edildiği görülmüş, burada yapılan kurtarma kazısında Hellenistik Dönem'e tarihlenen pyksis, kantharos ağzı, tabak, çanak çömlek parçaları ve sikkeler ele geçmiştir¹⁴². Ortaya çıkan Hellenistik Dönem buluntularının geç dönem yapı kalıntılarının arasında bulunması, buradaki erken dönem yapı ? konteksini saptamaya imkân vermemektedir.

Sirkeci – Marmaray Kazıları: 2004 yılında başlayan Marmaray Tüp Geçit Projesi Sirkeci İstasyonu Projesi kapsamında, Sirkeci tren istasyonu ve Cağaloğlu Ankara Caddesi'nde yapılan arkeolojik kurtarma kazılarında, Bizans ve Osmanlı dönemine tarihlenen mimari ve küçük buluntuların yanı sıra MÖ 5. yy.'a tarihlenen, üzerinde profilden bir kadın figürünün olduğu kırmızı figürlü bir kap parçası¹⁴³ (**Lev. 16, Res. 19**) ele geçmiştir. Ayrıca MÖ 4. – 3. yy.'a tarihlenen amphoriskos¹⁴⁴ (**Lev. 17, Res. 20**), guttus¹⁴⁵ (**Lev. 17, Res. 21**) ve damgalı kulplu amphora parçaları¹⁴⁶ (**Lev. 18, Res. 22 – 23**) Sirkeci'nin bulunduğu yerin, antik kaynakların bahsettiği limanlardan biri olduğunun ve muhtemelen ticari amaçla kullanıldığının göstergesidir.

Yenikapı – Marmaray Kazıları: Antik kaynakların bahsetmediği bir diğer yer Yenikapı'dır. 2005 yılında başlayan Yenikapı Marmaray – Metro Projesi kapsamında yapılan kurtarma kazılarında ortaya çıkan buluntuların yoğunluğundan

¹⁴² İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 471 GENEL (1974 I), (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56000>, 13.10.2014.

¹⁴³ Kat. no. BMK/2 07.121 ÇÇ; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 110.

¹⁴⁴ Kat. no. BMK/5 07.122 ÇÇ; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 112.

¹⁴⁵ Kat. no. BMK/7 07.124 ÇÇ; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 112.

¹⁴⁶ Sirkeci- Marmaray Kazıları sırasında çok sayıda kasa içerisinde Hellenistik Dönem'e tarihlenen damgalı amphora kulp parçaları görülmüş, ancak henüz yayınmadıkları için yalnızca yayımlanan kulplara atıf yapılmıştır; Kazı Env. no. BMK-DK 9; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 113; BMK-DK 3; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 115.

burasının bir Bizans limanı olduğu anlaşılmıştır¹⁴⁷. Ancak Yenikapı'nın, Bizans limanı olmadan önce de kullanıldığı, ortaya çıkan Arkaik Dönem keramik buluntularından anlaşılmaktadır. Kolonizasyon Dönemi'nde (MÖ 8. – 6. yy.) Marmara Denizi'nden Karadeniz'e açılacak olan gemilerin, hava şartları uygun olmadığında doğal ve korunaklı bir liman olan Yenikapı'ya yanaştıkları ve uygun hava şartlarını burada bekledikleri söylenebilir. Bu fikir, Yenikapı'da bulunan MÖ 6. – 4. yy.'lara tarihlenen keramik buluntularını açıklar niteliktedir¹⁴⁸. Yenikapı kazılarında ortaya çıkan MÖ 5. – 4. yy.'a tarihlenen siyah firnisli tabak¹⁴⁹ (**Lev. 18, Res. 24**), İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ek Binası ve Kadıköy – Altıyol kazılarında bulunan palmet desenli kaplarla benzerlik göstermektedir¹⁵⁰. MÖ 7. – 6. yy.'a tarihlenen pişmiş toprak Aryballos¹⁵¹ (**Lev. 19, Res. 25**), Skyhos parçası¹⁵² (**Lev. 19, Res. 26**), MÖ 6. yy.'a tarihlenen yonca ağızlı Oinokhoe¹⁵³ (**Lev. 20, Res. 27**) ve MÖ 5. – 4. yy.'a tarihlenen siyah firnisli tabak parçası¹⁵⁴ (**Lev. 20, Res. 28**) Arkaik ve Klasik dönemlerde Yenikapı'da ticari bir hareket olduğuna işaret edebilir. MÖ 5. – 4. yy.'a tarihlenen pişmiş toprak amphoranın¹⁵⁵ (**Lev. 21, Res. 29**) dağılım alanı Thasos

¹⁴⁷Gyllius, Forum Tauri (Theodosius Forumu)'ye yakınlığından dolayı, I. Theodosius'un kendi adını taşıyan limanı buraya yaptırdığını, ancak burasının eskiden I. Constantinus'un yaptırmış olduğu Eleutheron Limanı adını taşıdığını düşündüğünü belirtmiştir. Mango ise, Yenikapı Limanı'nın, I. Theodosius tarafından Lykos Deresi'nin ağzına inşa edildiğini (MÖ 390) ve kentin en büyük limanlarından biri olduğunu belirtmiştir. Her iki görüşü de destekleyen buluntular, Yenikapı Kazıları'nda ortaya çıkarılmıştır. MS 4. yy.'a tarihlenen kolosal bir duvar kalıntısı ile I. Constantinus sikkesi, I. Theodosius'tan önce bu alanın kullanıldığının göstergesidir. Bkz. Gyllius, **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, s. 189; C. Mango, "The Development of Constantinople as an Urban Centre," **The 17th International Byzantinecongress**, Majorpapers, New Rochelle, New York, 1986, s. 121; Paul Magdolino, **Bizans Dönemi Konstantinopolis Limanları**, s. 11-15; Müller-Wiener, **Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı**, s. 9; Hasan Binay, "Yenikapı Metro ve Teiaş Arkeolojik Kazılarında Açığa Çıkarılan İznik Seramiklerinin Değerlendirilmesi," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 15-16.

¹⁴⁸ Ö. Emre Öncü, "Arkaik, Klasik ve Erken Hellenistik Dönemlerde Yenikapı Limanı," **Saklı Limandan Hikâyeler: Yenikapı'nın Batıkları**, ed. Zeynep Kızıltan, Gülbahar Baran-Çelik, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları, İstanbul, 2013, s. 20.

¹⁴⁹ Kat. no. YKM 06.2534 07.19 ÇÇ; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 273.

¹⁵⁰ Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 220.

¹⁵¹ Kat. no. YKM 06.2502 07.17 ÇÇ; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 248.

¹⁵² Kat. no. MRY'06-4515 07.104 ÇÇ; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 271.

¹⁵³ Kat. no. YKM 06.2735 07.21 ÇÇ; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 272.

¹⁵⁴ Kat. no. YKM 06.2535 07.20 ÇÇ; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 248.

¹⁵⁵ Kat. no. MRY'06-3534 07.86 ÇÇ.

ve çevresi, Doğu Akdeniz, Ege ve Karadeniz'dir. Bu amphoranın Ege, Akdeniz ve Karadeniz'de şarap ticareti için kullanıldığı düşünülmektedir¹⁵⁶. MÖ 4. yy.'a tarihlenen bir diğer pişmiş toprak amphora parçasının¹⁵⁷ (**Lev. 21, Res. 30**) dağılım alanı ise Khios (Sakız) Yunanistan, Ege, Anadolu, Doğu Akdeniz'dir ve şarap taşımacılığı için kullanılmıştır¹⁵⁸. Yenikapı limanının batısında ortaya çıkarılan MÖ 5. – 3. yy.'lara tarihlenen Samos amphoraları ve MÖ 4. yy. Thasos, Khios amphoraları Yenikapı'da yapılan ticari faaliyetlerinin göstergesi olmalıdır¹⁵⁹. Ancak burada erken döneme ait bir mendirek izine henüz rastlanmamıştır. Bizans Dönemi öncesi antik kaynaklarında Yenikapı Limanı'ndan bahsedilmemiş olması, burasının sur dışında ve doğal liman yapısından kaynaklı olabilir.

Beyazıt Kazıları: 1946 – 1952 yılları arasında Beyazıt ve Süleymaniye'de yapılan kazılarda Byzantion Nekropolisine ait buluntular ele geçmiştir¹⁶⁰. Beyazıt, Laleli ve Süleymaniye'de MÖ 4. yy.'dan MS 3. yy.'a tarihlenen mezar stelleri bulunmuştur¹⁶¹ (**Lev. 22, Res. 31 – 32, Lev. 23, Res. 33 – 34 – 35 – 36, Lev. 24, Res. 37 – 38**). Beyazıt'da daha yoğun olarak ele geçen mezar stelleri çoğunlukla Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Çarşıkapı'da ele geçen MÖ 4. yy.'a ait bir mezar steli parçası¹⁶² (**Lev. 24, Res. 39**), Byzantion Nekropolisinin Arkaik Dönem'deki yeri ile Klasik ve Hellenistik Dönem'deki yeri arasında bir geçiş buluntusu olabilir. MÖ 4. – 3. yy.'a tarihlenen bir diğer mezar steli¹⁶³ (**Lev. 24, Res. 40**) ise Çatladıkapı'da ele geçmiştir. Çatladıkapı, hem Sultanahmet Meydanı'na hem de Beyazıt'a yakın konumundan dolayı Byzantion Nekropolisinin sınırları hakkında fikir edinmemizi sağlayabileceği gibi buraya taşınarak da getirilmiş olabilir. Byzantion'un Roma Dönemi Nekropolisinde ele geçen pişmiş toprak kandiller, cam

¹⁵⁶ Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 249.

¹⁵⁷ MRY'06-4260; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 250.

¹⁵⁸ **a.e.**, s. 250.

¹⁵⁹ Zeynep Kızıltan, "Marmaray Metro Projeleri Kapsamında Yapılan, Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları, Excavations at Yenikapı, Sirkeci and Üsküdar within Marmaray and Metro Projects," **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008, Istanbul Archaeological Museums Proceedings of the Symposium on Marmaray-Metrosalvage Excavations 5th-6th May 2008**, ed. Ufuk Kocabaş, İstanbul, 2010, s. 1-17.

¹⁶⁰ E. Mamboury, "Arkeoloji Bahisleri: Bizans Mezarlıkları," **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1948.

¹⁶¹ İAM Env. no. 5854 T, 4845 T, 4839 T, 5000 T, 3910 T, 5341 T, 5026 T, 4978 T; Daha detaylı bilgi için bkz. Nezih Fıratlı, "İstanbulun Yunan ve Roma Mezar Stelleri. (Türk.m.franz.Res.) Les stèles funéraires de Byzantion." **Belleten** 29, 1965, s. 263-328.

¹⁶² İAM Env. no. 5248 T.

¹⁶³ İAM Env. no. 990 T.

koku şişeleri ve pişmiş toprak unguentariumlar, Beyazıt, Laleli ve Süleymaniye üçgeninde bulunmuştur. Süleymaniye ve Çemberlitaş'ta Byzantion'un Roma İmparatorluk Dönemi Nekropolisine ait buluntular da ele geçmiştir. Özellikle Çemberlitaş ve Süleymaniye'de MS 3. yy.'a ait mezar stelleri¹⁶⁴ (**Lev. 25, Res. 41 – 42**) bulunmuştur. Çemberlitaş'ta 1963 yılında, Darüşşafaka Sitesi'nin temel kazısında Hellenistik Dönem'e kadar inen mezar buluntularına rastlanılmıştır. Bunlar arasında, lahitler, ostotek ve mezar stelleri ele geçmiştir. Lahitler ve ostotek içerisinde mezar hediyeleri bulunmuştur¹⁶⁵ (**Lev. 25, Res. 43**). Çıkan buluntular, MS 1. yy. ile 3. yy. arasına tarihlenmektedir. Süleymaniye'de iki hipoje, Hellenistik Dönem'e tarihlenen cenaze ziyafeti tasvirli bir mezar steli, MS 6. yy.'a ait impost bir başlık ile insan iskeletleri ve damgalı damgasız tuğlalar ortaya çıkarılmıştır¹⁶⁶. Süleymaniye, Esnaf Hastanesi temel kazısında, Byzantion Nekropolis alanında MS 3. yy.'a ait mermer bir lahit ele geçmiştir. Kapağı akroterli lahdin teknesi üzerinde, tabula ansata içinde Eski Yunanca yazıt bulunmaktadır. Pişmiş toprak kâse, kandiller, cam koku şişesi parçaları, 6 adet insan iskeleti, Roma Dönemi mezar steli, Bizans Dönemi'ne ait yazıt ve sütun başlıkları ele geçmiştir¹⁶⁷. Kalenderhane, İstanbul Üniversitesi merkez bina ekleri kazısı sırasında, kazı alanının çeşitli yerlerinde yedi adet lahit ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan birinde yazıt bulunmaktadır. Pişmiş toprak kandil, altın yüzük, sikkeler, cam gözyaşı şişesi, şişe parçaları, mezar stelleri ortaya çıkmıştır. Yazıtlı lahitte insan iskeletleri bulunmuştur. Ayrıca Hellenistik Dönem'e ait çok sayıda etüdlük keramik parçası ele geçmiştir¹⁶⁸. Byzantion Nekropolisinin, M.Ö 5. yy. veya daha erken dönemde Hippodrom ve adliye çevresini kapsadığı, nüfusun çoğalmasıyla M.Ö 4.yy.'dan itibaren Thrakion Caddesi'nden batıya doğru uzanarak Çemberlitaş, Beyazıt, Laleli ve Süleymaniye

¹⁶⁴ İAM Env. no. 5283 T, 4252 T.

¹⁶⁵ İstanbul Arkeoloji Müzeleri "Çemberlitaş Nekropolü" vitrininde bulunan buluntu etiketinden yararlanılmıştır; N. Fıratlı, "Müze Dışı Arkeolojik Faaliyetler ve Buluntulara Dair Haberler," **İstanbulAMüzYıl 11-12**, 1964, s. 104-106.

¹⁶⁶ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 474/159, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56632>, 13.10.2014.

¹⁶⁷ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 474/54158 (I-II), (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56530>, <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56531>, 13.10.2014.

¹⁶⁸ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: Kutu 127 Üniversite / 37046 Üniversite Binasında Yapılan Temel Kazısı, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56473>, 13.10.2014.

arasında kalan bölgeyi kapsamış olduğu anlaşılmaktadır¹⁶⁹. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen, Sultanahmet Adliye Sarayı, Vezneciler ve Süleymaniye çevresinde ele geçmiş olan MÖ 6. – 1. yy.'lar arasına tarihlenen pişmiş toprak figürin ve keramik buluntuları da bu görüşü destekler niteliktedir (**Lev. 26, Res. 44**).

Fatih Kazıları: Seyitömer Mahallesi'nde 1989 yılında tescil edilmiş, bir kısa kenarı yapılaşma altında kalmış, akroterli ve alınlığında Medusa başı kabartması olan lahit Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir¹⁷⁰ (**Lev. 26, Res. 45**).

Mesihpaşa'da MS 2. yy.'a tarihlenen akroterli bir lahit kapağı ele geçmiştir. Kapağın üzerinde, sonraki dönemlerde tekrar kullanıldığını gösteren ankraj delikleri bulunmaktadır¹⁷¹.

Silivrikapı'da Roma Dönemi'ne ait düz kapaklı çift bölmeli aile lahdi ele geçmiştir¹⁷² (**Lev. 26, Res. 46**).

Cerrahpaşa, Kocamustafapaşa'da kireçtaşı bir lahit kapağı bulunmuştur. Köşeleri akroterli olan kapağın alınlığında Herakles düğümü ve üstünde Medusa başı yer almaktadır. Akroterler içinde birer rozet ve meşalesi düşmüş, tek dizine dayanmış uyuyan Eros betimlenmiştir. Kapağın alt silmesi bitkisel motiflerle bezenmiştir¹⁷³.

Ortaya çıkarılan buluntular, Byzantion'un Roma Dönemi'ndeki Nekropolisinin genişleyerek batıya, bugünkü Fatih semtine doğru yayıldığının göstergesi olabilir. Hellenistik Dönem buluntuları ile Bizans Dönemi mezar buluntularının aynı yerde bulunması, Byzantion Nekropolisinin daha geç dönemde de mezarlık işlevini yitirmediğinin kanıtı olmalıdır. Çıkan buluntulardan Geç Antik Dönem'de, MS 4. – 5. yy.'larda Nekropolisin, Constantinus surlarının dışında olduğu anlaşılmaktadır¹⁷⁴.

¹⁶⁹ Pasinli, **Byzantion'un Kuruluşuna Ait Erken Dönem Seramik Buluntuları**, s. 154.

¹⁷⁰ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 690/109084, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56183>, 13.10.2014.

¹⁷¹ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: Kutu 116 / 14485, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56425>, 13.10.2014.

¹⁷² Bahsedilen buluntuların kesin tarihi belirtilmemiş Roma Dönemi olarak kaydedilmiştir; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 471/78469, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56081>, 13.10.2014.

¹⁷³ Bahsedilen buluntuların kesin tarihi belirtilmemiş Roma Dönemi olarak kaydedilmiştir; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No (Dosya İsmi): Cerrahpaşa-Kocamustafapaşa, Sancaktar Hayrettin Mah. Teberdar Sk, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56703>, 13.10.2014.

¹⁷⁴ Fıratlı, **İstanbulun Yunan ve Roma Mezar Stelleri**, s. 268; N. Fıratlı, M. Harrison, "1964 Yılı Saraçhane Kazıları," **TAD XIII-2**, Ankara, 1964, s. 106-115.

İstanbul'un Yakın Çevresinde Ortaya Çıkmış Buluntular: Kydaros ve Barbyes dereleri arasında bulunmuş olan MÖ 6. yy.'a tarihlenen Arkaik bir askos (**Lev. 27, Res. 47**), Plinius'un bahsettiği Lygos isimli yerleşimin varlığını hatırlatmaktadır. Ancak bu askos sistematik bir kazı sonucunda ortaya çıkmadığından buraya daha sonraki bir dönemde de taşınmış olabilir¹⁷⁵. MS 3. yy.'a tarihlenen ve olasılıkla bir Nymphaion'a ait olan Silahtarağa heykelleri (**Lev. 27, Res. 48**) Semystra adını taşıyan yerin karşısında ortaya çıkarılmıştır¹⁷⁶. Muhtemelen Roma Dönemi'nde kent büyüyerek, Plinius'un sözüne ettiği erken dönem Thrak yerleşimi olan, Kydaros ve Barbyes dereleri arasındaki Lygos adı verilen yere yayılmış olmalıdır. Balat'da bulunmuş MÖ 3. yy.'a tarihlenen bir mezar steli¹⁷⁷ (**Lev. 28, Res. 49**), MÖ 3. – 2. yy.'a ait Unkapanı'nda bulunmuş mezar steli¹⁷⁸ (**Lev. 28, Res. 50**) ile MÖ 2. – 1. yy.'a ait mezar steli¹⁷⁹ (**Lev. 28, Res. 51**), Alibeyköy'de bulunmuş MÖ 2. yy.'a tarihlenen mezar steli¹⁸⁰ (**Lev. 28, Res. 52**), MÖ 2. yy.'a tarihlenen Silahtarağa'da ortaya çıkarılmış mezar steli¹⁸¹ (**Lev. 29, Res. 53**), Fener'de bulunmuş olan MÖ 2. – 1. yy.'a ait mezar steli¹⁸² (**Lev. 29, Res. 54**), Edirnekapı'da ele geçen MÖ 2. – 1. yy.'a tarihlenen mezar steli¹⁸³ (**Lev. 29, Res. 55**) ve Kâğıthane'de bulunmuş MÖ 1. yy.'a ait mezar steli¹⁸⁴ (**Lev. 29, Res. 56**) Hellenistik Dönem'de kent merkezi dışında küçük iskân yerleşimlerin bulunduğu göstergesi olabilir. Balat'da ele geçmiş olan MS 1. – 2. yy.'a tarihlenen mezar steli¹⁸⁵ (**Lev. 30, Res. 57**) ve Silahtarağa Heykelleri (**Lev. 27, Res. 48**), Roma Dönemi'nde de buradaki yerleşimlerin devam ettiğinin göstergesi olmalıdır. Fatih, Unkapanı, Balat gibi yerlerde kısmen daha az mezar buluntusunun ortaya çıkması, bu alanların muhtemelen şehre yakın küçük iskân yerleşmelerinin mezarlıklarına ait olduğunun bir göstergesidir. Çıkan mezar stellerinin yoğunluğundan Byzantion Nekropolisinin

¹⁷⁵ Fıratlı, **New discoveries of ancient Byzantion**, s. 572-573.

¹⁷⁶ Silahtarağa Heykel grubu, tezin kapsamına girmediğinden burada ele alınmayacaktır. İlgili yayın için bkz. N. Chaisemartin, E. Örgen, **Les documents sculptés de Silahtaraga**, Institut Français D'Études Anatoliennes, Paris, 1984.

¹⁷⁷ İAM Env. no. 4205 T.

¹⁷⁸ İAM Env. no. 1097 T.

¹⁷⁹ İAM Env. no. 5557 T.

¹⁸⁰ İAM Env. no. 5495 T.

¹⁸¹ İAM Env. no. 4817 T.

¹⁸² İAM Env. no. 4690 T.

¹⁸³ İAM Env. no. 2406 T.

¹⁸⁴ İAM Env. no. 2146 T.

¹⁸⁵ İAM Env. no. 4280 T.

merkezinin Beyazıt Meydanı, Laleli ve Süleymaniye aksında olduğu anlaşılmaktadır¹⁸⁶. Daha geç dönemlerde kent büyüdükçe Nekropolis muhtemelen genişleyerek batıya doğru yayılmış olmalıdır¹⁸⁷.

C. Byzantion Territoriumunun Olası Sınırları

Byzantion kenti merkezinin MÖ 7. yy.'ın ortalarında Bosporos Akra'da olduğu, yukarıda bahsedilen kazı buluntularından anlaşılmaktadır. Kentin surları günümüze ulaşmamakla birlikte çevrelediği alanın, erken dönemde oldukça küçük bir kısmı kapsadığı bilinmektedir. Ancak erken dönemlerden itibaren kentin konumu itibariyle yalnızca sur içiyle sınırlı kalmadığı, Boğaz ve Haliç üzerinde de Byzantion'a bağlı küçük yerleşimlerin olduğu anlaşılmaktadır. Kent, Boğaz'ın yapısından yararlanarak çok sayıda limana sahip olmuş ve Karadeniz'e giden ve gelen gemilerin korunacağı barınaklar sağlamıştır. Aynı zamanda bu limanlarla Byzantion kenti limanları arasında (erken dönemdeki *Phosphorion* ve *Neorion* limanları olmalı) muhtemelen canlı bir trafik söz konusuydu¹⁸⁸. Özellikle Boğaz üzerinde, Karadeniz'e açılacak gemilerin, kendilerini koruması için tanrılara adak sunduğu birçok kutsal alan bulunmaktaydı. Boğaz'ın Avrupa yakasında ve Haliç'te yer alan limanlar, kutsal alanlar ve bazı küçük yerleşmelerin, Byzantion'un sur dışında kaldığı halde kentin territoriumu içine girdiği anlaşılmaktadır (**Lev. 11, Plan 8**).

Haliç: Dionysios Byzantios, Boğaz sularının bir kısmının balığın oldukça yoğun olduğu bir körfeze yöneldiğini ve körfezin sonundaki sık bataklık bölgede son bulunduğunu belirtmiştir. Körfez, boynuzla benzediğinden dolayı Keras (Boynuz) adını almıştır, büyüklüğü ve kullanışlığı açısından üstündür. Çevresi dağlar ve tepelerle çevrili olduğundan güçlü rüzgârlardan korunaklıdır. Hem kent hem de ileri doğru çıkıntı yaparak akıntının hızını kesen karşı anakara (Galata) akıntıyı önlemektedir¹⁸⁹. Haliç, yapısının elverişliliğinden dolayı doğal limanların oluşumu için oldukça uygundur. Dionysios Byzantios'un da bahsettiği gibi bu koy, Boğaz'dan gelen akıntı ve rüzgârları ekarte etmektedir. Strabon, Haliç'i Keras olarak adlandırmış ve bir

¹⁸⁶ Fıratlı, **İstanbul Yunan ve Roma Mezar Stelleri**, s. 267.

¹⁸⁷ **a.e.**, s. 267.

¹⁸⁸ Müller-Wiener, **Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı**, s. 5.

¹⁸⁹ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vi.

geyiğin boynuzuna benzetmiştir. “Boğazı sadece 5 stadion genişliğinde yapan burundan, incir ağacının altı olarak adlandırılan limana (Sykai – Galata) olan uzaklık 35 stadion, oradan da Byzantionluların boynuzuna 5 stadion mesafededir. Haliç, Byzantionluların sur duvarlarına yakındır ve batıya doğru yaklaşık olarak 60 stadion uzanır. Birçok girintisi olduğu için, tıpkı ağaç dalları gibi, geyiğin boynuzuna benzer. Palamutlar bu körfezlerde kolayca yakalanabilir”¹⁹⁰. Plinius, Bosporos Akra’ya yönelen balıkların bolluğundan dolayı, Haliç’in Khrysokeras (Altın Boynuz) olarak adlandırıldığına değinmiştir¹⁹¹. Prokopios, Haliç’in uzunluğunu 40 stadion vermektedir. Açık denizde ve Boğaz’da dalga olduğunda dahi, koy hiçbir zaman dalgalı olmamaktadır ve bundan dolayı Haliç’e giren gemiler kolaylıkla yol alabilmektedir¹⁹². Hesykhios ve Prokopios Keras adının, Byzantion’un kurucusu Byzas’ın annesi Keroessa’dan geldiğini belirtmiştir¹⁹³.

Antik Çağ’da Haliç kıyısı boyunca çeşitli kutsal alanlar ve limanlar bulunmaktaydı. Ancak Haliç kıyılarında, Plinius’un bahsettiği erken dönem Lygos yerleşimi dışında, yerleşim yerlerinin varlığından antik kaynaklar bahsetmemektedir. Buna karşın, Haliç’in güney ve kuzey kıyılarında ortaya çıkarılan mezar stellerinin varlığı, doğal yapısı yerleşime oldukça uygun olan Haliç’te, belki de küçük kome’lerin (köy) bulunduğu işaret etmektedir.

Kykla: Dionysios Byzantios, Süleymaniye’nin Haliç kıyısı olduğu tahmin edilen Skironides adı verilen yerden sonra, balığı bol bir kıyı geldiğini ve Yunanlar, barbarları burada çember içine aldıklarından dolayı Kykla (çember) adı verildiğini düşündüğünü belirtmiştir. Bu sebeple, kuşatmadan kaçıp dağılanların hezimetine işaret eden Athena Skedasios Sunağı (Dağıtan ve hezimete uğratan Athena) burada yer almaktaydı¹⁹⁴. Gyllius, Dionysios’un bahsettiği Kykla ve Athena Skedasios Sunağı’nı, kentin Üçüncü (Süleymaniye) ve Dördüncü Tepeleri’nin (Fatih) oluşturduğu Üçüncü Vadi’nin altında uzanan derin düzlüğe yerleştirmektedir¹⁹⁵.

¹⁹⁰ Strabon, *Geographica*, vii. 6. 1-2.

¹⁹¹ Plinius, *Naturalis Historia*, ix. 20. 51.

¹⁹² Prokopios, *De Aedificiis*, i.5.11-12.

¹⁹³ Hesykhios, *Patria Konstantinoupoleos*, i.8; *Patria*, i.6; Prokopios, *De Aedificiis*, i.5. 1.

¹⁹⁴ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xvi.

¹⁹⁵ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 66; İstanbul’un tepeleri ve vadileri için bkz. Gyllius, *İstanbul’un Tarihi Eserleri*, s. 43-52.

Melias: Dionysios, Kykla'nın ardından gelen ve diğer koylardan daha çok balık barındıran Melias'dan bahsetmiştir. Bu koy adını yerel bir kahramandan almıştır ve burada balık avları yapılmaktadır¹⁹⁶. Hesykhios, Melias'ın bir Thrak Kralı olduğundan bahsetmiştir¹⁹⁷. Gyllius, Melias Koyu'nu, kentin Üçüncü ve Dördüncü Tepeleri'nin burunlarıyla çevrili olan Üçüncü Vadisi'ne yerleştirmektedir. Bahsedilen vadi, 16. yy.'da tamamen yapılaşmış ve kent duvarlarının içine alınmıştır, ancak eskiden denizin bir girintisi olduğu ve daha sonra doldurulduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁸. von Hammer, Haliç'in sonunda yer alan Kutsal (Agia) Mamas'ın 19. yy.'da Eyüp olarak adlandırıldığını ve eskiden buraya Melias denildiğini belirtmiştir¹⁹⁹.

Kepos: Dionysios, Melias'ın ardından gelen yerin Arkadialılar tarafından Hapsasieon olarak adlandırıldığını belirtmiş ve burada Zeus Hapsaios'a tapınıldığına değinmiştir²⁰⁰. Stephanos Byzantios da Zeus Apesas'tan bahsetmiştir²⁰¹. Ancak bahsettiği Zeus Apesas'ın Dionysios'un bahsettiği Zeus Hapsaios ile aynı olup olmadığı bilinmemektedir. Antik kaynaklarda adı geçen Zeus Hapsaios/Zeus Apesas kutsal alanı muhtemelen surların dışında, bugünkü Unkapanı civarında olmalıydı²⁰². MS 3. yy.'a tarihlenen, Gülhane'de bulunmuş Zeus Hypsistos'a adak steli²⁰³ (**Lev. 30, Res. 58**), Zeus Hapsaios ya da Zeus Apesas ile bağlantılı olabilir.

Sapra Thalassa: Dionysios Byzantios, Kydaros ve Barbyzes Dereleri'nin körfeze döküldüğü yerde Sapra Thalassa adı verilen yerin bulunduğu bahsetmiş ve buraya kıyısı olan Blakhernai olarak adlandırılan yerin Eski Yunanca olmadığını, muhtemelen orada hüküm sürmüş bir kraldan bu ismi aldığını eklemiştir²⁰⁴. Bu derelerin Haliç'te birleştiği yerin ortasında sığırların beslendiği otlaklar ve çayırlar bulunmaktaydı. Tanrı, kendisine danışan koloni kurucularına, bu dereleri işaret ederek:

¹⁹⁶ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosprou*, xvii.

¹⁹⁷ Hesykhios, *Patria*, i.9.

¹⁹⁸ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 66-67.

¹⁹⁹ von Hammer, *İstanbul ve Boğaziçi*, s. 15; Ayrıca bkz. Erendiz Özbayoğlu, "Ancient Times," *Eyüp Sultan Symposia I-VIII: Selected Articles*, ed. Ahmet Malatyalı, İstanbul, 2005, s. 218-224.

²⁰⁰ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosprou*, xviii-xix.

²⁰¹ Stephanos Byzantios, *Ethnika*, 'Ἀπῆσαç'.

²⁰² Gyzelev, *Between Emine Cape and Byzantion During the First Millennium BC*, s. 165.

²⁰³ İAM Env. no. 3949 T.

²⁰⁴ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosprou*, xxiii.

“Ne mutlu! Kutsal şehre yerleşeceklere
Trakya ülkesi kıyısına ve Karadeniz’in ağzına yakın,
Eniklerin²⁰⁵ ikiz ısırışıyla boz renkli suları yakaladığı
Balıkla geyiğin aynı otlaktan beslendiği yere”²⁰⁶ sözlerini sarf etmiştir.
Gyllius, kehanetin iki derenin birleştiği yer olan Haliç’in bitimindeki yerden ziyade,
Bosporos Akra’yı gösterdiğini düşündüğünü belirtmiştir²⁰⁷.

Semysta: Plinius, Semystra’nın bulunduğu yerin Haliç’in yüksek burnunda bulunduğunu ve buraya eskiden *Lygos* dendiğini söylemiştir²⁰⁸. Dionysios Byzantios ise, Kydaros (Alibeyköy) ve Barbyes (Kâğıthane) derelerinin birleştiği yerde erken dönemde Semystra Sunağı olduğundan bahsetmiştir. Koloni kurucuları Semysta adlı yerde bir polis kurmaya karar vermişler ancak kurban ateşi yandığında bir karga kurbanın bir parçasını alarak Bosporos Akra’ya götürmüştür²⁰⁹.

Hesykhios, Byzas’ın şehir duvarlarını inşa ettikten sonra kutsal yapılar yaptırdığını belirtmiştir. Hesykhios’a göre Byzas, Semystra Sunağı’nın olduğu, Kydaros ve Barbyes Dereleri’nin birleştiği yerde (Kâğıthane?) Dioskour’lar (Kastor ve Polydeukes) için bir tapınak inşa etmişti²¹⁰.

Drepanon (Sütlüce): Semystra’dan sonra, doğuya doğru, Haliç’in kuzey kıyısında bulunmaktaydı²¹¹. Sütlüce’de, arkalarından birleşik, farklı yönlere bakan, farklı üsluplarda işlenmiş iki ayrı kadın başını içeren çift baş bulunmuştur²¹² (**Lev. 30, Res. 59**). Başlardan biri Arkaistik üslupta olup örtülüdür (**Lev. 30, Res. 60**), diğer baş ise Klasistik üsluptadır ve göz bebeğinin çift matkap deliğiyle fasülye biçiminde işlenmiş olması bu başın, MS 2. yy. (MS 130) ve sonrasına ait olduğunu düşündürmektedir²¹³ (**Lev. 30, Res. 61**).

²⁰⁵ Dionysios Byzantios, Kydaros ve Barbyes Dereleri’nden Enik olarak bahsetmiştir; Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xxiii.

²⁰⁶ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xxiii; Hesykhios, **Patria**, i.1.

²⁰⁷ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 70.

²⁰⁸ Plinius, **Naturalis Historia**, iv. 11. 46.

²⁰⁹ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xxiv.

²¹⁰ Hesykhios, **Patria**, i.13.

²¹¹ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xxv.

²¹² İAM Env. no. 4491 T.

²¹³ Bu çift kadın başının tanımlamasını yapan Dr. Buket Akçay Güven’e teşekkür ederim.

Boukolos: Drepanon'dan sonra, denize doğru uzanan bir tepe gelmekteydi. Dionysios, Byzantion'un kurulduğu alanı değiştiren kurucu kuşu gören çobandan dolayı burasının Boukolos²¹⁴ ismini aldığını belirtmiştir²¹⁵.

Drys: Boukolos'tan sonra gelen yerde Apollon'a adanmış bir temenos yer almaktaydı²¹⁶. Ancak Dionysios Byzantios'un bahsettiği bu kutsal alanla ilgili diğer antik yazarlar bilgi vermemişler ve burada yer alan Apollon temenosuna ait arkeolojik bir buluntuya rastlanmamıştır.

Auleon (Hasköy Koyu): II. Philippos'un yaptırmış olduğu, iki yakayı birbirine bağlayan köprü burasının ardında yer almaktaydı. Philippos'un yaptırmış olduğu köprü, birçok insanın denize kayalar atmasıyla meydana getirilmişti²¹⁷.

Gyllius, II. Philippos'un Haliç üzerine inşa ettiği köprünün, Haliç'in batıya uzanarak kuzeye bükülen koyu ile Aibasarios (Ayvansaray ?) arasında olduğunu söylemiştir²¹⁸. Yazın suyun alçalması ile su üstüne çıkan köprünün ayaklarının temellerinin görüldüğünü ancak bunun, II. Philippos'un mu yoksa başka birinin yaptırdığı köprünün ayakları mı olduğundan emin olmadığını söylemiştir²¹⁹. Dethier, Eyüp ile Halıcı arasında, Philippos ve Iustinianos'un köprülerinin kalıntılarının 18. yüzyılda görülebileceğini yazmıştır²²⁰. Haliç üzerine Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde de çeşitli köprülerin yapıldığı anlaşılmaktadır²²¹. Gyllius ve Dethier'in II. Philippos'un köprüsü olduğunu düşündükleri, Haliç'teki köprü ayakları, muhtelemeden Bizans ya da Osmanlı dönemlerine ait köprülerin ayakları olmalıdır. Nitekim taşların denize üst üste atılmasıyla oluşturulan Hellenistik Dönem'e ait bir köprünün 16. ve 18. yy.'larda görülme olasılığı mümkün değildir.

Dionysios, Nikaios'un Sunağı'nın Philippos'un köprüsünün hemen yakınında (Hasköy civarı?) bulunduğunu belirtmiştir²²². Hesykhios, Nisos'un soyundan gelen Megaralıların Byzas'ın liderliğinde yelken açarak Byzantion'a geldiklerini ya da

²¹⁴ Boukolos (Βουκόλος, ου, τό): Çoban; Güler Çelgin, **Eski Yunanca-Türkçe Sözlük**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 123.

²¹⁵ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xxv; Hesykhios, **Patria**, i.2.

²¹⁶ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xxvi.

²¹⁷ **a.e.**, xxvii.

²¹⁸ Dionysios ve Gyllius'tan, II. Philippos Köprüsü'nün Hasköy ve Ayvansaray arasında olabileceği düşünülebilir; Bkz. Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xxvii, Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 77.

²¹⁹ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 77.

²²⁰ Dethier, **İstanbul ve Boğaziçi**, s. 24.

²²¹ Bkz. Dethier, **İstanbul ve Boğaziçi**, s. 24.

²²² Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xxviii.

Byzas'ın yerel nymphe Semestra'nın oğlu olduğunu söylediklerini belirtmiştir²²³. Dionysios'un bahsetmiş olduğu Haliç'teki Nikaios Sunağı, Hesykhios'un bahsetmiş olduğu, Megaralı Kral Nisos ile bağlantılı olabilir²²⁴.

Hipposthenes (Karaköy): Keras'ın sona erdiği yerde denize doğru uzanan kıstak burnunda Megaralı kahraman Hipposthenes'in mezarı bulunmaktaydı ve bundan dolayı bölge bu isimle adlandırılmıştı²²⁵. Gyllius, Dionysios'un kıstak burnu olarak bahsettiği yerin Galata olarak adlandırılan tepe olduğunu ileri sürmüştür²²⁶. Ancak Dionysios'un bahsettiği, Haliç'in bitimindeki burun bugünkü Karaköy olmalıdır. Gyllius belki de Hipposthenes'in mezarının tepede olabileceğini düşünerek burayı Galata'ya yerleştirmiş olabilir.

Sykides (Galata): Hipposthenes'ten sonra, incir ağaçlarının çokluğu ve güzelliği nedeniyle Sykides adı verilen yer bulunmaktaydı. Dionysios, bazı kişilerin ilk incir ağacının orada yetiştiğine değindiklerini eklemiştir²²⁷. Gyllius, kentin 13. Bölgesi'ne yerleştirdiği yerin, önceleri Sykai, Ioustinianai, Pera ya da Galata olarak adlandırıldıkları yer olduğunu belirtmiş ve buradan Byzantion'a (Bosporos Akra) geçişin 4 stadion'dan daha az olduğunu eklemiştir²²⁸.

Amphiaraos: Dionysios, Sykides'den sonra, Byzantion'u kuran Megaralı kolonistlerin Skhoiniklos onuruna yaptırdıkları temenosun geldiğini belirtmiştir. Skhoiniklos'un Amphiaraos'un arabasının sürücüsü olduğu söylenmektedir²²⁹. Gyllius, Megaralı kolonistlerin burada Skhoiniklos'un değil, Amphiaraos'un anısına ve onuruna bir kutsal alan yaptırdıklarına değinmiştir. Yunanlar Amphiaraos'u tanrı gibi onurlandırmışlar ve onun gömüldüğü topraktan kehanet almışlardır²³⁰. Hesykhios, Amphiaraos kutsal alanının Sykai adı verilen yerde olduğunu belirtmiştir²³¹. Bunu temel alarak, Gyllius'un Sykai olarak adlandırdığı Sykides'in

²²³ Hesykhios, *Patria*, i.3.

²²⁴ W. Kroll, "Nisos," *RE* 17/1, 1936, s. 759-760.

²²⁵ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xxxii.

²²⁶ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 83.

²²⁷ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xxxiii; Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 83.

²²⁸ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 83, 164.

²²⁹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xxxiv. Amphiaraos, Argoslu savaşçı ve kâhindir. Thebai'a yapılan seferler sırasında öldürülecekken, Zeus'un yolladığı bir şimşek sonucunda toprak yarılmış ve Amphiaraos'u atları ve arabasıyla toprağa gömmüştür. Bkz. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 33-34.

²³⁰ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 83.

²³¹ Hesykhios, *Patria*, i.14.

MS 6. yy.'da da Sykai olarak isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Pausanias, Argos'ta yer alan Amphiaraios kutsal alanından bahsetmiştir²³². Argos ve Byzantion'da Amphiaraios kutsal alanlarının bulunması, Byzantion'u kuran kolonistler arasında Argoslular'ın olduğuna da işaret ediyor olabilir²³³.

Bolos: Artemis Phosphoros²³⁴ ve Aphrodite Praeia (Dingin Aphrodite) temenoslarının bulunduğu alan Bolos²³⁵ olarak adlandırılmaktaydı. Dionysios, Byzantionluların Aphrodite'nin uygun rüzgârları bağısladığına ve fırtınaları dindirdiğine inandıkları için her yıl burada kurban kestiklerini belirtmiştir²³⁶. Gyllius, Dionysios'un bahsettiği tapınakların, Galata'nın içinde mi yoksa biraz dışında mı olduklarının saptanmasının mümkün olmadığından bahsetmiştir. Gyllius aynı zamanda, bahsedilen Artemis Phosphoros Tapınağı'nın, Phosphorion Limanı'nın karşısında yapıldığını ve adını, II. Philippos'un Byzantion kuşatması sırasında Artemis Phosphoros'un Byzantionlulara ışık verdiğinden ötürü aldığını eklemiştir. Dingin anlamına gelen Aphrodite Praeia ise, Boğaz'ın dingin ve sessiz akıp geçtiği noktaya yerleşmiş olmalıdır. Gyllius, Dionysios'un sözlerinden yola çıkarak Artemis Phosphoros ve Aphrodite Praeia Tapınakları'nı Galata'nın Boğaz'ı gören doğu tarafına yerleştirmiştir²³⁷.

Metopon²³⁸(Tophane): Dionysios, Metopon'un, Bosporos Akra'ya baktığını ve Byzantion'un karşısında yer aldığını söylemiştir. Ayrıca, kara tarafında zemini düz, deniz kıyısı ise sarp ve dikey olduğundan dolayı bu isimle adlandırıldığını eklemiştir. Apollon burada onurlandırılmaktaydı²³⁹. Gyllius, burasının 16. yy.'da Yunanların Spantonina ya da Spandonina Akra dedikleri burun olduğunu tespit etmiş ve Metopon'un, güneyde Haliç, doğuda ise Boğaz ile çevrili olduğunu, Sykodes adı verilen Galata Tepesi'nden daha çok girintisinin bulunduğunu eklemiştir²⁴⁰.

²³² Pausanias, *Periegesis tes Hellados*, ii.23. 2.

²³³ Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 61.

²³⁴ Phosphoros (Φωσφόρος, oç, ov): Işık veren, ışık taşıyan; Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, s. 710.

²³⁵ Bolos (Βόλος, ou, ó): ağ atma; ağla yakalama; ağ; Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, s. 123.

²³⁶ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xxxvi.

²³⁷ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 85, 87.

²³⁸ Metopon (Μέτωπον, ou, τό): Alın; cephe, ön yüz; Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, s. 431.

²³⁹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xxxviii.

²⁴⁰ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 85-88.

Aianteion: Metopon'dan sonra adını Telemon oğlu Aias'tan (Büyük) alan yer gelmekteydi. Megaralılar, bir kehanete göre Aias'a saygı göstermişlerdi²⁴¹. Bu da ana kent – koloni ilişkisinin Byzantion'a taşındığının bir göstergesi olmalıdır. Gyllius, Dionysios'un Aianteion olarak bahsettiği yeri, Iasonion (Beşiktaş) ile Metopon (Tophane) arasına yerleştirmektedir²⁴².

Palinormikon (Fındıklı): Dionysios, Palinormikon adı verilen kayalık uçurumun biraz yukarısında Ptolemaios Philadelphos Tapınağı'nın bulunduğunu belirtmiştir. Byzantionlular II. Ptolemaios'u tanrı gibi onurlandırmışlar ve onun büyüklüğü ve yüceliği sayesinde kentleri için önemli kazanımlar elde etmişlerdir. II. Ptolemaios, Byzantionlulara Anadolu'da toprak vermiş ve büyük miktarda buğday, ok ve para yardımıyla bulunmuştur²⁴³. Bu da Hellenistik Dönem'de Byzantion territoriumunun bugünkü Fındıklı'ya kadar uzandığının göstergesi olmalıdır. Gyllius, tapınağın, Beşiktaş ile Tophane arasında, Fındıklı civarında olabileceğini belirtmiştir²⁴⁴.

Iasonion (Beşiktaş): Iasonion, adından da anlaşılacağı gibi Iason ve arkadaşlarının (Argonautlar) karaya yanaştıkları yerdi. Burada, defne ağaçlarının çok olduğu bir koruluk ve Apollon Sunağı yer almaktaydı. Dionysios, Iasonion'un kıyısının uzunluğundan ve batı ile güney rüzgârlarına açık bir mevkide bulunduğundan bahsetmiştir²⁴⁵. Gyllius, bu yerin, 16. yy.'da Yunanlar tarafından Diplokionion, Türkler tarafından ise Beşiktaş olarak adlandırıldığına değinmiştir. Diplokionion adı verilen yer 16. yy.'da, 700 *passus*'tan fazla uzunlukta, bahçelerle ve suyu kesilmeyen pınarlarla çevrili bir vadide yer almaktaydı ve bu yer, Dionysios'un belirttiği gibi güney ile batı rüzgârlarına açık uzun bir kıyıya sahipti. Gyllius, Diplokionion düzlüğünün Apollon Sunağı için uygun bir yer olduğunu sonucuna varmış ve sunağı buraya yerleştirmiştir²⁴⁶.

Rhodian Periboloi: Iasonion'un ardından Dionysios'un Rhodian Periboloi (Rhodoslular'ın Peribolosu) ismini verdiği yer gelmekteydi. Rhodoslular gemilerini buraya bağlayıp demir atmışlardı. Dionysios'un yaşadığı dönemde, halen daha iskele

²⁴¹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xxxix.

²⁴² Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 90.

²⁴³ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xli.

²⁴⁴ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 90.

²⁴⁵ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xlvi.

²⁴⁶ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 91-92.

babalarından bazıları görülebilmekteydi²⁴⁷. Bahsedilen yer, Byzantion'un Roma Dönemi öncesi Boğaz'daki iskelelerinden biri olabilir. 16. yy.'da aynı yere Rhodakinion dendüğünü Gyllius aktarmaktadır. Rhodion Periboloi'un bugünkü Beşiktaş iskelesi civarında ya da biraz daha kuzeyinde olabileceği öngörülebilir.

Arkheion (Ortaköy): Dionysios, üzüm bağlarına sahip, ortasında denize akan bir derenin bulunduğu düzlüğün Arkheion olarak adlandırıldığına değinmiştir. Thasoslu Arkhias burada polis kurmak istemiş, ancak Kalkhedonlular buna engel olmuştur. Bundan dolayı Arkheion, adını Arkhias'tan almıştır²⁴⁸. Gyllius, Arkheion'un 16. yy.'da Rumlar tarafından Hagios Phokas (Ortaköy) olarak adlandırıldığını belirtmiştir²⁴⁹.

Geron Halios (Defterdar Burnu): Arkheion'un ardından dik şekilde yükselen büyük bir burun gelmekteydi. Dionysios, burnun ucunda Geron Halios (Yaşlı Deniz Adamı) heykelinin bulunduğuna değinmiş ve bunun, Nereus, Phorkys, Proteus ya da Semystra'nın babası olduğu söylencelerinin dolaştığından bahsetmiştir. Kimileri de Argonautlara Boğaz'da kılavuzluk eden kişi olduğuna inanmıştır. Latiades bilicileri, kendisine danışan Megaralı kolonistlere Yaşlı Deniz Adamı'na kurban sunmaları gerektiğini söylemiş, bundan dolayı da Yaşlı Deniz Adamı herkes tarafından kutsanmıştır²⁵⁰. Gyllius, Dionysios'un izlediği sıradan ve betimlediği burnun konumundan, bazı tarihçilerin ve Yunanların Kleidion olarak adlandırdığı burunda, yaşlı Deniz Adamı heykelinin dikili olduğunu düşündüğünü belirtmiştir²⁵¹. Anlatılanlardan, heykelin dikili olduğu burnun, Ortaköy'ün kuzeyinde yer alan Defterdar Burnu olması mümkündür²⁵².

Baka: Daha kuzeyde, denize doğru hafif eğimli inen tepede Tanrıların Anası'na ait bir tapınak bulunmaktaydı ve buraya yerleşenlerden ismini almıştı²⁵³. Gyllius, Tanrıça Isis'in Bakkha'sından bahsetmiştir²⁵⁴. Çapa'da bulunmuş olan bir

²⁴⁷ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xlvii.

²⁴⁸ a.e., xlviii.

²⁴⁹ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 96.

²⁵⁰ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xlix.

²⁵¹ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 97.

²⁵² Mehmet Fatih Yavuz'un çevirisinden yararlanılmıştır; bkz. Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xlix, s. 56.

²⁵³ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lii.

²⁵⁴ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 99.

stel üzerinde²⁵⁵, “Dionysos’un kızı Epikrate [bunu] Isis’e [adadı]” yazıtı bulunmaktadır. Bu yazıt, Byzantion’da Mısır tanrılarının kültünün bulunduğu bir kanıtı olmalıdır ve muhtemelen Byzantion’da yeri bilinmeyen bir Isis kültüyle ilişkilidir²⁵⁶. Sultanahmet Hippodrom’un yakınında Prokonnesos mermerinden bir stel ortaya çıkarılmıştır²⁵⁷ (**Lev. 31, Res. 62**). İkinci kez işlendiği anlaşılan stelin üzerinde “Menios’un oğlu Menios, bu adağı Meter’e [adadı]” yazıtı MS 2. yy.’a tarihlenmektedir. Bu yazıtın üzerinde ise, atlı bir erkek figürü görülmektedir. Ancak bu betim, adak yazıtı ile uyuşmamaktadır ve bu da muhtemelen stelin ikinci kez işlendiğine işaret etmektedir. Stelin tamamı korunagelmemiştir ve orijinal yazıt büyük ihtimalle atlı figürün üzerinde yer alıyor olmalıydı. Bahsedilen Meter, büyük ihtimalle yerel bir tanrıça’yı temsil ediyor olmalıdır²⁵⁸. Dionysios’un Tanrıların Anası ile kastettiği Gyllius’un Isis’i mi yoksa başka ana tanrıça mı bilinmemektedir²⁵⁹. Sultanahmet Hippodromu’nda bulunan adak steli ile Dionysios’un bahsetmiş olduğu Baka adı verilen yerdeki tapınağın bir ilişkisi olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak bu adak yazıtı bize, Byzantion’daki kültler hakkında fikir vermektedir. Kuruçeşme’de ele geçen MÖ 2. – 1. yy.’a ait girlandlı sunak²⁶⁰ (**Lev. 31, Res. 63**), belki de Dionysios Byzantios’un bahsettiği Ana Tanrıça tapınağına ait olabilirdi.

Hestiai (Arnavutköy): Baka adı verilen yerden sonra, birçok limanı barındıran bir burun gelmekteydi. Dionysios, gemicilerin genelde gemilerine halat bağlayıp, büyük bir hızla akan akıntıya karşı gemiyi karadan halatlarla çektiklerini söylemiştir. Kolonistler, Bosporos Akra’yı geçip sahile çıkacakları deniz kıyısının kalabalık bir barbar ordusu tarafından tutulduğunu görünce, gemileri ile gelip burayı ele geçirmişler ve ilk sahile çıktıkları yerde ocaklar (hestiai) inşa etmişlerdir. Barbarların karadan kendilerine doğru geldiklerini görünce düşmanın yaklaşmasını

²⁵⁵ İAM Env. no. 4941 T.

²⁵⁶ Lajtar, **Die Inschriften von Byzantion**, s. 46-47.

²⁵⁷ Bu adak steli, 20. yy. başlarında Hippodrom yakınındaki bir meyve bahçesinde ortaya çıkarılmış ve Robert Kolleji’nin dekanının karısı Bayan Fischer tarafından satın alınmıştır (1913-1933). 1967 yılında Missouri-Columbia Üniversitesi’nde yapılan müzayedede satılmıştır ve şuan Museum of Art and Archaeology’de korunmaktadır (Env. no. 67.23). Bkz. Lajtar, **Die Inschriften von Byzantion**, s. 48.

²⁵⁸ **a.e.**, s. 48.

²⁵⁹ **a.e.**, s. 48.

²⁶⁰ İAM Env. no. 4446 T.

bekleyip, bölgeyi boşaltmışlar ve gemilerle akıntının yardımıyla birlikte Bosporos Akra'ya çıkmışlardır²⁶¹. Dionysios'un sözlerinden, Megaralı kolonistlerin ilk olarak Bosporos Akra'ya gelmedikleri, Boğaz üzerinde çeşitli yerlere uğradıktan sonra kentin kurulacağı alanı seçtikleri anlaşılmaktadır.

Khelai (Bebek): Dionysios, Hestiai'dan sonra gelen yerin kısıpca benzediğinden dolayı Khelai olarak anlandırıldığını belirtmiş ve mendireklerden birinin diğzerinden daha uzun olduğunu ancak her ikisinin de limana sahip olduğunu eklemiştir²⁶². Gyllius, Dionysios'un iskeleleri ya da mendireğin kollarını Khelai olarak adlandırdığını söylemiştir²⁶³. Aynı yerde, Artemis Diktyнна Tapınağı yer almaktaydı. Bu tapınağı balıkçılar, bütün Tanrılar arasında hem avcılık hem de balıkçılıkla ilgili tek Tanrıça olduğu için Artemis'e adanmışlardı. Zeus, denizlerinde balıkları azalan Kyzikoslular'a Artemis Diktyнна'ya tapınmaları gerektiğini buyurmuş, Kyzikoslular da Byzantion'daki Artemis Diktyнна'yı²⁶⁴ gizlice çalıp Kyzikos'a götürmüşlerdi. Ancak Artemis Diktyнна kendi yerinde birden bire tekrar ortaya çıkmış, Kyzikoslular da bu sefer Artemis Diktyнна'yı altın zincirlerle bağlayıp Kyzikos'a tekrar götürmüşlerdi²⁶⁵. Herodotos'un bahsetmiş olduğu²⁶⁶, Dareios'un Pers seferinden sonra Byzantionluların inşa ettiğı Artemis Tapınağı, muhtemelen sur içindeydi ve Artemis Diktyнна, balıkçıların ağlarının bereketli gelmesi için Boğaz kıyısına yapılmış bir tapınak olmalıydı. Gyllius Byzantionluların Artemis Diktyнна Tapınağı'nı kıyıda, ava çıkılmayan bir yere yaptıklarını düşündüğünü belirtmiştir²⁶⁷. Rumeli Hisarı'nda ele geçen MÖ 2. – 1. yy.'a ait Tanrıça Artemis heykeli (**Lev. 31, Res. 64**) buradaki Artemis Diktyнна Tapınağı ile ilgili olabilir²⁶⁸.

Pyrrhias Kyon (Rumeli Hisarı): Burası Boğaz'ın en dar yeridir ve akıntının çok olmasından ötürü bu adı (Kızıl Köpek) almıştı. Dionysios, Herodotos'un

²⁶¹ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, liii.

²⁶² **a.e.**, lv.

²⁶³ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 109.

²⁶⁴ Bahsedilen Artemis Diktyнна'nın heykeli ya da figürü olmalıdır.

²⁶⁵ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lvi.

²⁶⁶ Herodotos, **Historiai**, iv.87.

²⁶⁷ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 110.

²⁶⁸ İAM Env. no. 6273 T; Bahsedilen giyimli kadın torsosu İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından 'Artemis heykeli' olarak adlandırılmış ve Artemis Diktyнна ile ilgili bir heykel olabileceğı ileri sürülmüştür.

bahsetmiş olduğu Dareios'un köprüsünün burada olduğuna değinmiştir. Dareios tahta oturarak, köprüyü ve üstünden karşıya geçen ordusunu seyretmişti²⁶⁹. Gyllius, Dionysios ve Herodotos'un bahsettiği Dareios'un tahtından ve köprüsünden hiçbir iz kalmadığını, köprünün uzandığı kıyıyı tümüyle kaplayan hisarın temellerinin atıldığından bahsetmiştir²⁷⁰. Bu da bahsedilen yerin bugünkü Rumeli Hisarı'nda bulunduğu işaret etmektedir. Polybios, Byzantion ile Hieron arasında, Anadolu yakasından 5 stadion uzaklıkta Hermaion Burnu'ndan bahsetmiştir. Hermaion Burnu, Boğaz'ın en dar yeridir ve Dareios İskitler'e karşı sefere giderken Avrupa'yı Anadolu'ya bağladığını söyledikleri yerdedir²⁷¹. Gyllius, Polybios'un Hermaion Burnu olarak adlandırdığı yerin, burada yer alan Hermes Tapınağı'ndan mı yoksa *hermai* adı verilen dörtgen taşlardan mı aldığına açıklık getirememiştir²⁷². Ioannes Tzetzes ise bu yeri Hermaion olarak değil, Heraion olarak adlandırmıştır²⁷³. Ancak her iki adlandırma da burada bir kutsal alanın varlığına işaret ediyor olmalıdır.

Gynaikon Limen (Baltalimanı): Dionysios, Pyrrhias Kyon'dan sonra derin ve geniş bir koy geldiğini belirtmiştir. Koyun ortasına Kheimarrous (Baltalimanı Deresi) adı verilen kış deresi inmekte ve yazın ortalarında dere kurumaktaydı. Dionysios ayrıca, bu koyda Gynaikon Limen'in (Kadınlar Limanı) bulunduğunu belirtmiştir. Bu şekilde adlandırılmasının nedenini ise, denizin dalgalarına ve rüzgârlarına karşı korunaklı olmasına, ya da balıkların kadınlar tarafından erkeklerin yokluğunda tutulmasına bağlamıştır²⁷⁴. Plinius, Boğaz'dan sonra Yaşlı Adam Limanı ve Kadınlar Limanı geldiğini belirtmiştir²⁷⁵. Stephanos Byzantios ise, Anaplous ve Leostheneion arasında, Phidaleia yakınında Kadınlar Limanı bulunduğunu eklemiştir. Anlatılanlardan aktardığına göre Byzas'ın eşi ve yanındaki kadınlar, erkeklerin yokluğundan faydalanarak şehre saldıran Byzas'ın kardeşi Strombos'u

²⁶⁹ Dionysios Byzantios, muhtemelen yanlışlıkla düşerek, Herodotos'un bahsetmiş olduğu Dareios'un Köprüsü'nü bugünkü Rumeli Hisarı'na yerleştirmektedir. Ancak Herodotos, bu köprünün Pontos Eukseinos'un ağzındaki tapınağın bulunduğu yere yerleştirmektedir. Bu da büyük ihtimalle, karşı kıyıdaki Hieron'a (Anadolu Kavağı) işaret etmektedir. Bkz. Herodotos, **Historiai**, iv.87; Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lvii.

²⁷⁰ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 112.

²⁷¹ Polybios, **Historiai**, iv.43. 1-3.

²⁷² Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 114.

²⁷³ Ioannes Tzetzes, **Ioannis Tzetzae Historiarum Variarum Chiliades**, ed. T. Kiessling, Leipzig 1826, i. 825-830; Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 114.

²⁷⁴ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lx.

²⁷⁵ Plinius, **Naturalis Historia**, iv.11.46.

bozguna uğratmış ve limana kadar takip etmişti. Liman bu olaydan dolayı böyle isimlendirilmişti²⁷⁶. Gyllius, Kadınlar Limanı'nın 16. yy.'da Rumlar tarafından Sarantakopa olarak adlandırıldığını, çünkü Dionysios'un verdiği lokalizasyon yakınında Sarantakopa Koyu dışında bir yerde bahsedilen derenin bulunmadığını belirtmiştir. Gyllius, bu derenin çok büyük olmadığını ancak her mevsimde balık dolu olup, suyunun yazları kesilmediğine değinmiş ve Dionysios'un tam tersini söylemesinin, dereyi özenle incelemeyeşine yormuştur²⁷⁷. Bahsedilen koy, Baltalimanı Koyu, dere ise Baltalimanı Deresi olmalıdır²⁷⁸.

Kyparodes (Emirgan): Bir kaya üzerinde yer alan Hekate Tapınağı, Kadınlar Limanı'ndan sonra gelmekteydi²⁷⁹. Gyllius, burasının 16. yy.'da Yunanca Hekate adını bilmediklerinden halk tarafından Trivia olarak Latince adlandırıldığını belirtmiştir²⁸⁰.

Lasthenes (İstinye): Dionysios, Hekate Tapınağı'nın ardından adını Megaralı Lasthenes'ten alan koyun (İstinye) geldiğinden bahsetmiş ve bu koyu, Keras'a benzetmiştir²⁸¹. Bahsedilen koyun, Haliç'e benzerliğinden yola çıkarak İstinye Koyu olduğu düşünülebilir²⁸². Koya yaz kış akan bir dere boşalmaktadır, ancak bu dere gemi taşımacılığına elverişli değildir. Bu bölgede Amphiaraios kutsal alanı bulunmaktaydı²⁸³. Ioannes Malalas, Hellespontos'tan yelken açan ve Pontos'a ilerlemek isteyen Argonautların Boğaz'da Amykos'un saldırısına uğrayınca, yabani ve ormanlık bir koya sığındıklarından bahsetmiştir. Sığındıkları koyda, gökyüzünden bir hayalet inerek onlara Amykos'a karşı zafer kazanacaklarını bildirmiş ve Argonautlar Amykos'a saldırıp onu yenmişlerdir. Şükranlarını sunmak için de, hayaleti gördükleri yerde bir tapınak inşa etmişler ve hayaletin heykelini dikmişlerdir. Bu yere de Sosthenion adını vermişler çünkü oraya sığınmış ve kurtulmuşlardır. Malalas, bahsedilen bölgenin MS 6. yy.'da halen o ismi taşıdığına

²⁷⁶ Stephanos Byzantinos, **Etnika**, 'Γυναικόπολις'; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 76-77.

²⁷⁷ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 121-122.

²⁷⁸ Mehmet Fatih Yavuz'un çevirisinden yararlanılmıştır; Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lx.

²⁷⁹ a.e., lxii.

²⁸⁰ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 122.

²⁸¹ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxiii.

²⁸² Mehmet Fatih Yavuz'un çevirisinden yararlanılmıştır; Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxiii.

²⁸³ a.e., lxiii.

değirmiştir. I. Constantinus, bu bölgeye gelerek bir tapınak inşa ettirmiş ve heykelin bir meleğe ait olduğunu düşünmüştür. Bölgeyi süslemiş ve tapınağın veya bölgenin adını Baş Melek Mikhael olarak değiştirmiştir²⁸⁴. Gyllius, Lasthenes Koyu'nun Khrysokeras'tan sonraki en büyük koy olduğuna değirmiştir²⁸⁵. Plinius, Lasthenes Koyu'nu Casthenes Koyu olarak adlandırmış ve bundan sonra Yaşlılar Limanı ile Kadınlar Limanı'nın geldiğini belirtmiştir²⁸⁶. Gyllius, Plinius'un yaptığı sıralamaya dayanarak, Lasthenes ile Kadınlar Limanı arasında bir başka liman olmadığını, dolayısıyla Plinius'un Yaşlılar Limanı olarak adlandırdığı yerin Lasthenes olması gerektiğini savunmuştur. Yaşlılar Limanı isminin verilmesinin de, güçsüz gemicilerin en hurda gemilerle bile bu limana yanaşabileceklerine ya da her taraftan güvenle yanaşılabilen bir liman olmasından ötürü övgü niteliğinde böyle adlandırılmış olabileceğine yorumlamıştır²⁸⁷. Plinius'un Yaşlılar Limanı olarak bahsettiği yer, Dionysios'un Deniz İhtiyarı heykelinin bulunduğu burun olabilir²⁸⁸; ancak hem Plinius'un kendi sıralamasına uymamakta hem de Deniz İhtiyarı heykelinin bulunduğu yer koy değil burun olarak geçmektedir.

Bakkhias: Lasthenes Koyu'nun ardından, Boğaz kıyısından kuzeye doğru devam edilince, yüksek sarp bir kıyı ve denizden yükselen bir kısmı su altında kalmış Bakkhias (Bakkhos) adı verilen kayalar gelmekteydi. Byzantionlular burada II. Philippos'un komutanı Demetrios'u yenmiş ve bundan dolayı buraya Thermemeria (sıcak günler) adı verilmiştir²⁸⁹. Dionysios'un sözleri, Bakkhos adı verilen kayalıkların Byzantion territoriumuna girdiğini düşündürmektedir. Gyllius, 16. yy.'da, bu kayaların Dionysios'un bahsettiği kadar çok olmadığını, çünkü insanların bunları sökerek inşaatlarda kullandığını belirtmiştir²⁹⁰.

Pithekos (Kalender Koyu): İleri doğru uzanan kıyının ardından Pithekos Limanı'nın bulunduğu koy yer almaktaydı²⁹¹.

²⁸⁴ Malalas, *Chronographia*, iv.13; Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 64-65.

²⁸⁵ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 125.

²⁸⁶ Plinius, *Naturalis Historia*, iv.11.46.

²⁸⁷ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 125.

²⁸⁸ a.e., s. 125.

²⁸⁹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxv.

²⁹⁰ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 125.

²⁹¹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxvi.

Pharmakias (Tarabya): Buradan sonra adını Kolkhisli Medeia'dan alan bir koy gelmekteydi. Koy derin ve rüzgârlardan korunaklı olduğundan balık avlamaya ve gemilerin yanaşmasına oldukça uygundu. Koyun çevresi sık ormanlarla kaplıydı ve ormanın ortasından koya akan bir dere vardı²⁹². Gyllius, Dioysios'un Pharmakias olarak bahsettiği yerin 16. yy.'da Rumlar tarafından Therapeia (Tarabya) olarak adlandırıldığını belirtmiştir²⁹³.

Kleidas kai Kleithra tou Pontou: Pharmakias'ı kayalık ve denize doğru sarkan sarp kayalar takip etmekteydi. Sahilde hem su üstündeki hem de su altındaki kayalar Kleidas kai Kleithra tou Pontou (Pontos'un Anahtarları ve Kilitleri) olarak adlandırılmıştı²⁹⁴. Gyllius, Dionysios'un lokalizasyonunu verdiği bu yerin kendi döneminde üzüm bağlarıyla kaplı olmasına rağmen duvar ve mermer sütun kalıntılarının görülebildiğini yazmıştır²⁹⁵. Bu da Dionysios'un bahsetmediği, belki de daha geç bir dönem de burada bir yerleşmenin/yapılaşmanın olduğunun göstergesi olabilir.

Bathkolpos (Büyükdere): Eski Yunanca derin koy anlamına gelen Bathkolpos adı verilen koya, yine aynı adı taşıyan bir dere akmaktaydı. Dionysios, burada Megaralı Kahraman Saron'un sunağı ve balık avlama yeri bulunduğunu belirtmiştir²⁹⁶. Gyllius, Dionysios'un bahsetmiş olduğu Megaralı Kahramanın denizcilikle ilgili hünerleri yönettiği düşünen deniz tanrısı Saron olduğunu düşündüğünü eklemiş ve Megara yakınlarındaki körfezin Saron'dan dolayı Saronikos Körfezi olarak adlandırıldığından bahsetmiştir. Gyllius Saros Sunağı'nı Bathkolpos kıyısına yerleştirmiş ve Dionysios'un sözlerinden yola çıkarak sunağın, Bathkolpos'un iç bölümünü kuşatan vadinin deniz düzlüğü arasında bulunduğunu belirtmiştir²⁹⁷.

Simas: Simas adı verilen burunda fahişelerin Aphrodite'sinin heykeli bulunmaktaydı. Söylencelere göre Simas adında çok güzel, hünerli ve zeki biri burada yaşar ve Boğaz'dan geçenlerden Aphrodite'nin ücretini tahsil ederdi²⁹⁸.

²⁹² Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxxviii.

²⁹³ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 127.

²⁹⁴ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxxix.

²⁹⁵ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 134.

²⁹⁶ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxxi.

²⁹⁷ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 137-138.

²⁹⁸ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxxiii.

Aristophanes'te, Megaralı fahişe Simaitha'nın ismi geçmektedir²⁹⁹. Gyllius da, Dionysios'un Simas olarak adlandırdığı yerin Simaitha olabileceğini, halkın kısaltma yaparak bu yeri Simas diye isimlendirdiği düşündüğünü belirtmiştir. Byzantion kolonisini kuran Megaralılar, kendi yurttaşlarının ismini Boğaz üzerindeki yerlere yerleştirmiş olabilirler³⁰⁰. Simas adı verilen yer, belki de Pontos'tan gelen gemicilerin uğradığı bir genel ev olabilirdi³⁰¹.

Skletrinas (Sarıyer): Dionysios, Simas Burnu'nu geçtikten sonra engebeli ve ağaçlık bir koy geldiğini ve koyun içine akan bir dere (Kestane Dere) bulunduğunu belirtmiştir. Bu koyun ardından Apollon'un ve Tanrıların Anası'nın sunakları gelmekte, kısa bir mesafeden sonra da Pontos başlamaktaydı³⁰². Gyllius, Skletrinas Deresi'nden bahsetmiştir³⁰³. 16. yy.'da bu bölgenin halen daha Skletrinas olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Hieron (Rumeli Kavağı): Dionysios, kuzeye devam edilince, Anadolu Hieron'u karşısında Avrupa Hieronu'nun bulunduğunu belirtmiştir³⁰⁴. Strabon, Avrupa Hieronu'nu Byzantionluların Hieronu olarak adlandırmıştır³⁰⁵. Dionysios, Iason'un On İki Tanrı'ya burada kurban sunduğunu söylemesine rağmen, Polybios, Iason'un Koklhis'ten dönüşte Anadolu Hieron'unda On İki Tanrı'ya adak adadığını belirtmiş ve burada Serapeion olduğunu eklemiştir³⁰⁶. Dionysios, buradaki Serapis Kutsal Alanına değinmemiştir, bu da belki de Polybios'un bahsettiği Serapis Kutsal Alanı'nın, Dionysios'un yaşadığı dönemde başka bir tanrı/tanrıçaya adanması ile açıklanabilir. Dionysios, karşılıklı yer alan iki Hieron'un Pontos'un girişinde yer alan küçük yerleşim yerleri olduğunu eklemiştir. Aynı zamanda burada Phrygia Tanrıçası'nın (Kybele) kutsal ve ünü herkes tarafından kutsanan tapınağının bulunduğunu belirtmiştir³⁰⁷. Bu bölge, 16. yy.'da Yunanlar tarafından Hieron Romelias olarak adlandırılmıştır. Gyllius, Agios Nikola ve Agia Maria adına

²⁹⁹ Aristophanes, **Akharneis: The Acharnians**, Çev. Benjamin Bickley Rogers, The Loeb Classical Library, ed. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam's Sons, 1930, 524.

³⁰⁰ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 141.

³⁰¹ Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 65.

³⁰² Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxiv.

³⁰³ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 141-142.

³⁰⁴ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxv.

³⁰⁵ Strabon, **Geographika**, vii.6. 1.

³⁰⁶ Polybios, **Historiai**, iv. 39.

³⁰⁷ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxv.

yapılmış iki kilisenin, Dionysios'un bahsetmiş olduğu Ana Tanrıça Tapınağı'nın yerine yapıldığını düşündüğünü yazmıştır³⁰⁸. Anadolu Hieronu'nda olduğu gibi Avrupa Hieronu'nda da Bizans Dönemi'ne³⁰⁹ ait bir kale bulunmaktadır (**Lev. 32, Çiz. 1**) ancak bu kale günümüzde, Anadolu Hieronu'ndaki kaleden daha harap durumdadır³¹⁰. Avrupa Hieronu'nda Anadolu Hieronu'nda olduğu gibi doğal bir liman yoktur, bundan dolayı Byzantionlular Boğaz ve Karadeniz'in kontrolünü ellerinde tutmak için Byzantion Hieronu altındaki limanı olmayan kıyıyı mendireklerle donatmışlar ve Anadolu Hieronu ile arasında bir zincir germişlerdir. Bu mendireklerin taşları bazı yapılarda kullanılmak üzere 16. yy.'da sökülüş, ancak kalan temel taşları su yüzeyinde gözükmeyeğinden gemiler geçerken gemilere zarar vermiştir³¹¹.

Khalkeia: Hieron'un kuzeyinde Khrysorrhoas Deresi bulunmaktaydı. Derenin etrafında çukurlar, kazılmış topraklar ve maden damarlarını bulmak için açılmış tüneller vardı. Derenin biraz ilerisinde ise balığı bol ve denize yakın olan Khalkeia adını buradaki bakır madeninden almıştı³¹². Byzantion, belki de maden ihtiyacını Boğaz'ın kuzeyinde yer alan bu madenlerden karşılıyor olabilirdi.

Timaia: Khrysorrhoas Deresi'nin aktığı tepenin doruğunda çok yüksek, her taraftan görülebilen ve birçok denizde ünlü olan, gemicilerin güvenliği için dikilmiş bir kule yer almaktaydı. Ancak burada denizin her iki kıyısı gemileri alacak limanlardan yoksundu. Bu kulede geceleyin yakılan meşaleler yükselmekteydi ve bunlar Pontos'un girişine doğru olan yolda gemicilere kılavuzluk etmekteydiler. Ancak barbarlar denizcileri yanıltmak ve gemilerini batırmak için Salmydessos (Midye – Kıyıköy) kıyılarında yanıltıcı meşalelerle onları yanlış yola sevk ediyorlardı. Kıyının burada limansız ve suyun sık olması gemicilerin çapa atmaları için elverişli değildi. Bu nedenle gerçek rotadan sapanların gemileri burada batmaktaydı³¹³. Ksenophon, Dionysios'un sözlerini desteklemiş, Byzantion ile

³⁰⁸ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 146.

³⁰⁹ Rumelikavağı Kalesi'nin Bizans Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmakla beraber kesin bir tarihleme yapılamamıştır. Rumelikavağı Kalesi, Anadolukavağı Kalesi'nde olduğu gibi Ceneviz Kalesi olarak yanlış şekilde adlandırılmıştır; bkz. Semavi Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 54.

³¹⁰ Dethier, **İstanbul ve Boğaziçi**, s. 85.

³¹¹ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 145.

³¹² Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxvi.

³¹³ a.e., lxxvii.

Herakleia arasında dost ya da Yunan hiçbir şey olmadığından bahsetmiştir. Deniz kazaları sonucunda ya da herhangi bir nedenle ellerine düşen Yunanlara burada çok kıyıcı davranan Bithynia Thrakları bulunmaktaydı³¹⁴. Ksenophon'dan Dionysios'un bahsettiği barbarların Bithynia Thrakları olması mümkündür. Dionysios, bahsettiği kulenin MS 2. yy.'da harabe haline geldiğini belirtmiştir³¹⁵. Gyllius, Timaia Kulesi'ni Hieron'un bulunduğu tepenin en yüksek noktasına yerleştirmiştir³¹⁶.

Phosphoros: Timaia Kulesi'nden sonra gelen yer adını, Artemis'ten ya da burasının yakınındaki eski fenerden almaktaydı³¹⁷. Phosphoros adı verilen yerin, Galata civarında olduğu düşünülen Artemis Phosphoros Tapınağı ile ilişkili olup olmadığı bilinmemektedir.

Ephesion Limen (Büyük Liman): Phosphoros'a bitişik olan ve uzun kıyırı içeren yer, Ephesoslular'ın buraya yanaşan çok sayıdaki gemisinden dolayı Ephesion Limen (Ephesoslular'ın Limanı) adını almıştır³¹⁸.

Aphrodision (Çalı Burnu): Ephesoslular'ın Limanı'ndan sonra ürkütücü bir uçurumla örtülü olan yer gelmekteydi³¹⁹. Aphrodite gemicilerin koruyucu tanrıçasıydı³²⁰ ve bundan dolayı, Karadeniz'in ağzına dikilen bu kutsal alan, Pontos'a açılacak olan gemicilerin adak adadığı bir yer olabilirdi³²¹.

Lykion Limen: Dionysios, Aphrodision'dan sonra gelen yerin, kumlu ve kıraç, küçük bir çevre içinde sağlam ve güvenli olan bir liman bulunduğunu belirtmiştir³²². Gyllius, Dionysios'un bahsettiği Aphrodision'un, Ephesoslular'ın Limanı'ndan çok, Lykialılar'ın Limanı'na (Lykion Limen) yakın olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Artemis'e tapan Ephesoslular, Ephesos Limanı yakınına Artemis Phosphoros yerleştirmiş olabilirlerse, aynı biçimde Lykialılar'ın, kültünü

³¹⁴ Ksenophon, **Anabasis**, vi.4. 2.

³¹⁵ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxvii.

³¹⁶ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 148.

³¹⁷ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxviii.

³¹⁸ a.e., lxxix.

³¹⁹ a.e., lxxx.

³²⁰ **Anthologia: The Greek Anthology**, C. III, Çev. W. R. Paton, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam's Sons, 1935, ix.143.

³²¹ Asya Hieron'unda yer alan Zeus Ourios kutsal alanının da aynı işlev için kullanıldığı düşünülmektedir; bkz. a.ş.: V. C.

³²² Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxxi.

üstün tuttukları Aphrodite'nin, heykelini de bu alana yerleştirmiş olabileceklerini düşündüğünü eklemiştir³²³.

Myrileion (Garipçe): Dionysios, Myrileion'u Lykialılar'ın Limanı'nın yukarısına yerleştirmiş ve Myrilaia (Mudanya) halkının isyan etmesinden dolayı sürgün edilenlerin sığındıkları yer olduğunu belirtmiştir³²⁴. Gyllius, Myrileion'un yer aldığı burunda 16. yy.'da bazı eski yapıların kalıntılarını görmüş ve bunların Myreleialıların konutları olduğunu belirtmiştir³²⁵.

Kyaneai ve Paneion: Açık denizle sahil arasında yer alan Kyaneai kayalıklarına paralel Paneion adı verilen burun bulunmaktaydı³²⁶. Paneion ismi, bu burunda Pan'a adanmış bir kutsal alan olabileceğini düşündürmektedir³²⁷. Paneion Burnu'nun sonunda, kısa bir mesafe ile ayrılmış, Karadeniz'in sınırı olan adalar yer almaktaydı. Deniz burada sığ olduğundan, ancak çok küçük gemiler bu aralıktan geçebilmekteydiler. Kyaneai adı verilen kayalar burada yükselmekteydi ve üzerinde Romalılar tarafından dikilmiş bir Apollon Sunağı vardı³²⁸. Strabon, Kyaneai'dan, Pontos'un ağzında, biri Avrupa'ya diğeri ise Anadolu'ya yakın, birbirinden 20 stadion genişliğinde bir Boğaz'la ayrılan iki küçük adacık olarak bahsetmiştir³²⁹. Pindaros, Kyaneai'ı çarpışan kayalar olarak tanımlamış ve aralarından geçmek isteyen Argonautların, Poseidon'a sunak diktiklerini, aralarından geçtikten sonra da çarpışan kayaların çarpışmaktan vazgeçtiklerini eklemiştir³³⁰. Herodotos, Dareios'un İskit seferi sırasında Kalkhedon'dan gemiye binerek, eskiden Yunanlar tarafından 'yüzen adalar' olarak adlandırılan Kyaneai'a geldiğini belirtmiştir³³¹. Arrianos, şairlerin çarpıştıklarını söyledikleri adaların Kyaneai adaları olduğunu ve bunların arasından ilk geçenin Kolkhis yolculuğu sırasında Argonautlar olduğunu

³²³ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 152-153.

³²⁴ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxxii.

³²⁵ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 152.

³²⁶ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxxvi.

³²⁷ Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 67; Pan, balıkçıların saygı gösterdiği bir tanrıydı, bkz. **Anthologia: The Greek Anthology**, C. I, Çev. W. R. Paton, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam's Sons, 1927, vi.11-16.

³²⁸ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, lxxxvi.

³²⁹ Strabon, **Geographika**, vii.6. 1.

³³⁰ Pindaros, **Pythionikai: The Pythian Odes, The Odes of Pindar**, Çev. Sir John Sandys, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1930, iv.203-212.

³³¹ Herodotos, **Historiai**, iv.85.

söylemiştir³³². Gyllius, iki burun olan Paneion ve Ankyreion'da Boğaz'ın sona erip Karadeniz'in başladığını, Ankyreion'un yakınında Anadolu Kyaneai'nin, karşısındaki Paneion'da ise Avrupa Kyaneai'nin bulunduğuna değinmiştir. Kyaneai'lar toplam 5 adacıktan oluşmaktaydı. Gyllius, Antik kaynakların 'çarpışan kayalar' olarak isimlendirdikleri Kyaneai kayalıklarının bir efsaneden ibaret olmadığını belirtmiş, kayaların çarpışıyor görünümünün, Boğaz'ın girintili ve çıkıntılı olmasından kaynaklı, gemicilere göz yanıltması yaşattığını eklemiştir. Kyaneai adaları karaya çok yakındı ve yakınlarına gidilmedikçe karadan bağımsız oldukları anlaşılmamaktaydı. Gyllius, Dionysios'un bahsettiği Apollon Sunağı'nın izlerinin bulunmadığını, ancak ikinci kayanın üzerinde bu sunağa ait olabileceği muhtemel bir sütunun ve üzerinde korinth düzenindeki bir sütun başlığının varlığından bahsetmiştir³³³. Kaynaklarda Kyaneai kayaları olarak geçen bu kayalardan günümüze, Rumeli Feneri'nde bulunan, Öreke taşı olarak bilinen taş ve üzerindeki Roma Dönemi'ne ait kaide gelmiştir. Burada ki sunak, 1680 yılına kadar üzerinde sütun ve Korinth düzeninde bulunan bir başlık taşımaktaydı (**Lev. 32, Çiz. 2, Lev. 33, Çiz. 3**). Sunak üzerindeki yazı izleri "*Caesar Augustus... anno domini... ec pontos...*" olarak okunmakta ancak imparatorun ismi anlaşılamamaktadır (**Lev. 33, Çiz. 4, Lev. 34, Res. 65 – 66**). Muhtemelen bu kaide Dionysios'un bahsettiği Apollon Sunağı'na ait bir parçaydı ve daha sonraki bir dönemde üzerine sütun ve başlık eklenmişti. Sütun başlığının, abakus çiçeği ve akantus yapraklarının formundan MS 3. – 4. yy.'a ait bir üretim olduğu anlaşılmaktadır³³⁴.

³³² Arrianos, **Periplus Eukseniou Pontou: Arrianus'un Karadeniz Seyahati**, Çev. Murat Arslan, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005, xxv.3-4.

³³³ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 163-174.

³³⁴ Asnu Bilban Yalçın, "Eski ve Ortaçağ'da Boğaziçi," **XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu**, 15-17 Ekim 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, 98, Çanakkale, 2010, s.450; Mehmet Fatih Yavuz, "Kyaneai Kayasını Ziyaret Eden Batılı Seyyahlar, Diplomatlar ve Kaya Üzerindeki Sunak & Yazıt," ed. Erkan Bora, **İstanbul Araştırmaları Yıllığı, Annual of İstanbul Studies 2**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 7-23.

V. KALKHEDON'UN ŞEHİRCİLİĞİ

Byzantion gibi bir yarımada üzerine kurulmuş olan Kalkhedon'un sınırlarını belirlemek, Byzantion'a göre daha zordur. Antik kaynaklar, Kalkhedon ve territoriumundan Byzantion'a göre daha az ve daha özensiz bahsetmişlerdir. Gerçekleştirilen arkeolojik kazılar da Byzantion'a göre sınırlı sayıda olmuştur. Kalkhedon'un Byzantion'a göre daha geri planda kalması, Byzantion'un konumunun Kalkhedon'a göre daha elverişli olması ile açıklanabilir.

MÖ 7. yy. ortalarında kurulan kent, MÖ 1. yy.'a kadar olan süreç içerisinde gelişim göstermiş olmalıydı. Siyasi, ekonomik ve ticari etkenler ile nüfus artışı, kent planlanmasını büyük oranda etkilemiş olmalıdır. Özellikle Persler ve Thraklar Byzantion'da olduğu gibi Kalkhedon'u da tehdit ediyordu ve bunun için kentin iyi bir savunma sistemine ihtiyacı vardı. Bunun dışında Karadeniz'e giden ve Karadeniz'den gelen gemiler için, Kalkhedon'un Boğaz'ın Anadolu yakasında limanlara ihtiyaç duyduğu da aşikârdır.

A. Antik Kaynaklarda Adı Geçen Yapılar

Surlar: Antik kaynaklar Kalkhedon surlarına çok fazla değinmemişlerdir. Ancak Kalkhedon'un birçok kez kuşatma altında kalmasından, kentin bir sur sistemine sahip olduğu anlaşılmaktadır¹. Polyainos, Kalkhedon'un surlarının dayanıklılığı sayesinde, Dareios'un kuşatmasına karşılık vermediklerini belirtmiştir². Polyainos'un bu sözlerinden, kentin surlarının yadsınamayacak kadar güçlü olduğu kanısına varılabilir. Sokrates Skholastikos, İmparator Valens'in Kalkhedon surlarının yıkılmasını emrettiğini ve sur duvarı taşlarının Konstantinopolis'e taşınarak *Konstantinianai* olarak bilinen halka açık hamamın inşasında kullanıldığını belirtmiştir³.

Limanlar: Dionysios Byzantios, Kalkhedon'un alçak bir tepe üzerinde engebeli bir ovada kurulduğunu ve biri doğuya diğeri ise batıya bakan iki limanı

¹ Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 89.

² Polyainos, *Strategemata*, vii. 11. 5.

³ Sokrates Skholastikos, *The Ecclesiastical History: History of the Church*, Çev. Edward Walford, Henri de Valois, RY G. Bohn, London, 1853, iv. 8.

olduğundan bahsetmiştir⁴. Kentin batıya, Byzantion'a bakan limanı bugünkü Kadıköy Limanı, doğuya bakan ise bugünkü Kalamış Limanı olmalıdır. Kentin biraz yukarısında ise Kalkhedon Deresi (Kurbağalıdere) bulunmaktadır⁵.

Kamu Yapıları: Kalkhedon kentinde bulunan kamu yapıları arasında yalnızca, Polyainos tarafından belirtilen agoranın varlığı bilinmektedir⁶. Herodotos, Pers Kralı Kyros'un Yunanları kastederek, yalan yere yeminler edip birbirlerini aldatmak için kentlerinin orta yerinde özel bir buluşma yeri ayırmış olan insanlardan korkmadığını söylediğini belirtmiştir⁷. Herodotos'un belirtmiş olduğu toplanma yeri yani agora, Antik Çağ *polis*'inde, yalnızca kamusal bir yer değil aynı zamanda kent merkezini oluşturmaktaydı⁸. Agora için gereken tek şey, düz, açık bir alandı ve kentlerin kurulmaya başladığı erken dönemlerde kente egemen olan Akropolis, daha sonra yerini agora'ya bırakmış ve agora, kentin tüm yapısını oluşturan öğeleri bir arada tutan bir merkez niteliği kazanmıştır⁹. Diğer Antik Çağ *polis*'lerin de olduğu gibi, Kalkhedon'da da Polyainos'un bahsettiği agora, MÖ 5. yy.'da kentin ana merkezinde bulunuyor olmalıydı. Kalkhedon'u sınırlayan sur duvarının, çıkan arkeolojik buluntulardan, bugünkü Yeldeğirmeni, Söğütlüçeşme ve Altıyol aksında olduğu düşünüldüğünde, kentin topografik yapısı göz önünde bulundurularak, Klasik Dönem agorasının bugünkü Kadıköy Çarşısı'nın bulunduğu yerde olduğu öngörülebilir. Kalkhedon'da Byzantion'da olduğu gibi agora dışında bir *polis*'i oluşturan, antik kaynakların bahsetmediği ya da günümüze ulaşmayan kaynaklarda geçen diğer kamu yapılarının olma ihtimali yüksektir.

Kutsal Yapılar: Dionysios, Salacak Burnu'ndan sonra Heragora adlı bir pınar ve Kahraman Eurostos Temenonusu'nun bulunduğunu belirtmiştir. Bu temenosun ardından içinden Himeros Deresi'nin (Ayrılık Suyu ?) aktığı yer gelmektedir ve burada Aphrodite Temenosu yer almaktadır. Aphrodite Temenosu'nun bulunduğu düzlüğün yanında Kalkhedon yer almaktadır¹⁰.

⁴ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, cxi-cxii.

⁵ **a.e.**, cxi-cxii.

⁶ Bkz. yuk.: **II. B.**

⁷ Herodotos, **Historiai**, i.153.

⁸ R. E. Wycherley, **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven, Neziha Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993³, s. 45.

⁹ **a.e.**, s. 45-46.

¹⁰ von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, s. 42.

Hesychios¹¹, Kıbrıs ve Kalkhedon'da Aphrodite'nin tapınım gördüğüne değinmiştir. Gyllius, Kalkhedon'un dış mahallesinde yer alan düzlükte Aphrodite Tapınağı'nın yer aldığını ve bu tapınağın yerine Azize (Agia) Euphemia Kilisesi'nin yapıldığını belirtmiştir¹². von Hammer, Aphrodite mabedinin Üsküdar ve Kalkhedon arasında bulunduğunu belirtmiştir¹³. Anlatılanlardan yola çıkarak bahsedilen Aphrodite Temenosu'nun, Kalkhedon'un biraz dışında, bugünkü Haydarpaşa civarında olabileceği tahmin edilmektedir¹⁴.

Apollon, Boğaz kıyısında altı tapınağa sahipti ve bunlardan en eski olanı Kalkhedon'da bulunmaktaydı. Dionysios Byzantios, bu tapınağın bilicilik açısından hiçbir eksiği olmadığını belirtmiştir¹⁵. Megara'nın en erken Dor tanrısı Apollon'dur. Dionysios Byzantios'un sözlerinden, Kalkhedon'da Apollon'un baş tanrı olarak tapınım gördüğü ve Delphoi Kehanet Ocağı tarafından tanındığı anlaşılabılır. Bir Megara kolonisi olan Kalkhedon'da, ana kentte olduğu gibi Pythia oyunları düzenlenmekteydi. MÖ 5. – 3. yy. ve Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde rastlanan Apollon betimi, Kalkhedon'daki Apollon kültünün varlığına işaret etmektedir¹⁶. Dethier, Gyllius'tan farklı olarak, Dionysios Byzantios'un bahsettiği bilicilikle ünlü Apollon Tapınağının üzerine Azize Euphemia Kilisesi'nin yaptırıldığını, bu kilisede MS 451 yılında Evrensel Consul'un toplandığını belirtmiş ve kilisenin Kanuni Sultan Süleyman tarafından yıktırılıp sütunlarının Süleymaniye Camii'nin süslemesinde kullanıldığını söylemiştir¹⁷.

Ksenophon, Alkibiades'in Kalkhedon kuşatması sırasında, Daskyleion Satrabı Pharnabazos'un Spartalı komutan Hippokrates'e yardım için ulaşmak istediğini, ancak Alkibiades'in kent çevresine ördüğü ahşap duvar arasındaki geçidin darlığı nedeniyle Hippokrates'e ulaşamayıp, kendi karargâhının bulunduğu Kalkhedon Herakleion'una çekildiğini belirtmiştir¹⁸. Ksenophon'un bu sözlerinden

¹¹ Hesychios, **Patria Konstantinoupoleos**, i. 33; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 70.

¹² Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 230

¹³ von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, s. 42.

¹⁴ Mehmet Fatih Yavuz'un çevirisinden yararlanılmıştır; Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosprou**, cxi.

¹⁵ **a.e.**, cxi-cxii.

¹⁶ Hanell, **Megarische Studien**, s. 164-165.

¹⁷ Dethier, **Boğaziçi ve İstanbul**, s. 94.

¹⁸ Ksenophon, **Hellenika**, i. 3. 6-7.

Kalkhedon kent merkezi sınırları içerisinde Herakles Kutsal Alanı bulunduğu söylenebilir.

Pomponius Mela, Bosporos'ta bir kentin, ağzında ise bir tapınağın bulunduğunu; kentin adının Kalkhedon, tanrısının Iuppiter olduğunu belirtmiştir¹⁹. Pomponius'un bahsettiği tapınak muhtemelen, Kalkhedon territoriumu içinde yer alan Hieron'da (Anadolu Kavağı) olmalıdır²⁰.

Antik kaynaklar, Kalkhedon kent merkezinde bulunan Apollon ve Herakleion kutsal alanlarının lokalizasyonları hakkında bilgi vermemişler ve arkeolojik kazılarda bu kutsal alanlara ilişkin henüz bir buluntu ortaya çıkmamıştır. Ancak Byzantion'da bulunan kutsal alanların birçoğunun Bosporos Akra'nın doğuya bakan en uç noktasında yer alması, Kalkhedon'da bulunan kutsal alanların belki de Byzantion'da olduğu gibi denize doğru çıkıntı yapan bir burun üzerinde bulunduğunu akla getirebilir. Denize oldukça dik inen bugünkü Kadıköy'deki Moda Burnu, Avrupa yakasındaki Sarayburnu ile topografik açıdan benzerlik göstermektedir. Kalkhedon surları içinde yer alan kutsal alanlar, Byzantion'da olduğu gibi yüksek bir burun üzerinde yer alıyorsa, Kadıköy'deki Moda Burnu da kutsal alanlar için uygun bir seçim olmalıydı. Aynı şekilde, Anadolu Hieronu'nun da bir burun üzerinde yer aldığı ve içinde yanan bir ateşten Karadeniz'e açılacak olan gemileri yönlendirdiği bilinmektedir²¹. Bu durum, Boğaz'ın güneydoğu girişinde bulunan Kalkhedon için de geçerli olabilirdi. Güneyden gelerek Boğaz'a girecek olan gemiler, belki de bugün oldukça dik bir şekilde denize inen Moda Burnu üzerinde yer alan kutsal alanların içinde yanan ateş tarafından yönlendiriliyorlardı.

B. Arkeolojik Kazılarda Ortaya Çıkan Veriler

Kalkhedon kenti ile ilgili arkeolojik veriler oldukça sınırlıdır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri denetiminde yapılan inşaat kazılarında, kentle ilgili az sayıda arkeolojik buluntu ele geçmiştir. Bu bulgularla kentte bulunan yapıları ve kentin sınırlarını belirlemek oldukça zor olsa da antik kaynakların verdiği bilgiler ışığında kentin yayılım alanı hakkında fikir yürütmek mümkündür. Ele geçen az sayıda

¹⁹Pomponius Mela, *De Chorographia*, (Çevrimiçi), <http://www.thelatinlibrary.com/pomponius1.html>, 25.01.2015, i.90; Moreno, *Hieron*, s. 692-693.

²⁰ Bkz. aş.: V. C.

²¹ Bkz. aş.: V. C.

arkeolojik veriden yola çıkarak, Kalkhedon'un kuzeyden akan Ayrılık Suyu ve güney doğudan gelen Kurbağalıdere ile çevrelenerek muhtemelen bugünkü Kadıköy Çarşısını içine alacak şekilde kurulmuş olduğu varsayılabilir. Dionysios Byzantios'un belirttiği limanlar²² da Kalamış koyu ve Kadıköy Limanı olmalıdır. Kent bu iki koyun arasında kurulmuş olmalıdır.

Osmanağa Mahallesi Kazısı: Kalkhedon'un sur hattını saptayabilmek oldukça zordur. Ancak, Osmanağa Mahallesi'nde Kalkhedon surlarına ait olabileceği düşünülen devşirme mimari parçaların yer aldığı bir duvar örgüsü tespit edilmiştir²³. Bunun yanı sıra 1975 yılında, Kadıköy, Serasker Piriçavuş sokaktaki bir binanın temel kazısında, aralarında Kalkhedon, Byzantion, Kalkhedon – Byzantion ortak basım sikkeleri ve II. Seleukos (MÖ 246 – 225) sikkelerinin bulunduğu 133 adet bronz sikkeden oluşan bir define bulunmuştur (**Lev. 5, Res. 3, Lev. 6, Res. 4**). Yapılan çalışmalarda, definenin tarihinin MÖ 235 – 220 yılları arasına tarihlendiği anlaşılmaktadır²⁴. Bu defineden ve duvar kalıntısından yola çıkarak, Kalkhedon'un sur içi sınırlarının MÖ 3. yy.'da, bugünkü Bahariye Caddesi'ne kadar uzandığı söylenebilir.

Caferağa Mahallesi Kazıları: Bugünkü Moda ile Kadıköy merkezi arasında bulunan Caferağa Mahallesi'nin konumu, Antik Kalkhedon'un kurulduğu alan içinde yer aldığını düşündürmektedir. Burada yapılan kurtarma kazısında²⁵, kazı alanının kuzey kenarında Bizans Dönemi'ne tarihlenen bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Bunun yanında MÖ 4. – MS 2. yy.'lara ait keramik parçaları ele geçmiştir²⁶. Bu veri, Kalkhedon'un yerinin saptanabilmesine olanak sağlayabilir.

Yoğurtçu: Kalkhedon surunun tahminen Kalkhedon Deresi (Kurbağalıdere) yakınında bulunmasından dolayı bugünkü Yoğurtçu'yu içine aldığı düşünülebilir. Burada MÖ 2. – 1. yy.'lara tarihlenen giyimli bir kadın heykeli ele geçmiştir²⁷ (**Lev.**

²² Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, cxi-cxii.

²³ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 474 GENEL 62068/393, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56655>, 13.10.2014.

²⁴ Le Rider, Olcay, **Le tresor de Moda**, s. 103, 108-109; Ayrıca bkz. yuk.: **III**.

²⁵ Bahsedilen kazının hangi tarihte yapıldığı belirtilmemiştir.

²⁶ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 689-720 222-01/107020 (III), (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56167>, 13.10.2014.

²⁷ İAM Env. no. 5502 T; Nuşin Asgari, Nezih Fıratlı, "Die Nekropole von Kalchedon," **Studien Zur Religion und Kultur Kleinasien**, Festschrift für Friedrich Karl Dörmer zum 65. Geburtsiag am 28. Februar 1976, ed. Sencer Şahin, Elmar Schwertheim, Jörg Wagner, Leiden, E. J. Brill, 1978, s. 55.

35, Res. 67), ancak bu heykelin buraya taşınarak da gelmiş olabileceği fikri göz önünde bulundurulmalıdır.

Yeldeğirmeni: Yeldeğirmeni, Altıyol ve Söğütlüçeşme’de yapılan kazılar, Kalkhedon Nekropolisi ile ilgili verileri ortaya çıkarmıştır²⁸. Yeldeğirmeni’nde MÖ 6. yy.’a tarihlenen yazıtlı, doğum sahneli mermer mezar steli²⁹ (**Lev. 35, Res. 68**) ele geçmiştir. Mezar steli üzerindeki alçak kabartmalı betimlerin boyalı olduğu anlaşılmıştır. MÖ 3. yy.’a ait Symposion (Cenaze Şöleni) konulu mermer mezar steli³⁰ (**Lev. 35, Res. 69**), Hellenistik Dönem’e tarihlenen (MÖ 3. yy.) Menios’un mezar steli³¹ (**Lev. 36, Res. 70**), niş içi boya betimli olan Menios’un Kızı Niko’nun mezar steli³² (**Lev. 36, Res. 71**) ve MÖ 2. yy.’a tarihlenen Hekataios’un mezar steli³³ (**Lev. 36, Res. 72**) Yeldeğirmeni’nde bulunmuştur. Yeldeğirmeni’nde Geç Antik Dönem’e ait, ana kaya üzerinde taş ve kiremit ile çatı şeklinde oluşturulmuş mezarlar ele geçmiştir. Biri boya diğeri kabartma ile betimlenmiş iki mezar steli bulunmuştur³⁴. Yeldeğirmeni’nde bulunan mezar stelleri, buradaki Nekropolis (?) alanının Arkaik Dönem’den Geç Antik Dönem’e kadar devam ettiğinin göstergesi olabilir.

Altıyol Kazıları: 1987 yılında yapılan Altıyol kazılarında ele geçen, geniş bir podyum ile üzerindeki 6 lahit, Kalkhedon’un en erken Antik Yunan Dönemi *in situ* buluntuları arasında sayılmaktadır³⁵. Birbirine metal kenetlerle bağlı olan kireçtaşı bloklarla örülmüş podyum ile onun üzerinde sıralanan beşi kireçtaşı, biri od taşından yapılmış lahitler MÖ 6. – 4. yy.’lar arasına tarihlenmektedir (**Lev. 37, Res. 74**). Lahitlerden dördü kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda, diğer ikisi ise doğu – batı doğrultusunda bulunmuştur. Lahitler, kireçtaşı podyumun güney bölümü tahrip edilerek üzerine yerleştirilmişlerdir. Buradan, podyum kalıntısının lahitlerden daha

²⁸ Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 58-59.

²⁹ İAM Env. no. 1136 T; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 60-61.

³⁰ İAM Env. no. 1084 T.

³¹ İAM Env. no. 5221 T; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 64-65.

³² İAM Env. no. 5222 T; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 65.

³³ İAM Env. no. 6133 T; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 63-64.

³⁴ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 474/51282, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56514>, 13.10.2014.

³⁵ Zeynep Kızıltan, Turgut Saner, **İstanbul’da Arkeoloji İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşiv Belgeleri (1970-2010)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 34.

erken döneme tarihlendiği anlaşılmaktadır³⁶. Kazı raporunda lahitlerden ikisinin alınlıklarında, diğer dördünün ise teknelerinin kenarlarında taşçı (veya ocak) işaretlerinin yer aldığı belirtilmiştir³⁷. Çıkan buluntular arasında Arkaik Dönem'e tarihlenen kap ve çift kulplu bir kap bulunmuştur. Bunun yanı sıra, MÖ 6. yy. sonu – MÖ 5. yy. başına tarihlenen pişmiş toprak tanrıça figürinleri, dokuma ağırlığı, khytralar, depo kapları, amphoralar, boya bantlı amphoralar, hydrialar, mortar parçası ve kaplar ele geçmiştir (Lev. 37, Res. 75). MÖ 5. yy. sonlarına ait pişmiş toprak palmet bezemeli bodur lekythos³⁸ (Lev. 37, Res. 76); MÖ 4. yy.'a ait pişmiş toprak guttus parçası, kandil, kantharos parçası, kâse, kâsecikler, balık tabağı, kaideli tabak çıkan buluntular arasındadır. Çanak çömlek parçaları, Kalkhedon sikkeleri ve MÖ 5. yy. sonu MÖ 4. yy. başına tarihlenen bronz Byzantion sikkesi, od taşı lahit içerisinde ele geçmiştir³⁹. Bunların yanı sıra MÖ 3. yy.'a tarihlenen, Apollonios kızı Stratonika'nın mezar steli⁴⁰ (Lev. 36, Res. 73) ve Kuşdili Caddesi'nde Geç Hellenistik – Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen, mermer bir mezar anıtına ait blok⁴¹ (Lev. 38, Res. 77) bulunmuştur. Altıyol'da ortaya çıkan buluntular, Kalkhedon'un Klasik ve Hellenistik Dönem Nekropolis alanına işaret etmektedir.

Söğütlüçeşme Kazıları: Kalkhedon'un erken Roma İmparatorluk Dönemi Nekropolisine ait buluntular, 1976 yılında Söğütlüçeşme'de yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır⁴². MS 1. yy.'ın ilk çeyreğine tarihlendirilen beşi doğu – batı, biri kuzey – güney doğrultusunda altı lahit ve bir lahit kapağı ile taş örtülü bir mezar ele geçmiştir⁴³ (Lev. 38, Res. 78). Doğuda, yol hattı boyunca iki grup halinde lahitler

³⁶İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 689-720 222-01/107020 (I-II), (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56165>, <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56166>, 13.10.2014.

³⁷Kızıltan, Saner, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşiv Belgeleri**, s. 34; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 689-720 222-01/107020 (I-II), (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56165>, <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56166>, 13.10.2014.

³⁸İAM Env. no. 91.36 ÇÇ.

³⁹İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 689-720 222-01/107020 (I-II), (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56165>, <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56166>, 13.10.2014.

⁴⁰İAM Env. no. 5055 T; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 62-63.

⁴¹İAM Env. no. 87.100 T.

⁴²Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 1-6.

⁴³Lahitler, kazı raporunda, A, B, C, D, E ve F olarak adlandırılmıştır. A, B ve E lahitlerinin altında bir podyum yer almaktadır. Gri kalkerden oluşan B lahdi dışındakiler Prokonnesos mermerinden yapılmıştır. Kapağı kayıp olan A lahdinin dört yüzü de işlidir ve bir yüzünde yazısız *tabula ansata* vardır. B lahdinin bir yüzünde yazıtlı *tabula ansata* bulunmaktadır ve kapağı akroterlidir. C lahdinin

bulunmuştur⁴⁴. Buluntular arasında, MS 1. yy.'a tarihlenen cam koku şişeleri, tek kulplu şişe parçaları, pişmiş toprak kandiller, tabakçık, künkler, altın küpe parçası, bronz ayna parçaları, kulp, sikkeler, Byzantion sikkesi, demir halka, ahşap bilezik/halka, kemik kutu parçası, mermer lahit kapağı parçaları, taşçı işaretli su borusu, stel parçası, gri kalker lahit kapağı parçaları, granit kâse parçası vardır⁴⁵. Ortaya çıkan buluntulardan, Söğütlüçeşme'nin MS 1. yy.'dan Geç Antik – Bizans Dönemi'ne kadar Nekropolis olarak kullanılmış olduğu öngörülebilir⁴⁶.

Hasanpaşa Kazısı: Yol seviyesinin 4 m. altında kuzeydoğu – güneybatı yönlü uzanan bir mezar⁴⁷ ele geçmiştir. Zemine ve kenarlara yerleştirilmiş taş levhalardan oluşan mezar dar, uzun bir sandık görünümündedir ve üzeri taş levhalarla kapatılmıştır. Mezar, Söğütlüçeşme ve Kurbağalıdere caddeleri boyunca devam eden Kalkhedon Nekropolisindeki Roma Cumhuriyet Dönemi'ne ait mezarların, Nekropolisin daha ziyade doğu kesiminde yer aldığını göstergesi olmalıdır⁴⁸. Kurbağalıdere Caddesi'nde, kapakları akroterli iki lahit ve insan iskeletleri ele geçmiştir⁴⁹.

Mezar buluntularından yola çıkarak, Kalkhedon Nekropolisinin Arkaik ve Klasik dönemlerde Yeldeğirmeni ve Altıyol çevresinde olduğu, Hellenistik ve Erken Roma döneminde kentin genişlemesine bağlı olarak Nekropolisin, kuzeye,

bir yüzünde Yunanca *tabula ansata* yer almaktadır, kapağı yaprak bezemeli akroterlidir ve alınlıklarında birer kalkan kabartması vardır. D lahdinin teknesinin bir yüzünde Yunanca yazıt bulunmaktadır ve kapağı akroterlidir. Kapağı kayıp olan E lahdinin kısa yüzlerinden birinde Yunanca *tabula ansata* vardır. F mezarı, dört adet aynalı kalker levhanın toprağa dikine yerleştirilmesi ve beşinci bir levha ile örtülmesi ile oluşturulmuştur. A ve C lahit teknelерinin içinde bölümlerin bulunması, bu lahitlerin aile mezarı olduğunu göstermektedir. Lahit Tekneleri: 2.30 x 1.10 x 1.00 m. Lahit Kapakları: 2.45 x 1.30 x 0.65 m.; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 474/79773, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56092>, 13.10.2014; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s.58-59.

⁴⁴ Bunlardan L lahdine ait yalnızca geniş köşe akroterli kapak tespit edilmiştir; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 474/79773, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56092>, 13.10.2014.

⁴⁵ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 474/79773, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56092>, 13.10.2014.

⁴⁶ İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından 2013 yılında Söğütlüçeşme Camii yanında yapılan kazı, tarafımdan görülmesine rağmen yayını yapılmamış olduğundan tez kapsamına alınmamıştır.

⁴⁷ Yük.: 60 cm. Boy: 0.50 x 1.80 m.

⁴⁸ Kadıköy Nekropolü-Hasanpaşa Mezarı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: Kadıköy Nekropolü-Hasanpaşa Mezarı, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56723>, 13.10.2014.

⁴⁹ Bahsedilen lahitlerin hangi döneme ait olduğu belirtilmemiştir; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No (Dosya İsmi): Klasik Bölüm – Kadıköy-Kurbağalıdere Cad. No: 5'teki temel kazısında çıkan lahitler, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Dosya No: 474/79773, (Çevrimiçi), <http://www.envanter.gov.tr/anit/arkeoloji1/detay/56092>, 13.10.2014.

Söğütlüçeşme’ye doğru yayıldığı söylenebilir. Bunun yanında Kadıköy merkezinde ortaya çıkmış olan MÖ 4. yy.’a tarihlenen Penthelikon mermerinden Attika Tipi mezar steli parçası⁵⁰ (Lev. 39, Res. 79) ile MÖ 1. yy.’a, Hellenistik Dönem’e tarihlenen Symposion konulu mezar steli⁵¹ (Lev. 39, Res. 80) buraya taşınarak da getirilmiş olabilir. MS 1. yy.’a tarihlenen, Rıhtım Caddesi’nde bulunmuş mermer mezar steli⁵² (Lev. 39, Res. 81), Altıyol’da bulunmuş mezar steli⁵³ (Lev. 39, Res. 82), Söğütlüçeşme’de ortaya çıkmış, Erken Roma Dönemi’ne tarihlenen mezar steli⁵⁴ (Lev. 39, Res. 83) ve Halit Ağa Caddesi’nde Geç Hellenistik Dönem mezar steli⁵⁵ (Lev. 39, Res. 84) Kalkhedon surlarının aksı hakkında fikir vermektedir.

Kadıköy Çevresinde Ortaya Çıkmış Olan Buluntular: Kadıköy merkezinden çok uzak olmayan yerlerde, az da olsa mezar stellerine rastlanmıştır. Göztepe’de bulunan MÖ 6. yy.’a ait Ana Tanrıça Kybele’ye sunulan adak steli⁵⁶ (Lev. 40, Res. 85) ve Geç Hellenistik Dönem’e, MÖ 1. yy.’a tarihlenen Çiftehavuzlar’da bulunan Lahit Tipi yüzündeki mezar steli⁵⁷ (Lev. 40, Res. 86), Kalkhedon kenti dışındaki küçük yerleşimlere ait olabileceği gibi buraya taşınarak da gelmiş olabilir. Kalkhedon’un sur içi ile ilgili çok fazla arkeolojik buluntuya rastlanmamasına rağmen, çıkan mezar buluntuları kentin yayılım alanı ile ilgili, az da olsa fikir verebilmektedir.

C. Kalkhedon Territoriumunun Olası Sınırları

Kalkhedon territoriumunun sınırlarının nereye kadar uzandığı belli değildir, ancak Göztepe ve Çiftehavuzlar’da az sayıda da olsa buluntunun ele geçmiş olması, burasının olasılıkla Kalkhedon sınırları içine giren küçük yerleşimler olduğunun göstergesi sayılabilir. Ptolemaios, Kalkhedonluların, Pontos’un ağzından Hyppios (Melen Çayı) nehrine kadar olan yerlere sahip olduklarını belirtmiştir⁵⁸.

⁵⁰ İAM Env. no. 107 T; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 61.

⁵¹ İAM Env. no. 5339 T; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 69-70.

⁵² İAM Env. no. 4718 T; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 69.

⁵³ İAM Env. no. 87.97 T.

⁵⁴ İAM Env. no. 87.98 T.

⁵⁵ İAM Env. no. 5177 T; Asgari, Fıratlı, **Die Nekropole von Kalchedon**, s. 66.

⁵⁶ İAM Env. no. 73.68 T.

⁵⁷ İAM Env. no. 3980 T.

⁵⁸ Ptolemaios, **Claudii Ptolemaei Geographia**, ed. C. F. A. Nobbe, C. II, Lipsiae, 1845, v.1.11.

Anadolu yakasındaki Boğaz kıyısının Kalkhedon territoriumu içinde olduğu düşünülebilir. Eğer kentin sınırları bu kadar genişse, kent merkezi dışında, irili ufaklı yerleşimler ve kutsal alanlar olduğu tahmin edilebilir. Boğaz'ın Anadolu kıyısını detaylı bir biçimde, Dionysios Byzantios'tan ve 16. yy.'da Dionysios'un peşinden giden Petrus Gyllius'tan öğrenmekteyiz. Gyllius, kendi döneminde özellikle Boğaz'ın Anadolu kıyısında oturanların yabancılar olduğunu belirtmiş, İstanbul alındıktan sonra yerli halkın kaçarak barbar uluslardan savaşla boyun eğdirilen çiftçilerin Boğaz'a yerleştirildiğini söylemiştir⁵⁹. Dionysios'un MS 2. yy.'da Boğaz'ın Anadolu kıyısındaki yerlere verdiği isimler, çoğu zaman 16. yy.'daki isimlerle tutmadığından dolayı, Gyllius yer yer Dionysios'un bahsettiği yerlerin lokalizasyonunu yapmakta zorluk çekmiştir. Dethier, 19. yy.'da Boğaz'ın Anadolu yakasının Karadeniz'e doğru, Avrupa yakasına göre daha ıssız olduğunu belirtmiştir⁶⁰.

Khrysopolis (Üsküdar): Strabon, Pontos'un ağzında, Megaralılar tarafından kurulmuş olan Kalkhedon ve bir köy olan Khrysopolis'ten bahsetmiştir⁶¹. Dionysios Byzantios ise denizin üstünde, kıyıya doğru uzanan yüksek bir ovada 'Altın Kent' anlamına gelen Khrysopolis'in bulunduğunu belirtmiştir⁶². Khrysopolis'in, Pers hâkimiyeti sırasında Perslerin kentlerden vergi topladıkları altınları burada saklamış olabileceklerinden ya da Khryseis ve Agamemnon'un oğlu Khrysos'un mezarının burada olduğundan bu adı aldığı düşünülmektedir. Ancak, bölgenin limanının elverişliliği nedeniyle altınla ticaret yapanlardan dolayı da bu ismi almış olabileceği fikri öngörülebilir⁶³. Dionysios Byzantios'un Khrysopolis ile ilgili verdiği bilgiyi, Septimius Severus'un Byzantion yıkımından önce yazdığı anlaşılmaktadır⁶⁴. Ksenophon, Pers seferi sırasında, Yunanların Kalkhedon'daki Khrysopolis'e varıp savaş ganimetlerini satmak için yedi gün kaldıklarından bahsetmektedir⁶⁵. Gyllius,

⁵⁹ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 208.

⁶⁰ Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul*, s. 86-87.

⁶¹ Strabon, *Geographika*, xii. 4. 2.

⁶² Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, cix.

⁶³ a.e., cix.

⁶⁴ Gyllius, *İstabul Boğazı*, s. 223.

⁶⁵ Ksenophon, *Anabasis*, vi. 6. 38.

buradan yola çıkarak, Khrysopolis'in Byzantion'un ticaret merkezi olduğunu söylemiştir⁶⁶.

Khrysopolis'in Strabon'un bahsettiği gibi bir köy mü yoksa bir kent mi olduğu açık değildir⁶⁷. Üsküdar – Marmaray Projesi kapsamında 2004 yılında başlatılan arkeolojik kazılarda, Üsküdar'ın Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem buluntuları ele geçmiştir. En erken buluntular MÖ 6. yy.'a tarihlenmektedir. MÖ 550 – 540 yıllarına tarihlenen çanak – çömlek, kolonizasyon sürecinin bir göstergesi olmalıdır⁶⁸. MÖ 6. yy.'a tarihlenen pişmiş toprak oinokhoe⁶⁹ (**Lev. 41, Res. 87**), MÖ 6. – 5. yy.'a tarihlenen kyliks'ler⁷⁰ (**Lev. 41, Res. 88 – 89**) ve hydria parçası⁷¹ (**Lev. 41, Res. 90**) Arkaik Dönem'de Üsküdar'da bir yerleşimin olduğunu kanıtlar. Bunun yanı sıra MÖ 5. yy.'a tarihlenen Ion tipindeki mermer bir stele ait orta akroter parçası⁷² (**Lev. 41, Res. 91**), olasılıkla bir kouros'a ait kalça parçası ve pişmiş toprak mezar kiremiti buluntuları MÖ 6. yy.'da kolonizasyon hareketleri sonucunda kurulan yerin Nekropolisine ait olabilir⁷³. Khrysopolis'in Nekropolisinin, günümüzde Sultantepe Mevkii olarak adlandırılan, Boğaz'a doğru kuzeyde kalan ve çok yüksek olmayan, Akropolis olduğu düşünülen bir tepenin yamaçlarında yer aldığı tahmin edilmektedir. Erken dönem (MÖ 6. yy.) buluntuları, bu tepenin eteklerinde ele geçmiştir. MÖ 5. yy.'a tarihlenen, pişmiş toprak kandil⁷⁴ (**Lev. 42, Res. 92**) ve

⁶⁶ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 223.

⁶⁷ Oğuz Tekin, "Khrysopolis Üzerine Bir Değerlendirme ve Byzantion'un Anakenti Megara ile Köken İlişkisi," **Toplumsal Tarih Dergisi** 197, Mayıs, 2010, s. 46-55.

⁶⁸ Şehrazat Karagöz, "Khrysopolis'in Koloni Kenti Olarak Tarihteki Yeri" **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları**. Ed. Arzu Karamani Pekin, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2007, s. 34-35; "Marmaray-Üsküdar 2004-2008 Arkeolojik Kazıları, Archaeological Excavations at Üsküdar within Marmaray Project from 2004 to 2008," **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008, Istanbul Archaeological Museums Proceedings of the Symposium on Marmaray-Metrosalvage Excavations 5th-6th May 2008**, ed. Ufuk Kocabaş, İstanbul, 2010, s. 88-93.

⁶⁹ Kat. no. MRÜ 06/510; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 70.

⁷⁰ Kat. no. MRÜ 06/509, MRÜ 06/573; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 71-72.

⁷¹ Kat. no. MRÜ 06/571; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 72.

⁷² Kat. no. MRÜ 06/652 (07.14 T); Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 73.

⁷³ Karagöz, **Khrysopolis'in Koloni Kenti Olarak Tarihteki Yeri**, s. 35.

⁷⁴ Kat. no. MRÜ 06/565 (07.66 PT); Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 73.

skyphos parçalarının⁷⁵ (**Lev. 42, Res. 93**) Atina üretimi olduğu anlaşılmaktadır⁷⁶. Bunlar muhtemelen ticaretin göstergesi olmalıdır.

Ksenophon, Alkibiades'in Kalkhedon arazisindeki Khrysopolis'e gelip kenti tahkim ettiğini, bir gümrük istasyonu kurduğunu ve Karadeniz'den gelen gemilerden yüzde on oranında gümrük vergisi aldıklarından bahsetmiştir⁷⁷. Polybios ise Atinalıların Khrysopolis'i ele geçirdiklerini ve Alkibiades'in tavsiyesi üzerine ilk defa Pontos'a giden gemilerden vergi aldıklarını belirtmiştir⁷⁸. Diodoros Sikeliotes de Kyzikos civarındaki Atinalı generallerin, Kalkhedon'a yelken açarak Khrysopolis'te bir kale inşa ettiklerini ve geride kuvvet bırakarak Karadeniz'den gelen gemilerden yüzde on oranında vergi aldıklarını belirtmiştir⁷⁹. Antik kaynakların verdiği bu bilgilerden, Khrysopolis'in gümrük işlevi olan bir limana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu da kazılarda ortaya çıkarılan Atina üretimi malların ticaretle buraya geldiğinin göstergesi olabilir. MÖ 5. yy.'da, Byzantion ve Kalkhedon'un konumlarından dolayı, Atina'nın bu iki kenti müttefik olarak istemesi ve bu sayede Boğaz kontrolünü elinde bulundurması, Khrysopolis'i de kavşak noktasında bulunmasından ötürü etkilemiş olmalıdır.

MÖ 4. yy.'a tarihlenen pişmiş toprak bir kantharos⁸⁰ (**Lev. 42, Res. 94**), Erken Hellenistik Dönem'e ait pişmiş toprak kâse⁸¹ (**Lev. 42, Res. 95**) ve pişmiş toprak phiale⁸² (**Lev. 42, Res. 96**) Khrysopolis'te ufak bir Hellenistik yerleşimin olduğunun göstergesidir⁸³.

Roma Dönemi'ne tarihlenen buluntular ve çeşitli kentlere ait amphora parçaları, Khrysopolis'te Roma Dönemi'nde de yerleşimin devam ettiğini ve hatta ticaretin yoğun olduğunun göstergesi olmalıdır. Sokrates Skholastikos,

⁷⁵ Kat. no. MRÜ 06/572, 569, 580; Karagöz, **Khrysopolis'in Koloni Kenti Olarak Tarihteki Yeri**, s. 36.

⁷⁶ Karagöz, **Khrysopolis'in Koloni Kenti Olarak Tarihteki Yeri**, s. 35.

⁷⁷ Ksenophon, **Hellenika**, i. 1. 22.

⁷⁸ Polybios, **Historiai**, iv. 4. 44. 4.

⁷⁹ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothke Historike**, xiii. 64. 2-3; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 216-217.

⁸⁰ Kat. no. MRÜ 06/505; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 74.

⁸¹ Kat. no. MRÜ 06/523; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 74.

⁸² Kat. no. MRÜ 06/568; Karamani- Pekin (ed.), **Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı**, s. 75.

⁸³ Karagöz, **Khrysopolis'in Koloni Kenti Olarak Tarihteki Yeri**, s. 38.

Khrysopolis'in Boğaz'ın başında konumlanmış antik bir liman olduğunu belirtmiştir⁸⁴.

Ş. Karagöz, Strabon'un Khrysopolis'ten bir köy olarak bahsetmesini, kentin Roma Dönemi'nde köy statüsüne inmesiyle açıklamaktadır⁸⁵. Ancak Ksenophon'un MÖ 4. yy.'da, Khrysopolis'in Kalkhedon arazisi içinde olduğunu belirtmesi, erken dönemde de bu yerin otonom bir polis olmadığını göstergesi olmalıdır. Sokrates Skholastikos ise MS 4. yy.'da I. Constantinus ve Licinius arasındaki savaşı anlatırken, Kalkhedonluların limanı olan Bithynia'daki Khrysopolis yakınlarında, Licinius'un I. Constantinus'a teslim olduğunu belirtmiştir⁸⁶. Bu da, I. Constantinus Dönemi'nde Khrysopolis'in Kalkhedon'a bağlı bir yerleşim olabileceği fikrini desteklemektedir. Petrus Gyllius, 16. yy.'da da Khrysopolis'in bir kent olmadığını, تنها, bitişik nizamda kurulmamış, yaklaşık 2 mil genişliğinde bir köy olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca, Kalkhedon'un tersanesi olan Khrysopolis limanının bir zamanlar oldukça büyük olduğunu ancak daha sonra Kalkhedon'un yok edilmesiyle, barbarların korkusuyla, bir bölümünün ise kendi döneminde dolmasıyla eskisi kadar büyük olmadığını eklemiştir⁸⁷.

Ortaya çıkarılan kazı buluntuları, Khrysopolis'in bir yerleşim olduğunu düşündürmektedir. Khrysopolis'in adına bastığı bir sikkenin veya epigrafik bir verinin bulunmayışı ve antik kaynakların verdiği bilgilerden yola çıkarak burasının otonom bir kent olmadığı, Kalkhedon territoriumu içine giren bir köy ya da küçük bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Kazı buluntuları ve antik kaynaklardan Khrysopolis'in gümrük işlevi gören büyük bir liman/tersaneye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan Klasik Dönem'e ait Attika üretimi keramikler bu limanın bir göstergesi olmalıdır. Aynı şekilde Ksenophon'un MÖ 4. yy.'da, Khrysopolis'te gümrük işlevi olan bir istasyon kurulduğundan bahsetmesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Khrysopolis'in konumu Karadeniz ticareti için önemli olmalıydı. Karadeniz'e gidecek ve Karadeniz'den gelecek olan gemilerin kontrol noktasında bulunması, gümrük istasyonunun kurulmasında, Kalkhedon'dan ziyade Khrysopolis'in seçilmesini uygun kılmış olmalıdır.

⁸⁴ Sokrates Skholastikos, *The Ecclesiastical History*, vii. 25.

⁸⁵ Karagöz, *Khrysopolis'in Koloni Kenti Olarak Tarihteki Yeri*, s. 39-40.

⁸⁶ Sokrates Skholastikos, *The Ecclesiastical History*, i. 4.

⁸⁷ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 224.

Bous – Damalis (Salacak Burnu): Atinalı komutan Khares, II. Philippos’a karşı savaşan Byzantionlulara yardım yollamış, Kalkhedon ile Khrysopolis arasında kalan burnu işgal etmiş ve burada II. Philippos’a karşı savaşmıştır⁸⁸. Khares, yanında getirdiği ancak hastalık sonucu ölen eşi Boidon’u buraya gömmüş⁸⁹, ona mezar yaptırmış, sütun ve sunak dikmiştir. Dionysios Byzantios, sütunun üzerinde beyaz taştan yapılmış bir Bous (inek) heykelinin görülmekte olduğunu belirtmiş ve Khares’in eşinin isminin de bu adı taşıdığını, o güne kadar ulaşabilmiş olan sütuna kazınmış dizelerin de bunu açıkça belli ettiğini yazmıştır⁹⁰. Bahsedilen burun, Bous bugünkü Salacak Burnu yani Khrysopolis’ten Kalkhedon’a doğru çıkıntı yapan burun olmalıdır. Polybios, Avrupa’dan Anadolu’ya Boğaz’ı yüzerek geçen Io’nun burada karaya çıktığına bu nedenle Bous adını aldığına değinmiştir⁹¹. Ancak Dionysios Byzantios, burada bulunan yazıtın doğruluğuna dikkat çekmiş ve inek heykelinin Io efsanesi ile bağdaştırılmasını eleştirmiştir. Dionysios Byzantios, Bous’dan, gemilerin Avrupa tarafına geçişi için stadyumlardaki yarış başlama noktaları gibi bir yer benzetmesi yapmıştır⁹².

Metopon: Dionysios Byzantios, Avrupa’daki Metopon’un (Tophane) karşısında Asya Metopon’u olduğunu belirtmiş ve burasının ardından büyüklüğü ve dinginliği ile çok güzel, kumlu, derin bir kıyı ile çevrili bir limanın geldiğinden bahsetmiştir⁹³.

Kikonion (Çengelköy): Dionysios Byzantios, Kikonion adı verilen yerin adını, sakinlerinin aşırı sertliği ve kötü huyları nedeniyle bu adı aldığını belirtmiştir. Burada yaşanan bir ayaklanma şiddetle bastırılmış ve burasının sakinleri bölgeden ayrılmışlardı⁹⁴. Gyllius, Boğaz’ın en dar su geçidinin Anaplous (Hestiai,

⁸⁸ Kodinos, *Excerpta de Antiquitatibus Constantinopolitanis*, s. 9-10; Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 226.

⁸⁹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, cx.

⁹⁰ “Ben ineğe dönüşen Io’nun sureti değilim / Ve Boğaziçi denizi tarafımdan adlandırılmadı; O ki vaktiyle kızgın Hera’yı Pharos’a sürükledi. / Fakat ben burada ölen Hekropis’im, Khares’in sevgilisi olan ben onunla karaya çıktım. / Buraya geldiğinde Philippos’un donanmasıyla, Dana olarak adlandırıldım evvela, sonra Khares’in eşi, / Burada, her iki karanın arasında mutlu ve huzurluyum.”; Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, cx, Ayrıca bkz. Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 226; von Hammer, *İstanbul ve Boğaziçi*, s. 17.

⁹¹ Polybios, *Historiai*, iv. 43. 6.

⁹² Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, cx.

⁹³ a.e., cviii.

⁹⁴ a.e., cvi.

Arnavutköy) ile Kikonion arasında olduğunu belirtmiştir⁹⁵. Çengelköy’de, MÖ 1. yy. ile MS 1. yy. arasına tarihlenen pişmiş toprak kap parçaları ele geçmiştir⁹⁶ (**Lev. 43, Res. 97**). Ortaya çıkan buluntular, Hellenistik ve Erken Roma Dönemi’nde buradaki yerleşimin varlığının göstergesi olmalıdır.

Nausikleia (Küçüksu İskelesi civarı): Dionysios Byzantios, Kalkhedonluların gemilerle kendilerine saldıran düşmanları Nausikleia’da yendiğine değinir⁹⁷. Buradan yola çıkarak Nausikleia’nın Kalkhedon territoriumu içinde yer aldığı söylenebilir.

Blabe: Nausikleia’nın sonra kıyının hemen açığında küçük bir ada gelmekteydi. Dionysios Byzantios, bu adanın altındaki beyaz kayaların, balıkların yönünü Avrupa’ya çevirdiğinden bahsetmiş ve Kalkhedonluların, bu adaya *Blabe* adını verdiklerine değinmiştir⁹⁸. Kalkhedonluların adayı isimlendirmesi, adanın Kalkhedon territoriumu içerisinde olduğunun bir göstergesi olmalıdır. Plinius, Anadolu yakasında, Kalkhedon yakınında dipten yüzeye kadar beyazlıkla parlayan bir kayadan bahsetmiştir. Kayanın karşılara çıkmasıyla ürken balıklar, karşıdaki Bosporos Akra’ya doğru sürü halinde hızla ilerlediklerinden, bu koy Khrysokeras (Altın Boynuz) adını almıştır. Bunun sonucunda bu balıklar tümüyle Kalkhedon’da değil Byzantion’da avlanmıştır⁹⁹. Strabon, *pelamides* (palamutlar)’ın Pontos’tan inerek Kyaneai yakınından geçtikten sonra Kalkhedon kıyısında çıkıntı yapan beyaz bir kayadan korktuklarından dolayı hemen karşı kıyıya yöneldiklerinden bahsetmiştir¹⁰⁰. Tacitus, Byzantion’un toprağının verimli ve balığının bol olduğuna değinmiştir. Karadeniz’e doğru fırlayan balıklar su hizasındaki eğik kayalardan kaçarak, diğer kıyının akıntısını terk edip, Byzantion’un limanlarına yönelmekteydiler¹⁰¹. Gyllius ise Tacitus’un yanıldığını ve balıkların, Karadeniz’e doğru fırlamayıp, Karadeniz’den Boğaz boyunca Marmara’ya doğru yol aldıklarını söylemiş ve kendi dönemindeki balıkçıların, antik kaynakların bahsetmiş olduğu

⁹⁵ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 218.

⁹⁶ Çengelköy’de ele geçen buluntular, İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin ‘Çağlar Boyu İstanbul’ bölümünde sergilenmektedir.

⁹⁷ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, ciii.

⁹⁸ **a.e.**, cii.

⁹⁹ Plinius, **Naturalis Historia**, ix. 20. 51.

¹⁰⁰ Strabon, **Geographika**, vii. 6. 1-2; Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 215.

¹⁰¹ Tacitus, **Annales**, xii. 63.

kayayı bilmediklerini eklemiştir. Aynı zamanda Gyllius, balıkların, Kalkhedon'dan Byzantion'a gitme nedeninin beyaz kaya olmadığını, Boğaz'da, Avrupa'ya doğru olan bir sapmanın doğal yapıdan kaynaklandığını düşündüğünü söylemiştir¹⁰². Gyllius, Dionysios Byzantios'un bahsettiği adanın kendi döneminde görülmediğini belirtmiş ve Kalkhedonlular tarafından adanın belki de kökünden yıkılmış olabileceği fikrini öne sürmüştür¹⁰³. Belki de Blabe adı verilen kayanın yalnızca üst bölümü yer yer su yüzüne çıkmaktaydı.

Antik yazarlar Blabe'nin, Damalis (Salacak) burnunun karşısında, küçük ve yassı bir kayalık olan Kız Kulesi¹⁰⁴ olabileceğini düşündürmektedir. Ancak, Gyllius'un 16. yy.'da Blabe adı verilen kayayı bulamaması ve o dönem balıkçılarının bu kayanın varlığından haberdar olmamaları, Blabe'nin Osmanlı Dönemi ya da daha öncesinde su altında kalması ile açıklanabilir. Kız Kulesi'nin üzerinde bulunduğu kayalık ise, muhtemelen Bous – Damalis adı verilen yer olmalıdır. von Hammer, Dionysios Byzantios'tan yararlanarak, bahsedilen kayanın Üsküdar'ın en uç burnunda yer aldığını ve buradan bakınca hem Anadolu hem de Avrupa kıtasının görülebildiğini belirtmiştir. Antik kaynaklardan, Blabe'nin Kız Kulesi'nin bulunduğu adaya göre daha kuzeyde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Phiela/Phiale (Kanlıca Körfezi/Koyu): Bugünkü Kanlıca Körfezi'nden, Dionysios Byzantios, güçlü Kalkhedonluların limanı olan Phiela olarak bahsetmiştir¹⁰⁵. Semavi Eyice ise, Anadolu Hisarı ile Kanlıca arasında 'Körfez Mevkii' olarak adlandırılan yerin, kaynaklarda Phiale olarak geçtiğine değinir. Ancak Phiale isminin manası bilinmemekle beraber daha çok havuz, çeşme, şadırvanlar ve fiskiye yataklarına bu ismin verildiği görülür. Eremya Çelebi'nin Beykoz İskeleyi'nin yanında yerden fışkıran, üzerinde Yunan harfleri ve haç betimi olan bir su kaynağı gördüğünü¹⁰⁶ belirtmesinden ötürü Eyice, Phiale adına sahip olan yerin Körfez değil Beykoz olduğunu ileri sürmüştür¹⁰⁷. Dionysios Byzantios'un

¹⁰² Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 215.

¹⁰³ a.e., s. 214-215.

¹⁰⁴ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s. 66.

¹⁰⁵ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, c.

¹⁰⁶ Eremya Çelebi Kömürcüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1952, s. 51.

¹⁰⁷ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s. 76-77.

verdiği bilgiden Phiela adı verilen yerin, Kalkhedonluların limanı olduğu ve dolayısıyla Kalkhedon territoriumu içine girdiği söylenebilir.

Phriksos (Kanlıca): Dionysios Byzantios burasının çok düz bir sahili olduğunu ve Phriksos Limanı adını taşıdığına değinmiştir¹⁰⁸. Hesykhios'a göre, Byzantionlu komutan Timesios, tanrıların tapınaklarının çoğunu inşa etmiş, Iason'un On İki Tanrı'ya adadığı sunağı yeniden yapmış ve Phriksos Limanı'nda yer alan Artemis Tapınağı'nı yenilemiştir¹⁰⁹. Kanlıca'da bulunan MS 2. yy.'a ait Tanrıça Isis kabartmalı adak steli¹¹⁰ (**Lev. 43, Res. 98**), Roma Dönemi'nde buradaki yerleşimin / kutsal yerin varlığına işaret ediyor olabilir.

Katangeion (Çubuklu): Dionysios Byzantios, Katangeion Koyu'nun balıkları benzersiz bir şekilde kendine çektiğini belirtmiş ve Kalkhedon kıyıları içinde balığın bol olduğu tek kıyı olduğunu söylemiştir. Deniz ne kadar karadan ayrırsa burasının da bir o kadar Avrupa kıyısından ayrı olduğunu eklemiştir¹¹¹. Dionysios'un verdiği bilgiden Katangeion Koyu'nun Kalkhedon territoriumu içerisinde olduğu düşünülebilir. Gyllius ise Katangeion Koyu'nun kendi döneminde Kastakion olarak isimlendirildiğini ve halen daha Anadolu kıyısında balığın en bol bulunduğu yer olduğunu belirtmiştir. Bu koya doğru vadi boyunca suyu kesilmeyen bir derenin akmakta olduğunu ve koyun güneye bakan ucunda, geceleri hiç uyumayan keşişlerin *Akoimetoı* (Uyumayanlar) adını verdikleri büyük manastırın temellerinin görülebildiğini eklemiştir¹¹².

Amykos (Beykoz), Daphne Psykhonous, Nymphaion: Dionysios Byzantios, Katangeion'un ardından Amykos, Nymphaion ve Daphne Psykhonous'u (Çılgın Defne) geldiğini belirtmiş, Daphne Psykhonous'un yakınlarında çağının en güçlü insanları ile dövüşerek onları yenen Bebrykler'in Kralı Amykos'un burada yaşamış olduğunu ve Polydeukes tarafından öldürüldüğü eklemiştir¹¹³.

¹⁰⁸ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xcix.

¹⁰⁹ Hesykhios, **Patria Konstantinoupoleos**, i. 33; **Patria**, i.31; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 70.

¹¹⁰ İAM Env. no. 5345 T.

¹¹¹ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xcvi.

¹¹² Gyllius, **İstanbul Boğazi**, s. 213-214.

¹¹³ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xcvi; Apollonios Rhodios, **Argonautika: The Argonautica**, Çev. R. C. Seaton, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, 1921, ii.754-774.

Dionysios Byzantios, Amykos adı verilen koyda büyük balıkların avlandığına değinmiştir¹¹⁴. Arrianos Zeus Ourios Tapınağı'nın, Daphne Psykhonous olarak adlandırılan limana olan uzaklığını 40 stadion vermiş, buradan da Byzantion'a olan mesafenin 80 stadion olduğunu belirtmiştir¹¹⁵. Ancak Gyllius, Arrianos'un Daphne Psykhonous olarak bahsettiği yerin Amykos olduğunu, Dionysios Byzantios'un ise yanlışlığıya düşerek iki farklı yer olarak belirttiğine değinmiş ve Amykos ile Daphne Psykhonous'un, bahsedilen Amykos Koyu'nda yer aldığını düşündüğünü eklemiştir¹¹⁶. Buna göre Amykos Koyu adını Kral Amykos'dan alıyor olmalıydı. Plinius, Amykos Limanı adı verilen yerin ismini, Bebrykler'in Kralı'ndan aldığını belirtmiş ve Amykos'un mezarının kralın öldüğü günden beri Daphne Psykhonous adı verilen bir defne ağacı ile gölgelendiğini belirtmiştir. Plinius ayrıca bu ağaca neden Daphne Psykhonous denildiğini de kaydetmiştir; Defne ağacından bir parça koparılıp gemilere götürülmesi halinde, büyük bir kavga patlak vermekte ve parça gemiden atılana kadar bu devam etmekteydi¹¹⁷. Androitas, burasının Amykos olarak adlandırıldığını, kendi döneminde koloni kurucuları tarafından yapılmış yapılar bulunduğunu ve Kalkhedon Nymphaionu'na 5 stadion uzaklıkta olduğuna değinmiştir¹¹⁸. Stephanos Byzantios, Daphne Psykhonous Limanı'nın Pontos'un ağzında, Karadeniz'e doğru yol alanların sağında kaldığını, Daphne adlı banliyönün ise Pontos'un ağzında, Karadeniz'e doğru yol alanların solunda kaldığını belirtmiştir¹¹⁹. Bu durumda, Daphne Limanı Anadolu yakasında, Daphne yerleşimi ise Avrupa yakasında yer alıyor olmalıydı.

Amykos 16. yy.'da, Türkler tarafından Beykoz, Rumlar tarafından Amaia olarak adlandırılmıştır ve burada Boğaz'ın hiçbir yerinde avlanmayan *ksiphias* (kılıçbalığı) avlanmaktaydı¹²⁰. Dethier, Beykoz'un bol ve tatlı suyu ile bilindiğini belirtmiş ve gemilerin Argonautlardan bu yana su ikmalini burada yaptıklarını ve Kralı Amykos'un burada öldürüldüğüne değinmiştir. Yine Dethier'den anlaşılaacağı

¹¹⁴ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xcvi.

¹¹⁵ Arrianos, **Periplous Euxeniou Pontou**, xxv. 4.

¹¹⁶ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 209-211.

¹¹⁷ Plinius, **Naturalis Historia**, xvi. 89. 239.

¹¹⁸ Karl Müller, Theodor Müller, **Fragmenta Historicorum Graecorum**, C. IV, ed. A. Firmin Didot, Instituti Franciae Typographo, Paris, 1851, s. 304.

¹¹⁹ Stephanos Byzantios, **Etnika**, 'Δάφνη'; Yavuz, **Antik Edebi Kaynaklar**, s. 81.

¹²⁰ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 209.

üzere koy, kalkan balığı ile ünlüdür ancak 19. yy. sonunda buradaki kalkan balıkları giderek azalmaya başlamıştır¹²¹.

Herakles'in Kline'si (Yuşa Tepesi): Dionysios Byzantios'un Herakles'in Kline'si olarak adlandırdığı yer¹²², 17. yy.'da Türkler tarafından Yauraus ya da Yauris olarak adlandırılmıştır ve bu ismin Zeus Ourios'tan geldiği düşünülmektedir¹²³. Petrus Gyllius da Yuşa Tepesi'nden Herakles'in Yatağı olarak bahsetmiş ve neden bu isimi aldığına değinmemiştir¹²⁴. von Hammer ise, Büyükdağ adı verilen tepenin, Karadeniz'den gelen büyük gemilere Boğaz'ın çıkışına doğru yol bulmaları için sınır taşı olduğunu belirtmiş ve bu dağın eteğinde eskiden Zeus Ourios mabedinin bulunduğunu, dağın tepesinde ise Herakles'in sığınağının yer aldığından söz etmiştir. Herakles'in devasa sığınağının 19. yy.'da da kutsal mekân olarak ziyaret edildiğini ve Müslümanların Yuşa Peygamberin mezarı olarak kabul ettiğini belirtmiştir¹²⁵. Büyükdağ olarak adlandırılan bu tepe bugün de Yuşa Tepesi olarak isimlendirilmekte ve Herakles'in sığınağı / yatağı Yuşa Peygamberin mezarı olarak kutsal kabul edilmektedir. Hovhannesyan, Müslümanlar arasında, 66 ayak uzunluğunda, Nuh'un oğlu Yeşua'nın mezarı olduğu düşünülen Yuşa mezarının, aslında Argonautlardan olan ve Polydeukes tarafından öldürülen Amykos adlı heybetli krala ait olduğu belirtmiştir¹²⁶. Dethier de mezarın ya da çukurun uzunluğunun 6 m., genişliğinin ise 1,5 m. olduğunu belirtmiş ve halkın adakta bulundukları yerin aslında Kral Amykos'a ait olduğu konusunda Hovhannesyan'a katılmıştır¹²⁷.

Yuşa Tepesi'nin Karadeniz'e bakan yamacında, bir su kaynağı ile bağlantılı olduğu anlaşılan bir Bizans kilisesi harabesi vardır. Bu kilisenin Iustinianos'un yaptırdığı Hagios Panteleimon Kilisesi olma ihtimali yüksektir¹²⁸. Yuşa Tepesi'nin kuzey yamacında bulunmuş, MÖ 5. yy.'a ait insan ve hayvan betimli kabartma

¹²¹ Dethier, **Boğaziçi ve İstanbul**, s. 89.

¹²² Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xcv.

¹²³ A. Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672 – 1673)**, C. II (1673), Çev. Nahid Sırrı Örik, TTKY, Ankara, 1998, s. 89.

¹²⁴ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 206-207.

¹²⁵ von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, s. 18.

¹²⁶ Sarkis Sarraf Hovhannesyan, **Payitaht İstanbul'un Tarihçesi**, Çev. Elmon Hançer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 63.

¹²⁷ Dethier, **Boğaziçi ve İstanbul**, s. 89.

¹²⁸ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s. 79; Ayrıca bkz. Yalçın, **Eski ve Ortaçağda Boğaziçi**, s.453-454.

parçaları¹²⁹ (**Lev. 43, Res. 99 – 100**), Iustinianos Dönemi'nden önce buradaki yerleşimin / kutsal yerin? varlığına işaret etmektedir.

Moukaporis (Hünkâr İskeleyi): Dionysios Byzantios, adını Bithynia Kralı'ndan almış olan Moukaporis denilen, oldukça güzel bir limanı olan çok derin bir koydan bahsetmiştir¹³⁰. Gyllius, Moukaporis Koyu'nun Daphne Psykhonous (Çılgın Defne) ya da Amykos koyu arasında kaldığını düşündüğünü belirtmiş, ancak Dionysios'un verdiği bilgidен yola çıkarak tam bir lokalizasyon önerisi getirememiştir¹³¹. Dethier ise Yuşa'nın Mezarı'ndan Daphne Psykhonous'a doğru inilip Selvi Burun'dan¹³² dolaşırsa, Hünkâr İskeleyi'nin görülebileceğini belirtmiştir¹³³.

Argyronion (Macar Tabya): Hieron'un altında, fazla para ödenerek satın alındığı için Argyronion (gümüş) ismi verilen burun yer almaktaydı¹³⁴. Gyllius bu burnun, deniz kıyısını kuşatan, dik ve sarp yamacında eski bir tapınağın duvarları ve yere yıkılmış sütunlarının 16. yy.'da görülebildiğinden bahsetmiştir. Thebe mermerinden yapılmış olan bir sütunun Sultan Süleyman'ın o sırada yaptırdığı bir camide kullanılmak üzere taşındığına şahitlik ettiğini belirtmiştir. Prokopios, Argyronion adı verilen yerde, iyileşmeleri mümkün olmayan hastalıklara yakalanmış dilencilerin oturduğunu, Iustinianos'un zamanla yıkıntı haline gelen yapıyı yenilediğini ve sağlık nedeniyle sıkıntı çekenlerin rahat edeceği bir yer sağladığını belirtmiştir¹³⁵.

Hieron (Anadolu Kavağı)¹³⁶: Strabon, bugünkü Anadolu Kavağı sınırları içinde yer alan, 'tapınak / kutsal yer' anlamına gelen yeri 'Kalkhedonluların

¹²⁹ Yuşa Tepesi'nin kuzey yamacında bulunmuş olan 3 adet kabartma parçası İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin 'Çağlar Boyu İstanbul' bölümünde Boğaz kısmında sergilenmektedir.

¹³⁰ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosprou**, xcvi.

¹³¹ Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 207-208.

¹³² Selvi Burun: Aietou Rhykhos (kartal gagası), Dionysios Byzantios Moukaporis limanından sonra geldiğini belirtmiş ve şeklinden dolayı bu ismi alan çok kayalık bir burun olduğundan söz etmiştir. Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosprou**, xcvi.

¹³³ Dethier, **Boğaziçi ve İstanbul**, s. 89.

¹³⁴ Dionysios, muhtemelen bölgenin Seleukos ordu komutanı Kallimedes tarafından satın alınmasına atıf yapmaktadır. Mehmet Fatih Yavuz'un çevirisinden yararlanılmıştır; bkz. Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosprou**, xciv.

¹³⁵ Prokopios, **De Aedificiis**, i. 9. 12; Gyllius, **İstanbul Boğazı**, s. 205.

¹³⁶ Hieron için ayrıca bkz. Moreno, **Hieron**, s. 655-679; Vincent Gabrielsen, "Trade and Tribute: Byzantium and the Black Sea Straits," **The Black Sea in Antiquity, Regional and Interregional Economic Exchanges**, ed. Vincent Gabrielsen, John Lund, Aarhus University Press, Aarhus, 2007, s. 303-316.

Hieron'u¹³⁷ olarak adlandırmıştır. Strabon'un tanımından bu yerin Antik Çağ'da Kalkhedon territoriumu içinde yer aldığı söylenebilir. Hieron'dan en erken bahseden kaynak Herodotos, kendi hesaplarına göre, Dareios'un İskit seferi sırasında Boğaz üzerine kurduğu köprünün Byzantion ile Pontos Euksenios'un ağzındaki tapınağın tam orta yerine düştüğü söylemiştir¹³⁸.

Pindaros, Argonautların Pontos Euksenios'un ağzına geldiklerini ve burada deniz tanrısı Poseidon için bir kutsal alan inşa ettiklerini belirtmiştir¹³⁹.

Dionysios Byzantios ise 'Tapınak' anlamına gelen bu yerin Phriksos tarafından Kolkhis'e giderken inşa edildiğini yazmıştır¹⁴⁰. Polybios ise Pontos'tan gelirken, Hieron olarak adlandırılan yerde, Phriksos'un değil Iason'un, Argonauts Seferi'nde Kolkhis'ten dönerken On İki Tanrı'ya adak sunduğu yer olduğunu belirtmiştir¹⁴¹. Apollonios Rhodios, Polybios'un aksine, Argonautların Iason ile birlikte Kolkhis'ten dönerken değil giderken, halen daha Hieron olarak adlandırılan yerde On İki Tanrı'ya sunak diktiğini ve kurban sunduğunu söylemiştir¹⁴². Diodoros Sikeliotes de Argonautların Kolkhis'ten dönerken Pontos'un ağzında karaya çıktıklarını ve o zamanlar Byzantion'a adını veren Byzas'ın kral olduğundan söz etmiştir. Argonautlar burada sunak dikerek adalarda bulunmuş, bu yeri kutsamış ve MÖ 1. yy.'da dahi gemiciler tarafından kutsal sayılmaya devam etmiştir¹⁴³.

Gyllius'a göre Iason'dan önce Phriksos Hieron'da On İki Tanrı adına adak dikmiş olmalıdır¹⁴⁴. Apollonios Rhodios, Phineus'u dinledikten sonra, Iason'un karşı kıyıya geçerek On İki Tanrı'ya adakta bulunduğunu belirtmiştir¹⁴⁵. Arrianos, Byzantion'a 120 stadion uzaklıkta, Karadeniz'in ağzı olarak adlandırılan yerde Zeus Ourios Tapınağı olduğundan bahsetmiştir¹⁴⁶.

¹³⁷ Strabon, **Geographika**, vii. 6. 1. 49.

¹³⁸ Herodotos, **Historiai**, iv. 85-87.

¹³⁹ Pindaros, **Pythionikai**, iv. 203.

¹⁴⁰ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xcii.

¹⁴¹ Polybios, **Historiai**, iv. 39. 6.

¹⁴² Apollonios Rhodios, **Argonautika**, ii. 528-533; Zeus Hieron'unda bulunmuş adak yazıtları için bkz. B. Merkelback, K. F. Dörner, S. Şahin, **Die inschriften von Kalchedon**, Kommission für die Archäologische Erforschung Kleinasien bei der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Institut für Altertumskunde der Universität Köln, Bonn: R. Habelt, 1980, s. 26, no.13; s. 27-28, no. 14; s. 29-30, no. 15.

¹⁴³ Diodoros Sikeliotes, **Bibliothke Historike**, iv. 49. 1-2.

¹⁴⁴ Gyllius, **İstanbul Boğazi**, s. 194.

¹⁴⁵ Apollonios Rhodios, **Argonautika**, ii. 528-533.

¹⁴⁶ Arrianos, **Periplous Eukseniou Pontou**, xii. 2-3.

Cicero (MÖ 1. yy.), Pontos'un ağzına dikilen Zeus Ourios heykelinden bahsetmiştir. Yeryüzünde üç tane Zeus Ourios heykeli olduğunu, bunlardan birinin Makedonya'da, ikincisinin Pontos'un ağzında, üçüncüsünün ise Sicilya'da bulunduğunu ve Pontos'un ağzında yani Hieron'dakinin o güne dek sağ salim korunduğundan söz etmiştir¹⁴⁷.

Philostratos, Neapolis (Napoli)'de gördüğü bir resimden yola çıkarak Hieron'daki tapınağı betimlemiştir. Tapınağın çevresi sütunlarla çevrilidir ve Pontos'a açılacak olan gemilere yol göstermek için girişinde ışık bulunduğunu belirtmiştir¹⁴⁸.

Hesychios, Iason'un On İki Tanrı'ya adak verdiği, Pontos denizindeki yüksek burunda yer alan tapınağın yeniden inşa edildiğini belirtmiştir¹⁴⁹. Bu da Hesychios'un yaşadığı MS 6. yy.'da tapınağın yeniden inşa edilmesini *terminus post quem* olarak verebilir.

Prousius ile Byzantion arasındaki savaş neticesinde Prousius, Byzantion'a Hieron'daki tapınaktan aldığı keresteleri, kiremitleri ve tavan süslemelerini geri vermiştir¹⁵⁰. Bu da bahsedilen tapınağın çok küçük olmadığının bir göstergesi olabilir.

Dionysios Byzantios, tapınağın yukarısında daire biçiminde ilerleyen bir sur duvarı olduğundan söz etmiştir. Bu kale, M.Ö 278'de Galatlar tarafından yağma edilmiştir¹⁵¹.

Antik kaynaklardan bahsedilen Hieron Kutsal Alanı'nın birçok tanrıya adandığı; Zeus Ourios, Poseidon, On İki Tanrı ve belki de daha fazla kültü içince barındırdığı anlaşılmaktadır.

Strabon'un Anadolu Hieronu'ndan 'Kalkhedonluların Hieronu', Avrupa Hieronu'ndan için ise 'Byzantionluların Hieronu' olarak bahsetmesi¹⁵², bu iki kutsal

¹⁴⁷ Cicero, *Actionis Secundae in C. Verrem Liber Tertius: The Second Speech Against Gaius Verres: The Second Speech Against Gaius Verres: Book III, The Verrine Orations II*, Çev. L. H. G. Greenwood, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1935, iv. 128-130.

¹⁴⁸ Philostratos, *Eikones: Imagines*, Çev. Arthur Fairbanks, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1931, i. 12. 27-31.

¹⁴⁹ Hesychios, *Patria*, i.31.

¹⁵⁰ Polybios, *Historiai*, iv. 50. 2-3.

¹⁵¹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xcii.

alanın da iki kent için önemini belirtmektedir. Pontos'un ağzında yer alan iki Hieron da, başlangıçta gemilere yol göstermeleri için tanrıya adak sunulan kutsal yerlerken, daha sonraları konumlarından dolayı özellikle Karadeniz ticaretinde önem kazanmıştır. Bu da Byzantion ve Kalkhedon'un Karadeniz ticaretini ellerinde bulundurmak amacıyla iki Hieron için de mücadele etmelerine neden olmuştur. Dionysios Byzantios, Kalkhedonluların Anadolu Hieronu'nun kendilerine miras kaldıklarını söylediklerini ancak Hieron'un mülkiyetinin, üstünlükleri ve sahip oldukları kuvvet sayesinde her zaman Byzantion'a kaldığını belirtmiştir¹⁵³. Strabon'un Hieron'dan Kalkhedonluların Hieronu olarak bahsetmesi, burasının, MÖ 1. yy.'da Kalkhedon'un egemenliği altında olduğunun göstergesi olabilir¹⁵⁴.

Antik kaynaklarda Hieron'un bulunduğu düşünülen yerde, bugün 12. yy.'da inşa edilmiş bir Bizans Dönemi kalesi olan Yoros Kalesi yer almaktadır. Bu kale, Dionysios Byzantios'un bahsettiği, Galatlar tarafından yağma edilen kalenin yakınına inşa edilmiş olmalıdır. Hovhannesyan, kalenin içinde Türklere ait 25 ev ve 20 muhafız askerin bulunduğunu belirtmiş ve eskiden Hieron mabedinin bulunduğu yerin kendi döneminde (19. yy. başı) Türkler tarafından Yorus Kalesi olarak adlandırıldığını eklemiştir¹⁵⁵.

2010 yılında başlayan ve İstanbul Üniversitesi tarafından yürütülen kazılar sonucunda iç kalede bahsedilen tapınağa ait herhangi bir ize rastlanılmamıştır¹⁵⁶. Ancak Yoros Kalesi'nde kullanılmış olan devşirme parçaların, bahsedilen sunağa ve tapınağa ait olabileceği düşünülmektedir. Kalenin doğu giriş kapısında lento olarak kullanılmış MS 2. yy.'a tarihlenen arkhitrav, bu çevrede Roma Dönemi'ne ait yapıların varlığına işaret ediyor olmalıdır¹⁵⁷ (**Lev. 44, Çiz. 5, Res. 101**).

Kyaneai: Strabon, Karadeniz'in girişinde, biri Avrupa diğeri Anadolu'ya bitişik ve aralarında 20 stadion'luk bir kanalla ayrılan, Kyaneai adlı iki küçük adanın varlığından bahsetmiştir¹⁵⁸. Dionysios Byzantios ise, Anadolu Kyaneai'ndan hırçın

¹⁵² Strabon, *Geographika*, vii.6. 1.

¹⁵³ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, xcii.

¹⁵⁴ Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 96.

¹⁵⁵ Hovhannesyan, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, s. 62.

¹⁵⁶ Asnu Bilban Yalçın, "Anadolu Kavağı, Yoros Kalesi 2010 Yılı: Kazı, Koruma-Onarım Çalışmaları," **33. KST- 3**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, 2011, s. 97-115.

¹⁵⁷ Yalçın, *Eski ve Ortaçağda Boğaziçi*, s. 450.

¹⁵⁸ Strabon, *Geographika*, vii.6. 1.

dalgaların beslediği ada olarak bahsetmiş ve deniz sakinken görülebildiğini belirtmiştir. Bu adalar bir zamanlar kendi aralarında çarpışmış ve bundan dolayı *Symplegades* (birbirleriyle çarpışanlar) adını almıştır¹⁵⁹. Plinius da Karadeniz’de *Planetae* (hareket edenler) olarak adlandırılan adaların Kyaneai ya da Symplegades denildiğine değinmiştir¹⁶⁰. Herodotos, Dareios’un Bosporos’daki Kalkhedon’a gelerek buradan gemiye bindiğini ve Kyaneai adalarına gittiğini belirtmiştir. Bu adaları Yunanlar, ‘yüzen adalar’ olarak adlandırmışlardır¹⁶¹. Demosthenes ise MÖ 450 yıllarında Atina ve Persler arasında imzalanan Kallias Barış Antlaşmasında Pers donanması için Kyaneai adalarını batı sınır kabul ettiklerini belirtmiştir¹⁶². Arrianos, Kyaneai adalarının, Karadeniz’in ağzında yer alan Zeus Ourios tapınağına 40 stadion mesafede olduğunu belirtmiştir¹⁶³.

Ankyreion (Yum Burnu): Avrupa Kyaneai’ından Anadolu’ya geçenler için ilk burun Ankyreion Burnu’ydu. Kâhin tarafından uyarılan Argonautlar, taş çapayı buradan almış ve bundan dolayı burna, Ankyreion yani *Demirleme Yeri* adı verilmişti¹⁶⁴. Dethier, Bizanslılar’ın *Hagios Sideros*¹⁶⁵ adına bir kilise inşa ettikleri için eskiden buraya *Ancyranum* denildiğini belirtmiştir¹⁶⁶.

Heraia Akra / Eutropos Limanı / Hiereia (Fenerbahçe): Dionysios Byzantios, Kalkhedon’un her iki yanında kıstağa doğru girinti oluşturan yerlerde limanlar olduğuna değinmiştir¹⁶⁷. Bunlardan biri, daha önce değinildiği gibi bugünkü Haydarpaşa limanı, diğeri ise Kalamış Koyu’dur. Heraia Akra ya da Heraion adını, burada yer alan ve günümüzde herhangi bir izine rastlanılmayan Hera Kutsal Alanı’ndan almaktaydı¹⁶⁸. Gyllius, Heraion Burnu’nun kendi döneminde Ioannes Kalamote Burnu olarak adlandırıldığını, çevresinin 8 stadion olduğunu ve kıstak oluşturan yerin 200 *passus* genişliğinde çömlek ya da küp şeklinde olduğunu belirtmiştir. Stephanos Byzantios, Kalkhedon karşısında yer alan Heraia Akra’nın

¹⁵⁹ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxxxix.

¹⁶⁰ Plinius, *Naturalis Historia*, vi. 13. 32, Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxxxix.

¹⁶¹ Herodotos, *Historiai*, iv.85.

¹⁶² Demosthenes, *Peri tou Stephanou*, xix.273.

¹⁶³ Arrianos, *Periplous Eukseniou Pontou*, xxv. 4.

¹⁶⁴ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, lxxxvii.

¹⁶⁵ Sivdhro: Demir ve çapa anlamına gelmektedir, Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul*, s. 89.

¹⁶⁶ Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul*, s. 89.

¹⁶⁷ Dionysios Byzantios, *Anaplous Bosporou*, cxi-cxii.

¹⁶⁸ Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul*, s. 94.

Euron ya da Eurion olarak da adlandırıldığını ve orada khytra (gömülmüş küpler ve kemikler) çıktığını belirtmiştir¹⁶⁹. Gyllius, Stephanos Byzantios'a gönderme yaparak Hierieia Burnu'nun Euron (bulunmuş anlamında) olarak adlandırılmasını toprağa gömülü bir küpten kaynaklanabileceğine değinmiştir¹⁷⁰.

Adalar: Günümüzde Prens Adaları olarak adlandırılan adalar, muhtemelen Antik Çağ'da Kalkhedon'a yakınlığı nedeni ile kentin territorium alanına girmektedir. Gyllius, günümüze ulaşamayan Artemidoros'un *Geographoumena* adlı eserinden yararlanarak, bu adaların Prota (Kınalıada), Antigonía (Burgazada)¹⁷¹, Platys (Yassıada), Oksya (Sivriada), Khalkitis (Heybeliada) ve Prinkipos (Büyükada) isimlerini taşıdıklarını belirtmiştir¹⁷². Antik kaynaklardan, bu adalar içinde yer alan Khalkitis Adası'nın, Kalkhedon'un bakır ihtiyacını karşıladığı anlaşılmaktadır¹⁷³. Gyllius 16. yy.'da bu adalarda, Bizans Dönemi'ne ait sarnıç ve kilise kalıntılarının görüldüğüne değinmiştir. Günümüze ulaşan antik kaynaklar, bu adalardan çok bahsetmemiş olmasına rağmen, Kalkhedon'a yakınlıklarından dolayı Antik Çağ'da boş olduğu düşünülemez. Ancak Gyllius'un aktardıklarından, adaların daha çok Bizans Dönemi'nde sürgün ya da inziva yeri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır¹⁷⁴. Büyükada'da 1939 yılında 207 adet sikke ele geçirilmiştir (**Lev. 45, Res. 102**). İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen bu sikkelerin, 160'ı Kyzikos, 4'ü Lampsakos, 27'si ise Makedonia Krallığı, II. Philippos sikkesidir. Sikkelerin gömülüş tarihinin II. Philippos Dönemi'ne denk geldiği tahmin edilmektedir¹⁷⁵. 1988 yılında Büyükada'da ele geçen, MS 3. yy.'a tarihlenen mermer bir erkek heykeli¹⁷⁶ (**Lev. 45, Res. 103**) ile sikke buluntuları, adadaki Hellenistik ve Roma dönemlerine ait yerleşimin varlığına işaret ediyor olabilir. Ancak yapılan yüzey araştırmalarında,

¹⁶⁹ Stephanos Byzantios, *Ethnika*, 'ήραία ἄκρα'; Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 237-238.

¹⁷⁰ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 237.

¹⁷¹ Plinius, Marmara Denizi'ndeki adaları belirtirken 'Antiochia' ismini de geçirmektedir. Gyllius, Plinius'un bahsettiği adanın Antigonía olması gerektiğini düşündüğünü belirtmiştir; Bkz. Plinius, *Naturalis Historia*, v.151; Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 241.

¹⁷² Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s.239-246.

¹⁷³ Bkz. yuk.: III; Stephanos Byzantios, *Ethnika*, 'Χαλκίτις'; Hesykhios Aleksandros, *Lexicon*, ἄΔημονήσιος Χαλκός'; Yavuz, *Antik Edebi Kaynaklar*, s. 128.

¹⁷⁴ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s.239-246.

¹⁷⁵ Eréndiz Özbayoğlu, *Hükümdarın Adası: Büyükada (Eskiçağ ve Bizans Dönemi)*, E. Özbayoğlu, Ankara, 2006, s. 34.

¹⁷⁶ İAM Env. no. 8952 T.

Prens Adaları'nda Roma Dönemi öncesi herhangi bir yerleşimin ya da mimari buluntunun izine henüz rastlanılamamıştır¹⁷⁷.

¹⁷⁷ Yüzey araştırmaları için bkz. Erendiz Özbayoğlu, "Heybeliada Yüzey Araştırması," **XVI. AST-1**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 25-29 Mayıs, Tarsus, 1998, s. 251-267; "Kınalıada, Yassıada ve Sivriada Yüzey Araştırması," **XVII. AST- 1**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 24-28 Mayıs, Ankara, 1999, s. 147-155; "Burgazada, Sedefadası, Kaşıkada, Tavşanadası," **XVIII. AST- 1**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 22-26 Mayıs, İzmir, 2000, s. 115-127; **The Princely Islands Survey (Istanbul), Burgazada, Kaşıkadası, Sedefadası and Tavşanadası, Late Antiquity Research Group**, London, 2001.

VI.BYZANTION VE KALKHEDON KENTLERİNİN ŞEHİRCİLİK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin ikisi de MÖ 7. yy.'ın ortasında Megaralı kolonistler tarafından dağlık birer burunda kurulmuştur. Bosporos'un doğal yapısı nedeniyle Byzantion ve Kalkhedon'un konumu, Büyük Kolonizasyon hareketinde, kolonistler için oldukça elverişli görünmüş olmalıdır. Antik kaynaklar, Kalkhedon'un Byzantion'dan kaç yıl önce kurulduğu konusunda çelişmeler de, Kalkhedon'un, Byzantion'dan önce kurulduğu konusunda hemfikirlerdir. Bazı antik yazarlar, kolonistlerin Byzantion dururken Kalkhedon'u tercih edip buraya kent kurmalarının bir hata olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bu konu tartışılabilir. Kalkhedon'un daha önce kurulması Megaralılar tarafından bilinçli bir tercih olabilirdi. Boğaz'daki akıntının yönü, gemilerin yanaşması ya da kıyıya yakın seyretmesi, Boğaz'daki trafiğin kontrol altında tutulması, balıkçılık ve Karadeniz ile olan ticaret Byzantion'un konumunu Kalkhedon'a göre daha elverişli kılmaktaydı. Ancak Karadeniz ticaret yolu MÖ 7. yy.'ın ortalarından itibaren önem kazanmaya başlamıştı. Megaralılar, Marmara Denizi kıyılarına geldiklerinde muhtemelen Karadeniz, onlar için bilinmezliklerle doluydu. Büyük Kolonizasyon Dönemi'nde Küçük Asya'nın kuzeyinde ilk kolonileri oluşturan Miletoslular, bu dönemde Karadeniz ticaretinde etkin olsalardı, Megaralılardan daha önce Byzantion'u kurma girişiminde bulunabilirlerdi¹. Kalkhedon'un topografik ve stratejik açıdan önemli bir yerde bulunması, Megaralı kolonistlerin, Byzantion yerine Kalkhedon'u tercih etmelerinde etken olmuş olabilir. Bunun yanı sıra, Kalkhedon'un üzerinde bulunduğu alan tarıma ve hayvancılığa daha elverişliydi. Aynı zamanda bu territoriumda yer alan Khalkitis (Heybeliada) Adası'nda bulunan bakır yatakları² da Megaralıların Kalkhedon'u seçmesinde önemli rol oynamış olabilir³. Karadeniz kolonizasyonunun başlangıç nedenlerinden birisi de demir, gümüş ve bakır madenlerine ulaşmak olmalıdır⁴. Kalkhedon'un Arkaik Dönem'de bakır ve demir madenlerine sahip

¹ Tekin, *Eskiçağ'da İstanbul*, s. 6-7.

² Bkz. yuk.: III.

³ Tekin, *Eskiçağ'da İstanbul*, s. 7.

⁴ Demir, *Antik Yunan Kaynakları Işığında Kalkhedon ve Khrysopolis*, s. 19.

olduğu bilinmektedir. Polybios, Byzantion'un bulunduğu Thrakia yakasının, Thrak kabilelerin saldırıları ve ekili ürünleri yağmalamalarından ötürü güvenli olmadığını belirtmiştir⁵. Kolonistler için belki de tarım yapabilecek topraklara yerleşme amacı ön planda olmuştur. Hellespontos'tan geçerek Propontis'e ulaşan Megaralılar, doğal koşulların daha elverişli olduğu Anadolu kıyılarını izleyerek Kalkhedon'a ulaşmış, Byzantion'dan önce burayı kolonize etmiş olmalıdırlar. Doğal koşullar ve Thrak kabilelerinin saldırıları göz önüne alındığında Byzantion yerine Kalkhedon'un seçmeleri daha mümkün gözükmemektedir. Megaralı kolonistler Kalkhedon'u kurduktan sonra Selymbria'yı (Silivri) kolonize etmişlerdir. Eğer Byzantion'dan önce Kalkhedon'u kurmuş olmaktan pişman olsalardı muhtemelen Selymbria'dan önce Byzantion'u kolonize etmiş olmaları gerekirdi⁶.

Kalkhedon'un Byzantion'dan daha önce kurulması antik çağ tarihçileri tarafından bir hata olarak görülmesine rağmen MÖ 7. yy.'ın ortalarındaki koşullar, muhtemelen Megaralıları coğrafya ve savunma açısından daha uygun alanları kolonize etmeye itmiş olmalıdır. Tüm bunların yanında, Megaralı kolonistler, Byzantion'u kurduklarında Kalkhedon'u terk etmemişlerdir. Pontos'u Propontis'e bağlayan Bosporos'un Anadolu ve Avrupa kıyısında yer alan bu iki kent, muhtemelen ticaret ve savunma için önem arz etmekteydi. Byzantion ve Kalkhedon'un MÖ 7. yy. ortalarından MÖ 1. yy.'a kadar ki tarihsel süreçte, çoğu zaman birbirleri ile ortak hareket ettikleri ancak bazı istisnai durumlarda karşı saflalarda yer aldıkları görülmektedir. Muhtemelen her iki kent de Boğaz'ın iki yakasında birbirleri ile ittifak halinde hareket etmişlerdi. İki kentin de MÖ 3. yy.'da ortak sikke basması bu ittifakın güçlü kanıtlarından biri olmalıdır. Byzantion'un daima batıdan gelen Thrak baskısı altında olması, tarım yapamaması ve topraklarının yağmalanması, belki de karşı kıyıda yer alan komşusu Kalkhedon ile ilişkisini iyi yönde geliştirmeye zorlamış olabilir. Her iki kent de Bosporos'un iki yakasında kurulmuş olan konumları ile Pontos'a giden ve gelen gemileri kontrol etmekte ve diğer Yunan kent devletleri stratejik konumları itibarıyla Byzantion ve Kalkhedon'un müttefikliğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu durum da Antik Çağ'da her iki kentin kendilerini güvende hissetmelerine yol açıyor olmalıydı.

⁵ Polybios, *Historiai*, iv.45. 7-8.

⁶ Tekin, *Eskiçağ'da İstanbul*, s. 8.

Her iki kentin de, yukarda belirtildiği gibi, dağlık birer burun üzerinde kurulması Antik Çağ'da genel olarak kentlerin yüksek birer tepe üzerinde kurulmasını akla getirmektedir⁷. Dionysios Byzantios, Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin, denize doğru uzanan bir yarımada üzerinde kurulduğunu ve tamamıyla ada olmasını engelleyen bir kıstak ile karaya bağlandığını belirtmiştir⁸. Antik kaynaklar ve ortaya çıkan arkeolojik veriler göz önüne alındığında, Byzantion'un sur içinin, Kalkhedon'un kine nazaran daha geniş bir alanı kapladığı anlaşılmaktadır. Ancak yine bu verilerden her iki kentin de territoriumunun oldukça geniş olduğu ve Propontis'ten başlayarak Pontos'a kadar tüm kıyı hattını kapsadığı düşünülmektedir. Pontos'a giden ve Pontos'tan gelen gemiler için de yer yer Kalkhedon territoriumuna giren yerlerde gümrük istasyonlarının kurulduğu anlaşılmaktadır.

Dionysios Byzantios'tan, kolonistlerin Byzantion'un kurulumu sırasında ilk olarak Bosporos Akra (Sarayburnu)'ya gelmedikleri, Boğaz kıyısında başka yerlere uğradıktan sonra en uygun yerin burası olduğuna karar vererek kenti burada kurdukları anlaşılmaktadır⁹. Yine Dionysios'dan anlaşıldığına göre, koloni kurucuları, Bosporos ile kendi kentlerindeki benzer doğal oluşumlar aynı isimle adlandırmışlardır¹⁰. Bunun yanı sıra, koloni kurucularının kahramanları ya da kolonizasyon hareketi sırasında yerleşimciler arasında bulunanların adları da koloni kentindeki bazı yerlere isimlerini vermiştir¹¹. Byzantion ve Kalkhedon'u kuran koloni kurucularının, ana kentlerindeki kültürleri de beraberlerinde getirdikleri ve kurdukları kolonilere bu kültürleri yerleştirdikleri anlaşılmaktadır¹².

Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin sur hattını ve sistemini saptayacak arkeolojik veriler olmamasına rağmen, antik kaynaklardan iki kentin de sağlam sur duvarlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu da Byzantion'dan gelen Thrak saldırıları ile Perslerin MÖ 5. yy.'da iki kenti de tehdit ettiği düşünüldüğünde anlaşılır gözükmektedir. Antik kaynaklardan yola çıkarak yarımada üzerine kurulu olan kentlerin deniz surlarının, Byzantion'da olduğu gibi muhtemelen Kalkhedon'da da kara tarafına kıyasla daha alçak olduğu düşünülebilir. İki kentin kurulduğu burun,

⁷ Bkz. Wycherley, **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?**, s. 13-32.

⁸ Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, vi, cxi.

⁹ a.e., xl, liii, bkz. yuk.: **IV. C.**

¹⁰ a.e., xv.

¹¹ a.e., xxxii, xxxv, lxiii, civ.

¹² Bkz. yuk.: **IV. C.**; Dionysios Byzantios, **Anaplous Bosporou**, xiv, xxxix, xxxiv, lxxi.

birden yükselerek denizden gelecek saldırılara karşı avantaj sağlamaktaydı. Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin sur duvarlarına ait herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamasına rağmen, iki kentin de jeolojik yapısını göz önüne alarak fikir yürütebilmek mümkündür.

Byzantion ve Kalkhedon'un sur içinde ikişer¹³ limana sahip oldukları, sur dışında ise Bosporos'un ve Keras (Haliç)'in doğal yapısından ötürü birçok limanı barındırdıkları anlaşılmaktadır. İki kentin de sur içinde sahip olduğu iki liman, hem kentlerin kuruldukları alanın yapısından hem de ihtiyaçtan kaynaklanıyor olmalıdır. Nitekim Antik Çağ'da Boğaz'ın oldukça işlek olduğu ve Pontos'a giden ve gelen gemilerin Byzantion ve Kalkhedon limanlarına uğradığı düşünülebilir. Bosporos üzerinde, Anadolu ve Avrupa kıyılarında da Byzantion ve Kalkhedon kentlerine ait limanların bulunduğu anlaşılmaktadır. Pontos'a gidecek olan gemilerin, uygun rüzgârları beklemek için bu limanlara sığındığı antik yazarlar tarafından bildirilmektedir¹⁴. Aynı şekilde, Pontos'tan gelerek, Boğaz'ın şiddetli akıntısından kaçan gemiler de Haliç'e girerek koyun, gemiler için uygun limanlarından yararlanmış olmalıydılar. Kalkhedon Deresi (Kurbağalıdere) ve Himeros (Ayrılık Suyu)'un aktığı Kalkhedon Limanı (Haydarpaşa koyu) ile bugünkü Kalamış koyu da Kalkhedon'un sur içindeki limanlarıydı ve Propontis'ten gelerek Bosporos'a giren gemileri, Anadolu yakasında ilk olarak bu limanlar karşılıyor olmalıydı. MÖ 5. yy.'da Kalkhedon arazisinde kurulan Khrysopolis'teki gümrük istasyonu ise, Kalkhedon'un, Bosporos üzerindeki limanlarından birinde bulunuyor olmalıdır.

Byzantion ve Kalkhedon kentlerine ait en erken Nekropolis buluntuları MÖ 6. yy.'a tarihlenmektedir. Klasik ve Hellenistik dönemlerde kentlerin büyümesine paralel olarak Nekropolis alanlarının genişlediği anlaşılmaktadır. Byzantion'da Arkaik Dönem'e tarihlenen keramik parçaları ele geçmiştense de Kalkhedon'da yalnızca mezar buluntuları içerisinde Klasik – Hellenistik döneme tarihlenen keramikler bulunmuştur. Sarayburnu'nda, Kadıköy'e nazaran daha fazla sayıda arkeolojik kazı yapılmış ve bunun neticesinde elde edilen veriler, Kalkhedon'a kıyasla Byzantion ile ilgili bulgular sunmuştur. Aynı şekilde, son yıllarda yapılan

¹³ Cassius Dio'ya göre Byzantion'un iki, Dionysios Byzantios'a göre üç limanı vardır; bkz. yuk.: **IV. A.**

¹⁴ Bkz. yuk.: **IV. C, V. C.**

arkeolojik kazılarda, Byzantion'un limanı olduğu düşünölen Sirkeci'de MÖ 5. – 1. yy.'lara ait buluntular ele geçmiş, ancak Kalkhedon'un limanlarına ait arkeolojik buluntuya henüz rastlanmamıştır. Kalkhedon'un topografik yapısını göz önüne alarak, kentin kurulduğu yarımadaıı çevreleyen bugünkü Haydarpaşa ve Kalamış koylarının, Antik Çağ'da Kalkhedon'un limanları olduğu açıktır.

Byzantion ve Kalkhedon'da, sur içinde ya da sur içine yakın alanlarda Aphrodite ve Apollon tapınaklarının bulunduğu, antik kaynaklardan anlaşılmaktadır¹⁵. Ancak Kalkhedon'daki Apollon Tapınağı daha çok Apollon kehanet merkezlerindeki tapınaklarla kıyaslanmakta, Byzantion'daki Apollon Tapınağı'nın ise böyle bir işlevi olup olmadığı bilinmemektedir. İki kentin de, Boğaz'ın yapısından kaynaklı olarak, Propontis'ten Pontos'a kadar, kıyı boyunca kutsal alanlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Byzantion ve Kalkhedon'un ortak bastıkları sikkelerin ön yüzlerinde Athena, Demeter, Apollon ve Poseidon başlarının betimlenmesi, iki kentte de bu tanrıların tapınım alanlarının olduğunun göstergesi olabilir. İki kenti birbirinden ayıran Bosporos'un, Byzantion ve Kalkhedon için önemli olduğu, arka yüzde betimlenen gemi pruvası, trident ve Poseidon ile anlaşılmaktadır. Megara'da MÖ 3. yy.'da basılan iki yunus arasında kentin etnikonunun yer alması da, Megara kolonisi olan Byzantion'daki sikkelerle de benzerlik göstermektedir¹⁶. Megara ve Byzantion sikkelerinde balığın çokça yer alması, ikisi de kıyı kenti olan bu şehirlerde ki deniz ve balığın bereketini, önemini simgeliyor olmalıydı. Byzantion ve Kalkhedon kentlerinde Megaralı unsurların bulunması, iki kentin de Megaralı kolonistler tarafından kurulmuş olduğuna işaret etmektedir. Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin gelişiminde, Megara'dan almış olduğu dini ve kültürel yaşamın etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Byzantion'un topografik yapısından, kentte bulunan agora, Akropolis ve kutsal alanların lokalizasyonlarını tahmin etmek mümkündür. Özellikle antik kaynakların detaylı bir biçimde antik yapıların lokalizasyonlarını belirtmesi ve ortaya çıkan arkeolojik buluntular, mimari kalıntı olmamasına rağmen, bahsi geçen yapıların yerleri hakkında fikir vermektedir. Antik kaynaklar, Byzantion'da bulunan kutsal alanların, Bosporos Akra'nın kuzey doğusunda, kentin Akropolis bölgesinde

¹⁵ Bkz. yuk.: IV. A, V. A.

¹⁶ Tekin, *Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler*, s. 51-54, 56.

yoğunlaştığını göstermektedir. Byzantion'un düzlük ve açık alanlarının (bugün Ayasofya'nın bulunduğu alan olmalı), Eski Yunan ve Roma dönemlerinde, agoralar için tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Kentin doğuya bakan yamacı ise, muhtemelen tiyatro ve amfiteyatronun bulunduğu yer olmalıdır. Antik kaynaklar, Byzantion'un konutlarından bahsetmemiştir. Ancak erken dönemde, konutların kentin bulunduğu yarımada'nın güneyinde toplanmış olabileceği öngörülebilir. Byzantion'un kent planını belirleyecek arkeolojik buluntulara henüz ulaşılmamıştır. Byzantion'daki yapıların yerleri hakkında bilgi veren antik kaynaklardan, kentin erken dönemde düzensiz bir planda kurularak geliştiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, MS 2. yy.'da yenilenen, ardından I. Constantinus tarafından Yeni Roma'nın başkenti ilan edilip, gelişerek büyüyen bir kentin, düzenli bir plana sahip olması beklenemez. Septimius Severus'un kentin yeniden imarında, Eski Yunan Dönemi'ne ait yapıların işlevlerini değiştirmediği, erken dönem kamu yapılarının yerine yeni kamu yapıları ve kutsal alanlar inşa ettiği anlaşılmaktadır. Benzer bir durum I. Constantinus Dönemi'nde de yaşanmış olmalıdır. Ancak I. Theodosius'un tüm pagan yapılarını yıktırıp işlevlerini değiştirdiği göz önünde bulundurulduğunda, kentin planının da büyük ölçüde değiştiği sonucu çıkartılabilir. Antik kaynakların Kalkhedon'da bulunan yalnızca birkaç yapıdan bahsetmiş olmaları, Byzantion'da olduğu gibi, Kalkhedon'daki yapıların lokalizasyonları ve kentin planlanını belirlemeye imkân vermemektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi, Kalkhedon'daki kazıların Byzantion'a göre daha az yapılmış olması da, bugün tümüyle modern yerleşmenin altında kalmış olan bu antik *polis* hakkında daha fazla fikir edinmemizi engellemektedir.

SONUÇ

Aynı coğrafyaya karşılıklı kurulmuş iki komşu kent olan Byzantion ve Kalkhedon'un, 8000 yıllık bir geçmişi barındırdıkları ve Prehistorik dönemlerden itibaren iskâna uğrayarak kolonizasyon hareketleri sırasında birer *polis* olarak birbirine yakın zamanlarda kuruldukları anlaşılmaktadır.

Tezin kapsamını oluşturan, MÖ 7. yy. ortalarından Roma İmparatorluk Dönemi başlangıcına kadar olan süreç içinde, Byzantion ve Kalkhedon'un siyasi, askeri ve ekonomik açıdan birbirine benzer ve yer yer ortak hareket ettikleri görülmüştür.

Byzantion ve Kalkhedon'dan bahseden en erken antik yazarların eserleri MÖ 5. yy.'a tarihlenmektedir. Bu dönem öncesine ilişkin bilgilerimiz yalnızca daha geç dönem yazarları tarafından bahsedilen, kentin kurulumu ve mitolojisi ile ilgili bilgilerdir. MÖ 5. yy.'dan itibaren antik kaynakların verdiği bilgilerden yararlanarak iki kentin içinde yer aldığı tarihsel süreci belirlemek mümkün olabilmiş ve bu dönemden itibaren Byzantion ve Kalkhedon'un çeşitli kuşatmalara ve istilalara maruz kaldığı görülmüştür. Her iki kent de sur içinde küçük bir alana sahip olmalarına rağmen, territoriumlarının oldukça geniş bir alanı kapsadığı anlaşılmaktadır. Byzantion ve Kalkhedon'un, Boğaz'ın Anadolu ve Avrupa yakası boyunca limanlara ve kutsal alanlara sahip olması, her iki kentin de Boğaz'ın Karadeniz ve Marmara çıkışını kontrol ettiğine işaret etmektedir.

İki kentin de kurulduğu bölgenin çok stratejik bir noktada bulunması, Karadeniz ticaretinin Eski Yunan kent devletleri için hayati önem arz etmeye başladığı MÖ 7. yy. ortalarından itibaren, Byzantion ve Kalkhedon'un kontrolünün diğer kent devletleri tarafından paylaşılamamış olmalarına neden olmuştur. Ancak bu durum, Byzantion ve Kalkhedon'a ekonomik çıkar da sağlamış olmalıdır. Karadeniz ticaretini konumu itibarıyla kontrol eden Byzantion ve Kalkhedon'un, Atina'ya tahıl ihraç eden gemilerin geçisinden gümrük vergisi aldıkları anlaşılmaktadır. Byzantion'un Thrakia'daki arazilerinde, toprağın verimli olmasına rağmen, Thrak tehdidinden dolayı tarım yapamadığı, toprağı işlemek için Bithynia arazilerinden yararlandığı ve büyük ölçüde tahılı Karadeniz'den ithal edip Atina ve belki de başka

kentlere ihraç ettiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla Byzantion ve Kalkhedon'un ekonomisinin büyük bir bölümünü Karadeniz ticaretinin oluşturduğu söylenebilir. Tarıma elverişli topraklara sahip bu iki kentin tarım alanlarının Galatlar ve Thraklar tarafından yağmalanması, Byzantion ve Kalkhedon'un ekonomisinin yalnızca tarım ve balıkçılık üzerine olmadığına, Karadeniz ticaretiyle gelen hububata da ihtiyaç duyduğuna işaret etmektedir. Byzantion ve Kalkhedon, konumları nedeniyle hem Marmara Denizi'nden hem de Karadeniz'den gelen ticaret gemilerini kontrol edebiliyor ve gerektiğinde gemilere el koyabiliyordu. Dolayısıyla bu iki kentin tarım yapma konusunda dezavantajları olmasına rağmen konumları itibariyle tahıl ticaretini kontrol edebildikleri ve Karadeniz ticareti devam ettiği sürece hububat konusunda büyük bir krize girmedikleri söylenebilir.

Byzantion ve Kalkhedon'un savunma sistemlerine dair herhangi bir buluntu elimize geçmemiş olmasına rağmen, antik yazarlardan iki kentin de kolay aşılabilecek sur duvarlarının olmadığı anlaşılmaktadır. Kentlerin kuruluşlarından itibaren Thrak, daha sonra Bithynia ve Galat tehdidi altında olması ve konumları nedeniyle Klasik ve Hellenistik dönemler boyunca sürekli istilaya ve kuşatmaya maruz kalmaları, Byzantion ve Kalkhedon'un etrafını saran sur duvarının saldırılara karşı dayanıklı yapılmasını gerektirmiş olmalıdır.

Girinti ve çıkıntıların çok olduğu Boğaz'ın Anadolu ve Avrupa yakası, iki kentin territoriumuna giren birçok limanı barındırmıştır. Antik Çağ'da Karadeniz'e giden ve gelen gemilerin, Boğaz'ın şiddetli akıntısından kaçmak ve Pontos'un bilinmezliklerine açılmadan önce uygun rüzgârları beklemek için bu iki kentin limanlarında sığındığı anlaşılmaktadır. Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin sur içinde limanlar barındırdığı antik yazarlardan anlaşılmakla birlikte, Byzantion'un limanları olduğu dşnlen Sirkeci ve Yenikapı (doğal ?) kazılarında ortaya çıkan Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönem keramikleri, Karadeniz ticaretinin Byzantion'dan geçtiğinin göstergesi olmalıdır. Kadıköy'de sistemli bir kazı yapılmaması sonucu, antik kaynakların bahsettiği limanlara ilişkin buluntulara rastlanmamış, ancak Antik Kalkhedon'un territorium alanına girdiği dşnlen Khrysopolis'te, Marmaray – Üsküdar Projesi kapsamında yapılan kazılarda, ticaretin göstergesi olan keramik buluntuları ele geçmiştir. Bu durum, M 5. yy.'da Khrysopolis'te kurulan gümrük istasyonunu açıklar niteliktedir.

Bosporos Akra (Sarayburnu)'da Byzantion'un kuruluşundan itibaren meydanların bulunduğu, kentin büyümesiyle ve MS 2. yy.'da Septimius Severus tarafından yıkılıp tekrar yapılandırılmasıyla burada yer alan kamu yapılarının büyüdüğü, çoğaldığı veya işlevlerinin değiştirildiği anlaşılmaktadır. Kentin büyümesi ve nüfusun artmasıyla, kent merkezi de genişleyerek, kenti çevreleyen sur duvarı batıya kaymıştır. Kalkhedon'da MÖ 5. yy.'da kamu yapılarından yalnızca agoranın varlığı bilinmekte, daha sonraki dönemlerde buradaki meydanlara ya da kamu yapılarına ait veri bulunmamaktadır.

Petrus Gyllius'un 'tanrıların oturduğu yer' olarak isimlendirdiği, Byzantion ve Kalkhedon'un territoriumuna giren Boğaz'ın her iki yakası da birçok kutsal alanı barındırmaktaydı. Kolonistlerin, Byzantion'u kurduklarından itibaren kendi kentlerindeki kültleri yeni kurdukları kente taşıdıkları ve hem kentin kurulduğu Bosporos Akra'da hem de Boğaz hattı boyunca tapınaklar ve sunaklar inşa ettikleri anlaşılmaktadır. Boğaz'ın Karadeniz'in bilinmezliklerine açılan konumu ve gizemli yapısı Anadolu ve Avrupa kıyısı boyunca kutsal alanların oluşmasına sebebiyet vermiş olmalıdır. Karadeniz'e açılacak olan gemiciler tarafından, Boğaz'ın şiddetli akıntısından, rüzgârlarından korunmak ve Karadeniz'deki yolculuklarının iyi geçmesi için Boğaz üzerinde adaklar sundukları birçok kutsal alan oluşturmuşlardır. Erken dönem kaynakları, Akropoliste yer alan kutsal alanlardan ya da kamu yapılarından bahsetmemiştir, ancak Bizans Dönemi kaynakları, kentin kurulduğu Akropolis üzerinde Byzas tarafından inşa edilmiş olan tapınaklar ve kutsal alanlar bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu durum, günümüze ulaşmamış erken dönem antik yazarların varlığına ya da kayıp metinlere işaret ediyor olmalıdır. Byzantion ve Kalkhedon kentleri ile territoriumlarında bulunan kutsal alanlara ilişkin şu ana kadar hiçbir mimari arkeolojik buluntu ele geçmemiştir. 16. – 19. yy.'lar arasında İstanbul'u gezen seyyahlar aracılığıyla, bu kutsal yapıların işlevlerinin Bizans, Osmanlı dönemlerinde değiştirilerek, tapınakların ve sunakların taşlarının kilise ve camii yapımı için söküldüğü anlaşılmaktadır. Bu sebeple, bu kutsal alanların varlığına yalnızca antik yazarların aktardığı bilgiler neticesinde ulaşılabilmektedir.

Byzantion ve Kalkhedon'da, antik kaynaklarda adı geçen mimari buluntulara henüz rastlanmamış olmasına rağmen, İstanbul'un Fatih ve Kadıköy ilçelerinde yapılan kazılarda ortaya çıkan küçük buluntular, antik Byzantion ve Kalkhedon'un

kurulum alanı ile ilgili fikir vermektedir. Sarayburnu'nda yapılan arkeolojik kazı ve sondajlarda ortaya çıkarılan buluntulardan yola çıkarak, Byzantion kent merkezinin bugünkü Sultanahmet civarında olduğu ve yerleşimin aynı yerde, Bizans Dönemi'nde de devam ettiği görülmektedir. Bizans Dönemi yapıları kazısında bulunan Yunan Dönemi'ne ait küçük buluntular, Byzantion'un kent merkezinin Sarayburnu'nda olduğunu bir kez daha göstermektedir. Nekropolis buluntularından yola çıkarak, kentin büyüdüğü batıya doğru genişlediği anlaşılmaktadır. Ancak erken dönemde batıda var olan Thrak tehdidi düşünüldüğünde, Roma İmparatorluk Dönemi başlarında ya da biraz daha sonra bu tehdidin ortadan kalkarak, kentin batıya doğru ilerleyebildiği öngörülebilir. Byzantion'a nazaran Kalkhedon'da ortaya çıkan buluntular, kentle ilgili verileri saptamada yetersiz olmasına karşın, kentin Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Erken Roma dönemlerinde kapladığı alanı yaklaşık olarak belirlemek mümkündür. Ancak daha geç dönemde kentin büyümesine bağlı olarak yayıldığı alanı saptamak zordur. Kenti çevreleyen iki derenin (Kalkhedon ve Himeros) varlığı, Kalkhedonluların bugünkü Kadıköy merkezinden çok uzaklaşmayarak kuzeye doğru bir yayılım gösterdiğini düşündürmektedir.

İstanbul'un Avrupa ve Anadolu yakasında yapılan ulaştırma ve inşaat projelerinin devam etmesiyle, Byzantion ve Kalkhedon kentleriyle ilgili daha fazla veriye ulaşmak mümkün olacaktır. Tüm tarihi boyunca farklı uygarlıklar ve iktidarlar tarafından yeniden inşa edilen bir kent özelliğini gösteren Byzantion ve Kalkhedon'un günümüzde de benzer yeniden imar süreçlerine tabi tutulması arkeolojik alanların önemli boyutlarda tahribatına yol açarken, paradoksal görünse de, bizi yeni bilgilere ulaştırmaktadır. Antik Çağ'ın iki önemli kentinin erken dönemiyle ilgili veriler, ne yazık ki yalnızca inşaat faaliyetlerinin zorunlu kıldığı kurtarma kazılarında ortaya çıkmaktadır. İnşa ve ulaşım projeleri esnasında gerçekleşen bu kurtarma kazıları, oldukça hızlı ilerlemekte ve proje alanı dışındaki yerlerde kazı çalışması yapılamamaktadır. Bunun sonucunda, bugün tamamiyle modern yerleşme altında kalmış olan Antik Byzantion ve Kalkhedon'un tarihi ve kentleşme süreci ile ilgili tüm verilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. 8000 yıllık bir yerleşmeyi barındıran ve günümüzde halen inşa faaliyetlerinin devam etmekte olduğu İstanbul'da, sistematik bir kazı yapmak elbette ki çok zordur. Ancak antik kaynaklardan ve buluntuların dağılımından saptanacak olan yerlerde kurtarma kazısı

mahiyeti dışında yapılacak yüzey araştırmaları ve sondajlar bu iki Antik kentle ilgili daha çok veriyi ortaya çıkaracaktır.

Bu çalışma, bugüne kadar yapılan arkeolojik kazıları ve araştırmaları kapsamaktadır; yeni verilerin ortaya çıkmasıyla tezde belirsizliği görölen noktaların süreç içinde açıklığa kavuşması beklenmektedir.

KAYNAKÇA*

ANTİK KAYNAKLAR

Anthologia: The Greek Anthology, C. I, Çev. W. R. Paton, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam's Sons, 1927.

Anthologia: The Greek Anthology, C. III, Çev. W. R. Paton, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam's Sons, 1935.

Ammianus Marcellinus : **Rerum Gestarum: The History**, C. II, Çev. John C. Rolfe, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1937.

Apollonios Rhodios : **Argonautika: The Argonautica**, Çev. R. C. Seaton, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, 1921.

Appianos : **Rhomaika: Appian's Roman History**, C. II, Çev. Horace White, The Loeb Classical Library, ed. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, The Macmillan, 1912.

Aristophanes : **Nephelai: Clouds of Aristophanes**, Çev. Francis Macpherson, London, Cambridge, John Deighton, 1752.

: **Akharneis: The Acharnians**, C. I, Çev. Benjamin Bickley Rogers, The Loeb Classical Library, ed. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam's Sons, 1930.

Aristoteles : **Politika: Aristotle's Politics**, Çev. H. Rackham, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam's Sons, 1932.

: **Politika**, Çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.

* Süreli ve seri yayınların kısaltmalarında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün belirlediği liste kullanılmıştır: "Liste der Abkürzungen für Zeitschriften, Reihen, Lexika und häufig zitierte Werke," (Çevrimiçi)http://www.dainst.org/documents/10180/70593/03_Liste+abzuk%C3%BCrzen+Zeitschriften_quer.pdf, 11.02.15.

- Arrianos : **The Anabasis of Alexander**, Çev. E. J. Chinnock, Hodder and Stoughton, London, 1884.
- : **Periplous Eukseniou Pontou: Arrianus'un Karadeniz Seyahati**, Çev. Murat Arslan, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Athenaios : **Athenaios Deipnosophistai: Athen Ei Deipnosophistae XV**, Lipsiae, 1868.
- Cassiodorus : **Chronicon, Patrologiae Cursus Completus**, Patrologiae Tomus LXIX, 1848.
- Cassius Dio : **Rhomaika: Roman History**, C. IX, Çev. Earnest Cary, The Loeb Classical Library, ed. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1955.
- Cicero : **Epistularum ad Atticum: Letters to Atticus**, Çev. E. O. Winstedt, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, The Macmillan, 1913.
- : **Actionis Secundae in C. Verrem Liber Tertius: The Second Speech Against Gaius Verres: Book III, The Verrine Orations II**, Çev. L. H. G. Greenwood, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1935.
- : **De Provinciis Consularibus in Senatu Oratio: A Speech Concerning the Consular Provinces Delivered in the Senate, The Speeches of Cicero**, Çev. R. Gardner, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1958.
- Demosthenes : **Peri tou Stephanou: On the Crown, De Corona and De Falsa Legatione**, Çev. C. A. Vince, J. H. Vince, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G.P. Putnam's Sons, 1926.
- : **Private Orations L-LVIII, In Neaeram LIX, C. VI**, Çev. A. T. Murray, The Loeb Classical Library, ed. Jeffrey Henderson, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1939.

Diodoros
Sikeliotes

- : **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. V, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1950.
- : **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. VII, Çev. Charles L. Sherman, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1952.
- : **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. VI, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1954.
- : **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. IV, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1956.
- : **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. II, Çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1967.
- : **Bibliothèque Historique: The Library of History of Diodorus of Sicily**, C. VIII, Çev. C. Bradford Welles, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1970.

Dion
Khrysostomos

- : **Dio Chrysostom**, C. III, Çev. J. W. Cohoon, H. Lamar Crosby, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1940.

Dionysios
Byzantios

- : **Anaplous Bosporou: Dionysii Byzantii De Bospori Navigatione**, ed. Carolus Wescher, Typographeo Publico, Paris, 1874.
- : **Boğaziçinde Bir Gezinti**, Çev. Mehmet Fatih Yavuz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

- : **Anaplous Bosporou, Per Bosporum Navigatio: Deniz Yoluyla Boğaz**, Çev. Erendiz Özbayoğlu, TB Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Dionysius
Telmaharensis : **Eusebii Canonum Epitome: Ex Dionysii Telmaharensis Chronico Petita**, ed. Carl Siegfried, Heinrich Gelzer, B. G. Teubner, Leipzig, 1884.
- Euagrios
Skholastikos : **The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia**, ed. J. Bidez, L. Parmentier, Methuen, London, 1898.
- : **The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus**, Çev. Michael Whitby, Liverpool University Press, 2000.
- Eusebius : **Eusebi Chronicorum Libri Duo, C. II, Chronicorum Canonum quae Supersunt**, ed. Alfred Schoene, Weidmann, Berlin, 1866.
- Eustathios : **Dionysium Periegetam**, ed. Alexandro Polito, Cramer & Fratres Philibert, 1741.
- Eutropius : **Breviarium Historiae Romanae: Roma Tarihinin Özeti**, Çev. Çiğdem Menzilioğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Genesios : **Genesius, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. Caroli Lachmanni, Weberi, Bonn, 1834.
- Herodianos : **Historia: History**, C. I, Çev. C. R. Whittaker, The Loeb Classical Library, ed. E. H. Warmington, T. E. Page, E. Capps, v.d., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1969.
- Herodotos : **Historiai: Histories**, Çev. A.D.Godley, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1928.
- : **Herodot Tarihi**, Çev. Müntekim Ökmen – Azra Erhat, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
- Hesychios
Aleksandreus : **Hesychii Alexandrini, Lexicon**, ed. Friderico Ritschelio, Sumptibus Hermannii Dufftii, 1867.
- Hesychios
Milesios : **Patria Konstantinopuleos, Scriptores Originum Constantinopolitanarum**, ed. Theodor Preger, I, B. G. Teubner, Leipzig, 1901.

- : **Accounts of Medieval Constantinople: The Patria**, Çev. Albrecht Berger, Dubarton Oaks Medieval Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London England, 2013.
- Ionnes Lydos : **De Magistratibus Populi Romani**, ed. Ricardus Wuensch, Lipsiae, 1903.
- Ioannes Malalas : **Chronographia, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. B. G. Niebuhrii, Bonn, 1831.
- : **Ioannis Malalae Chronographia**, ed. Ioannes Thurn, Berolini; Novi Eboraci: de Gruyter, 2000.
- Ioannes Tzetzes : **Ioannis Tzetzae Historiarum Variarum Chiliades**, ed. T. Kiessling, Leipzig 1826.
- Isokrates : **Isocrates**, C. I, çev. Larue van Hook, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, London, Wiliam Heinemann, 1945.
- Iustinus : **Historiae Philippicae**, C. II, ed. Abrahami Gronovii, Carolus Henricus Frotscher, Lipsiae, 1828.
- Kedrenos : **Compendium Historiarum, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. Immanuel Bekker, Bonn, Weber, 1838.
- Kharon
Lampsakios : **De Charone Lampsaceno Eiusque Fragmentis Commentatios, Dissertatio Inauguralis Philologica**, ed. Franciscus Josephus Neumann, Vratislava, 1829.
- Khronikon
Paskhale : **Khronographia, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. B. G. Niebuhrii, Bonn, 1832.
- : **Chronicon Paskhale 284-628 AD**, Çev. Michael Whitby, Mary Whitby, Liverpool University Press, 2007.
- Kodinos : **Georgii Codini Excerpta de Antiquitatibus Constantinopolitanis, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. Immanuel Bekker, Weber, Bonn, 1843.
- Konstantinos
Porphyrogennetos : **De Thematibus et De Administrando Imperio**, ed. Immanuel Bekker, Bonn, Weber, 1840.
- Ksenophon : **Anabasis: Xenophon The Anabasis of Cyrus**, Çev. Carleton L. Brownson, O. J. Todd, The Loeb Classical Library, ed. E.

Capps, T. E. Page, W. H. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1922.

: **Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)**, Çev. Tanju Gökçöl, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998.

: **Hellenika: Xenophon's Hellenica**, C. I, Çev. Carleton L. Brownson, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1930.

: **Yunan Tarihi**, Çev. Suat Sinanoğlu, TTKY, Ankara, 1999.

Ktesias : **The Frangments of the Persika of Ktesias**, ed. John Gilmore, Macmillan, London, 1888.

Lucanus : **De Bello Civili: The Civil War**, Çev. J. D. Duff, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1962.

Memnon : **Peri Herakleias: Herakleia Pontike Tarihi**, Çev. Murat Arslan, Odin Yayıncılık, 2007.

Mikhael Glykas : **Annales: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, ed. Immanuel Bekker, Bonn, Weber, 1836.

Nikephoros : **Ecclesiasticae Historiae**, Paris, 1561.

Kallistos

: **Notitia Dignitatum, Accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi Prouinciarum**, ed. Otto Seeck, Weidmann, Berlin, 1876.

Oppianos : **Oppiani Cynegetica et Halieutica**, ed. Ioannes Gottlob Schneider, Lipsiae, 1813.

Orosius : **Historiarum Adversus Paganos**, ed. Sigeberti Harercampi, Thorunii, 1857.

Ovidius : **Tristium: Tristia**, Çev. Arthur Leslie Wheeler, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1939.

Pausanias : **Periegesis tes Hellados: Pausanias Description of Greece**, C. II, Çev. W. H. S. Jones, H. A. Ormerod, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T.E. Page, W. H. Rouse, London,

William Heinemann, New York, G. P. Puthnam's Sons, 1926.

- : **Periegesis tes Hellados: Pausanias Description of Greece**, C. III, Çev. W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Puthnam's Sons, 1933.

Philostratos : **Eikones: Imagines**, Çev. Arthur Fairbanks, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Puthnam's Sons, 1931.

Pindaros : **Pythionikai: The Pythian Odes, The Odes of Pindar**, Çev. Sir John Sandys, The Loeb Classical Library, ed. T. G. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Puthnam's Sons, 1930.

Philostratos, Eunapios : **Bioi Sophiston: Philostratus Lives of the Sophists, Philostratus and Eunapius The Lives of the Sophists**, The Loeb Classical Library, Çev. Wilmer Cave Wright, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Puthnam's Sons, 1922.

Plinius : **Naturalis Historia: Natural History**, C. II, Çev. H. Rackham, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1947.

Plutarkhos : **Bioi Paralleloi: Plutarch's Nicias and Alcibiades**, ed. Bernadotte Perrin, Charles Scribner's Sons, New York, 1912.

- : **Bioi Paralleloi: Phokion, Plutarch's Lives VIII**, Çev. Bernadotte Perrin, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Puthnam's Sons, 1919.

- : **Ethika: Moralia**, Çev. Harold Cherniss, William C. Helmbold, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann, 1957.

- : **Bioi Paralleloi: Lucullus, Plutarch's Lives**, C. II, Çev. Bernadotte Perrin, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1959.

Polyainos : **Polyaenus's Stratagems of War**, Çev. R. Shepherd, Printed For George Nicol, Bookseller To His Majesty, Pall-Mall,

London, 1793.

- Polybios : **Historiai: Histories**, Çev. W. R. Paton, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1922.
- Pomponius Mela : **De Chorographia**, (Çevrimiçi) <http://www.thelatinlibrary.com/pomponius1.html>, 25.01.2015.
- Prokopios : **De Aedificiis: Procopius of Caesarea Buildings**, Çev. H. B. Dewing, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1954.
- Pseudo Aristoteles : **De Mirabilibus Auscultationibus: The Works of Aristotle**, Çev. J. A. Smith, W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press, 1909.
- : **Oeconomica**, Çev. E. S. Forster, Clarendon Press, Oxford, 1920.
- Ptolemaios : **Claudii Ptolemaei Geographia**, ed. C. F. A. Nobbe, C. II, Lipsiae, 1845.
- Simonides : **Aelii Aristidis Smyrnaei**, C. II, ed. Bruno Keil, Berolini, 1898.
- Sokrates Skholastikos : **The Ecclesiastical History: History of the Church**, Çev. Edward Walford, Henri de Valois, RY G. Bohn, London, 1853.
- Souidas : **Suidae Lexicon**, Graeci & Latine, ed. Ludolph Küster, Cantabrigia, 1705.
- : **Souidae Lexicon**, ed. Immanuel Bekker, Berolini, 1854.
- Stephanos Byzantios : **Ethnika**, ed. Antonius Westermann, Lipsiae, Sumptibus et Typis B. G. Teubneri, 1839.
- Strabon : **Geographika: The Geography of Strabo**, C. III, Çev. H. L. Jones, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1924.
- : **Geographika: The Geography of Strabo**, C. V, Çev. H. L. Jones, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, v.d., London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1961.
- : **Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap: XII-XIII-**

XIV, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

- Tacitus : **Annales: The Annals of Tacitus**, Çev. Clifford H. Moore, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1937.
- Theopompos : **Philippika**, (Çevrimiçi), <https://www.press.umich.edu/pdf/0472113275-ch5.pdf>, 03.02.2015.
- Thukydides : **Historiai: Histories**, Çev. Charles Forster Smith, The Loeb Classical Library, ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. House, London, William Heinemann, New York, G. P. Putnam's Sons, 1922.
- : **Peloponnesos Savaşı**, Çev. Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1976.
- Titus Livius : **Ab Urbe Condita: From the Founding of the City**, C. XI, Çev. Evan T. Sage, The Loeb Classical Library, ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, London, William Heinemann, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1936.
- Varro : **Petronii Satirae et Liber Priapeorum: Adiectae sunt Varronis et Senecae Satirae Similesque Reliquiae**, ed. Franciscus Buecheler, Weidmann, Berlin, 1871.
- Velleius : **Sallust, Florus and Velleius Paterculus**, Çev. John Selby Watson, Harper&Brothers, New York, 1860.
- Vitruvius : **Mimarlık Üzerine On Kitap**, Çev. Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Zosimos : **Historia Nova**, ed. Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae, 1887.

MODERN KAYNAKLAR

- Arslan, Murat : **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler**, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Asgari, Nurşin; Fıratlı, Nezi : "Die Nekropole von Kalchedon," **Studien Zur Religion und Kultur Kleinasien**, Festschrift für Friedrich Karl Dörmer zum 65. Geburtsiag am 28. Februar 1976, ed. Sencer Şahin, Elmar Schwertheim, Jörg Wagner, Leiden, E. J. Brill, 1978, s. 1-93.
- Avcı, Mert : "İstanbul'daki Tarihöncesi Kazı ve Araştırmalarının Tarihi," **İstanbul'da Arkeoloji İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşiv Belgeleri (1970-2010)**, ed. Zeynep Kızıltan, Turgut Saner, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri 2010, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.99-106.
- Berger, Albrecht : "Strategion," **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 7**, ed. Nuri Akbayan, Ekrem Işın, Baha Tanman v.d. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.45.
- : "Streets and Public Spaces in Constantinople," **DOP 54**, ed. Alice-Mary Talbot, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C., 2000, s. 161-172.
- Binay, Hasan : **"Yenikapı Metro ve Teiaş Arkeolojik Kazılarında Açığa Çıkarılan İznik Seramiklerinin Değerlendirilmesi,"** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Bursa, Pınar : **Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2010.
- Çelgin, Güler : **Eski Yunanca-Türkçe Sözlük**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Chaisemartin, N.; Örgen, E. : **Les documents sculptés de Silahtaraga**, Institut Français D'Études Anatoliennes, Paris, 1984.
- Delemen, İnci : "Byzantion: Koloni-Kent-Başkent," **Byzantion'dan İstanbul'a: Bir Başkent'in 8000 Yılı**, ed. Koray Durak, 5 Haziran - 4 Eylül, 2010 Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 2010, s. 54-60.
- Demir, Muzaffer : "Antik Yunan Kaynakları Işığında Kalkhedon ve Khrysopolis (İ.Ö. 500-300)," **VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu**, 06-09 Kasım, İstanbul 2008, s. 15-36.

- Dethier, Philipp : **Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)**, Çev. Ümit Öztürk, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Dönmez-Öztürk, Filiz : **Roma Çağı Küçükasya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.
- Duyuran, Rüstem : **1952 Yılında Arkeolojik Çalışmalar (Les Travaux Archéologiques de 1952)**, İstanbul, 1953.
- Erhat, Azra : **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Erol-Özdizbay, Aliye : **“Roma İmparatorluk Dönemi’nde Pontus-Bithynia Eyaleti’nde Agon’lar ve Agonistik Sikkeler,”** İstanbul, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2011.
- Erten, Emre : **Atinalı Komutan ve Devlet Adamı Alkibiades**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.
- Eskalen, Süleyman : **“Marmaray Projesi Sirkeci İstasyon Kazıları: Byzantion,” Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları**, ed. Arzu Karamani Pekin, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2007, s.106-107.
- Eyice, Semavi : **Bizans Devrinde Boğaziçi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Fıratlı, Nezi; Harrison, M. : **“1964 Yılı Saraçhane Kazıları,” TAD XIII-2**, Ankara, 1964, s.106-115.
- : **“Topkapı Sarayından Yeni Buluntular,” İstanbAMüzYıl 11-12**, 1964, s. 96-104.
- Fıratlı, Nezi : **“Müze Dışı Arkeolojik Faaliyetler ve Buluntulara Dair Haberler,” İstanbAMüzYıl 11-12**, 1964, s.104-106.
- : **“İstanbulun Yunan ve Roma Mezar Stelleri (Türk. m. franz. Res.) Les stèles funéraires de Byzantion,” Belleten 29**, 1965, s. 263-328.
- : **“New discoveries concerning the first settlement of ancient Istanbul-Byzantion,” The proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology**, Ankara - İzmir 23. - 30.IX, 1978, s. 565-574.
- Gabrielsen, Vincent : **“Trade and Tribute: Byzantion and the Black Sea Straits,” The Black Sea in Antiquity, Regional and Interegional Economic Exchanges**, ed. Vincent Gabrielsen, John Lund, Aarhus University Press, Aarhus, 2007, s.287-325.

- Galland, Antoine : **İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672 – 1673)**, C. II (1673), Çev. Nahid Sırrı Örik, TTKY, Ankara, 1998.
- Grant, Michael : **Roma'dan Bizans'a**, Çev. Zühre İlkelen, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Gyllius, Petrus : **De Bosporo Thracio**, Lugduni: Rouillius, 1561.
- : **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- : **İstanbul Boğazı**, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Gyuzeev, Martin : **The West Pontic Coast: Between Emine Cape and Byzantium During the First Millennium BC**, Lotus Advertising Publishing House, Burgas, 2008.
- von Hammer, Joseph : **İstanbul ve Boğaziçi**, C. I, Çev. Senail Özkan, TTKY, Ankara, 2011.
- Hanell, Krister : **Megarische Studien**, A.-B. PH. Lindstedts Univ.-Bokhandel, Lund, 1934.
- Harmankaya, Savaş; Tanındı, Oğuz; Özbaşaran, Mihriban : **TAY: Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 2 Neolitik**, Ege Yayınları, İstanbul, 1997.
- Heberer, Michael : **Osmanlıda Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588**, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Hovhannesyan, Sarkis Sarraf : **Payitaht İstanbul'un Tarihçesi**, Çev. Elmon Hançer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.
- Isaac, Benjamin : **The Greek Settlements in Thrace Until the Macedonian Conquest**, Studies of the Dutch Archaeological and Historical Society, ed. B. H. Isaac, J. G. P. Best, C. X, Leiden E. J. Brill, 1986.
- İnciciyan, P. Ğ. : **XVIII. Asırda İstanbul**, Çev. H. D. Andreasyan, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1956.
- Janin, R. : **Les Églises et les Monastères des Grands Centres Byzantins**, Institut Français D'Études Byzantines, Paris, 1975.

- Karagöz, Şehrazat : “Khrysopolis’in Koloni Kenti Olarak Tarihteki Yeri,” **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları**, ed. Arzu Karamani Pekin, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2007, s. 32-54.
- : “Marmaray-Üsküdar 2004-2008 Arkeolojik Kazıları, Archaeological Excavations at Üsküdar within Marmaray Project from 2004 to 2008,” **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008, İstanbul Archaeological Museums Proceedings of the Symposium on Marmaray-Metrosalvage Excavations 5th-6th May 2008**, ed. Ufuk Kocabaş, İstanbul, 2010, s. 85-110.
- Karamani- Pekin, Arzu (ed.) : **Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları**, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 2007.
- Kızıltan, Zeynep : “Marmaray Metro Projeleri Kapsamında Yapılan, Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları, Excavations at Yenikapı, Sirkeci and Üsküdar within Marmaray and Metro Projects,” **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008, İstanbul Archaeological Museums Proceedings of the Symposium on Marmaray-Metrosalvage Excavations 5th-6th May 2008**, ed. Ufuk Kocabaş, İstanbul, 2010, s. 1-17.
- Kızıltan, Zeynep; Saner, Turgut : **İstanbul’da Arkeoloji İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşiv Belgeleri (1970-2010)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kızıltan, Zeynep; Polat, Mehmet Ali : “Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları: Yenikapı Neolitik Çağ Çalışmaları,” **Arkeoloji ve Sanat Dergisi 143**, ed. Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 1-44.
- Kidd, B; Attanasio, D; Tykot, R. H. : “Determining White Marble Provenance of Greek and Roman Sculpture in the Museum of Art and Archaeology, University of Missouri,” **Interdisciplinary Studies on Ancient Stone, Proceedings of the IX Association for the Study of Marbles and Other Stones in Antiquity (ASMOSIA) Conference (Tarragona 2009)**, ed. Anna Gutiérrez Garcia-M., Pilar Lapuente Mercadal, Isabel Roda de Llanza, Institut Catala d’Arqueologia Classica, Tarragona, 2012, s. 238-244.
- Koşay, Hamit; Zübeyr; Orgun, Zarif; Bayram, Sadi v.d. : **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi**, C. IV, TTKY, Ankara, 2013.

- Kömürcüyan, Eremya Çelebi : **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1952.
- Kroll, W. : “Nisos,” **RE** 17/1, 1936, s. 759-760.
- Kuban, Doğan : **İstanbul Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis**, İstanbul, Çev. Zeynep Rona, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2004.
- Lajtar, Adam : **Die Inschriften von Byzantion**, R. Habelt, Bonn, 2000.
- Magdalino, Paul : “Bizans Dönemi Konstantinopolis Limanları,” **Saklı Limandan Hikâyeler: Yenikapı’nın Batıkları**, ed. Zeynep Kızıltan, Gülbahar Baran-Çelik, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları, İstanbul, 2013, s. 11-15.
- Mamboury, E. : “Arkeoloji Bahisleri: Bizans Mezarlıkları,” **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1948.
- Mango, Cyril : “The Development of Constantinople as an Urban Centre,” **The 17th International Byzantinecongress**, Majorpapers, New Rochelle, New York, 1986, s. 117-136.
- : **Le Développement Urbain de Constantinople**, Travaux et Mémoires du Centre de Recherche D’Hitoire et Civilisation de Byzance Collège de France, De Boccard, Paris, 1990.
- : “The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate,” **DOP** 54, 2000, s. 173-188.
- : **Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu**, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Marinescu, C. A. : “The Posthumus Lysimachi Coinage and the dual monetary system at Byzantium and Chalcedon in the third century BC,” **XII. Internationaler Numismatischer Kongress**, Berlin 1997. Akten, proceedings, actes, 1-2, Berlin, 2000, s. 333-337.
- Martini, W. : **Sachwörterbuch der Klassischen Archäologie**, Stuttgart: Kröner, 2003.
- Merkelback, B.; Dörner, K. F.; Şahin, S. : **Die inschriften von Kalchedon**, Kommission für die Archäologische Erforschung Kleinasien bei der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Institut für Altertumskunde der Universität Köln, Bonn: R. Habelt, 1980.

- Merle, H. : **Die Geschichte der Staedte Byzantion und Kalchedon von ihrer Gründung bis zum Eingreifen der Römer in die Verhältnisse des Ostens**, Kiel: H. Fiencke, 1916.
- Merola, Giovanna : “Il Monumentum Ephesenum e l’organizzazione territoriale delle regioni assiane,” **MEFRA** **108. 1**, 1996, s. 263-299.
- van Millingen, Alexander : **Byzantine Constantinople, the Walls of the City and Adjoining Historical Sites**, London: J. Murray, 1899.
- : **Konstantinopolis İstanbul**, Çev. A. Gürçağlar, Alkım Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Miltner, Franz : “Perikles,” **RE** **19/1**, Stuttgart, 1937, s. 748-791.
- Moreno, Alfonso : “Hieron: The Ancient Sanctuary at the Mouth of the Black Sea,” **Hesperia** **77**, 2008, s.655 – 709.
- Mordtmann, Docteur : **Esquisse Topographique de Constantinople**, Desclée, De Brouwer et Cie, Lille, 1892.
- Mørkholm, Otto : **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri: Büyük İskender’in tahta çıkışından Apameia Barışı’na kadar (İ.Ö. 336-188)**, Çev. Oğuz Tekin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Müller, Karl; Müller, Theodor : **Fragmenta Historicorum Graecorum**, C. IV, ed. A. Firmin Didot, Instituti Franciae Typographo, Paris, 1851.
- Müller, Karl : **Geographi Graeci Minores**, C. II, ed. Ambrosio Firmin Didot, Instituti Franciae Typographo, Paris, 1861.
- Müller-Wiener, Wolfgang : “Zur Frage der Stadtbefestigung von Byzantion,” **BJb** **161**, 1961, s. 165-175.
- : **Bizans’tan Osmanlı’ya İstanbul Limanı**, Çev. Erol Özbek, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- : **İstanbul’un Tarihsel Topografyası**, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Newskaja, W. P. : **Byzans in der Klassichen und Hellenistischen Epoche**, Keohler & Amelang, Leipzig, 1955.
- Oberhummer, E. : “Bosporos-Byzantion-Byzas,” **RE** **III/1**, 1897, s. 741-1126.
- Öncü, Ögül Emre : “Arkaik, Klasik ve Erken Hellenistik Dönemlerde Yenikapı Limanı,” **Saklı Limandan Hikâyeler: Yenikapı’nın Batıkları**,

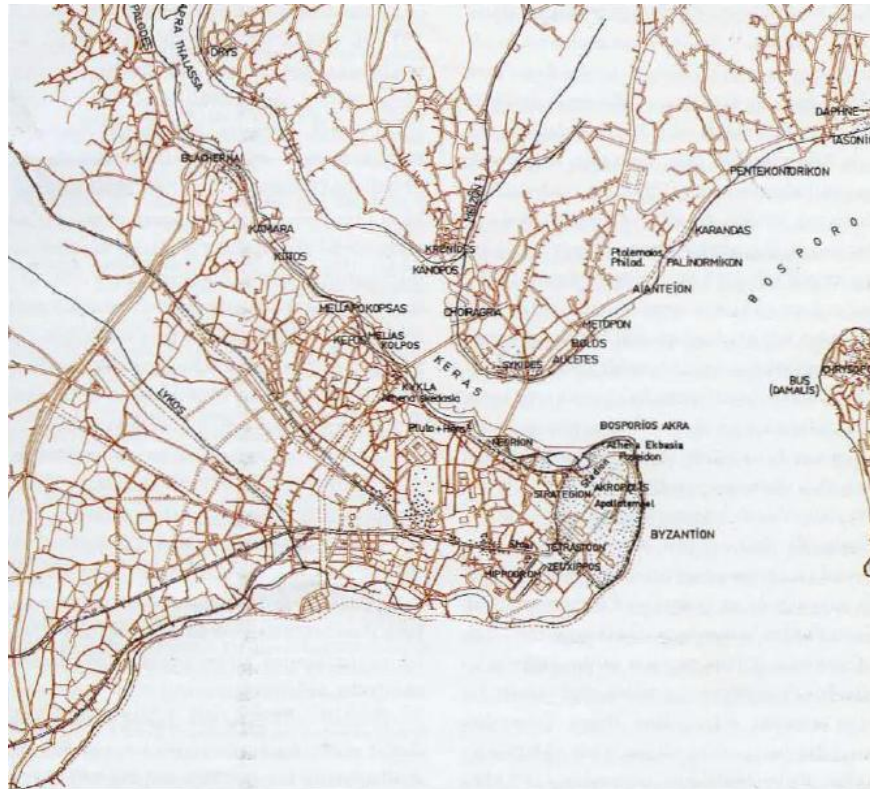
- ed. Zeynep Kızıltan, Gülbahar Baran-Çelik, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları, İstanbul, 2013, s.16-21.
- Özbayoğlu, Erendiz : “Heybeliada Yüzey Araştırması,” **XVI. AST-1**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 25-29 Mayıs, Tarsus, 1998, s. 251-267.
- : “Kınalıada, Yassıada ve Sivriada Yüzey Araştırması,” **XVII. AST-1**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 24-28 Mayıs, Ankara, 1999, s. 147-155.
- : “Burgazada, Sedefadası, Kaşıkada, Tavşanadası,” **XVIII. AST-1**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 22-26 Mayıs, İzmir, 2000, s. 115-127.
- : **The Princely Islands Survey (Istanbul), Burgazada, Kaşıkadası, Sedefadası and Tavşanadası, Late Antiquity Research Group**, London, 2001.
- : “Ancient Times,” **Eyüp Sultan Symposia I-VIII: Selected Articles**, ed. Ahmet Malatyalı, İstanbul, 2005, s. 218-224.
- : **Hükümdarın Adası: Büyükada (Eskiçağ ve Bizans Dönemi)**, E. Özbayoğlu, Ankara, 2006.
- Özdoğan, Mehmet : “Tarihöncesi Dönemde Trakya: Araştırma Projesinin 16. Yılında Genel Bir Değerlendirme,” **AnadoluAraş XIV**, İstanbul, 1996, s. 329-360.
- : “Tarihöncesi Dönemlerin İstanbulu,” **Byzantion’dan İstanbul’a: Bir Başkentin 8000 Yılı**, ed. Koray Durak, 5 Haziran - 4 Eylül, 2010 Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 2010, s. 36-50.
- Pasinli, Alpay; Uzunoğlu, Edibe; Atakan Nilüfer, v.d. : “Pendik Kurtarma Kazısı,” **VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, Ankara, 1994, s.147-163.
- Pasinli, Alpay : “‘Büyük Saray’ Bölgesinde Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesindeki 1997-1998 Kazı Çalışmalarına Ait Rapor,” **10. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, 26-28 Nisan, Kuşadası, 1999, s.95-115.
- Pasinli, Alpay : “‘Pittakia’ ve ‘Magnum Palatium-Büyük Saray’ Bölgesinde 1999 Yılı Kazı Çalışmaları (Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesi),” **11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, 24-26 Nisan, Denizli, 2000, s.41-65.

- : “‘Pittakia’ ve ‘Magnum Palatium-Büyük Saray’ Bölgesinde 2000 Yılı Kazı Çalışmaları (Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesi),” **12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, 25-27 Nisan, Kuşadası, 2001, s.1-23.
- : “Byzantion’un Kuruluşuna Ait Erken Dönem Seramik Buluntuları,” **Calbis: Baki Öğüne’e Armağan**, TTKY, Ankara, 2007, 149-171.
- Rider Le, Georges; Olcay, Nekriman : “Le Trésor de Moda (1975),” **Travaux et Recherches en Turquie II**, 1984, s. 79-110.
- Rollas, Necati : “İstanbul’da Bulunan Pişmiş Toprak Heykelcikler,” **İstanbul Müze Yılı 11-12**, İstanbul, 1964, s. 51-58.
- Seyrig, H. : “Monnaies Hellénistiques de Byzance et de Calcédoine,” **Essays in Greek Coinage**, ed. C. M. Kraay, G. K. Jenkins, Oxford Clarendon Press, 1968, s. 183-200.
- Takmer, Burak : “Anadolu’nun Önemli Tarihi Yazıtları 4, Lex Portorii Provinciae Asiae (Asia Eyaleti Gümrük Yasası),” **Eskiçağ Yazıları 4**, ed. N. E. Şahin Akyürek, B. Takmer, F. Onur Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 103-206.
- Tekçam, Tamay : **Arkeoloji Sözlüğü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.
- Tekin, Oğuz : **Eskiçağ’da İstanbul: Byzas’tan I. Constantinus’a kadar; (Byzantion)**, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- : **Eskiçağ’da İstanbul’da Balık ve Balıkçılık**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.
- : “Khrysopolis Üzerine Bir Değerlendirme ve Byzantion’un Anakenti Megara ile Köken İlişkisi,” **Toplumsal Tarih Dergisi** 197, Mayıs, 2010, s.46-55.
- : “İstanbul’un Tarihini Sikkelerden Okumak: Tarih Boyunca İstanbul’da Sikke Darbı ve Sikkeler,” **Tarih İçinde İstanbul Uluslar Arası Sempozyumu**, 14-17 Aralık 2010, İstanbul, 2011.
- Türkoğlu, Ayşe : **“İstanbul’un Roma Dönemi Topografyası: Byzantion-Constantinople,”** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- Türkoğlu, İnci : **“Kuruluşundan Antik Çağ’ın Sonuna Kadar Kalkhedon**

- Tarihi,”** Yayınlanmamış Yüksek Doktora Tezi, İstanbul, 2014.
- Yalçın, Asnu- Bilban : “Byzantion’un Tarihsel Topografyası,” **60. Yaşında Sinan Genim’e Armağan**, İstanbul, 2005, s. 673-697.
- : “Eski ve Ortaçağda Boğaziçi,” **XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu**, 15-17 Ekim 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, 98, Çanakkale, 2010, s.448-456.
- : “Anadolu Kavağı, Yoros Kalesi 2010 Yılı: Kazı, Koruma-Onarım Çalışmaları,” **33. KST- 3**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 23-28 Mayıs, Malatya, 2011, s. 97-115.
- Yavuz, Mehmet Fatih : “Byzantion ve Çevresinde Yer Alan Kutsal Alanlar,” **Arkeoidea VIII** ISSN 1308 – 8106, ed. Murat Özyıldırım, İbrahim Yılmaz, Bursa, 2010.
- : “Antik Çağda İstanbul Boğazı’nda Balıkçılık ve Gece Balık Avı,” ed. Erkan Bora, **İstanbul Araştırmaları Yıllığı 1**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 11-14.
- : “Kyaneai Kayasını Ziyaret Eden Batılı Seyyahlar, Diplomatlar ve Kaya Üzerindeki Sunak & Yazıt,” ed. Erkan Bora, **İstanbul Araştırmaları Yıllığı, Annual of İstanbul Studies 2**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 7-23.
- : **Byzantion: Byzas’tan Constantinus’a Antik İstanbul, Antik Edebi Kaynaklar**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Yılmaz, Yasemin : “Marmara Bölgesi Neolitik Dönem Ölü Gömme Geleneklerinde İlkler: Yenikapı Kazı Bulguları,” **TüBA-Ar 14**, ed. Mehmet Özdoğan, Zeynep Ahunbay, Güven Arsebük, v.d. Ankara, 2011, s. 283-302.
- Wycherley, R. E. : **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven, Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993³.

EK: LEVHALAR

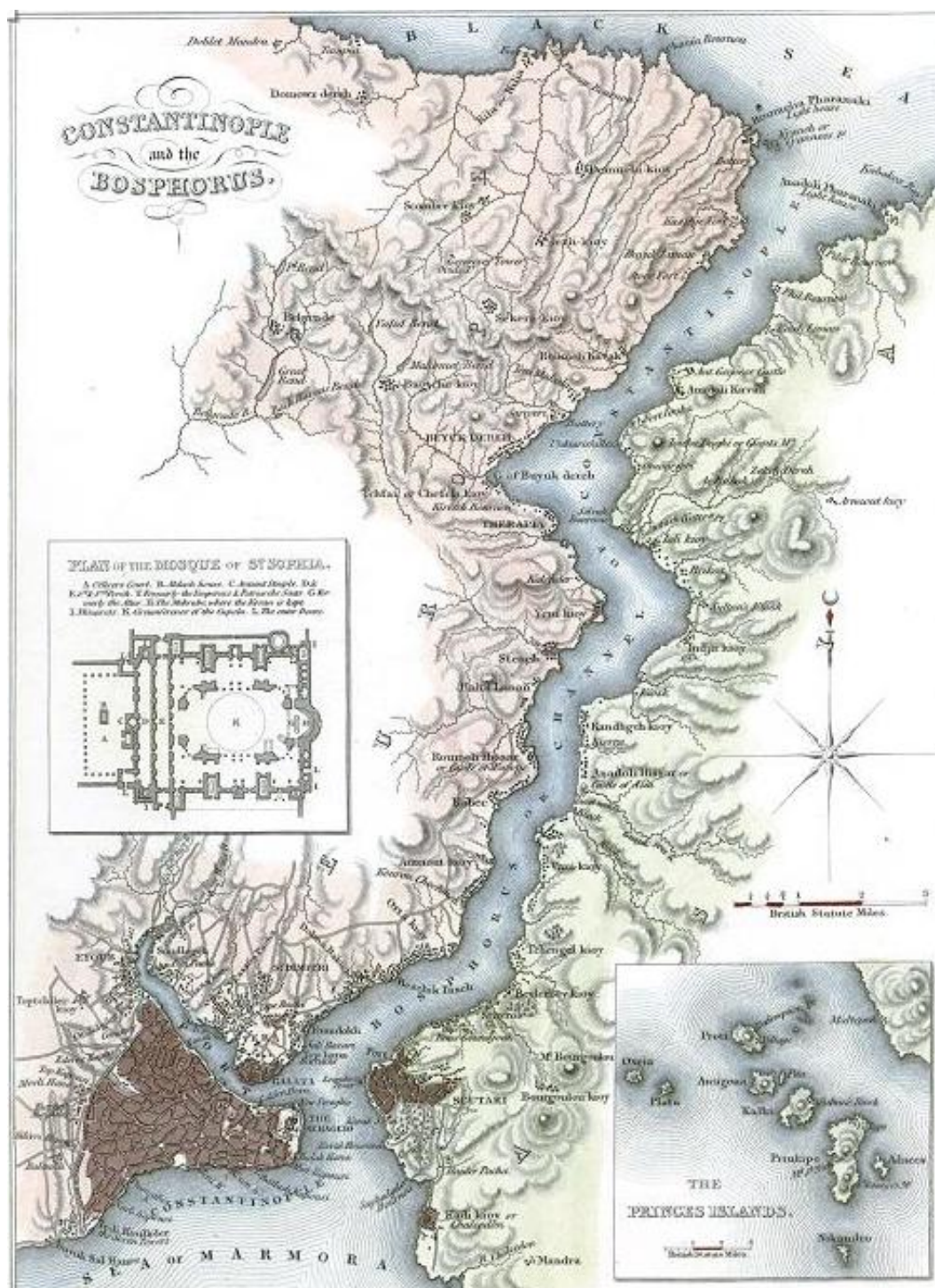
Lev. 1

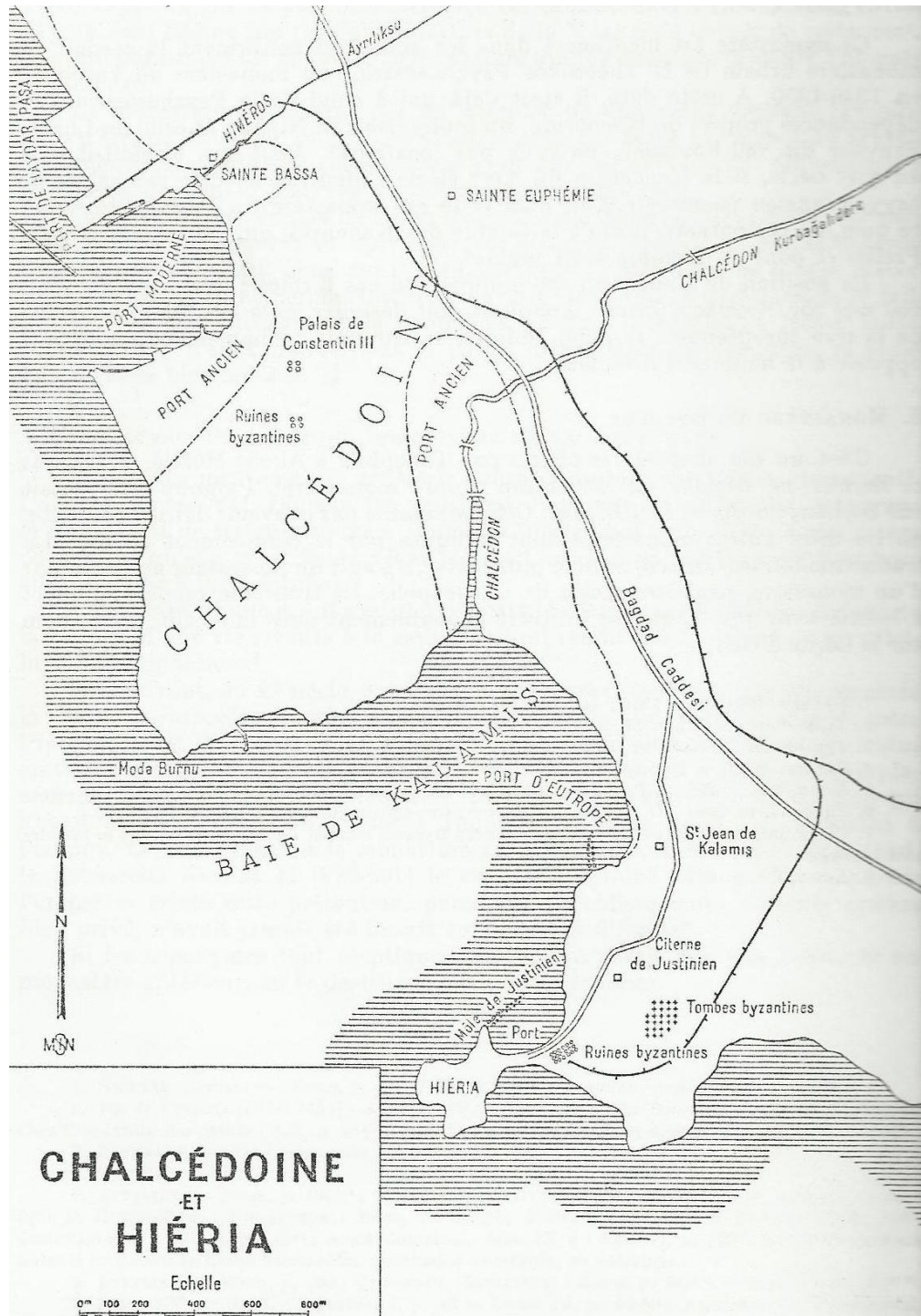
Plan 1

Plan 2

Plan 3

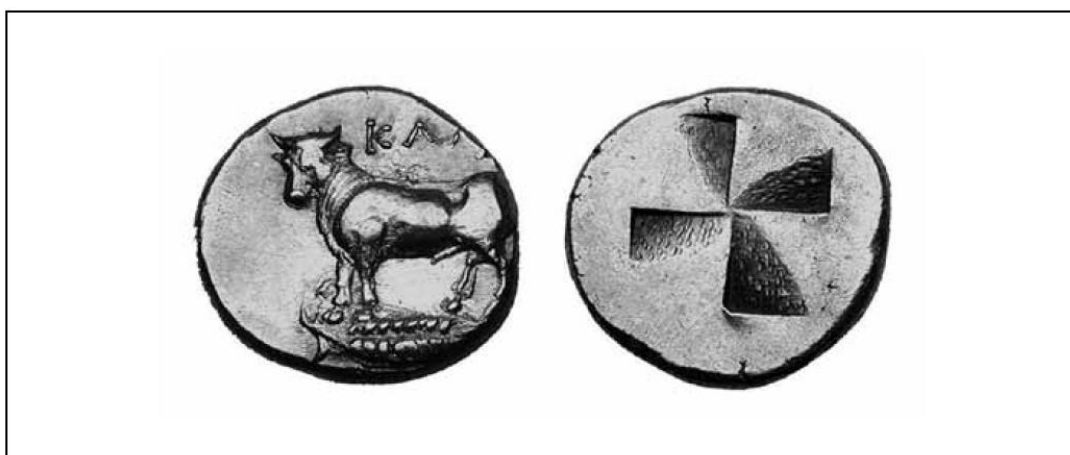
Plan 4

	K. Hanell				W. P. Newskaja
	Byzantion	Kalkhedon	Khersonesos	Kallatis	Byzantion
1	Heraios (Ekim)				Artemisios (Nisan)
2	Hermaios (Kasım)				Lykios (Mayıs)
3	Makhaneios (Aralık)	Makhaneios (Aralık)			Panamos (Haziran)
4	Petageitnios (Ocak)	Petageitnios (Ocak)		Petageitnios (Ocak)	Hykinthios (Temmuz)
5	Dionysios (Şubat)	Dionysios (Şubat)	Dionysios (Şubat)	Dionysios (Şubat)	Agrianios (Ağustos)
6	Eukleios (Mart)		Eukleios (Mart)		Mallophorios (Eylül)
7	Artemisios (Nisan)			Artemisios (Nisan)	Hermaios (Ekim)
8	Lykeios (Mayıs)		Lykeios (Mayıs)	Lykeos (Mayıs)	Karneios (Kasım)
9	Bosporios (Haziran)				Makhaneus (Aralık)
10	Latoios (Temmuz)				Petageitnios (Ocak)
11	Agrianios (Ağustos)				Dionysios (Şubat)
12	Malophorios (Eylül)				Eukleios (Mart)
-		Apellaios	Herakleios		
-		Potamios			

Tablo 1

Res. 1

Res. 2

Res. 3

Res. 4

Res. 5

Res. 6

Lev. 7

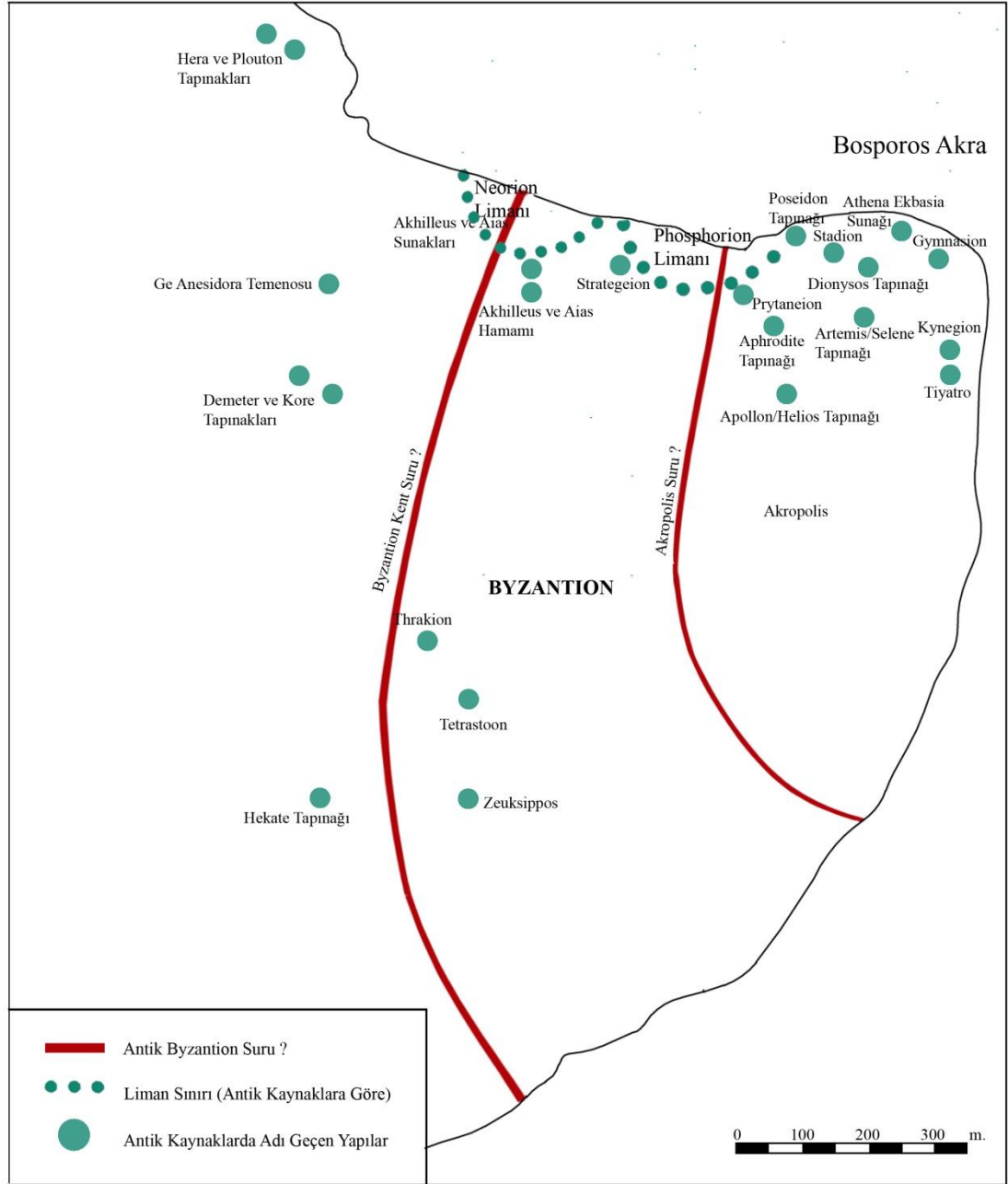
Res. 7

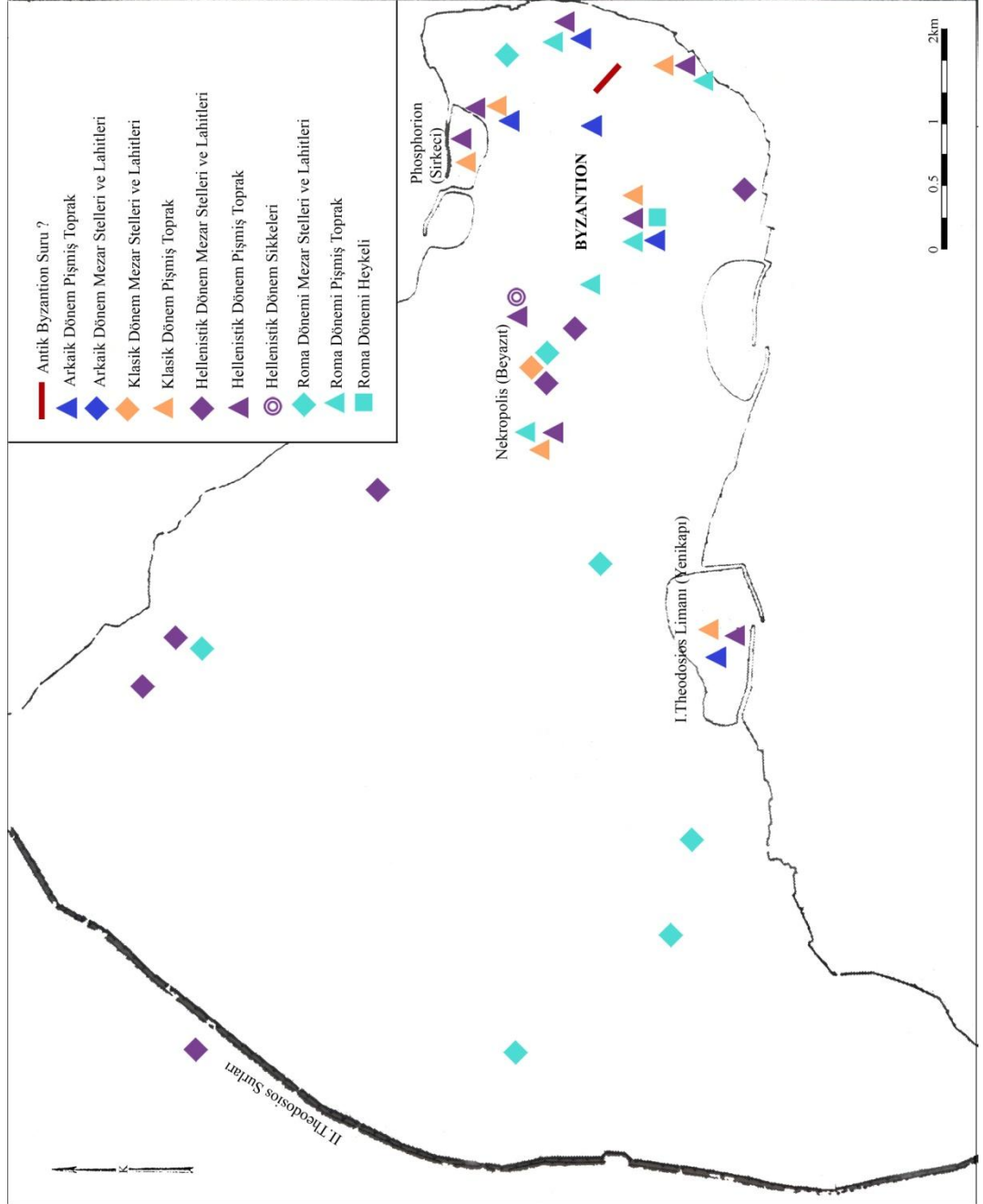
Res. 8

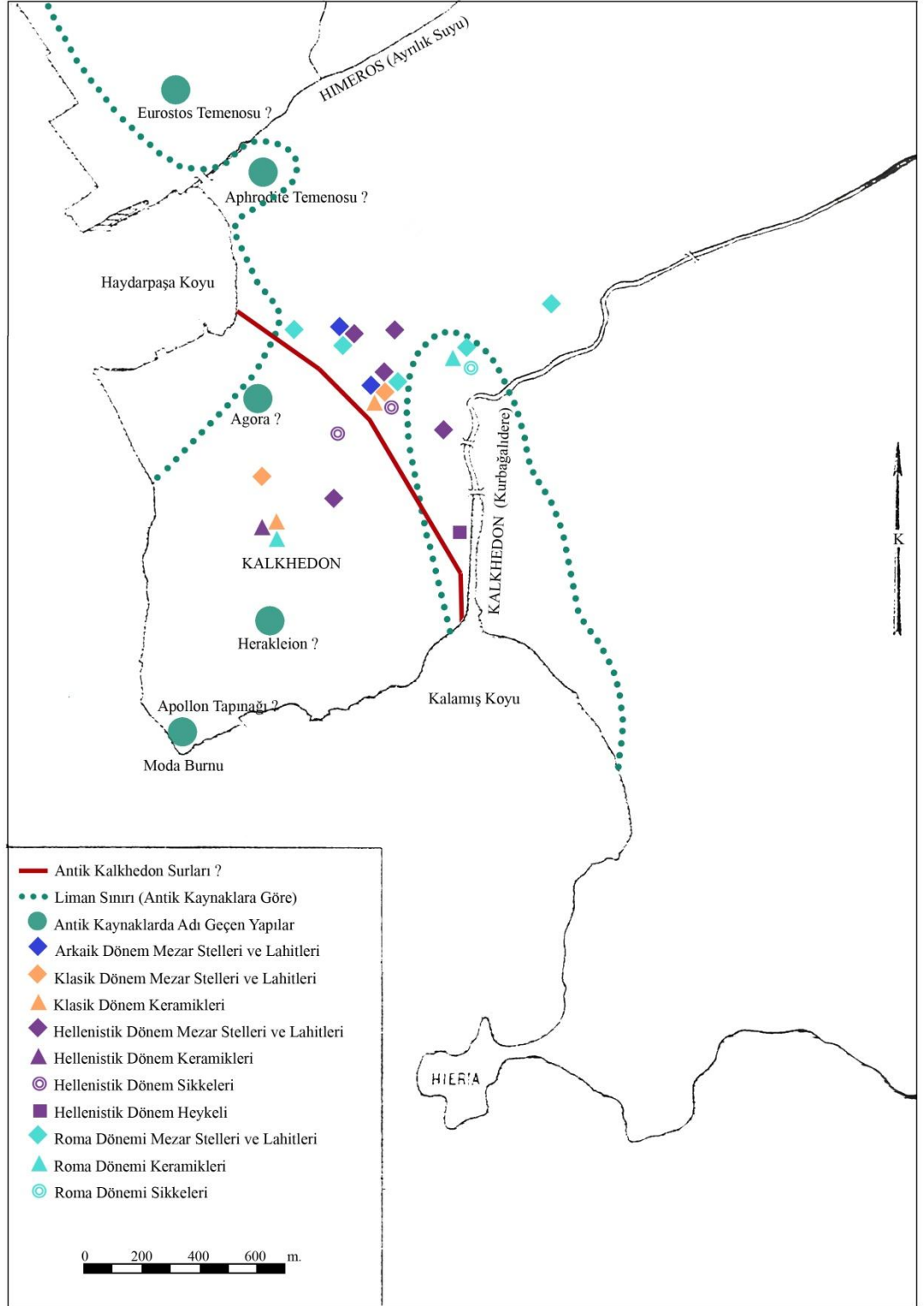
Res. 9

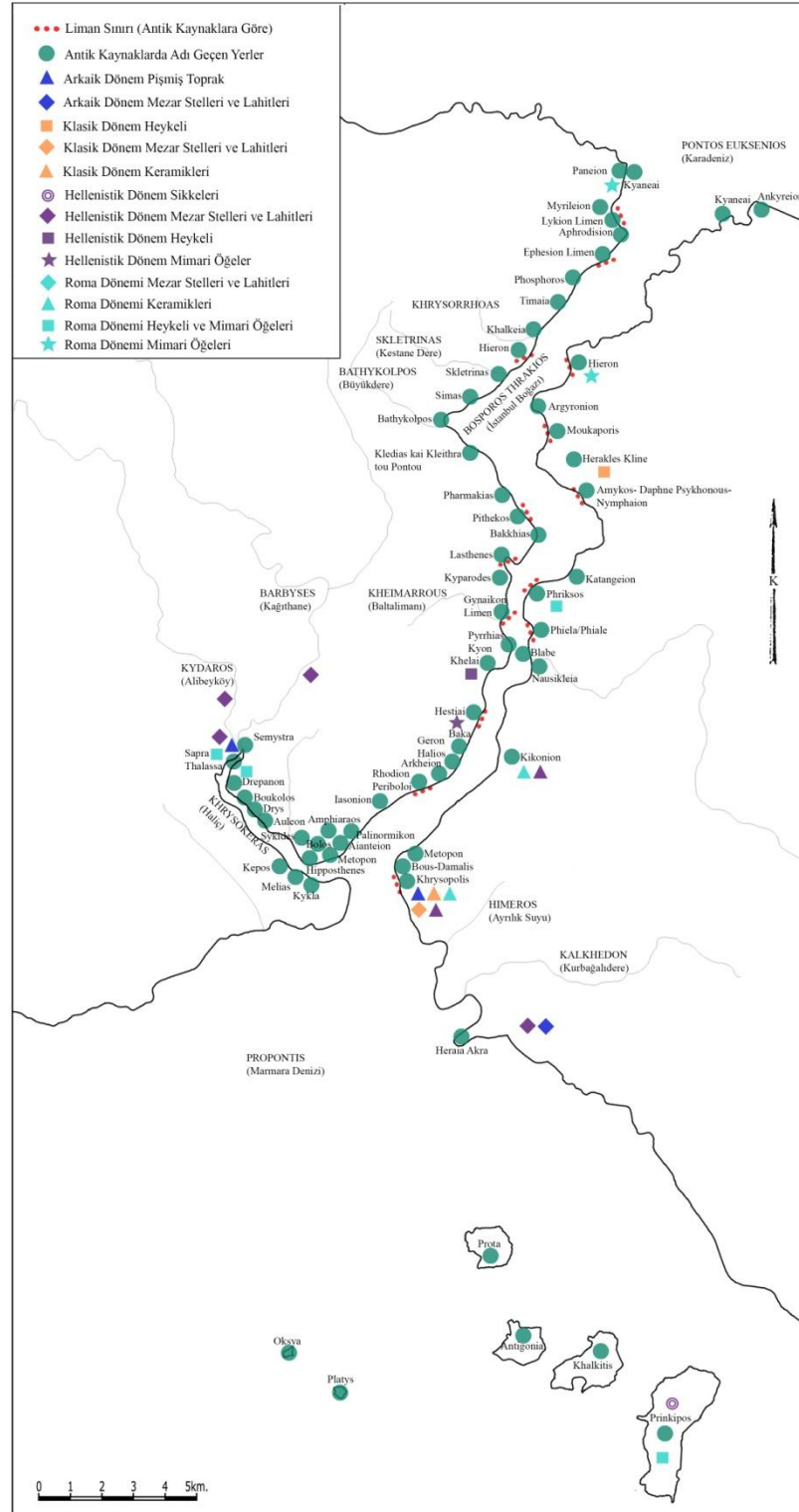
Plan 5

Plan 6

Plan 7

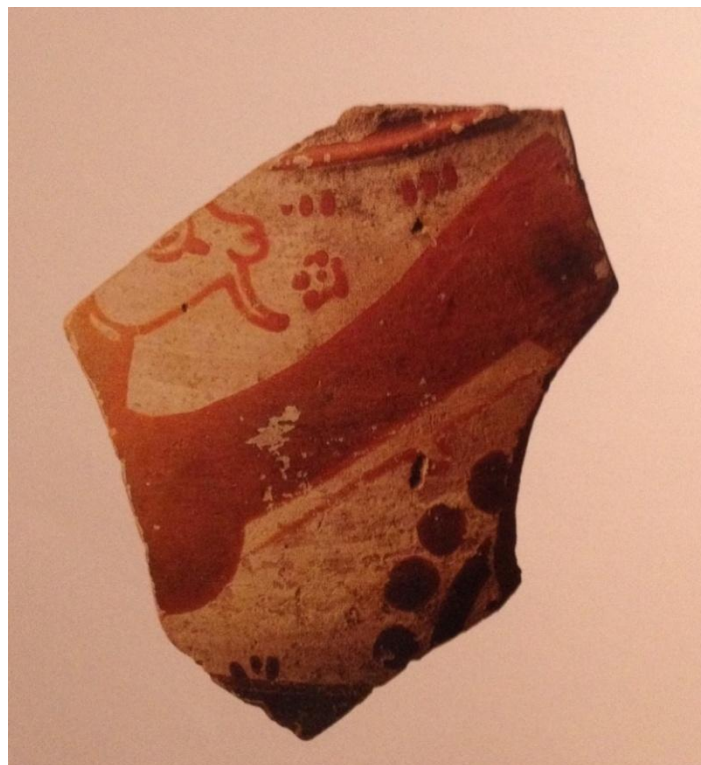

Plan 8

Lev. 12

Res. 10

Res. 11

Lev. 13

Res. 12

Res. 13

Lev. 14

Res. 14

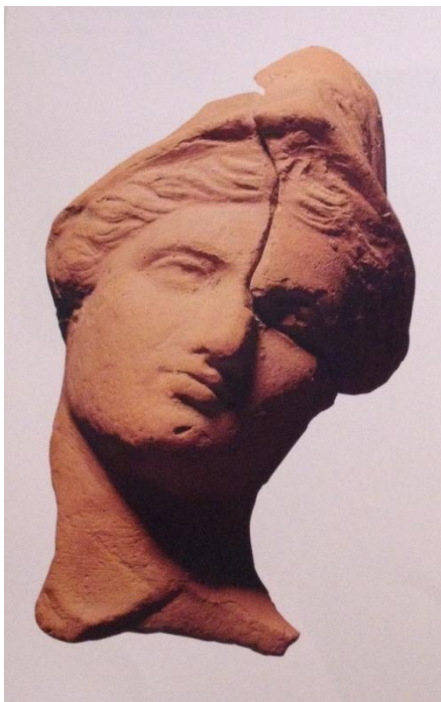

Res. 15

Lev. 15

Res. 16

Res. 17

Lev. 16

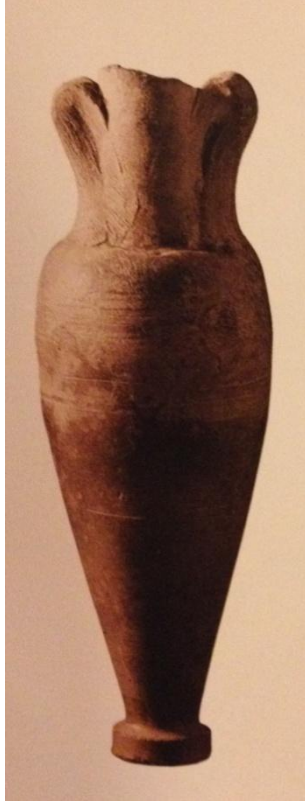

Res. 18

Res. 19

Lev. 17

Res. 20

Res. 21

Res. 22

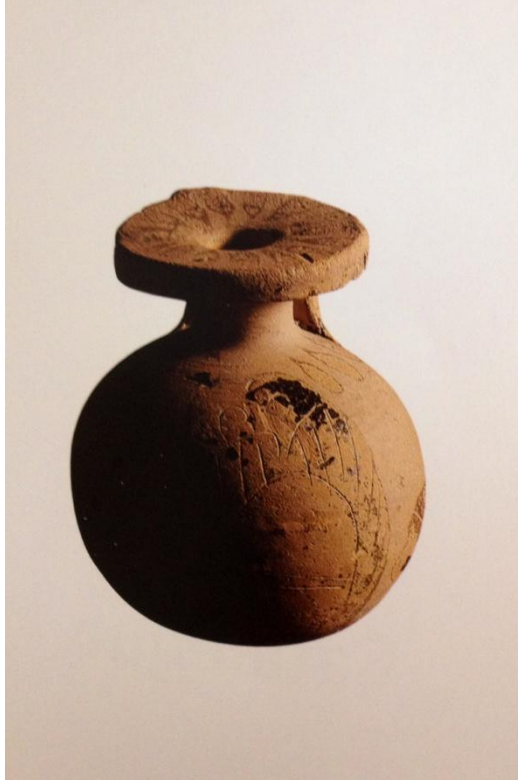

Res. 23

Res. 24

Lev. 19

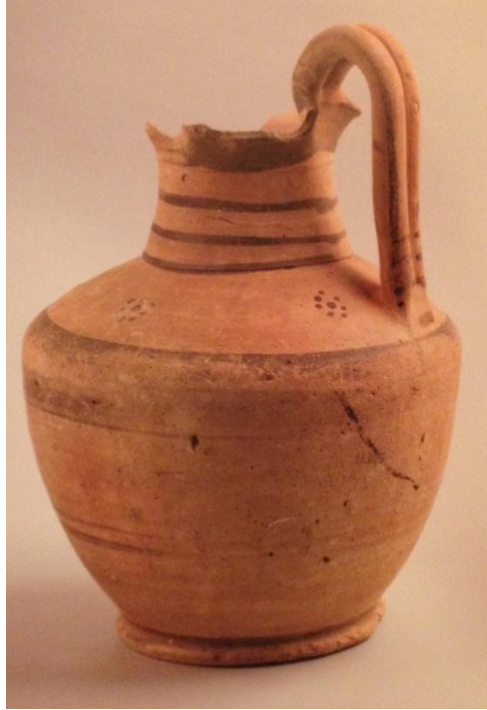

Res. 25

Res. 26

Lev. 20

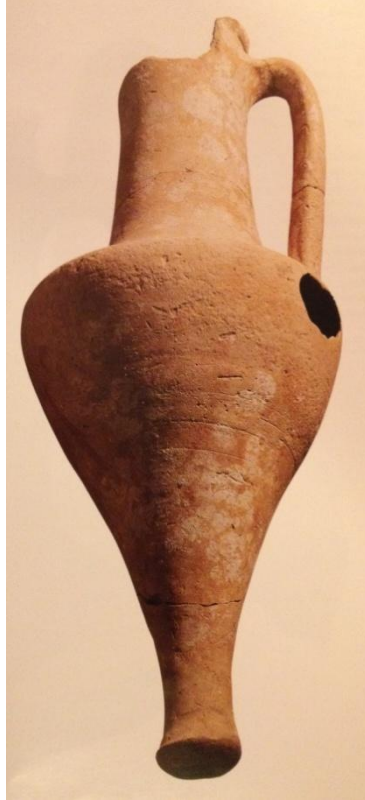

Res. 27

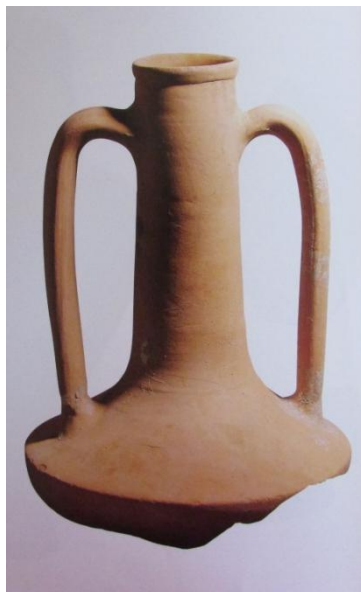

Res. 28

Lev. 21

Res. 29

Res. 30

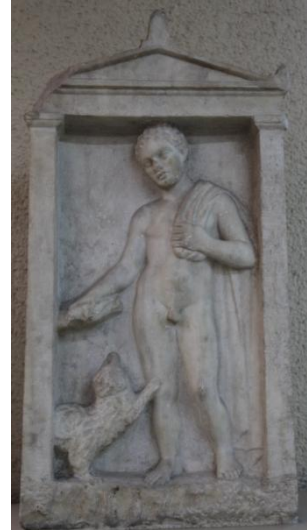
Res. 31

Res. 32

Res. 33

Res. 34

Res. 35

Res. 36

Res. 37

Res. 38

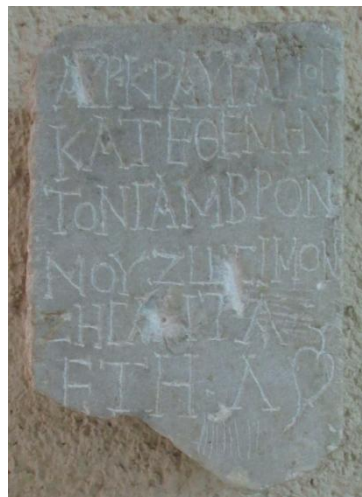
Res. 39

Res. 40

Res. 41

Res. 42

Res. 43

Res. 44

Res. 45

Res. 46

Lev. 27

Res. 47

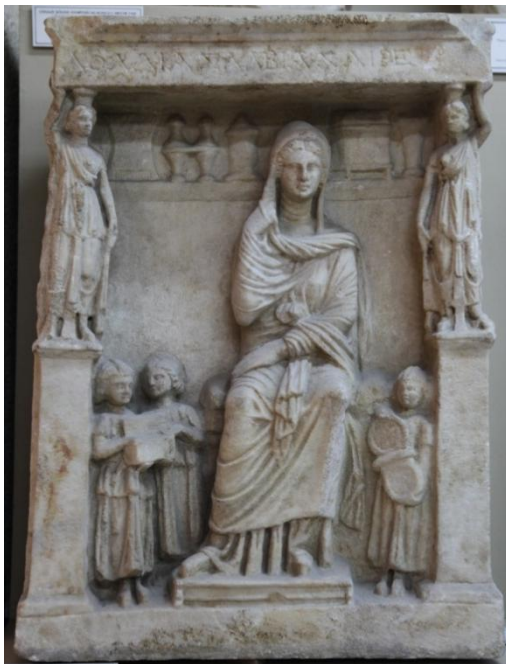
Res. 48

Res. 49

Res. 50

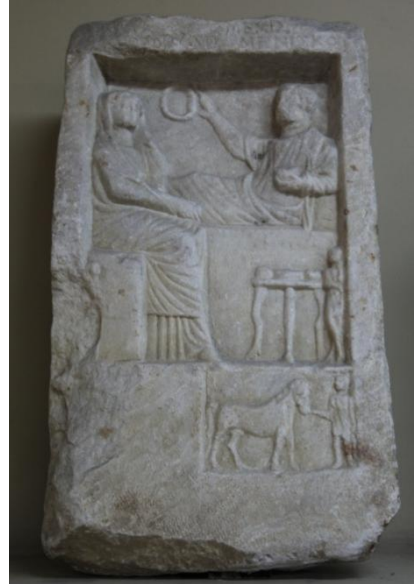
Res. 51

Res. 52

Res. 53

Res. 54

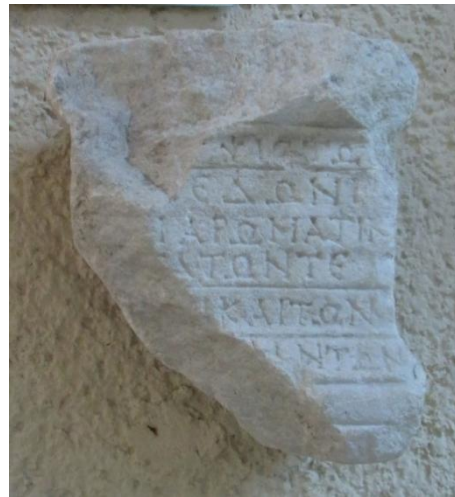
Res. 55

Res. 56

Res. 57

Res. 58

Res. 59

Res. 60

Res. 61

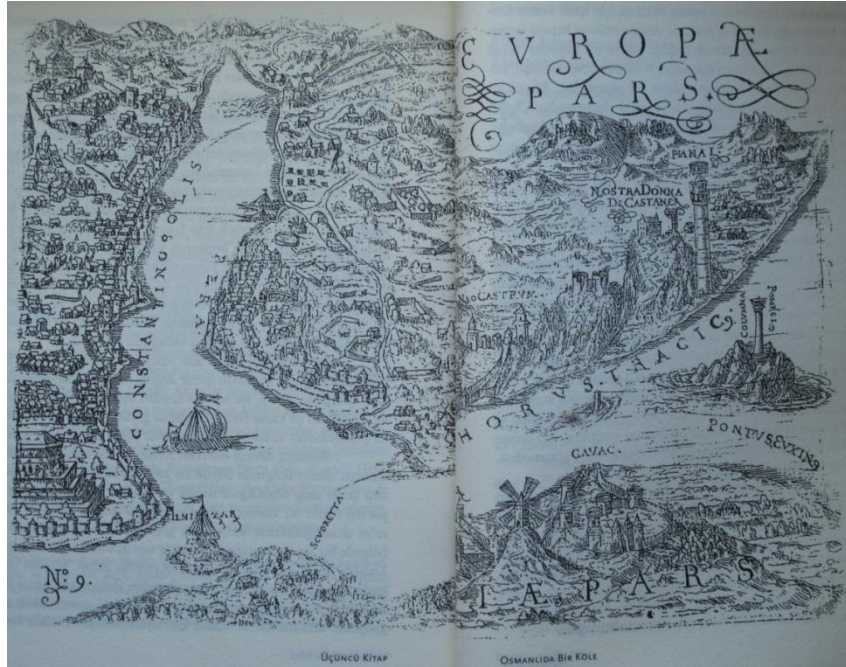
Res. 62

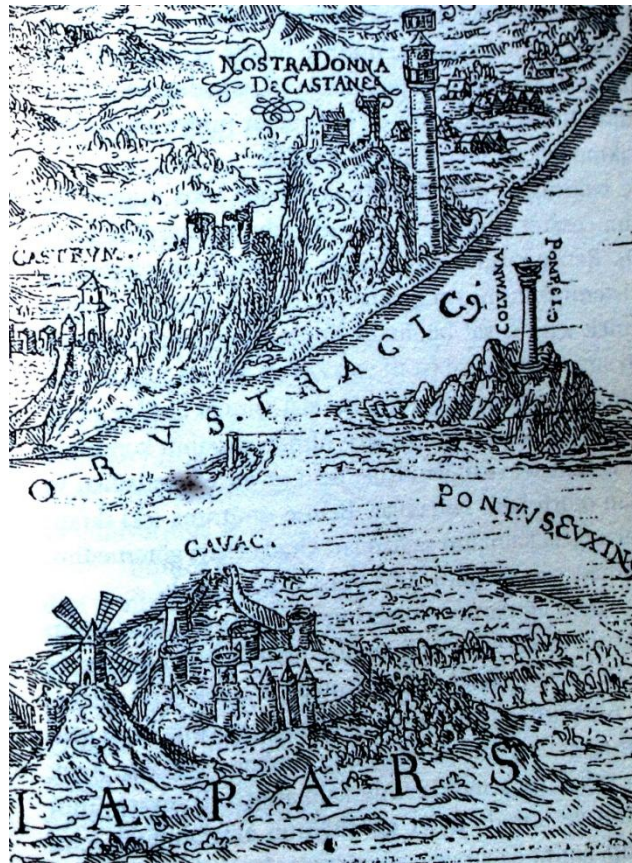
Res. 63

Res. 64

Çiz. 1

Çiz. 2

Lev. 34

Res. 65

Res. 66

Res. 67

Res. 68

Res. 69

Res. 70

Res. 71

Res. 72

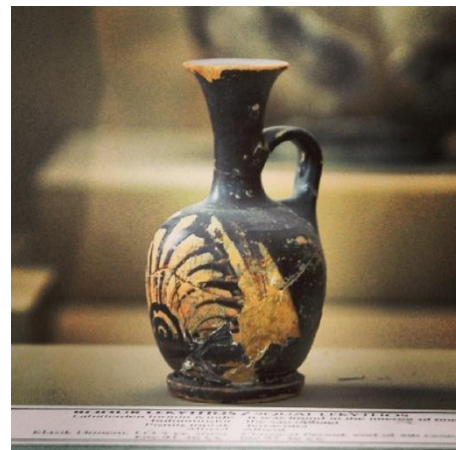
Res. 73

Res. 74

Res. 75

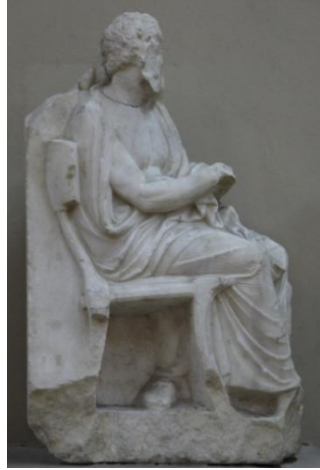
Res. 76

Res. 77

Res. 78

Res. 79

Res. 80

Res. 81

Res. 82

Res. 83

Res. 84

Lev. 40

Res. 85

Res. 86

Res. 87

Res. 88

Res. 89

Res. 90

Res. 91

Res. 92

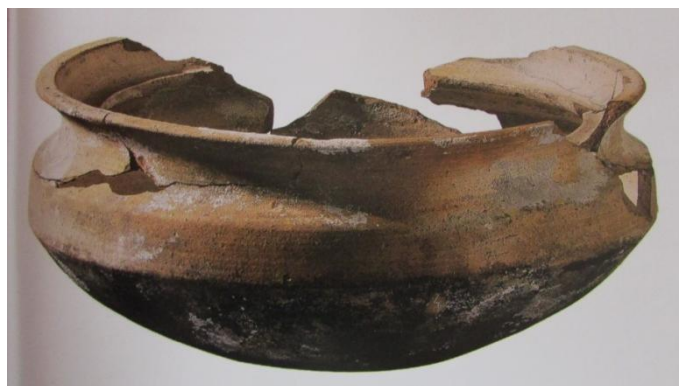
Res. 93

Res. 94

Res. 95

Res. 96

Lev. 43

Res. 97

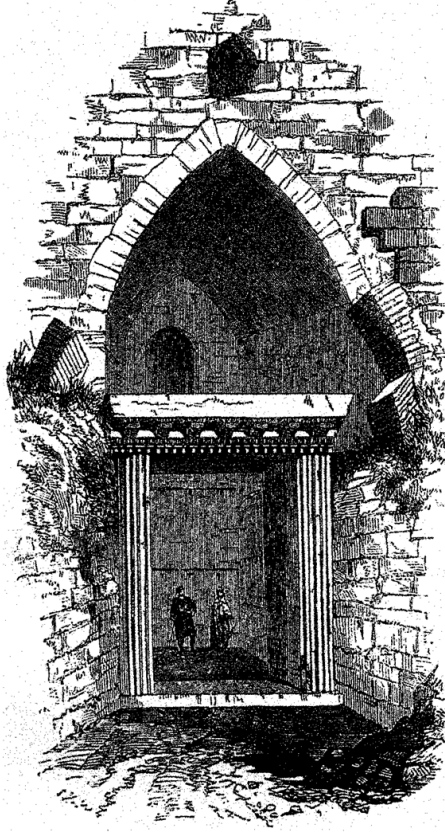
Res. 98

Res. 99

Res. 100

Çiz. 5

Res. 101

Lev. 45

Res. 102

Res. 103